BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

FYRATIONDEANDRA DELEN.

FRIHETS-TIDENS SISTA ÅR

OCH

REVOLUTIONEN 1772.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.



STOCKHOLM,
L. J. HIERTAS FÖRLAGSEXPEDITION.
1873.



STOCKHOLM,
TRYCKT HOS K. L. BECKMAN,
1873.

INNEHÅLL.

FRIHETS-TIDENS SISTA ÅR OCH REVOLUTIONEN 1772.

FRIHETS-TIDENS SISTA ÅR

OCH

REVOLUTIONEN 1772.

FÖRSTA KAPITLET.

TILLSTÅNDET I SVERGE FRÅN JANUARI 1770 TILL ADOLF FREDRIKS DÖD.

Riksdagen 1769—1770 hade lemnat regeringsmagten i Hattarnas händer. De begagnade den till vinnande af stora egna fördelar, men icke till någon svårare förföljelse mot sina vedersakare. Man lagförde väl en boktryckare, som utgifvit den så kallade *Upplysningsskriften*,[1]) hvilken blottade afsigten och olagligheterna vid framtvingandet af 1769 års riksdag, och fördenskull var föremål för hofvets och Hattarnas gemensamma hat. Men i allmänhet förhöllo sig de sednare tämligen stilla, hvilket ock var försigtigast; ty de hade att frukta både hofvet och Mössorna.

Betraktom först hofvet! Det sätt, hvarpå Hattarna 1769 svikit sina löften[2]), hade hos konungahuset alstrat en förbittring så häftig, att den endast med svårighet kunde stäfjas genom Fersens bemö-

---

[1]) 41. 302, 303.
[2]) 41. 347, 348.

danden[1]) och genom de rika anslag, Hattarna vid riksdagens slut genomdrefvo; *de förgyllda kedjor*, sade man, *med hvilka hofvet blef bundet*[2]), och till hvilkas påläggande det gäldbundna konungahuset måste sjelft framräcka händerna. Men om Lovisa Ulrika var uppbragt mot Hattarna, så var hon det icke mindre mot Mössorna och i synnerhet mot prester och bönder, hvilka, påstod hon, hade ensamma ryckt till sig all rikets förmögenhet och utarmat adeln, som dock borde vara höjd öfver näringsbekymmer och arbete. Men också med sistnämnde samhällsklass var hon missnöjd, emedan den ej ville obetingadt sluta sig till hofvet. Förut är berättadt, huru hon med oblida ögon betraktade äfven sin egen son, kronprinsen Gustaf. Hon stod således numera nästan helt och hållet ensam; men ville det oaktadt ingalunda draga sig tillbaka eller nedlägga de gamla herrskare-planerna. Klart är emellertid, att, under sådana förhållanden och en sådan oenighet mellan drottning och tronföljare, måste hofpartiets verksamhet blifva både splittrad och förlamad.

Mösspartiet var för de regerande Hattarna en vida farligare fiende. Genom Hof-Hattförbundets bearbetningar hade visserligen omkring början af 1769 års riksdag en betydlig del af landets innevånare ställt sig på förbundets sida. Men redan under samma riksdag och än mer efter dess slut öfvergingo många både frälse och ofrälse personer till Mössorna. Det var en följd af Hattarnas slöseri och egennytta, och af den stigande kurs, dyra tid och växande finans-oreda, som sjelfva voro följder af Hattarnas återupptagna regerings- och förvaltnings-system[3]). Man fick också mer och mer kunskap

---

[1]) Danska min. br. d. 5 Dec. 1769.
[2]) Uppsal. Bibl. Hamiltons anekdoter.
[3]) Preuss. min. br. d. 23 Febr, 20 Juli, 3 Aug. Österrik. d:o. d. 16 Nov. 1770.

om det tadelvärda sätt, hvarpå Hof-Hattpartiet först framtvungit och sedermera missbrukat 1769 års riksdag, hvilket ej litet ökade allmänhetens harm.

Härtill kom ett annat vigtigt förhållande. Genom en stor del af den europeiska bildningen gick då för tiden en brinnande kärlek till frihet, jemnlikhet och sjelfstyrelse. De flesta ryktbarare författare, en Locke, Montesquieu, Rousseau, Thomasius, Voltaire och de franska encyclopedisterna skrefvo mer eller mindre i sådan rigtning. Deras åsigter hade ock tidigt blifvit omfattade af flere utmärkta svenskar under dessas vistelse i främmande land; t. ex. af Serenius i England och af Karl Scheffer i Frankrike. De hade ock sedermera blifvit i Sverge mycket utspridda genom tidskriften Ärlig Svensk, genom de uppsatser, som Nordencrantz utgaf, och i synnerhet genom den stora skara ströskrifter, som efter tryckfrihetens införande 1767 öfversvämmade landet, och bland hvilka de flesta, näml. Mössornas, predikade den nya tidens läror. Dessa blefvo inom Sverge mottagna med samma lifliga kärlek, hvarmed folken vanligtvis omfatta hvarje åsigt, hvarje statsförfattning, som hyllar eller föregifver sig hylla frihetens grundsats. Många svenskar måste ock känna sig smickrade af den tanken, att deras folk hade genom statshvälfningen 1719 varit ett bland de första, som i sitt statsskick sökt göra den nya tidens grundsatser gällande, och de ville nu naturligtvis desamma upprätthålla, rena och förädla för att också i framtiden bibehålla sin höga plats bland de fria folkens antal. Denna teoretiska kärlek blef i praktisk väg stärkt och bekräftad, genom hvad erfarenhet och eftertanke lärde. Frihetstidens styrelse var visserligen i många fall felaktig och klandervärd; men, tänkte man, månne tillståndet blifvit bättre, i fall rikets vård blifvit anförtrodd åt Adolf Fredrik, d. v. s. åt Lovisa Ulrikas godtycke? Eller var det bättre hos några

bland de folk, som regerades efter enväldiga grundsatser, t. ex. hos ryssarne under Elisabet, hos saxarne under August den tredje, hos fransmännen under Ludvig den femtonde? Sverge under frihetstiden styrdes tyvärr allt för ofta af parti-intressen; visserligen tadelvärda, dock i någon mån af högre och allmännare natur, än många despoters blott och bart dynastiska beräkningar eller personliga nycker, deras eller deras gunstlingars, deras frillors. Och slutligen! Att styras af sina sjelfvalda riksdagsombud under Tessin, Höpken och Ekeblad måste också med sina olägenheter dock i ett ädelt folks ögon vara en stor lycka och ära i jemnförelse med de staters lott, som regerades af kejsarinnan Elisabet och af Mesdames Pompadour och Du Barry. Sådana tankar och betraktelser måste framställa sig för hvarje kunnig och tänkande svensk man och gifva ökad styrka och stadga åt den tillgifvenhet, med hvilken han redan förut till följe af menniskors vanliga frihetskärlek omfattat Sverges dåvarande statsskick. Anhängarne af dessa läror hoppades hafva genom reduktionsriksdagen 1765 tagit ett stort steg framåt till den samhällsutveckling, dåtidens frisinnade tänkesätt fordrade, d. v. s. till sparsamhet, ordning, jemnlikhet och sjelfstyrelse. Att nu denna påbegynta utveckling blef genom 1769 års reaktionsriksdag afbruten, och tillika det sätt, hvarpå afbrottet genomdrefs, detta skulle naturligtvis hos Mössorna och hos det egentliga frihetspartiet alstra förbittring mot både hofvet och Hattarna, och tillika ett fast beslut att vid nästa riksdag bemägtiga sig styrelsen för att kunna återinföra fäderneslandet på den bana, som öfverensstämde med deras egna åsigter och med dem, som hyllades af allmänna tänkesättet i det bildade Europa.

Den så grundade oviljan mot hofvet och Hattarna blef till än högre förbittring uppretad genom

tvänne enskilda tilldragelser, tvänne just under denna korta tid inträffade utnämningar, näml. af en kyrkoherde i Stockholms Storkyrka och af en vice-president i Åbo hofrätt.

Vi minnas det vördnadsvärda paret kyrkoherden Erik Rosenius och hans maka Anna Wekander, och huru från dem härstammade slägterna Rosén, Rosenblad, Munck af Rosenschöld och Rosenstein[1]), samt inom dem många utmärkta personer. Bland dessa sednare framstår ock sonen Gabriel Rosén. Han utmärkte sig i ungdomen genom stadga och studier, och som prest genom nit, allvar och så goda prediko-gåfvor, att hvarhäldst han lät höra sig, voro kyrkorna fullsatta. Han kallades ock redan vid 28 års ålder till hofpredikant och sedermera till öfverhofpredikant och till Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas biktfader samt till kristendoms-lärare för prinsarne Karl och Fredrik Adolf, och till kyrkoherde i Riddarholms-församlingen; detta sednare med löfte att få förena samma ämbete med öfverhofpredikantsysslan. Den till sistnämnde befattning hörande lönen afstod han likväl frivilligt åt de två äldsta lönlösa hofpredikanterna. Den stora nåd, han dittills hos konungahuset åtnjutit, förvandlades dock sedermera till häftig ovilja. Det säges, att Rosén blifvit uppammad i Serenii politiska grundsatser, hvilka ingalunda voro hofvet behagliga, och torde hafva grundlaggt missnöjet. Dess utbrott skedde under eftersommaren 1766 och på följande sätt. Konungaparet ämnade gå till nattvarden, men Rosén ville ej meddela drottningen aflösning och sakrament, såframt hon icke rättade sitt uppförande och afstode från sin vana att i hofvets och de kungliga barnens närvaro tala föraktligt om landets trosbekännelse och kyrkliga bruk. Utförlig kunskap om uppträdet och dess närmaste följder saknas. Men flere veckor

---

[1]) 32. 159.

derefter, när en dag Rosén lät hofvet någon stund vänta på sin ankomst, tillkallade konungen en annan på stället varande hofpredikant och lät denne förrätta tjensten.[1]) Rosén sökte urskulda sig genom en föregående tillfälligtvis förlängd ämbets-förrättning inom Riddarholms-församlingen; men detta förhållande antogs ej som ursäkt[2]) utan begagnades tvärtom som anledning till Roséns aflägsnande; ty, hette det nu, *han kunde ju omöjligen hinna på en gång sköta båda dess sysslor*. Kort derefter, och Rosén oåtspord, kom ock en hofpredikant Enebom upp i hofkonsistorium och företedde sin af konungen utfärdade fullmagt att vara dess ordförande och tillika öfverhofpredikant. Rosén sökte väl blidka konungaparet, men förgäfves. Han anförde då hos regeringen klagomål öfver konungens åtgerd att utan dom och ransakning beröfva honom en lagligt innehafd syssla, näml. ordförandeskapet i hofkonsistoriet, hvilken åtgerd Rosén antog vara stridande mot konungens löfte »*att ingen utan laga dom afsätta.*» Som försvarsskäl anförde Adolf Fredrik, dels, att konungen egde rättighet att sjelf utnämna sina hofämbetsmän; men derpå svarades, att han väl hade magt att tillsätta men ej att godtyckligen afsätta dem; — dels att grundlagen förböd innehafvandet af två tjenster; men derpå svarades, att detta förbud icke gällde ifrågavarande prestsysslor, och att Adolf Fredrik sjelf lofvat Rosén få samtidigt innehafva dem, hvilket också denne någontid gjort och före honom likaledes öfverhofpredikanten Troilius; likasom ganska ofta en och samma prestman varit på en gång öfverhofpredikant och kyrkoherde i någon bland Stockholms

---

[1]) Danska min. br. d. 23 Jan. 1767 är den enda af oss kända källa, som berättat denna orsak till onåden.

[2]) Danska sändebudet s. st. misstänkte, att saken var af hofvet tillställd för att få skäl till Roséns afskedande.

församlingar. Emedan isynnerhet detta sista afsättningsskäl var tämligen svagt, trodde många rätta orsaken vara drottningens personliga ovilja. Några rådsherrar och äfven prins Gustaf sägas ock hafva bedt Adolf Fredrik gifva efter, men fåfängt. Slutet blef, att rådet lät konungen taga, hvem han ville till öfverhofpredikant och biktfader, hvilka befattningar oemotsägeligen voro hofsysslor; men beslöt, att Rosén skulle bibehålla sin plats som ordförande i hofkonsistorium. När detta utslag blef Adolf Fredrik till undertecknande förelagdt, ref han sönder papperet och sade: *jag vet, hvad skriften innehåller och undertecknar icke ett beslut, som är så stridande mot mina rättigheter*[1]). Ordföranden i hofkonsistorium kunde ock, äfven han, betraktas som en hofvets ämbetsman, hvilken konungen således egde laglig rättighet att tillsätta. Men rådsherrarne blefvo uppbragta öfver konungens beteende, och en och annan skall hafva framkastat den hotelsen, att rådet ej mer borde besvära honom med några underskrifter utan genast taga till namnstämpeln.[2]) De gjorde dock än ett försök att honom öfvertala, men fåfängt, hvarpå utslaget blef med namnstämpelns användande utfärdadt och gick slutligen i verkställighet, hvaremot konungen gaf åt Enebom Leksands pastorat till tröst. Men när under reaktions-riksdagen 1769 Hof-Hattpartiet fick öfverhand, upphäfde ständerna rådets men stadfäste konungens åtgerd. Om handlingarnas tryckande beslöts fram och tillbaka; än ville rådet, än ville det icke befordra dem till allmänhetens kännedom. Saken var äfven sjuk, och det på alla sidor. Ett lugnare omdöme kunde icke gilla hvarken hofvet,

---

[1]) Enligt en annan berättelse skall han hafva sagt: så expedierar jag den saken; ty jag tillåter inga dylika ingrepp i mina rättigheter.

[2]) Danska min. br. d. 12 Maj; Rådsprot. 11—20 Maj 1767.

hvars afsättningsskäl, de för allmänheten framlaggda voro svaga och trugade, och de af allmänheten antagna voro klandervärda; — ej heller rådet, Mössorna, som ville mot konungens önskan behålla Rosén qvar vid ett slags hofämbete näml. ordförandeskapet i hofkonsistoriet; — ej heller Rosén sjelf, som tycktes vilja truga sig till presterlig tjenstgörning vid hofvet[1]). En sägen är ock, att han sedermera och under riksdagen 1769 har vid något tillfälle afgifvit en ofördelaktig teckning öfver hofvet och dess lefnadssätt.

År 1770 kom den ömsesidiga oviljan till ett nytt utbrott, som väckte större och allmännare uppseende. Kyrkoherde-ämbetet vid Stockholms Storkyrka skulle återbesättas. Med sina röster hade församlingen på förslaget uppsatt tre prester, Ekebom, Wåhlin och Rosén, hvilka också mottagit kallelsen och profpredikat. Konungen var nu grundlagsenligt förpligtad att utnämna en bland dessa trenne. Men Ekebom ändrade åsigt och undanbad sig[2]) utnämningen, och Wåhlin, han var Mössa, skref i sväfvande ordalag om sin fruktan att ej kunna fullgöra ämbetets åligganden och om sin önskan, att församlingen måtte få en värdig själasörjare, o. s. v., men hans bref innehöll ingen formlig afsägelse hvarken af förslag eller plats. Hela uppträdet tycks hafva varit en Mössornas tillställning för att tvinga Adolf Fredrik nämna Rosén. Hofvet tillgrep då följande mot-åtgerd. Med anledning af nämnde sväfvande skrifvelse förklarade Adolf Fredrik, att Wåhlin afsagt sig förslaget, hvarför konungen, som hade rättighet att välja mellan tre på förslaget uppförda personer, sjelf dit insatte domprosten Herweghr, hvilken

---

[1]) Se Rådsprot. d. 17 Mars, 10, 14, 30 Apr., 1 Maj, 21 Jul. m. fl. 1767 och Hofkonsistor. prot. d. 3 Febr. d. 7, 17 Juli, 12 Aug. 1767, d. 28 April 1770.

[2]) Några säga, att han icke undanbad sig.

näst de tre först uppgifna hade de flesta rösterna, och nämnde honom derpå till sysslan. Mycket knorr spordes. Man inwände, att Wåhlin icke formligen afsagt sig förslaget, och att, om han det också gjort, skulle församlingen haft rättighet genom ny omröstning sjelf besätta tredje platsen. En del Storkyrkoboar wille ock anföra klagomål, men deras skrift blef ej mottagen. I stället läto de missnöjda i tidningarna inrycka några klandrande artiklar, och från trycket utgafs en ströskrift, kallad *Wåld för Rätt*, hvilken tadlade konungens åtgerd. Herweghrs utnämning blef dock beståndande, och Rosén fick stanna på sin plats. Tre gånger uppfördes han af presterna på förslag till biskop och fyra gånger af Stockholms Storkyrko-församling på förslag till pastor primarius, men blef alltid af Adolf Fredrik och Gustaf den tredje förbigången. År 1776 lät den sistnämnde t. o. m. säga konsistorium i Strengnäs, att stiftet ej borde uppföra honom på biskopsförslag; och 1780 likaledes till Storkyrko-församlingen, att den ej borde sätta honom på förslag till pastor primarius. Den gjorde det likväl; men konungen nämde i hans ställe den 34-årige friherre Taube, hvilken då blott ett år varit prest.

Wi hafva med någon utförlighet berättat hela detta uppträde; emedan det utgör icke blott en förklaring öfver den ökade owilja, som vid denna tid mot hofvet förspordes, utan ock ett serdeles talande prof på den retsamhet, den småaktighet, hvarmed man stundom gick till väga, och det ömsesidigt.

Redan förut[1]) äro beskrifna de orsaker, till följe af hvilka den tidens riddarhus ej mer kunde betraktas som en verklig aristokrati, och således ej heller hos de andra stånden hafva något större inflytande. Owiljan mot dess blott på börd grundade företrädes-rättigheter fick ökad styrka genom en

---

[1]) 33. 73. 38. 63, 65.

då utgifven skrift, benämd »*Historia om Sverges adel*»; ett verk för sin tid af stor lärdom och förtjenst. Men författaren, en lektor Eberhardt, sjelf ett barn af sin tid och ledd af ofrälseståndens då rådande tänkesätt, såg och framställde sitt ämne i mörk dager, fästande sig mer vid dess skuggor, än dagrar. Hans verk blef under de närmaste åren mycket läst, mycket berömdt och af stort inflytande; ty det gaf åt ofrälseståndens ovilja mot adeln också ett slags vetenskapligt berättigande. Den sålunda af många orsaker länge förberedda och utvecklade oviljan fick för tillfället ökad styrka genom den andra bland ofvannämda två tilldragelser, näml. genom tillsättandet af en vicepresident i Åbo hofrätt. Dermed förhöll sig på följande sätt. Vid reaktionsriksdagen 1769 hade Hof-Hattförbundet genomdrifvit det beslut, att hvarje dylik plats skulle betraktas som ett bland rikets så kallade högre ämbeten och derför besättas så, som för dylika stadgadt var. Genom detta sysslans upplyftande i rang kunde den ock betraktas som åtkomlig endast för adeln, ifall näml. denna samhällsklass mägtade göra gällande sitt privilegie-anspråk på uteslutande rättighet till sådana högre platser. Regeringsformen af 1720 medgaf väl icke ens till riksråds-, och än mindre till lägre ämbeten något sådant uteslutande företräde, utan stadgade blott, att sysslorna skulle besättas med *infödde svenske män, som voro riket med huldhet, trohet och manskap förbundna*; någon skilnad mellan frälse och ofrälse nämndes dervid ej. Adelns privilegier af 1723 deremot innehöllo, *att kunglig majestät ville riksens råd samt riksens höga och angelägna ämbeten låta besätta — — med infödda svenske män och undersåter af ridderskapet och adeln*. Detta stod i öppen strid mot grundlagens, regeringsformens nyss anförda stadgande och anda, men kunde dock till fördel för adelns anspråk åberopas. Så skedde ock nu. Till den lediga sysslan hade anmält sig 13 sö-

kande; den efter förtjensterna äldste i ordningen frälse, den andra och tredje ofrälse, den fjerde och femte frälse personer. När förslaget skulle upprättas, sutto i rådet Barck, Hjärne, Rudensköld, Stockenström och Wallvik, alla hörande till Hattpartiet. Dessa herrar förbigingo då regeringsformens föreskrift, men följde deremot de adliga privilegierna, med stöd af hvilka de uteslöto ofrälsemännen N:o 2 och 3, och uppförde på förslaget N:o 1, 4 och 5, hvilka alla tre voro adelsmän[1]). De två förbigångna ofrälsemännen voro den ene en Mössa, den andre, den bekante Palén, en Hatt af mycket anseende. Att också denne blef förbigången, visar tydligen, huru rådet den gången åsyftade icke Hattarnas utan frälsemännens fördel. Det berättas dock[2]), att rådet snart insåg de vådliga följderna af sin åtgerd, och bad sekreteraren, det var skalden J. Elers, ändra protokollet; men emedan detta redan var justeradt, ville Elers ej tillåta en dylik olaglighet. Någon föreslog ett nytt rådssammanträde och ett nytt beslut; men detta skulle ej kunna tillintetgöra det första, hvars innehåll dessutom redan blifvit allmänt bekant och väckt bland ofrälse menigheterna stor förbittring. Äfven många bland adeln ansågo rådet hafva handlat ganska oförsigtigt, när det kastade en dylik brandfackla in bland de redan förut upphetsade ofrälse stånden. Dessa togo också genast eld, och lågan uppblossade så mycket häftigare, som den af Pechlin med vanlig påpasslighet och skicklighet underblåstes. Inom kort utkom från trycket en skrift kallad: *Ofrälsemäns sent omsider tydeligt förkunnade öde i anseende till deras befordrings-rättighet;*

---

[1]) Danska min. br. d. 15 Juni 1770 innehåller, att Hermanson sades hafva vid en conclav tillstyrkt åtgerden. *Adlerbeth* sid. 5 säger, att åtgerden *»kanhända vidtogs på någons ingifvelse, som ärnade konstitutionen den sista stöten.«*

[2]) Danska min. br. a. st.

eller rådsprotokoll, som utvisar, att de högre ämbetena i riket äro ridderskapet och adeln förbehållna. Uppsatsen innehöll blott nämnde protokoll, men i förening med titteln var det nog för att framkalla en storm af missnöje, en ström af motskrifter. Så framstörtade efter hvarandra en *borgares,* en *landtprests* och en *landtmans oförgripliga mening om det nu yppade »ofrälsemanna-ödet»;* alla fulla af skarpa anmärkningar. Flere bland Stockholms borgerskap blefvo så uppbragta, att de ej ville i sina hus mottaga några adelsmän, och de uppdrogo åt ett urval af sina medlemmar att uppsätta en försvarsskrift för ofrälseståndens rättigheter. Ehuru utgången från en dylik borgareklubb, erhöll uppsatsen dock namn af *En adelsmans tankar om frälse- och ofrälseståndens rättigheter*[1]). Den ansågs vara och var äfven bland den sidans stridsskrifter den bästa, och vi inrycka derföre några dess förnämsta skäl. Den framhöll först, huru adelns nämnde anspråk på uteslutande befordringsrätt vore stridande mot regeringsformens både anda och bokstaf. Den framställde ytterligare, hvilka följder dess godkännande skulle medföra. *Då* hette det, *då skulle ingen ofrälseman kunna blifva landshöfding, öfverste eller biskop, hvilket dock hittills ej sällan skett; — då skulle ej heller något bland de många snillen, som bland ofrälsemän födas, kunna ernå en högre ämbetsmannaplats, och från den bereda fäderneslandet de större fördelar, hvartill hans egna anlag gåfvo förmåga och den högre platsen tillfälle; — då skulle ej heller svenske män eggas att förvärfva sig större skicklighet och förtjenster; icke adeln, ty den behöfde ej frukta ofrälse medtäflare, ej heller ofrälse snillen, ty dessa kunde ej vänta någon belöning, någon motsvarande befordran, hvarföre ock hela svenska folket, både*

---

[1]) Danska min. br. 9 Nov. 1770. Några antaga dock, att uppsatsen var författad af en adelsman.

frälse och ofrälse, skulle försoffas och nedsjunka i slöhet och barbari. Om för öfrigt ofrälsestånden alltid såge sig tillkallade, när det var fråga om delaktighet i statens bördor, näml. att fylla dess tomma kassor och glesnande soldatleder, men bortvisade, när det var fråga om delaktighet i statens fördelar, då skulle de snart i förtviflan resa sig och tillintetgöra alla adelns privilegier, kanske på samma gång äfven rikets frihet, alldeles som det gick i Karl den elftes tid, o. s. v. Hvad tankar, hvad verkan dylika framställningar skulle bland allmänheten åstadkomma, är lätt att förstå. Från adelns sida utkom väl ett svar, en så kallad *Oväldig Granskning*, men den var allt annat än oväldig. Den kunde ej åstadkomma någon verklig vederläggning utan tillgrep ofta oqvädinsord och kallade sina motståndares satser *det menskliga hjertats och snillets missfoster, passande för det tjockaste barbari; eller nedriga oanständiga qvickheter, som kunde tjena till måltidsro på källrar, till tidsfördrif på kaffehus och till upplysning för Gröna Gången.* Den omtalade ock, *huru rikets förnämsta försvar berodde på adeln, hvilken var den, som skulle först kläda skott och sätta lif och blod i pant, under det många andra sutto häcklande och kannstöpande hemma i sina lugna boningar, o. s. v.* Skriften innehöll visserligen några vigtiga sanningar och varma ord; men ofvanstående och många andra bittra utfall och öfverdrifna påståenden försvagade, nästan tillintetgjorde dess verkan. Frågans stora vigt och allmänlighet framkallade en mängd andra stridsskrifter[1]), hvilka

---

[1]) Enligt en år 1771 tryckt förteckning räknade man då 22 serskilda ströskrifter, 14 uppsatser i då utkommande tidskrifter, 7 tryckta domstolshandlingar, 5 öfversättningar från utländska uppsatser i ämnet och dessutom många tidningsartiklar. Med de sedermera år 1772 utgifna torde antalet hafva stigit mycket högre, man säger till nära hundrade.

så väl den ena som andra sidans kämpade än med sans och allvar, än med ilska och ogrundade beskyllningar. Saken blef slutligen dragen till den nya riksdagens afgörande, och d. 27 Juli 1772 aflät sekreta deputationen ett betänkande, som gillade ofrälseståndets fordringar. Men tre veckor derefter inträffade revolutionen, hvilken afbröt hela rättegången och räddade adeln. Detta mål och de många stridsskrifterna hade emellertid i hög grad uppdrifvit den frälse- och ofrälseståndens inbördes förbittring, som mer och mer utmärkte ifrågavarande år.

ANDRA KAPITLET.

PRINS GUSTAFS RESA TILL PARIS.

Vi återvända med vår berättelse till konungahuset och till der rådande tänkesätt och timade händelser.

Under loppet af sommaren 1770 anlände till Stockholm Lovisa Ulrikas broder, prins Henrik af Preussen, ej blott på ett vanligt slägtbesök, utan ock för att draga svenska hofvet från franska till ryssk-preussiska sidan, hvilket likväl icke lyckades. Till följe af drottningens bedrifvande blef han mottagen och firad med högtidligheter, så stora och kostsamma, att hofvet derigenom ådrog sig en ny skuld af, sade man, 300,000 d. s. m[1]). Förhållandet mellan honom och prins Gustaf blef likväl i någon mån spändt. Af kärlek till sitt land och sin slägt ville Lovisa Ulrika åt sin broder tillerkänna försteget; men hennes son fordrade det i egenskap af tronföljare, och var nog fintlig att medelst rådet drifva sin vilja igenom utan att behöfva personligen uppträda mot

---

[1]) Österrik. min. br. d. 29 Juni, 24 Aug. 1770.

sin moders önskningar. Prins Henrik afreste sedermera från Stockholm till Petersburg.

Sedan Hattarna under riksdagen 1769 svikit hofvets förväntningar och med dettas uteslutande tillegnat sig ensamma hela styrelsen, hade prins Gustaf icke mer någon trefnad i hufvudstaden, intet, som han tyckte, värdigt föremål för sin verksamhet. Redan under loppet af samma riksdag framkastade han ock några förslag om resor genom Finnland och andra landskap; men måste från desamma afstå, emedan modern motarbetade alla sådana företag, såsom de der kunde öka prinsens anseende på bekostnad af hennes eget. Han föll i stället på den tanken att låta utnämna sig till öfverste för ett kavalleriregemente och derjemnte till landshöfding i Uppsala län för att sålunda komma ifrån moderns grannskap och dessutom få tillfälle att med högskolans lärare föra ett vittert och vetenskapligt samlif. Fersen, härom tillspord, afrådde från öfvertagandet af hvilken tjenstebefattning som häldst; emedan prinsen, tronföljaren, skulle genom hvarje sådan nedsättas till en vanlig ämbetsman och möjligtvis utsättas för oangenäma sammanstötningar med regeringen, kanske med konungen sjelf. Gustaf afstod likväl icke från sin plan på annat villkor än att i stället få företaga en längre utrikes resa. Man invände väl, att en dylik skulle blifva mycket klandrad såsom medförande stora kostnader och införande nya seder, lättsinne och flärd. Men, uppmuntrad af Karl Scheffer, vidhöll prinsen sitt förslag. Genom dels verkliga skäl, dels smicker, mutor och andra bearbetningar lyckades han ock att hos 1769 års ständer för sådant ändamål utverka ett reseanslag på 200,000 d. s. m. Detta gick likväl icke utan motstånd, ty Gyllensvan uttalade öppet sin fruktan, att prinsen skulle under besagde resa fatta smak för Frankrikes enväldiga regeringssätt och för fransmännens flärd och praktlystnad. Han blef visserligen öfver-

röstad; men ville, att hans yttrande skulle i protokollet intagas.

Planen sades vara, att prinsen skulle besöka flere främmande land och hof för att om desamma inhemta närmare kännedom. Kanske önskade han ock genom resans utsträckande skaffa sig anledning att så länge möjligt vara borta från det hem, der hvarken, maka, moder eller statsförfattning skänkte någon trefnad. En sägen är, att han vid afresan och nedstigandet utför stora slottstrappan skall hafva sagt: *jag vill här icke uppstiga igen, förr än denna käringstyrelse försvunnit*. Menade han moderns eller ständernas?

Prinsens håg stod förnämligast till Paris, hvars lysande nöjen och vittra sysselsättningar hade i flere år varit föremål för hans beundran, hans längtande blickar. Creutz hade ock till honom post efter post inberättat de förnämsta företeelserna inom denna lysande verld, de praktfulla hoffesterna, de största vittra och vetenskapliga märkvärdigheterna och likaså de qvicka infall, som efter Voltaire upprepades, och tillika öfversändt hvarje nytt häfte af den då utkommande fransyska Encyclopedien. Derjemnte hade han i uppdrag att skicka noggranna underrättelser om Frankrikes och i synnerhet om hofvets nya moder i klädedrägt och lefnadssätt. Alla dessa ämnen följde prinsen med mycken uppmärksamhet och visade liflig längtan att få med egna ögon se den verldsberyktade stadens herrlighet och att få personligen göra bekantskap med dess verldsberyktade snillen. — Äfven den franska hufvudstaden hade begynt fästa sina blickar på Nordens unge hoppgifvande prins. Sedan långa tider tillbaka hade Sverge med få afbrott underhållit vänskaplig förbindelse med Frankrike, och i Paris hade svenska namnet blifvit kändt och kärt genom en lång rad der anställda sändebud, en Magnus Ga-

briel de la Gardie, Klas Tott, Erik Sparre, Karl Gustaf Tessin, Karl och Ulrik Scheffer och Creutz, hvilka alla genom personlighet och fin bildning ådragit sig uppmärksamhet. Nu hade äfven ryktet om prins Gustafs ovanliga egenskaper blifvit dersammastädes utspridt genom bröderna Scheffer, genom Creutz, genom franska sändebuden i Stockholm och genom Lovisa Ulrikas föreläsare schweitzaren Beylon, hvilkens utländska förbindelser satte honom i tillfälle att härutinnan utöfva mycket inflytande. Prinsen hade ock just nu låtit i Stockholm uppföra en vacker grafvård öfver fransmannen Cartesius, hvilken uppmärksamhet mycket smickrade dennes landsmän, hvartill kom ryktet om de frisinnade grundsatser, han troddes i flere fall hysa, och om hans varma kärlek för franska vitterheten. Också hos Ludvig den femtonde sjelf var han väl anskrifven; ty han hade på sednare tiden yttrat sig om denne konung med mycken högaktning, kallat honom en *vördnadsvärd furste, en fäderneslandets fader, som förvärfvat sig Europas aktning och kärlek*, — och *hvars ära förvånade Europa*, o. s. v. Nyss förut hade Gustaf i enskilda anteckningar med hänryckning prisat Corsicas frihetsstrid mot Frankrike; men nu talade han med beröm om det sätt, hvarpå Frankrike underkufvat denna ö. Det ena med det andra bidrog naturligtvis att vinna Frankrikes både konung och folk, och att bereda prins Gustaf en angenäm mottagning. Kännedomen häraf ökade än mer hans längtan efter besagde resa.

Till densamma fanns dock en annan och mera djupt liggande orsak. Hofven såväl i Stockholm som Paris vidhöllo orubbligt sina redan omtalade beslut; nämligen det svenska, att så snart och så mycket möjligt utvidga sin magt; och det franska att dervid kraftigt biträda för att sedermera genom denna konunga-magt, denna Frankrikes skapelse och skydd-

ling, kunna beherrska Sverge samt leda dess statsmän och krafter i den rigtning, Pariser-hofvet önskade. Detta sednare insåg likväl nu mera, att en dylik magtutvidgning svårligen skulle låta sig göra genom Lovisa Ulrika, hvarföre det i stället fäste sina blickar och beräkningar vid prins Gustaf, och torde i ty fall icke varit alldeles främmande för det redan omtalade förslaget, att Adolf Fredrik skulle till dennes förmån nedlägga kronan. Hertigen af Choiseul, hvilken en längre tid ledt Frankrikes angelägenheter, omfattade med växande ifver planen till svenska konungamagtens utvidgande och lät redan 1769 hemligen uppmana prins Gustaf att komma till Paris för att härom mundtligen öfverlägga. Vid detta förslag fäste sig svenska hofvet, och den kanske förnämsta, ehuru hemliga afsigten med prinsens resa var att för nämnde ändamål försäkra sig om Frankrikes kraftiga bistånd. Förberedande och förtroliga öfverläggningar härom höllos mellan Lovisa Ulrika, prins Gustaf, Karl Scheffer och Beylon, och denne sednare skickades till Paris att förbereda saken. Han var då blott drottningens föreläsare, men utnämndes till riddare af nordstjerneorden för att kunna under titel af *Chevalier Beylon* med någorlunda värdighet uppträda. Efter väl förrättadt uppdrag återvände han till Stockholm. För sitt visade nit att i denna vigtiga sak understödja Frankrikes önskningar fick han sedermera från hofvet i Paris uppbära ett betydligt underhåll.[1])

Något derefter, d. 5. November 1770 och under titeln *grefve af Gottland*, anträdde prins Gustaf sin resa, åtföljd af Fredrik Adolf, Karl Scheffer. öfverste Thorwigge, samt af kammarherrarna Taube och Hamilton samt läkaren Nils Dalberg; de tre sistnämnde längre

[1]) Enligt Livre Rouge år 1770 ej mindre än 16,000 livres, och sedermera, tyckes det, en årlig pensjon af 2,400 livres.

fram mycket ryktbara män. Underrättelser om, hvad under tiden sig i Stockholm tilldrog, skulle honom tillsändas af Ekeblad, Sinclair, grefvinnan Bjelke m. fl. På vägen aflades korta besök vid de beslägtade hofven i Köpenhamn, Eutin och Braunschweig, på hvilket sistnämnde ställe prins Fredrik Adolf genast förälskade sig i sitt syskonbarn furstinnan Augusta, och ville med henne afsluta formlig förlofning. Saken blef dock uppskjuten, hvaremot resan fortsattes, och d. 5 Februari 1771 anlände prinsarna till Frankrikes hufvudstad.

TREDJE KAPITLET.

PRINS GUSTAFS VISTELSE I PARIS.

I denna stora och lysande verldsstad blef Gustaf mottagen på förekommande t. o. m. smickrande sätt. Den gamle konung Ludvig omfattade honom med verklig tillgifvenhet och exemplet följdes af de flesta. Frankrikes dåvarande kronprinsessa, den sedermera ryktbara drottning Marie Antoinette, skall visserligen hafva hyst mindre gynnsamma tänkesätt; men Gustaf blef dock inbjuden till deltagande i hofvets baler, skådespel och jagter, m. m. Vid alla tillfällen förtjusade han fransmännen genom sin qvickhet, sin ridderliga artighet, sitt lediga och behagliga språk, sin noggranna kännedom om Frankrikes historia och om dess lysande namn och slägter. t. o. m. om dessas enskilda förbindelser och omständigheter; och i synnerhet genom det angenäma sätt, hvarpå han visste göra allt detta gällande. Samma egenskaper förvärfvade honom samma bifall äfven inom hufvudstadens vittra och lärda sällskapskretsar. Med dessa sökte han till följe af både böjelse och beräkning komma i närmare och vänskaplig beröring, och blef deri ledd och understödd af

Scheffer och Creutz, hvilka sjelfva hade underhållit vänskaplig förbindelse med många landets utmärktheter. Prinsen var äfven, som nämndt är, redan i förväg känd och beprisad för sitt snille, sin nära kännedom af franska litteraturen, och sina förmodade frisinnade tänkesätt. Till den beundran, landets förnämsta skriftställare honom visade, bidrog väl ock den beundran, han sjelf visade för dessa herrar och för deras arbeten. Han satte sig ock på ett eller annat sätt i förbindelse med de utmärktaste bland dem, en d'Alembert, Marmontel, Rousseau, Voltaire m. fl. och blef så väl vid akademiska sammankomster som i enskilda kretsar öfverhopad af beröm och smickrande verser. *Man har sagt*, skref Marmontel, *att konungabarn alltid blifva bortskämda; men svenska prinsen, våra dagars Titus, vederlägger detta påstående. Om Gud verkligen velat göra menniskorna lyckliga, borde han hafva skapat alla furstar sådana som denne; men han skulle derigenom kanske förledt oss till afguderi. Lycklig emellertid enhvar, som får om detta mönster för furstar säga: min prins!* Äfven hos den stora massan var Gustaf mycket väl anskrifven, icke blott för sin älskvärda personlighets skull, utan ock derföre, att han, den så kallade *konungen-filosofen*[1]), troddes hylla de politiskt frisinnade åsigter, som just vid denna tid voro af franska och i synnerhet parisiska allmänheten med mycken ifver omfattade. Ofta, när han infann sig på teatrarna, blef han också der mottagen med högljudda glädje- och hedersbetygelser.

I ett icke ovigtigt fall blef dock prinsens belägenhet genast från början ganska kinkig, näml. med hänsyn till hertigen af Choiseul. Denne herre, som i flere år ledt Frankrikes allmänna angelägenheter, hade icke nog ödmjukat sig för grefvinnan Du Barry, en mycket skön och mycket slug, men också mycket

---

[1]) Le roi philosophe.

föraktlig qvinna, hvilken nyligen blifvit af den gamle vällustingen Ludvig den femtonde antagen till frilla, och nu beherrskade honom och genom honom hela Frankrike. Af harm öfver Choiseuls stolthet anstiftade hon en sammansvärjning, som slutligen tvingade denne till afsked och flyttade riksstyrelsen i händerna på henne och hennes anhängare, hvilket allt inträffade några veckor före prins Gustafs ankomst till Paris. Dennes belägenhet blef derigenom till ej ringa grad försvårad. Choiseul hade länge och ifrigt sökt understödja svenska hofvets planer och för sådant ändamål inbjudit prinsen till Paris. Denne liksom hans färäldrar var derför skyldig Choiseul mycken tacksamhet, och Adolf Fredrik skref och uppmanade prinsen att ådagalägga sådana sina känslor, ehuru den förre vännen numera fallit i onåd. Dertill kom, att bemälte hertig var en jemnförelsevis mer aktningsvärd personlighet och tillika ansågs hylla en mer hedrande och frisinnad politik än hans efterföljare, grefvinnan Du Barry och hennes vänner. Af dessa orsaker var Choiseul för tillfället mycket uppburen af den både högre och lägre allmänheten, och man höll ingalunda otroligt, att grefvinnan Du Barry och hennes vänner skulle snart störtas, och Choiseul åter komma till styret. Gustaf ville följaktligen fortfarande underhålla vänskaplig förbindelse med berörde hertig, dels för att fullgöra en verklig tacksamhetspligt, dels för att bereda sig fortfarande understöd, ifall denne skulle åter komma till väldet, dels ock för att icke stöta sig med den stora Pariser-allmänheten. — Men å andra sidan! Prinsen hade kommit för att utbedja sig understöd af Ludvig den femtonde; kunde han väl visa deltagande och vänskap för en person, som fallit i nämnde konungs onåd, och som var hatad af samma konungs allsmägtiga frilla? Prinsen hade kommit för att utbedja sig Ludvig den femtondes understöd till inskränkande af svenska folkets frihet; kunde han väl hedra och fira den man, som

just mot samme Ludvig försvarade franska folkets få återstående friheter? Med stor försigtighet och tämlig framgång sökte dock Gustaf lotsa sig fram mellan dessa klippor och skaffa sig vänner inom båda lägren. En bland dem, var den ryktbare hertigen af Aiguillon. Denne herre hade väl för några svåra förbrytelser blifvit anklagad och af parlamentet sakfälld; men hade ock vetat ställa sig in hos grefvinnan Du Barry och blef derföre af konung Ludvig frikänd. Ehuru af allmänna tänkesättet mycket klandrad, ansågs han dock inom kort blifva utnämnd till Frankrikes utrikesminister. Genom Scheffer knöt Gustaf snart vänskaplig förbindelse med denne man, och kom genom honom i beröring med grefvinnan Du Barry, hvilkens välvilja prinsen likaledes sökte genom uppmärksamhet och åtskilligt smicker vinna. Han måste likväl dervid iakttaga mycken försigtighet; ty alltför uppenbart fjesande för detta allmänt föraktade fruntimmer skulle hafva ådragit honom skarpt tadel af så väl allmänheten som landets anseddare snillen[1]). Efter öfverläggningar med Scheffer och Creutz, om hvad göras kunde och borde, inköpte och gaf han åt hennes omtyckta knähund ett dyrbart halsband. Denna och andra artigheter af den främmande och allmänt beprisade fursten blefvo så välkomna, att hon verkligen talade till hans fördel hos sin konungslige älskare, och den nya af henne beroende regeringen beslöt att i afseende på svenska konungahuset fortgå på samma bana, som företrädaren Choiseul inslagit. — Å andra sidan sökte prinsen underhålla det goda förståndet med sistnämnde herre. Han vågade väl ej, som många andra gjorde, besöka dennes landställe utanför Paris; men han ditskickade i stället och ofta nog artiga och varma helsningar och underhöll nära för-

---

[1]) Spanska sändebudet i Paris, den utmärkte Aranda, ville ej hos henne aflägga besök.

bindelse med åtskilliga Choiseuls vänner. Dennes hertiginna kände sig dock häraf ingalunda tillfredsställd, utan förklarade, att den berömde svenske prinsen *icke var någonting annat än en liten intrigör.*

I ett annat och vigtigare hänseende var Gustafs belägenhet lika, kanske än mera kinkig. Det i Paris då rådande s. k. fria tänkesättet framgick i två något olika rigtningar, den ena hufvudsakligen religiös, den andra politisk. Den förra uppenbarade sig som likgilltighet, förakt eller t. o. m. hat mot kyrkan och mot många dess gällande läror och bruk, och tillika mot en mängd i samhället och samhällslifvet antagna åsigter och sedvänjor, som ansågos hvila förnämligast på fördomar och vana. Mot så väl ena som andra slaget var då för tiden en häftig strid öppnad af Frankrikes ryktbaraste skriftställare, filosoferna, som de kallades, hvilka ock härutinnan fingo största delen af den läsande allmänheten på sin sida. Med denna rigtning instämde i allmänhet prins Gustaf, och det af allt hjerta, och det var med kännedom af sådana hans åsigter, som partiet gaf honom namn af *konungen-filosofen.* — Den andra, den politiska sidan af Pariser-boarnas frisinnighet röjde sig i ovilja, nästan hat mot alla autokratiska regerings-sätt och i kärlek för friare, nästan republikanska statsskick. Prins Gustaf hyste, som vi veta, härutinnan rakt motsatta åsigter; men dessa vågade han ej öppet uttala, ty sådant skulle hafva ådragit honom hat och förföljelse af det mägtiga parti, som för tillfället förestafvade icke blott Paris, utan nästan hela det bildade Europa, hvad man borde tänka och tro om både händelser och personer.

Uppgiften för Gustaf blef således den, att i de frisinnade Pariser-kretsarna så mycket möjligt undangömma sin benägenhet för autokratiska styrelsesätt, och deremot framhålla sin benägenhet för re-

ligiösa och sociala reformer; — — men att tillsammans med Ludvig den femtonde och hans ministrar iakttaga alldeles motsatt uppförande.

Äfven för Gustafs ovanligt stora förmåga af fintlighet och förställning blef denna uppgift ganska svår; i synnerhet derföre, att hos dåtidens frisinnade Paris hade hatet mot konungamagtens missbruk och mot konungamagten sjelf blifvit för tillfället uppdrifven till feberaktig häftighet. Ludvig den fjortondes och än mer den femtondes regeringar hade genom grof osedlighet, våldsam despotism, förstörande slöserier och flere skadliga åtgerder uppväckt ett allmänt missnöje. Fransmännen jemnförde sin egen betryckta och slafviska belägenhet med engelsmännens frihet, trefnad och välstånd, samt läste och beundrade en mängd skämtsamma eller allvarliga skrifter, med hvilka Voltaire, Rousseau och de så kallade encyclopedisterna m. fl. påpekade de många och stora felen i Frankrikes autokratiska regeringssätt och deremot framhöllo lysande urbilder af ett förnuftsenligare, friare och mer välgörande statsskick. Det sanna, stora och ädla i dessa tankar, i dessa skrifter hänförde en mängd läsare t. o. m. bland de högsta samhällsklasserna, oaktadt just dessa åtnjöto många enskilda fördelar af de dittills gängse missbruken. Dessa frisinnade tänkesätt voro en redan då framträdande förberedelse till den sedermera kommande stora fransyska revolutionen; men hittills framträdande förnämligast inom landets lärdaste och högsta kretsar. Det vedervärdiga skådespelet af Choiseuls afsättning, af grefvinnan Du Barrys upphöjelse och allmagt, och af den nya regeringens olagliga och våldsamma åtgerder hade för tillfället gifvit än mer styrka och fart åt dessa känslor. När prins Gustaf kom till Paris, hördes fördenskull inom både lärda och förnäma kretsar ett bittert och högljudt ogillande ej blott af nämnde enskilda företeelser utan

ock af hela det autokratiska styrelsesättet och en liflig längtan efter friare statsskick. Af en sådan den stora hufvudstadens allmänna tidsanda blef Gustaf mottagen med stor förtjusning också derföre, att han troddes hylla samma frisinnade åsigter. Man hade näml. för denna allmänhet berättat endast sådana hans ord, som i ett eller annat hänseende tycktes gynna de nya, de fria, de så kallade filosofiska lärorna. Han sjelf var också angelägen om att inför Frankrikes tongifvande kretsar fortfarande framstå i sådan dager och derigenom vinna bifall och beröm af dem, och genom dem också af det öfriga Europa. Han hördes derför uttala åtskiliga vackra ord om folkens fri- och rättigheter, och han mottog utan visadt missnöje allehanda tämligen närgångna påminnelser om att framdeles icke låta förblinda sig af majestätets glans, ej heller låta förleda sig af dess magt. Vid denna undfallenhet för det allmänna tänkesättet, måste han dock iakttaga mycken försigtighet, såframt han ej skulle reta Ludvig den femtonde och grefvinnan Du Barry, hvilka hjertligen hatade just detta tänkesätt. Till ett visst återhåll manades han ock af sina egna verkliga känslor; ty dessa öfverensstämde, som vi veta, härutinnan ingalunda med Pariser-boarnas. Af dessa blef franska parlamentets motstånd mot franska konungamagten mycket lofordadt; men Gustaf såg deruti blott ett sidostycke till svenska ständernas motstånd mot svenska konungamagten, hvarföre han ock inom sig gillade det sätt, hvarpå Ludvig detsamma kufvade. *Den raskhet,* skref han, *hvarmed konungen i Frankrike går till väga mot sitt parlament, är beundransvärd*[1]). Hans förtroliga bref till Lovisa Ulrika omtalade ock, huru han i Paris icke vågade uttala sina egna politiska åsigter; ty han skulle då ohjelpligt störta sitt anseende

---

[1]) Admirable. Uppsal. Gustav. papperen. Gustaf till Sinclair; Paris d. 6. Febr. 1771.

bland fransmännen. Med sin utomordentliga skicklighet lyckades han ock föra de flesta bakom ljuset. Dock ej alla. Trots all försigtighet blef han dock genomskådad af en och annan t. ex. af den då ryktbara madame Du Deffand och af vetenskapsmannen De Mably m. fl. Men som sagdt är, de flesta trodde sig i honom se mönsterbilden af en blifvande ädel och frisinnad konung.

De nya och storartade tankar om frihet och upplysning, hvilka då för tiden genombäfvade allmänna tänkesättet och ville åt Europas folk bereda en lyckligare framtid; dessa tankar, dessa åsigter hade blifvit med brinnande kärlek omfattade också af flere ädla och snillrika qvinnor inom Frankrikes högsta samhällskretsar. Man hörde dem öppet och högljudt yttra sin afsky för Ludvig den femtondes och Katarina den andras utsväfvande lefnadssätt, för Fredrik den andres trolösa statskonst och för det smicker, hvarmed Voltaire stundom uppvaktade dessa regenter. På samma gång uttalade dessa fruntimmer sin beundran för Englands fria statsskick och sin lifliga önskan att genom dess införande upplyfta Frankrike från dess både medborgerliga och sedliga förnedring. I prins Gustaf sågo nu dessa frihetshjeltinnor den furste, som framdeles skulle i sitt land verkliggöra deras önskningar och drömmar. Gustaf sjelf förstod ganska väl, hvilka fördelar han kunde af sådana tänkesätt hemta, och huru dessa sällskapskretsar, med klokhet bearbetade, skulle utsprida hans ära och beröm icke blott öfver Frankrike utan genom sina skrifter och vänner också öfver hela Europa. Han sökte fördenskull närmare och vänskaplig förbindelse med dylika tongifvande fruntimmer; och det icke blott af ofvannämnde egennyttiga beräkning utan också derföre, att han med sin kärlek för konster och vitterhet fann hos dem mycken trefnad; och slutligen också derföre, att hans egen starka inbillningskraft och lättrörda

känsla blef ofta för tillfället genomvärmd och hänförd af värman och hänförelsen i deras skildringar af den välgörande inverkan. en frisinnad furste skulle utöfva på folken, och af den evärdliga ära, han skulle fästa vid sitt eget namn. I djupet af sitt hjerta hyste dock Gustaf helt andra åsigter, och dessa återtogo snart sin magt. Följden af både det ena och andra blef, att han inom dessa kretsar lät sig hyllas som den medborgerliga frihetens riddare, men att han samtidigt dermed sökte genom artigheter mot Ludvig den femtonde och grefvinnan Du Barry skaffa sig medel till öfverändakastande af Sverges fria statsskick.

Det var i synnerhet tre utmärkta fruntimmer, med hvilka han knöt förbindelser af ofvan beskrifna art; alla, hvar på sin plats, medelpunkter för en umgängeskrets, lysande af rikedom och behag, af snille och kunskaper och i synnerhet af frisinnade tänkesätt. Främst stod grefvinnan Egmont, i sin första ungdom utmärkt såsom drottning vid landets mest lysande fester, men numera som drottning i dess lärda och snillrika umgängeskretsar, varande der omgifven och firad af Marmontel, Mably, Rousseau m fl. Hänförd af glödande känsla och liflig inbillningskraft, såg och älskade hon i prins Gustaf den person, som skulle gifva verlden det herrliga skådespelet af en furste, som, höjd öfver alla monarkismens fördomar och anspråk, skulle genom ljus och frihet bereda sitt folks lycka. En liksinnad väninna egde han i den skarpsinniga och filosofiskt bildade grefvinnan de Boufflers, hvilken kring sig samlade i synnerhet dem, som beundrade och ville i Frankrike införa Englands fria statsskick. En tredje var grefvinnan La Marck, hvilken ledde de andäktigas parti[1]), som man kallade dem. Af religiösa bevekelsegrunder ogillade hon då gängse osedlighet och fritänkeri, och hyste stark benägenhet för äldre tider och åsigter och serdeles för

[1]) Le partie des devots.

hertigen af Choiseul. Man har ock velat påstå, att orsaken, hvarföre Gustaf sökte vänskaplig förbindelse med ett fruntimmer af sådana tänkesätt, var den, att han ville genom henne underhålla fortfarande vänskap med Choiseul för den händelse, denne skulle åter komma till ledningen af Frankrikes angelägenheter.

Huru dessa förbindelser sedermera fortsattes och med hvad följder, skall framdeles berättas.

FJERDE KAPITLET.

KONUNG GUSTAF DEN TREDJES UNDERHANDLINGAR I PARIS OCH ÅTERRESA TILL STOCKHOLM.

Om qvällen den 1 Mars 1771 satt prins Gustaf i grefvinnan Egmonts loge på operan, när Creutz dit inträdde med den från Stockholm komna underrättelsen om Adolf Fredriks hastigt timade frånfälle. Gustaf steg genast upp för att lemna skådespelet, hvarvid grefvinnan Egmont tog tillfället i akt och lade på den nyblifne konungens hjerta följande bön: *Sire! åtnöj eder med den envåldsmagt, folkets kärlek gifver, och eftersträfva ej den, som lagens bud ålägger!* Gustaf stannade de två följande dagarna i sin boning och skall hafva mottagit, utom närmaste omgifningen, endast Marmontel. *Hvilken olycka!* sade han till denne sednare, *hvilken olycka att vid min ålder se mig belastad med en krona och med pligter; som jag känner mig ur stånd att uppfylla, och att nödgas säga farväl åt vänskapen och sanningen!* — *Nej!* svarade Marmontel, *sanningen flyr blott de konungar, som ej vilja höra henne; och emedan ni förtjenar hafva vänner, skall ni ock få sådana* — — *Vänner!* svarade Gustaf, *sådana hafva menniskor sällan, konungar aldrig.*

Gustaf stod nu vid en afgörande vändpunkt i

sin lefnad. Han var blifven konung öfver ett folk, som var i besittning af de medborgerliga rättigheter, hans frisinnade Pariser-vänner högt uppskattade, och hvilkas värde han sjelf hade i dessas sällskap med allmänna eller åtminstone medgifvande ordalag erkänt. Skulle han nu hylla dem äfven i verk och gerning? Skulle han, sjelf blifven konung, åtnöja sig med att vara, hvad han ofta sade sig vilja vara: *den förste medborgaren i en fri stat!* — åtnöja sig med att styra svenska folket, icke efter sitt enskilda godtycke, utan i samverkan med detta folks ombud och endast genom de medel, som lag, öfvertygelse och kärlek kunde förläna? Valet var af omätlig vigt. Om han ärligt tagit saken på nämnde sätt, skulle det ädla, det storartade i ett dylikt uppförande otvifvelaktigt hafva hänfört och vid honom fästat det svenska folket och dess varma tillgifvenhet. Det är i så fall troligt, nästan säkert, att han med styrka och stöd af denna tillgifvenhet och af sitt snille och sin ovanliga förmåga skulle hafva lyckats att tygla, om ej att helt och hållet tillintetgöra partierna; — och likaså att hejda, om ej att helt och hållet oskadliggöra grannstaternas möjliga anfallsplaner. Han skulle sålunda kunnat i lugn och endrägt föra sitt folk framåt till ljus och sedlighet, till ordning och välstånd samt verkliggöra den lysande bild, grefvinnan Egmont och andra frisinnade Pariser-vänner för hans framtid uppdragit; — och allt detta äfven med bibehållande af 1720 års regeringsform. Han skulle då ej heller nödgats förnedra sig inför en Ludvig den femtonde och en madame Du Barry; ej heller nödgats drifva det dubbla, det falska spel, hvartill han både i Paris och Stockholm nedlät sig, och af hvilket vi sett och få se alltför många och vedervärdiga exempel; drag, som snart ingåfvo misstro till hans ord och gerningar, äfven när dessa voro ärligt menade. — — Den andra framtids-bana, som nu för honom öppnade sig, var att som konung fort-

sätta, hvad han som kronprins börjat; d. v. s. att med både lofliga och olofliga medel söka öfverändakasta den regeringsform, hans fader och han sjelf edeligen lofvat upprätthålla; och att söka tillintetgöra den frihet, hans undersåtare åtnjöto, och ville åtnjuta; och att söka tillvälla sig magt att oberoende af deras önskningar och åsigter sjelf och ensam bestämma om deras angelägenheter och öden. Det var denna sednare bana, Gustaf valde, eller rättare sagdt vidhöll. Den stod i öppen motsats till de åsigter, han i de frisinnade Pariser-kretsarna tycktes hylla, och innebar tillika ett djerft brott mot den ed, han som kronprins högtidligen afgifvit. Sitt uppförande härutinnan har han troligtvis sökt inför eget samvete rättfärdiga genom åtskilliga antaganden och derpå grundade tankslut; t. ex. att det fria statsskicket var för Sverge ovillkorligen olycksbringande; — att det fördenskull ovillkorligen borde afskaffas; — att man för att kunna detsamma afskaffa var ovillkorligen tvungen att tillgripa hvarjehanda konstgrepp t. o. m. löftesbrott, osanningar, mutor och våld; och att Gustaf sjelf med erhållen större magt skulle ovillkorligen lyckas bereda Sverge större välstånd och högre ära. Detta sista vackra ändamål skulle helga de till dess ernående använda medlen.

Redan samma afton, budskapet om Adolf Fredriks död anlände, for Scheffer till Versailles för att meddela konung Ludvig den vigtiga nyheten. Denne var redan gången till sängs, men lemnade dock Scheffer företräde och yttrade dervid mycken tillgifvenhet för den unge svenske konungen. Kort derefter erhöll också Gustaf sjelf ett samtal med Ludvig, hvarvid närmare förbindelse uppgjordes. »*Både maitressens och konungens hjerta äro för oss!*» skref han, *och vi hafva lyckats genomdrifva den stora saken.* Ludvig lofvade näml. betala Sverges innestående underhållspenningar, stigande till stora summor[1]), om

[1]) Enligt Livre rouge erhöll Sverge 1,247,089 livres.

hvilka man dock förut länge tvistat; han lofvade ock, i fall så behöfdes, sända 30 eller 38 örlogsfartyg till Gustafs hjelp, och anslog betydliga medel[1]) till bekostande af de riksdags-utgifter, som fordrades för statshvälfningens genomdrifvande. På Gustafs begäran sände han ock till Stockholm som franskt sändebud den utmärkte underhandlaren Vergennes, hvilken redan förut stod i vänskapligt förhållande till svenska hofvet. Creutz skref[2]), att sjelfva Choiseul icke skulle utan ett nytt förbund hafva medgifvit Sverge så stora fördelar, som de, hvilka Ludvig den femtonde nu och af personlig tillgifvenhet beviljat. Vid afskedet från Frankrike skref ock Gustaf till samme konung ett bref med uttryck af innerlig erkänsla och tillgifvenhet[3]).

---

[1]) Le Livre rouge säger 200,000 livres.

[2]) Riksark. till Sveriges kanslipresident, d. 24 Mars 1771.

[3]) Grefvinnan Du Barrys memoirer, en dock mycket opålitlig skrift, berättar enskildheterna vid denna underhandling på följande sätt. Dagen efter underrättelsen om Adolf Fredriks död skickade hon ett lyckönskningsbref till den nya svenska konungen. Denne svarade genast ganska artigt och sade sig *hoppas göra Sverge lyckligt; om näml. Frankrikes mägtige konung lemnade honom sitt understöd. Jag vill hoppas, min grefvinna!* hette det vidare, *att ni underhåller hans vänskapliga tänkesätt mot mig, och jag ber eder vara öfvertygad om min uppriktiga tillgifvenhet för eder person, och att denna tillgifvenhet skall bestå hvarje prof.* Gustaf böd sig ock till aftonmåltid hos samma fruntimmer, dit då skulle komma endast båda konungarna samt Scheffer, Meaupou och Aiguillon. Gustaf omtalade der sitt beslut att åt svenska konungatronen återförskaffa de rättigheter, hvilka, sade han, *en upprorisk adel hade bortryckt,* och han begärde till detta företag Ludvig den femtondes understöd. Denne biföll genast och tillade: *jag skall hjelpa till att straffa alla sådana upprorsmakare, som vilja bortröfva de rättigheter, furstarna fått sig af Gud förlänade. Jag skall ock med behöfliga medel understödja företaget, ifall edra egna tillgångar skulle befinnas otillräckliga.* Gustaf fattade då Ludvigs hand liksom för att kyssa den; men denne sade: *min bror! låtom oss hällre omfamna hvarandra!* Gustaf kastade sig då i hans armar och utropade: *Sire! ni blifver min andre fader!* Ludvig förklarade sedermera: *jag är glad öfver att hafva blifvit kallad till den svenske konungens hjelp. Rådet i Stockholm liknar alldeles mitt parlament i*

Jemnte de vigtiga underhandlingarna med Frankrike hade Gustaf att tänka på ganska brydsamma omständigheter också i hemlandet, och bland dessa ej minst förhållandet till sin moder. Denna hade vid Adolf Fredriks död öfverlemnat sig åt den häftigaste sorg. Hon hade förlorat icke blott sin make utan ock sin magt; denne magt, som för henne hade så hänförande behag, och vid hvilken hon under tjugu års tid vant sig. Enhvar kunde förutse. att under sonens regering skulle hennes inflytande blifva långt mindre än det varit under makens, och det var osäkert, på hvad sätt hon skulle taga en dylik förändring. Gustaf sökte derföre lugna henne genom ord och försäkringar, som tycktes komma från det mest ömma och kärleksfulla barnahjerta. *Jag står*, skref han till henne, *jag står numera alldeles ensam i verlden; men har dock en mor, hvilkens like i ömhet icke finnes, och hvilken ensam kan lindra smärtan öfver en älskad faders förlust. Denna mor är nu sina barns enda tröst, och de skulle utan henne känna sig allt för svaga och olyckliga. Måtte då en öm vänskap och ett ömsesidigt förtroende i någon mån ersätta den förlust, vi alla lidit.* I hvad mån Lovisa Ul-

---

Paris. Ingenting är för en konung farligare än dylika ämbets-myndigheter, som vilja liksom jemnlikar underhandla med sina regenter och föreskrifva dem lagar.»

En närmare kännedom af denna tids hemliga underhandlingar mellan svenska och fransyska hofven skulle utan tvifvel gifva många och vigtiga upplysningar. Men vi kunna tyvärr icke meddela mer än endast några få sådana; ty dels har utrikesministeriets arkiv i Paris varit för oss under de sednare åren stängdt, — dels ock märkvärdigt nog befinnes, att för åren 1771 och intill September 1772 saknas i vårt svenska riksarkiv alla chiffer-bref, d. v. s. de vigtigaste, de förtroligaste, som blifvit från svenska sändebudet i Paris, grefve Creutz, sända till Gustaf. De hafva troligtvis af en eller annan orsak blifvit derifrån borttagna; eller, hvad troligare är, aldrig dit aflemnade. Men efter revolutionens genomförande och från och med September 1772 finnas der dylika chifferbref i stor mängd förvarade.

rika trodde på dessa ömhetsförklaringar och rättade sig efter dessa önskningar, skall snart visa sig.

En annan vigtig hemlands-angelägenhet bestod i ledningen af dervarande partier och af hofvets enskilda förehafvanden och planer. Dessa voro anförtrodda åt Sinclair. Kort efter Adolf Fredriks död skref denne och underrättade om Mössornas ovilja, och huru de anklagade Gustaf för envåldsplaner, för praktlystnad och slöseri; och att många äfven af andra partiet lyssnade till sådana ord. *Jag vågar fördenskull*, skref Sinclair, *föreslå eders majestät att genast underteckna och hemsända det förslag till konungaförsäkran, som rådsherrarna utskickat, och att tillika förklara sig ämna införa en sparsammare hushållning; och att som bevis derå tillkännagifva sin önskan om en enkel och mindre kostsam kröning, och att eders majestät derjemnte måtte afskeda den härvarande franska teatertroppen. Jag vågar försäkra, att ingenting skulle bättre än dessa åtgerder motverka de missnöjdas planer och beräkningar.* Gustaf lydde råden och sände genast befallning om de franska skådespelarnes afskedande. Det utskickade förslaget till konungaförsäkran blef ock ofördröjligen underskrifvet. I denna uppsats lofvade han på det kraftigaste och orykligaste, *att handhafva ständerna vid deras rena lära samt välfångna fri- och rättigheter*, och, hette det vidare, *som mitt sinne och begär äro fjerran skilda från allt, hvad namn af tvång hafva kan, alltså förklarar jag medelst denna min edbundna och öppna försäkran, uppå konungslig helig tro och lofven, det jag ej allenast är fulleligen sinnad att till alla delar mitt rike styra, som Sverges beskrifna lag och den af mig redan besvurna regeringsformen af år 1720 förmå; utan ock, att jag för mina och rikets hätskaste fiender samt fäderneslandets argaste förrädare skall anse den eller de, hvilken eller hvilka lönligen eller uppenbarligen söker eller söka det oin-*

skränkta envåldet att återinföra; och allt detta, så sant mig Gud hjelpe till lif och själ! I ett åtföljande serskildt bref till rådsherrarna, skref han: *jag har undertecknat min konunga-försäkran. Staten kan ej ålägga mig några förbindelser mot riket så kraftiga och så bindande som de, hvilka länge sedan i mitt hjerta inskrifna blifvit.* Dessa löften och försäkringar aflät Gustaf just i samma dagar, han med Ludvig den femtonde, grefvinnan Du Barry och deras vänner rådgjorde om medel till öfverända-kastande af 1720 års regeringsform.

Vid underrättelsen om Adolf Fredriks död hade Gustaf, som det säges, stannat under tvänne dagar inne i sina rum; men sedermera deltog han återigen i Pariser-lifvets sällskaper och nöjen[1]), och sökte också nu underhålla förbindelse med så väl hofvet som frihetspartiet. Han dröjde ännu vid pass tre veckor i Paris. Som orsak uppgafs af somliga kärlek till nöjen och förströelser, af andra en prins Fredrik Adolf påkommen sjukdom[2]), af andra behofvet af mer tid för att hinna fullborda och stadfästa sina vigtiga underhandlingar.

Omkring den 24 Mars lemnade han Frankrike. Hemvägen togs öfver Zweibrücken, Braunschweig och Berlin. Det tyckes, som Gustaf först ämnat undvika hvarje möte med sin morbroder, konung Fredrik. Men denne lät förstå, att sådant skulle synas underligt och stötande. Sinclair inberättade ock, huru Mössorna sökte utsprida, att Gustaf. fiendtligt stämd mot Preussen och Ryssland, ämnade med första angripa det sednare, och att detta rykte förorsakade oro både i Stockholm och

---

[1]) Hamilton säger, att konungens boning hvimlade af besök, och att glädje-yttringarna från dess inre rum icke svarade mot sorge-utstyrseln på utanföre väntande vagnar och betjening.

[2]) Att detta åtminstone till en del var verkliga orsaken, sågs af ett bref från Gustafs hof till Ekeblad, Paris d. 22 Maj 1771, befintligt bland gustavianska papperen.

Berlin. Sinclair rådde honom fördenskull att bebesöka och i detta fall lugna konungen i Preussen Så skedde ock. Denne sednare å sin sida afrådde Gustaf från hvarje försök att öfverända-kasta Sverges fria statsförfattning. Följden af de båda konungarnas samvistelse blef, och det ömsesidigt, icke vänskap, utan köld och misstroende.

Från Berlin reste konungen öfver Stralsund till Karlskrona, hvarest han möttes af prins Karl och af några bland rådsherrarna, och dröjde någon kortare tid. En dag derunder gick han in i matrosernas kasern, just när de vid middagsbordet åto sin ärtsoppa. De ville vördnadsfullt stiga upp; men han bad dem sitta stilla och sade: *barn! jag har kommit hit just nu för att blifva eder gäst och smaka på eder anrättning.* Sedan lät han en matros gifva sig en sked af soppan, smakade derpå och återlemnade så tillbaka skeden, åtföljd af en liten gåfva. En bland amiralerna böd sedermera mycket penningar för skeden; men matrosen vägrade och inskar i densamma konungens namn, hvarefter den blef som ett kärt minne länge förvarad i hans slägt. Från Karlskrona skref konungen till Stockholm och afsade sig allt kostsammare mottagande; icke ens gardet utan endast borgerskapet skulle dervid paradera. För uppresan från Karlskrona hade han ock nedkallat blott ett mindre antal hofvagnar och betjening. Under färden sysselsatte han sig föga med äreportarna, illuminationerna och helsningstalen, utan besökte i stället ämbetsverk och allmänna större anläggningar samt underrättade sig om folkets belägenhet, o. s. v. Han bar ock en enkel drägt och kastade vanligtvis öfver densamma en blå kappa, som erinrade om Karl den tolfte. Om morgonen hvarje resdag, och när allt var i ordning, sade han till sitt sällskap: *låtom oss först göra bön till himmelens konung och tacka honom för åtnjutet beskydd och bedja honom om ytterligare nåd och hjelp!* Efter bö-

nen satte sig konungen i vagnen och förmanade kuskarna att *köra sakta* och skona hästarna; *ty de vore böndernas förnämsta egendom*[1]. Den 30 Maj anlände tåget till Stockholm; det var nu mer än två månader sedan det lemnade Paris. Orsaken till resans långvarighet gissades vara, att Gustaf önskade undvika all närmare och personlig inblandning i nu pågående riksdagsmannaval.

FEMTE KAPITLET.

TILLSTÅNDET I SVERGE MELLAN ADOLF FREDRIKS DÖD OCH GUSTAFS HEMKOMST.

Det var den 12 Februari 1771, som Adolf Fredrik afled. Genom denna lika oförmodade som vigtiga händelse blef Lovisa Ulrika i högsta grad uppskakad, och man måste genom åderlåtningar söka lugna det svallande blodet.

Under första dygnen kunde hon icke gråta, icke sofva, knappt nog genom förtärande af en och annan kopp buljong uppehålla lifskrafterna. Sedermera blef tillståndet visserligen något lugnare; men sömnen ville ej återkomma, och hvarje dygn uttröttade hon två till tre föreläsare, ehuru hon fäste föga uppmärksamhet vid det som förelästes[2]. Hon önskade sig döden, och återlemnade riksjuvelerna, hvilka hon förklarade sig ej mer vilja bära[3]. Efter någon tid och med återhemtade krafter visade hon dock snart

---

[1]) Dessa enskildheter äro hemtade ur en 1771 tryckt skrift, kallad: *Samtal mellan en Ekesjö-borgare och en bonde från Säby*, och påtagligen utgifven i afsigt att stämma allmogen till fördel för konungen. Men äfven andra källor omtala, att denne under hela resan åkte tämligen långsamt, och behandlade alla med förbindlig vänlighet.

[2]) Danska min. br. d. 15, 26 Febr. Österrik. d. 22 Febr. och 1 Mars 1771.

[3]) Rådsprot d. 19, 22 Febr. 1772.

omigen flere drag af det fordna lynnet. Ehuru ständerna 1769 öfvertagit hofvets skuld till ett belopp af öfver 2,200,000, hade likväl på det enda derefter förflutna året nya dylika blifvit gjorda, stigande, sade man, till 400,000, allt d. s. Gustaf tyckte denna skuld böra betalas genom försäljning af Adolf Fredriks lösörebo. Men enkedrottningen mente, att nämnde betalnings-skyldighet ålåge den nye konungen, och att, när denne ensam ärfde hela riket, borde han låta sin moder och sina syskon ensamma ärfva hela lösöreboet. Att franska skådespelarne afskedades, klandrade hon ock såsom innebärande en förändring, ett ogillande af den nyss bortgångne faderns åtgerder. Det påstås äfven[1], att hon emellanåt ville efter sin gemål sjelf och i egenskap af krönt drottning bemägtiga sig regeringen; och att hon betraktade sonens öfvertagande af densamma som ett ingrepp i sina, i moderns rättigheter, och rådsherrarnas biträde dervid, som ett förräderi. Bielke, Fersen och Sinclair föreställde henne väl orimligheten och olagligheten af dylika anspråk; men hon ville dem ingalunda nedlägga. Dock, när å andra sidan ingen ville dem understödja, måste hon afstå från alla tankar på deras genomdrifvande.

Rådsherrarna, hvilka hörde till Hattpartiet, hoppades erhålla stöd af den nya konungen, och de behöfde äfven ett sådant i anseende till landets växande missnöje. Knappt var också Adolf Fredrik död, förr än de sammanträdde och stannade tillhopa en del af natten. Då beslöts, att prins Gustaf, oaktadt han ännu icke afgifvit någon konunga-försäkran; men emedan han redan som kronprins besvurit grundlagarna[2], borde genast utropas till konung; troligen också i afsigt att derigenom förekomma hvarje revolutions-försök, som Mössorna möjligtvis kunde tillämna. Ilbud afskickades till Paris med underrättelse

[1]) Fersens skrifter 3. 55. 67.
[2]) Rådsprot. den 13 Juli 1771.

om det inträffade dödsfallet, och man utfärdade riksdagskallelse till den 13 Juni. Dagen efter Adolf Fredriks död blef Gustaf som konung erkänd af statens ämbets-myndigheter och kort derefter likaså af hela landet. Rådet skickade ock till Paris den tillsvidare konungaförsäkran, hvilken man önskade, att Gustaf skulle underskrifva, hvilket ock skedde, såsom berättadt är.

Adolf Fredriks dödsfall uppväckte alla partierna till ny och liflig verksamhet. Hof-Hattförbundets ledare å sin sida höllo flere sammankomster, och medel till dess riksdagsutgifter blefvo dels af Frankrike förskjutna, dels hos svenska köpmän upplånade. Utdelandet anförtroddes åt Sinclair och Duwall, den förre hofvets, den sednare Hattarnas man[1].

Dessa två partier hyste dock äfven nu mycket olika afsigter. Hofvet sökte förbereda sinnesstämningen till fördel för Gustafs person och för utvidgande af hans magt. Sådana hans från Paris hemsända bref, hvilkas innehåll skulle göra gynnsamt intryck på allmänheten, blefvo i afskrifter skickade kring landet och väckte mycken förtjusning, Genom tal och tidningsartiklar sökte man tillika utsprida och göra gällande den åsigten, den frasen, att under en konung, som var född inom Sverges landamären, behöfde man ej frukta några försök mot Sverges frihet[2]. Från trycket utkom ock en uppsats, som beskref statshvälfningen i Danmark 1660, och huru genom densamma adelns magt blef till landets lycka öfverflyttad på konungen. Under mycket beröm för Gustaf personligen, önskade skriften honom *lika stor magt som den, hvilken Gustaf Vasa och Gustaf den andre Adolf innehaft, och med hvilken den förre bortjagat danskarna och den sednare tillintetgjort landets inre partier. Aldrig*, hette det, *hafva svenske män varit*

[1]) Danska min. br. d. 22 Febr. 1771. Arkiv. på Stafsund, Promemoria om förberedelserna till 1771 års riksdag.

[2]) Preuss. min. br. d. 1 Mars 1771.

mer fria än under dessa två fäderneslandets hjeltar. Måtte fördenskull vårt rike och vårt folk blifva lika upphöjda, lika fria under vår nuvarande store och älskade konung Gustaf. Skriften troddes hafva blifvit före tryckningen öfversedd af Karl Scheffer[1]). Den ser ut, som ett af hofpartiet på egen hand gjordt försök att förbereda konungamagtens utvidgning till trots äfven för Hattpartiet, mot hvilket konungahuset fortfarande hyste mycket misstroende.

Och ej utan skäl. Under Fersens ledning ingick det visserligen ett slags försoning med hofvet. Sedan man numera ej behöfde frukta Lovisa Ulrikas ingripande i styrelsen, funnos ock många Hattar, som voro böjda för konungamagtens ökande[2]); men många, kanske de flesta, önskade ännu bibehålla det fria statsskicket. De ville derför vid riksdagsmanna-valen icke skaffa hofvet allt för stor öfvervigt; emedan en sådan kunde locka till envåldsförsök. I sammanhang härmed beslöts ock, att vid den kommande riksdagen intet angrepp skulle göras mot nuvarande statsskick; ty, förebar man, *hvarje sådant måste misslyckas, emedan allmänheten blifvit allt för mycket uppskrämd genom tvisterna om säkerhetsakten 1769.* Men för att vinna anhängare åt sig sjelfva, arbetade Hattarna ganska ifrigt. Man utgaf en uppsats[3]), som skulle vederlägga Mössornas anklagelseskrift mot slöserierna vid riksdagen 1769. Man er-

---

[1]) Danska min. br. d. 16, 19 April 1771.

[2]) Österr. min. br. d. 8 Mars 1771.

[3]) Bref om den för någon tid sedan utgifna skriften kallad förteckning m. m. på utgifter af 1769 års riksdag innehåller 20 sidor i qvartformat, och anför vid pass 60 punkter, i hvilka den försvarar de utgifter, riksdagen 1769 beviljat. Vi kunna ej slita tvisten. I några fall tyckes detta »Bref» hafva rätt i sina påståenden; men i andra tvärtom, t. ex. då det märkligt nog tilllåter sig påstå, att läkrarnas belöning för det kongl. husets koppympning (Se 41. 363, 364) var *»i det knappaste tillskuren.»*

bjöd ock befordringar, tittlar, ordnar och penningar[1]. Man utspridde, att Mössorna ville stänga Gustaf från tronen och lägga Sverge under Rysslands och Englands ok[2]. Många läns- och stadsstyrelser, som voro 'Hattpartiet tillgifna', blefvo uppmanade att söka på hvarjehanda sätt motarbeta eller upphäfva sådana riksdagsval som lofvade framgång åt Msspartiet[3]. Man ville äfven locka den väldige riksdags-kämpen Pechlin att återvända till Hattarna, och Frankrike slösade med guld[4]) för att hjelpa sina vänner. Allmänna tänkesättet var dock mot Hof-Hattpartiet så fiendtligt, att personer, som skulle till dess understödjande mutas, fordrade ovanligt höga summor, och ändå kunde jemnförelsevis blott ett mindre antal personer vinnas.

Mössorna hade mer och mer fästat sig vid det fria statsskicket i förhoppning att kunna genom detsamma bereda lugn och lycka åt sitt fädernesland. Skrifter utkommo ock, som andades den mest varma och uppriktiga tacksamhet och beundran för de s. k. *riksfäderna*, författarne af 1720 års regeringsform, *hvilkas äreminne*, sade man, *aldrig skulle ur Sverges tideböcker försvinna*, — likaså *för frihetens vördade försvarare vid riksdagen 1756*; — likaså *för tryckfrihetens ädelmodige befordrare vid riksdagen 1765*, — likaså *för de djuptänkte män, som riksdag efter riksdag förbättrat och förenklat våra lagar, vår vitterhet, våra vetenskaper och hela vårt statsskick; så att*, hette det, *uti Sverge råder för närvarande en oändligt friare medborgerlighets-anda än fordom, och att folket är om sina rättigheter och skyldigheter långt mer upplyst än tillförene, då det var försänkt i sömnsjuk dvala*[5]). Otvifvelaktigt är, att så-

[1]) Preuss. min. br. d. 1 Mars 1771.
[2]) Danska min. br. d. 4 Mars 1771.
[3]) Preuss. min. br. d. 17 Maj 1771.
[4]) Le Livre rouge säger, att 800,000 livres utdelades.
[5]) Större upplysning och större frihet, tr. 1771.

dana eller likartade åsigter rådde inom en stor del af svenska allmänheten. Dermed förenades mycken ovilja mot konung Gustaf, såsom den der förnämligast framtvungit 1769 års riksdag och derigenom icke blott störtat Mössornas magt utan ock upphäft reduktions-riksdagens, som frihetsmännen trodde, mycket välgörande åtgerder och derjemnte afbrutit svenska statens utveckling till det statsskick, som utgjorde målet för deras önskningar. De beskyllde honom ytterligare för falskhet, praktlystnad, slöseri och djerfva envåldsplaner. De omtalade, huru han smickrade grefvinnan Du Barry för att genom »denna föraktliga qvinna» skaffa sig medel att öfverändakasta sitt fäderneslands fria statsförfattning. Personer funnos ock, hvilkas lättrörda och misstänksamma inbillningskraft ville antyda, att han låtit med förgift påskynda faderns död. För tillfället gick det öfver allmänheten ett vindkast af ovilja mot Gustafs person. När han dagen efter faderns död blef på torgen till konung utropad, visade massorna ingen serdeles glädje, och en röst skall hafva sagt: *nog kan man utropa, men osäkert är, om man ock kommer att kröna honom till konung*[1]. Mössornas harm, öfver hvad han gjort, och fruktan, för hvad han skulle göra, alstrade verkligen hos några den önskan att kunna honom från tronen utestänga.

Sådana personer började derföre i stället tänka på prins Karl. Denne var bland de kungliga barnen minst älskad af sin moder, men mest af allmänheten. Han hade väl ej den äldre broderns snille, och Lovisa Ulrika förklarade honom stundom för ett dumhufvud; men många betraktade honom som en klok, eftertänksam, sparsam och pålitlig herre. Från sina barnaår sjuklig, hade han sommaren 1770 besökt baden i Aachen och återkommit med förbättrad helsa och ökadt personligt anseende. Man hade derjemnte

---

[1]) Österr. min. br. d. 22 Febr. 1771.

trott sig hos honom förmärka en viss benägenhet för Mössornas grundsatser. Det var derföre, som några herrar af besagde parti vid detta tillfälle kastade sina blickar på honom såsom en för Sverge passande konung, den der skulle upprätthålla folkets frihet och i förvaltningen införa sparsamhet och ordning. Men knappt märkte prinsen deras afsigt, förr än han tillkallade amiral Falkengren och andra Mösspartiets ledare och öppet uttalade sin ovilja mot hvarje dylikt förslag, och sin orubbliga trohet mot konungen, sin äldre broder. Denne, underrättad om förhållandet, erkände vigten och värdet af Karls sålunda gifna understöd och tackade honom derför både varmt och upprigtigt. Det är ock en sägen, att dagarne före Gustafs utresa till Frankrike hade alla tre prinsarna heligt lofvat hvarandra att troget hålla tillsammans och försvara sina och konungahusets gemensamma rättigheter och anspråk[1]).

Tillbakavisade från denne prins, beslöto Mössorna handla på egen hand och uteslutande för egna afsigter. Alla förslag, som till Gustafs uteslängande möjligtvis förefunnits, blefvo numera öfvergifna; och man beslöt i stället genom en sträng konungaförsäkran binda hans händer, och uppgjorde fördenskull en utförlig riksdags-plan, med förslag till ledare, underledare och ärendernas blifvande behandling. Ryssland och England lemnade penningar, hvilkas utdelande anförtroddes åt Ridderstolpe. Med tillhjelp af sådana medel och af frihetsmännens harm öfver 1769 års riksdag och öfver vice president-tillsättningen i Åbo m. m. erhöll Mösspartiet ett stort antal röster på riddarhuset, någon öfvervigt inom prest- och en bestämd inom borgare- och bondestånden. Valet bland Stockholms borgerskap syntes i början tvifvelaktigt; men utföll genom Pechlins bedrifvande helt och hållet till Mössornas fördel. Stolta öfver

[1]) Danska min. br. d. 26 Febr. Österr. d. 8 Mars 1771.

sina segrar, framkastade några den hotelsen, att man borde hålla efterräkning med tillställarne af 1769 års riksdag, en och annan t. o. m. att man borde dem landsförvisa[1]), och att Gustaf sjelf varit en och kanske den verksammaste bland dessa tillställare, det visste något hvar. Men å andra sidan hade skrifterna och bearbetningarna till hans fördel varit många och verksamma, och han egde icke blott inom de högre samhällsklasserna utan ock inom den stora folkmassan numera många varma och uppriktiga anhängare. Så stodo de allmänna angelägenheterna, när han återkom till fäderneslandet.

SJETTE KAPITLET.

KONUNG GUSTAF VID ÅTERKOMSTEN TILL STOCKHOLM.

I bref från Karlskrona hade, som nämndt är, Gustaf undanbedt sig all kostsam mottagning i hufvudstaden; *ty*, skref han, *jag bör undvika hvarje högljuddare glädjeyttring, då jag återkommer till den stad, der jag under min frånvaro förlorat en älskad fader, och der jag finner för mig en i sorg försänkt moder*[2]). Ehuru följaktligen alla offentligare tillställningar afböjdes, vardt han dock af borgerskapet, af enskilda personer och af stora folkmassor mottagen med äreportar och flaggningar och med så utomordentlig förtjusning, att hans vagn blef dragen, nästan buren genom gatorna[3]).

När konungen undanbad sig alla större högtidligheter, hade han ock tillkännagifvit sin önskan att få tillbringa första aftonen i stillhet hos sin moder och tillhopa med henne och slägten. Så skedde ock. Men Lovisa Ulrika säges hafva under detta möte visat

---

[1]) Österr. min. br. d. 8, 23; Preuss. d:o d. 1 Mars 1771.
[2]) Stafsundsarkiv, Gustaf till Lovisa Ulrika d. 20 Maj 1771
[3]) Preuss. min. br. d. 31 Maj 1771.

sig tämligen kall mot den hemkomne sonen; enligt rykte också derföre, att denne ej ville bifalla några hennes framställda önskningar[1]).

Redan den 3 Juni tog han som konung sitt inträde i rådkammaren och besvarade der Ekeblads helsning med ett tal, hvari förekommo följande ord. *Detta ögonblick återuppväcker hos mig den lifligaste känsla af sorg. Ju mer jag ser rikets tårar blandas med mina, desto tydligare inser jag ock min skyldighet att följa den bortgångne och älskade konungens och faderns fotspår. Riksens råd känna ock redan förut mina tänkesätt för fäderneslandet, och jag åberopar i ty fall den försäkran[2]), jag derom redan skriftligen afgifvit. Ömhet för lagarnas helgd och för folkets fri- och rättigheter skall följa mig, då jag mottager en spira, hvilken jag med den Högstes nåd skall föra till mina trogna undersåters väl. — — Att min styrelse må blifva lyckosam, dertill fordras näst Guds hjelp, också goda råd. Dem väntar jag af eder, som omgifven tronen; och min föresats att följa dem är den kraftigaste försäkran, jag kan gifva eder om min vänskap och ynnest.* Rådsprotokollet härom samt konungens tal blefvo genom trycket befordrade till allmänhetens kännedom. Man berömde mycket det sednares korthet, kraft och innehåll, och i synnerhet konungens deri afgifna löften att upprätthålla lagarnas helgd och folkets frihet och att akta på rådkammarens föreställningar. Gustaf lät ock ytterligare förstå, att han ämnade flitigt deltaga i rådets göromål[3]); och likaså, att han alla måndagar, tisdagar och onsdagar mellan fyra och fem på e. m. skulle personligen mottaga enhvar, som hade något att andraga. En mängd menniskor infann sig, och med det mest exemplariska tålamod och, som det tycktes, med det lifligaste deltagande afhörde han deras klago-

[1]) Danska min. br. d. 4 Juni 1771.
[2]) Se sid. 33.
[3]) Österr. min. br. d. 7 Juni 1771.

mål, deras berättelser, också om deras enskilda lefnadsomständigheter. Ej få begärde och fingo penninge-understöd, hvarföre man ock kallade dessa mottagningar »*tiggare-audienserna*». De förvärfvade honom emellertid mycken kärlek, mycken tacksamhet, och det berättas, att en dalkarl vid bortgåendet sagt: »*Gud bevare dig! vi se, att du är en god fader! om du någongång behöfver dina barn, så skola vi alla, som bo i Dalarna, på första vink vara färdiga.* För öfrigt visade konungen åtskilliga drag af nedlåtenhet och sparsamhet. Han begagnade ofta för sin vagn blott ett par hästar samt gjorde åtskilliga indragningar på hofstaten. Han lustvandrade esomoftast i kungsträdgården, och samtalade derunder ledigt och lifligt med de mötande. Svenskarna hade nu i öfver hundrade år haft konungar, som antingen begagnade främmande språk, eller ock voro i umgänge och samtal mer eller mindre fåordiga, om ej frånstötande. Konung Gustafs lediga begagnande af modersmålet och hans öppna, tillgängliga och välvilliga uppförande gjorde derföre på allmänheten ett djupt och gynnsamt intryck. Från pressen utkom ock ett lofqväde, benämndt: *Öfver en audienstimma hos Hans Majestät Konungen.* I första strofen lästes:

Nu har jag vunnit allt. Hvad kan jag mer begära?
Jag har den konung sett,
Som, prinsars eftersyn, som mensklighetens ära,
Har Sverges väl beredt.

Och i den sista:

Min skald-gudinna, tyst! Fast ledd af sannings strålar,
Du vågat dessa drag.
Din teckning är för matt, och när du Gustaf målar,
Är all din konst för svag.

Sedan statshvälfningen 1772 hunnit lyckligen genomföras, blefvo dock ofvannämnde mottagningar afskaffade, och hur det gick med sparsamheten, visar sednare tiders historia.

Konungens person och uppförande väckte visserligen förtjusning hos största delen af allmänheten. Men till hvad man förut om honom kände, stodo likväl de nu ådagalaggda egenskaperna af sparsamhet, frihetskärlek och nedlåtenhet i så hjert motsats, att många ej ville tro på deras uppriglighet. Isynnerhet hördes frihetsmännen påstå, att dessa vackra ord och gerningar voro tillgjorda i afsigt att tjusa allmänheten och vinna dess biträde till införande af enväldet.

I sjelfva verket är det svårt att säga, hvad i hans uppförande var sanning eller förställning. Det är ingalunda omöjligt, att han med sin eldiga inbillningskraft, sin lättrörda själ och sin starka känslighet för stora ord och stora tankar, — det är ingalunda omöjligt, utan t. o. m. troligt, att han med dessa egenskaper stundom varit hänförd af den nya tidens frisinnade och lysande åsigter. Man har också trott, och det icke utan skäl, att de våldsamma och mer despotiska grundsatser, han 1768 hyst, hade under vistelsen i Paris blifvit mycket mildrade till följe af de åsigter, han der hörde med lågande värma och blixtrande snille förfäktas, och det af Frankrikes mest ryktbara författare och lysande sällskapskretsar. Säkert är ock, att han numera blott ogerna ville genom införandet af ett strängt envälde ådraga sig klandrande omdömen från detta håll. Men å andra sidan är det lika säkert, att, ehuru han vid riksdagens början förde i Stockholm ett mycket frisinnadt språk, har han just i samma dagar gillat och berömt Ludvig den femtondes åtgerd att kufva sitt parlament; en åtgerd, hvilken redan genom sin despotism, och kanske än mer genom de orättvisa och våldsamma biomständigheterna blef allmänt och bittert klandrad; likaså, att Gustaf sjelf här hemma begagnade flere både lofliga och olofliga medel till att förbereda en statshvälfning, hvars grundtanke stod i hjert motsats till de frisinnade åsigter, han offentligen hyllade.

SJUNDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771—1772. DESS ÖPPNANDE OCH VAL AF TALEMÄN OCH UTSKOTT.

På bestämd dag, d. 13 Juni, samlades riksdagens medlemmar. Många klagomål anfördes dock öfver det sätt, hvarpå deras utväljande blifvit förrättadt[1]), bland allmogen af häradshöfdingar och länsmän, i städerna, af borgmästare och magistrater och bland presterna af biskopar och konsistorier; likaså öfver det sätt, hvarpå några landshöfdingar afgjort dylika till dem vädjade tvistemål. De flesta öfverklagade olagligheterna hade blifvit begångna till fördel för Hattpartiet, hvari man ville se ett nytt bevis på ämbetsmännens ovilja mot Mössorna. Inom borgare-ståndet blefvo nu ej mindre än 33 val eller fullmagter af ett eller annat skäl öfverklagade. Till granskning af dessa valförrättningar och fullmagter valde ståndet en nämnd af 8 personer, de flesta ifriga Mössor t. ex. Hochschild, Munthe, Sundblad och Tollstorp, bland hvilka den förste utsågs till ordförande. Prester och bönder togo saken på ungefär samma sätt. Följden blef, att nio prester, fjorton borgare och elfva bönder blefvo af sina ståndsbröder tillbakavisade, och att andra, vanligtvis Mössor, kommo i stället, hvarigenom dessas parti än mera förstärktes. Flere ämbetsmän eller andra personer, som ansågos hafva begått de åtalade olagligheterna, dömdes till böter eller till förlust af lön, af tjenst o. s. v.[2]).

---

[1]) Jfr. sid. 40.

[2]) Fersen 3. 65 säger, att dessa uteslutningar skedde på ett *»olagligt och bullrande sätt»*. Kanske! Men alla protokollen derom, underskrifna på rättens vägnar af Hochschild, blefvo tryckte och ådagalägga, att många bland de upphäfda valen, just de voro tillkomna på ett olagligt sätt; och dessa uppgifter hafva oss veterligen icke blifvit vederlaggda. — Men efter revolutionen lät Gustaf utan ransakning upphäfva alla dessa domar samt åt de sakfällde återgifva deras sysslor och utlaggda böter, och tillika afbryta alla dylika ännu oafslutade rättegångar.

Hof-Hattförbundet var i början så mägtigt, eller åtminstone så modigt, att talemansvalen föranledde häftiga strider. Fersen undanbad sig landtmarskalkstafven bestämdt och envist, men föreslog i stället Karl Sparre. Andra ville hafva Duwall, men ingendera mägtade vinna något större anhang. Konungen önskade naturligtvis att på denna vigtiga plats hafva en medgörlig och sig tillgifven person och föreslog Axel Gabriel Leijonhufvud, tillförene hans kavaljer[1]), numera hofmarskalk och öfverkammarherre. Det var en kunnig, vitter, fredlig och mycket aktningsvärd herre. En skald förespådde ock, att denne Axel skulle såsom statsman vinna samma ära som en Axel Oxenstierna, en Axel Fersen. Men många ansågo honom sakna åtskilliga för platsen nödiga egenskaper. Han hade ock till medtäflare Rudbeck, understödd af Rysslands och Englands guld, af hela Mösspartiets önskningar och af sitt eget stora anseende. För att genomdrifva Leijonhufvuds val, och emedan Vergennes icke kunde eller ville lemna tillräckliga förskott, upplånade konungen i eget namn betydliga summor[2]), af hvilka största delen användes och behöfde användas på landtmarskalks-valet. Hvarjehanda smickrande förespeglingar blefvo ock för samma ändamål begagnade. Vid valet erhöll äfven konungens skyddling Leijonhufvud 540, Rudbeck deremot blott 450 röster. I sitt svar på adelns helsning dagen derpå, förklarade ock konungen, *att hans och fäderneslandets väl var nära förknippadt med adelns; och att han, konungen, skulle hålla all möda ospard att detsamma befordra; och att, liksom Gustaf den förste, en svensk adelsman, befriade Sverge från utrikes våld och inrikes oenighet, likaså ämnade nu Gustaf den tredje göra och tillika visa sin nåd och vänskap för ridderskapet och adeln.* Sådana ord blefvo

---

[1]) 41. 170—176.
[2]) Vid pass 550,000 d. s. m.

mycket kärkomna för riddarhuset, hvilket kunde med säkerhet förutse så häftiga ofrälse anfall, att de knappast skulle utan konungens hjelp kunna tillbakaslås.

Att emellertid Rudbeck, oaktadt konungens lockande förespeglingar, oaktadt hofvets och Frankrikes löften om guld och oaktadt Rudbeck stod i spetsen för de mot adelns privilegier fiendtliga Mössorna; — att han allt sådant oaktadt erhöll nära hälften af alla riddarhusets röster, detta har sin stora märkvärdighet. Det kan ej gerna förklaras såsom en följd endast af partisinne och af ryska och engelska penningar, utan tyckes ådagalägga, att en stor del af svenska adeln ärligt och oegennyttigt hyllade Mössornas, ofrälseståndens och reduktions-riksdagens åsigter. Man frestas till den gissningen, att riddarhuset redan nu höll på att mogna för eftergifter i samma rigtning som de af 1809 eller 1865.

Inom preståndet hade Hof-Hattpartiet i början många anhängare. Det räknade ibland sig Benzelstjerna, Celsius, Lütkeman och Mennander, anförda af Filenius, hvilken såsom biskop i Linköping hade anspråk på att blifva ståndets taleman, och under riksdagen 1769 också haft detta förtroende. På andra sidan stodo biskoparne Lamberg och Serenius samt prostarna Kröger, Wijkman m. fl. Det var också med öfvervigt af blott en enda röst, 34 mot 33, som Mössornas man, biskop Forssenius, segrade öfver Hattarnas, biskop Filenius. Genom stora summor ryska och engelska penningar mutades dock sedermera några prester att gå öfver till Mössorna, hvilka derefter fingo inom detta stånd en bestämd öfvervigt.

Ibland borgrarna vägde valet mellan Sebaldt och Schauv och blef i hög grad stormigt. Menniskohopar fyllde trapporna och inträngde i rummet under buller och hot af så betänklig art, att man hos regeringen begärde hjelp till ordningens upprätthållande. Inom ståndet gick det likaledes häftigt och oordentligt,

nästan våldsamt till. Man lyckades dock slutligen stäfja oredan åtminstone så, att valet kunde anställas. Dervid erhöll Mössornas man Sebaldt 72, men Schauv blott 55 röster[1].

Äfven i bondeståndet föreföllo många och svåra oordningar. Aftonen förut hade man velat utesluta Josef Hansson ur ståndet[2]; men under natten ändrades sinnesstämningen[3], och han blef till taleman vald med 84 röster mot 61, som tillföllo Lars Torbjörnsson; den förre reduktionens och den sednare reaktionens man.

Sedan talemansvalen sålunda hunnit undangöras, blef riksdagen högtidligen öppnad. Predikan hölls af Hof-Hattförbundets ifrige anhängare superintendenten Lütkeman, hvilken vid slutet af sitt föredrag yttrade, *att nu eller aldrig var rätta tiden, då riket kunde räddas, om näml. någon räddning vore möjlig.* Denna gillande anspelning på den revolution, man trodde konungahuset tillämna, oroade en och annan riksdagsman[4]. Andra deremot lugnades genom konungens egna ord, då efter predikans slut ständerna samlades på rikssalen, och han sjelf helsade dem med ett väl både sammansatt och utfördt tal. *När*, sade han bland annat, *när Sverges ständer sista gången på detta rum åtskildes, sågo de en mild och vördad konung, omgifven af älskade undersåter och af trenne söner, hvilka alla täflade om att bevisa honom sin vördnad, sin kärlek. Nu deremot finnen i trenne faderlösa söner, hvilka blanda sina tårar med edra. Eder saknad är det präktigaste äreminne öfver den bortgångne och den kraftigaste uppmaning till mig, hans efterträdare, att på samma*

---

[1]) Medecinalrådet Liljewalchs saml. Hjärnes anteckningar.

[2]) S. st. påstår, att Josef Hansson icke var ens laglig riksdagsman.

[3]) Österrik. min. br. d. 21 Juni 1771.

[4]) Uppsala bibl. Anledningar till konung Gustaf den tredjes historia af Hochschild.

sätt som han genom mildhet vinna edert förtroende och eder kärlek. Efter några ord om rikets inre och yttre belägenhet tillade han: *i kännen edra rättigheter och ären kallade just för att bevaka dem, och jag önskar eder dertill lycka och den Högstes välsignelse. Född och uppfödd bland eder, har jag allt från de spädaste åren lärt att älska mitt fädernesland och att anse för den största lycka att vara svensk, och för den största ära att vara den förste medborgaren bland ett fritt folk. Alla mina önskningar blifva uppfyllda, då rikets sällhet, sjelfständighet och ära genom eder beredas och stadfästas. Att regera öfver ett sällt folk är min lifligaste önskan, att styra ett fritt folk högsta målet för min ärelystnad. Tron icke, gode svenske män! att dessa ord äro talade utan mening. De komma tvärtom från ett hjerta, brinnande af den lifligaste kärlek för äran och för fäderneslandet, och hvilket är för högmodigt att lofva, hvad det ej ämnar hålla, och för uppritigt att säga, hvad det ej tänker. Jag har sett flere länder och lärt känna flere folkslags tänke- och regeringssätt. Jag har funnit, att hvarken envälde eller yppighet, hvarken stora skatter eller för sträng sparsamhet medföra lycka och trefnad, i fall enighet samt kärlek för fäderneslandet saknas. Det ankommer sålunda på eder sjelfva att blifva det lyckligaste folk på jorden. Låtom derföre detta riksmöte blifva i våra tideböcker evärdeligen utmärkt genom edert beslut, att för det allmännas väl uppoffra allt enskildt hat, alla enskilda afsigter. Så mycket på mig ankommer, skall jag söka samla tillhopa edra strödda sinnen, och förena edra skilda hjertan för att kunna framdeles i en för fäderneslandet lycklig stund sluta detta riksmöte, till hvars början jag nu önskar eder den Högstes välsignelse*[1]).

---

[1]) I några arbeten öfver Gustaf den tredjes historia har man ur detta beryktade och berömda tal intagit blott den sednare delen som talade för enighet och fosterlandskärlek. Deremot har man

Det var nu sedan Karl Gustafs tid första gången svenska folkets ombud blefvo mottagna med ett tal af svenska konungen i egen person, och med ett tal på deras eget språk, deras från barndomen kända och älskade modersmål. Till denna glädje kom ytterligare förtjusningen öfver det varma och hänförande innehållet. Många rördes till tårar, och ständerna beslöto, att talet skulle på svenska språket samt i finska och tyska öfversättningar tryckas och skänkas till hvarje kyrka i hela riket för att der till evärdeliga tider förvaras, och att dessutom några exemplar skulle bland allmogen i hvarje socken utdelas. Gjörwell erböd sig att utan betalning låta i patentform trycka och åt hvarje kyrka utdela ett dylikt exemplar[1]). Om detsamma utkommo från trycket flere skrifter, som uttalade en förtjusning så högstämd och tillika så varm, att den ej kan betraktas som alster af lycksökande smicker, utan som högt talande bevis på den innerliga förtröstan och de glada förhoppningar, med hvilka en stor, kanske största delen af svenska folket såg upp till sin unge älskvärde konung och lyssnade till hans ord och litade på hans löften. En bland dessa skrifter berättade, huru en gammal man efter att hafva åhört talet, utbrast: *hvad jag nu hört, skall lätta tyngden af mina många år. Måtte jag ock få lefva ännu någon tid för att bevittna den nåd, som åtföljer Gustafs spira, och den rättvisa, som åtföljer hans regering; och måtte svenska folkets tacksamhet svara mot den ömhet, vår store furste för oss hyser!* I en annan skrift lästes: *utför, o dyre konung! din berömliga föresats att samla strödda sinnen och*

---

uteslutit den föregående, i hvilken konungen talade om ständernas rättigheter, om sin lyckönskan till deras bevakande, om sin föresats att vara första medborgaren bland ett fritt folk, om sin önskan att få regera ett fritt folk, d. v. s. de ord och försäkringar, mot hvilka hans handlingar både förut och efteråt stodo i skarp motsats.

[1]) Sådana funnos ock i ram uppsatta i alla Sverges kyrkor åtminstone intill 1809.

förena skilda hjertan. Sådan är ock din kallelse; ty du är i denna vigtiga del af verldsstyrelsen ett af Gud utkoradt redskap. Vi se ock, nådigste konung! att du ämnar vara, icke hufvudman för ett parti, utan konung öfver ett helt rike; och en konung, som vill genom lagen vara lagens försvar mot oeniga undersåtare. Ack, du vise och unge Gubbe! du behöfver icke enväldet, ty lagen i din hand och lagen i ditt hjerta gifva dig styrka nog. Du fordrar icke någon belöning, för det du fullgör dina pligter. Nå väl! den skall ändå följa och hugna dig både dag och natt, ja hvarje ögonblick af din lefnad. Hundra och tusende hjertan skola förenas till ett, och detta skall skänkas åt dig; en gåfva, säger du sjelf, som är goda konungars största belöning. Odödlighet, som likaledes är alla stora mäns lön, skall ock blifva din; och intill tidens sista dag skall du kallas icke blott stor, utan den störste. Ty att segra på fria och förvillade hjertan är det största mennisko-verk, ja ett Gudaverk, o. s. v. Anmärkas bör ock, att båda dessa lofprisande skrifter upprepade och liksom togo fasta på konungens löfte att blifva *förste medborgaren bland ett fritt folk.* De tyckas fördenskull hafva utgått från personer, som med hjertats varmaste känsla önskade, att konungen måtte utrota alla oordningar och partitvister, men hvilka på samma gång älskade friheten och derföre ingalunda ville förbereda enväldet. Konungens tal blef genast öfversatt på Tysklands och Frankrikes språk och väckte i dessa länder stort uppseende och mycken beundran.

På riksdagsmännen och isynnerhet på Mössorna utöfvade det likväl jemnförelsevis mindre inflytande; det motverkades näml. af partisinnet, af Englands och Rysslands guld och kanske allra mest af misstro till talarens uppritighet, och af den djupt rotade öfvertygelse, att han, oaktadt alla de vackra orden om enighet och frihet, dock sjelf sökte tillintetgöra så den

ena som den andra. Vid de straxt derefter anställda utskottsvalen förforo ock båda ligorna med alldeles samma ensidiga partiskhet som förut. Adeln, som beherrskades af Hattarna, insatte i Hemliga Utskottet endast 4 Mössor men för öfrigt blott egna partivänner; prester och borgare deremot endast Mössor. Till utskottets sekreterare valde Mössorna Elers i st. f. Hatten Engeström, hvilken under förra riksdagen haft samma förtroende; och i utskottets kansli blefvo, tvärt emot Fersens m. fl. invändningar, blott ofrälse män antagna[1]. I den vigtiga mindre sekreta Deputationen insatte ofrälsestånden Msspartiets afgjorda anhängare, presterna Serenius och Kröger, och borgrarna Hochschild och Westin[2], och till sekreterare i borgareståndet Per Aron Borg och i bondeståndet lagman Odelius, båda och i synnerhet den sistnämnde verksamma anhängare af frihetspartiet. Till notarie i presteståndet valdes H. Eberhardt, författaren af den förut omtalade historien om Sveriges adel.

ÅTTONDE KAPITLET.

KOMPOSITIONS-FÖRSLAGET.

Något hvar kunde förutse, att under riksdagens lopp skulle oundgängligen yppa sig många svåra stridigheter mellan konungamagten och det fria statsskicket, mellan Hattarna och Mössorna, mellan adeln och ofrälsestånden, mellan ämbetsmännen och folkombuden, mellan reaktions-riksdagens frikostighet och reduktions-riksdagens hushållsanda. Alla dessa tvisteämnen voro, såsom sakerna då stodo, endast olika uppenbarelser af en och samma sak, näml. af den

---

[1]) Heml. Utskott. prot. d. 12 Juli 1771.

[2]) Österrik. min br. d. 12, 19, Heml. Utsk. prot. 12 Juli 1771.

stora frågan, huruvida svenska staten skulle gå tillbaka till en förstärkt konungamagt, understödd af bördsadel, privilegier och ämbetsmannavälde, eller om den skulle fortfarande gå framåt till frihet, sjelfstyrelse och laglig jemnlikhet. De tre ofrälsestånden, mer och mer slutna till hvarandra och understödda af en talrik skara anhängare äfven på riddarhuset, hade beslutsamt omfattat den sednare åsigten och egde såsom riksdagens flertal också magt att göra densamma gällande. Utsigterna för hofvet, för adeln och för ämbetsmännen voro således mycket mörka.

Tydligt inseende förhållandet och faran, hade redan före riksdagens början konungen i samråd med Hjärne, Scheffer och partiernas ledare uppsatt och beslutat för ständerna framlägga ett så kalladt kompositions-förslag, åsyftande försoning emellan de stridande partierna. En dylik åtgerd var för hans person och afsigter ganska gynnsam. Den framställde honom sjelf inför allmänheten i den vackra dagern af en furste, som talade icke för egen magt utan för frid, enighet och försoning undersåtarne emellan; — den försvagade eller åtminstone fördröjde Mösspartiets anfall och gaf Hof-Hattförbundet tid att vidtaga åtskilliga försvarsanstalter[1]); — den fördröjde ock riksdagens gång, hvilket bidrog att göra allmänheten ledsen vid det fria statsskicket såsom varande alltför tidsödande, alltför bråksamt, alltför kostsamt. I dessa hänseenden stod kompositions-förslaget i sammanhang med den statshvälfning, som var egentliga målet för konungens riksdags-åtgerder. Också vidhöll han detsamma envist och länge, ehuru omöjligheten att detsamma utföra trädde mer och mer i dagen.

Såsom bidragande till de underlägsna Hattarnas skydd, borde det väl för dessa herrar vara ganska välkommet. Men många bland dem och isyn-

[1]) Så ungefär blifver kompositiona-förslaget af de flesta tolkadt. Men Hjärne i sina anteckningar säger, att konungen hade fullt allvar med sitt försök.

nerhet Fersen och hans närmaste vänner, ville ännu vid riksdagens början om möjligt upprätthålla det fria statsskicket, och de befarade, att kompositions-förslaget dolde någon mot detsamma rigtad plan. De ville fördenskull icke med synnerlig ifver detsamma understödja, och deras vänner vid rådsbordet sökte stundom förneka tillvaron af någon betydande söndring ständerna emellan, således ock behofvet af någon storartad försoning. Mössorna å sin sida förstodo ganska väl, att afsigten med kompositions-förslaget var att fördröja och motarbeta den seger, om hvilken de ansågo sig säkra. De och isynnerhet borgareståndet voro följakteligen föga angelägna om sakens genomdrifvande, utan lade ock genom Pechlin hvarjehanda hinder i vägen. Men de vågade ej heller öppet sätta sig deremot; ty sådant skulle hafva inför den stora allmänheten framställt dem såsom egennyttiga, illasinnade personer, de der motarbetade konungens vackra och försonliga afsigter. Af dessa orsaker inläto sig både Hattar och Mössor i underhandlingen, och valde till förslagets genomförande en nämnd, bestående å Hattarnas sida af Duwall, Fersen, Höpken, Karl Sparre och Wadenstierna, och å Mössornas af Essen, Frietzcky, Pechlin, Ridderstolpe och Rudbeck[1]). Förslag till öfverenskommelse blef uppgjordt och af båda sidornas ombud gilladt, dock aldrig undertecknadt, aldrig formligen antaget, hvarken af dem eller af konungen[2]). Underhandlingarna derom förspillde en dryg del af ständernas tid; men ledde, som Fersen förutsagt, icke till någon slutföljd; oaktadt all den ifver, konungen tycktes visa.

Många voro dock öfvertygade om, att han i sjelfva verket icke önskade detsamma någon framgång. Med sina statshvälfnings-förslag oupphörligt för ögonen,

---

[1]) Stafsunds arkiv. Promemoria (om förberedelserna till 1771 års riksdag.)

[2]) Hjärnes sjelfbiografi säger, att konungen åtog sig garantien å ömse sidor.

kunde han ej heller på allvar vilja genomdrifva en parti-försoning, som skulle hafva motarbetat, nästan omöjliggjort nämnde hans hufvudplan. Också Lovisa Ulrika ogillade försöket, såsom varande antingen en falskhet eller ett misstag. *Det är*, skref hon till Gustaf, *det är oklokt att söka förlika ständerna; ty din lycka ligger just i deras oenighet. Du bör i stället så blanda korten, att nödvändigheten tvingar dem taga en diktator, liksom fordom skedde i Rom.* Som förut anmärkt är, funnos ock många, isynnerhet bland Mössorna, som ej trodde på uppriktigheten af hans ord. Man ville näml. veta, att han i hemlighet sökte genom Sinclair och andra handtlangare reta ständerna till oenighet och tvister sins emellan, just under det han sjelf offentligen och med varma ord uppmanade dem till försonlighet och endrägt. En på stället befintlig åskådare har beskrifvit förhållandet med följande ord. *Konungen tycktes befatta sig ensamt med partiernas försonande, och han upptog ständernas tid genom öfverläggningar om några dylika förslag, hvilka han dock visste aldrig blifva antagna, och hvilka han ej heller sjelf ville hafva antagna. Hans ord derom tycktes likväl så uppriktiga, hans nit för folkets bästa så brinnande, hans likgilltighet för egen fördel så fullkomlig, att det var nästan omöjligt ana beskaffenheten af hans egentliga afsigter.* Samma författare beskref hofpartiets åtgerder sålunda. *Man försummade intet medel, som kunde egga ständerna till fiendskap sins emellan och om möjligt locka dem till öppen brytning. Kring hela riket skickades ock utliggare, som skulle reta folket mot det nuvarande statsskicket och locka det till uppror*[1]).

---

[1]) Histoire de la dernière revolution de Suède par Sheridan sid. 333, 337. Sheridan var då anställd vid engelska beskickningen i Stockholm. Ungefär samma åsigter uttalas ock af Hamiltons anekdoter, af Fersens skrifter och af flere andra både tryckta och otryckta uppsatser.

Gustaf lyckades väl att genom kompositions-förslaget till en början fördröja Mössornas anfall och förvärfva åt sig sjelf de okunniga massornas bifall och kärlek. Men i längden skadade han sin sak; ty den snart klarnande öfvertygelsen om hans verkliga och alldeles motsatta afsigter retade Mössorna till häftigare anfall och afkylde hos många den kärlek, han i början lyckats vinna.

NIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771, 1772. KONUNG GUSTAFS TVIST MED STÄNDERNA VID RIKSDAGENS BÖRJAN.

Alltifrån Adolf Fredriks död hade Gustaf vid alla offentliga tillfällen talat om sin kärlek för grundlagen och om sin föresats att densamma upprätthålla. Att tills vidare taga saken på detta sätt och att undvika alla förtidiga brytningar tyckes ock hafva i allmänhet varit hans afsigt. Som ett besynnerligt undantag derifrån gjorde han dock just nu ett försök att motsätta sig ständernas beslut, ungefär på samma sätt som Adolf Fredrik flere gånger hade gjort, isynnerhet under åren 1751—1754. Se här förhållandet!

De nu magtegande Mössorna önskade naturligtvis skaffa upprättelse åt de sina partivänner, som riksdagen 1769 afskedat ur rådkammaren och förklarat ovärdiga ständernas förtroende. Riksdagen 1771 skyndade sig derföre att tvärtom förklara dem värdiga detta förtroende och att genast och på nu i rådet lediga platser återinsätta två bland dem. Ständernas skrifvelse härom till konungen innehöll följande ord. »*I anseende till nu mera offentligen uppdagade omständigheter hafva riksens ständer funnit sig föranlåtna att återställa de vid sista riksdag licentierade herrar riksens råd uti det dem på ett ömmande*

sätt frångångne riksens ständers förtroende». Dessa ordalag voro af prosten Wijkman föreslagna och blefvo af hans stånd och af borgare och bönder, slutligen ock af adeln antagna. Således af ständerna förestafvade, måste samma ord inryckas äfven i konungens kallelsebref till nämnde herrar. Efter några dagars besinning vägrade dock Gustaf att dem underteckna; icke för sakens skull, hvilken han gillade, utan för ordalagens, i hvilka ock en viss retande syftning kunde inläggas. Han sade sig näml. icke kunna uttyda dem *annorlunda än såsom en häntydning på tronafsägelsen 1768 och riksdagen 1769, och tillika som ett angrepp mot både konung Gustafs heder och konung Adolf Fredriks minne. Om jag*, skref han, *låter på min fader kasta minsta skugga, skulle jag bryta mot Guds och naturens lag och uppoffra min egen heder, och det kunna väl mina undersåtare icke begära,* hvarföre han föreslog någon ändring i uttrycket. Rådet, det bestod då ännu af Hattar, vågade likväl icke gå ifrån ständernas förestafvade ord, utan bådo konungen gifva efter. De använde dervid först ödmjuka, men när dessa ej hjelpte, ganska allvarsamma ord; de påminte om lagens bestämda föreskrift, att hvad häldst ständerna beslutat, borde regeringen verkställa; de sägas t. o. m. hafva hotat med namnstämpeln. Konungen var dock obeveklig. Rådet ville då icke genast tillgripa sistnämnde motbjudande åtgerd, utan återförvisade saken till ständerna, i fall dessa kunde förmå sig att gifva efter. Detta ville ock många, och bland andra Fredrik Horn. Han utbredde sig dervid i höga loford öfver Gustafs person. *Svenske män,* utbrast han, *kunna ej utan den lifligaste glädje tänka på sin lycka att hafva till konung en furste, som vunnit sina undersåtares vördnad och kärlek, främmande konungars högaktning och hela Europas beundran; en furste, som, utrustad med de högsta snillegåfvor och det bästa hjerta, är menniskoslägtets prydnad och heder; — — en furste, som bådar oss*

fordna Gustafvers lyckliga tidehvarf och en verklig guldålder. — — Värdaste herrar och medbröder! Hvad bör ej en sådan konung vänta af sina undersåtare? o. s. v.[1]). Horns uppmaningar blefvo dock fruktlösa. Alla fyra stånden vidhöllo sitt förra beslut; men konungen likaledes sitt. Några anseddare personer föreställde honom faran af att trotsa ständerna. Han skall hafva svarat: *hvad har jag att frukta? Kanske förlusten af min krona; men jag är vid dess behag föga fästad. Och hvem vill man taga till min efterträdare? Jag vet, att ingen af mina bröder skall låna sig dertill.* Å andra sidan voro ständerna fortfarande lika bestämda. Borgmästaren Sundblad anmärkte: *att konungen vore pligtig verkställa, hvad häldst de magtegande ständerna beslutat, och att, om honom tillerkändes rättighet att ändra ordalagen, kunde denna eftergift begagnas så, att han ändrade äfven sjelfva besluten.* Presterna läto dessutom trycka handlingarna i målet, för att gifva allmänheten fullständig kännedom deraf. Essen och Ostermann ville dock afböja hvarje svårare brytning. På deras bemedling förklarade derföre ständerna, *att de med ifrågavarande ord icke åsyftat något klander hvarken mot Adolf Fredrik eller mot Gustaf.* Med denna förklaring måste den sistnämnde slutligen gifva sig tillfreds och underteckna skrifvelserna; ehuru i dem voro inryckta de af honom förut ogillade orden.

Hvad var konungens afsigt med detta uppträde? Hans uppförande blef af några beprisadt såsom en lofvärd ömhet om faderns minne. Andra sågo deri ett försök att känna sig före, huru långt han kunde gå. Men de öfverklagade orden voro i sig sjelfva icke nog bestämda eller nog stränga för att i någotdera fallet gifva en verklig och antaglig utan blott en sökt anledning till detta utmanande försök.

Uppträdet fick sitt efterspel. Fjorton dagar, sedan

---

[1]) Heml. Utskottets prot. den 13 Aug. 1771.

saken blifvit på riddarhuset första gången afgjord, och när den för andra gången dit hänvisades, uppträdde hofrättsrådet och kammarherren Rudman-Bergenstråle på hofvets sida och beklagade, att man genom nämnde ordalag misshagat konungen. Han utbredde sig i beröm öfver dennes person och rådde adeln att gifva efter. Han fick dock skarpt motstånd af Frietzcky, Lode m. fl. och sedermera utkommo en mängd ströskrifter och ej mindre än 9 skaldestycken, några för, andra mot. Äfven många Hattar, som ännu hyllade det fria statsskicket, slöto sig härutinnan till Mössorna, och Bergenstråle blef från riddarhuset utvoterad. Efter statshvälfningen 1772 vardt han af konungen utnämnd till riddare af nordstjerneorden.

Konungens nu beskrifna försök hade blifvit tillbakaslaget så kraftigt och grundligt, att något dylikt ej sedermera anställdes. Det sågs tydligen, att allmänna tänkesättet ännu icke var moget för den åsyftade statshvälfningen.

TIONDE KAPITLET

RIKSDAGEN 1771, 1772. MÖSSORNAS ANGREPP MOT HOF-HATTFÖRBUNDET VID RIKSDAGENS BÖRJAN.

Sin erhållna öfvermagt begagnade Mössorna till upprättelse och fördel åt sina vänner och till stadfästande af sitt välde och af sina grundsatser, detta allt dock i början med tämlig återhållsamhet. Huru deras förut afskedade rådsherrar blefvo åter insatta i rådet, är och blifver på annat ställe berättadt. Åt en bland dem, Adam Horn, medgafs utom hans pensjon åtskilliga andra fördelar. Prosten Kröger hade tvärt emot varningar af Filenius, presteståndets taleman 1769, blifvit nu 1771 af Lunds stift återvald till riksdagsombud [1].

---

[1] I del. 41. s. 343 läses, att häfdatecknaren Celsius år 1769 talat för Kröger. Detta är orätt. Celsius talade mot; det var domprosten Wåhlin, som talade för besagde riksdagsman.

Man hade redan 1769 begärt att till tryckning utbekomma handlingarna rörande hans utvotering, och man fordrade det formligen och flere gånger; men dåvavande presteständ, som leddes af Hatten biskop Filenius, vägrade utlemnandet. Nu deremot blefvo de framgifna och till Krögers upprättelse tryckta. Mössorna tilläto sig ock några förföljelser mot andra sidans män. De beslöto omigen att entlediga Augustin Ehrensvärd från befälet öfver Finnlands fästningsbyggnader och galerflotta, hvilken sednare ställdes under Falkengren. De ifriga Hattarna borgmästaren Kjörning och bondeståndets f. d. taleman Lars Torbjörnsson blefvo ur sina stånd utvoterade, till följe den förre af olagligt val, den sednare, som det tyckes, af egen förhetsning[1]). De ämbetsmän, som troddes hafva vid riksdagsvalen begått olagligheter till fördel för Hof-Hattförbundet, blefvo lagförda, såsom berättadt är. I allmänhet visade Mössorna mycket allvar, någon gång stränghet mot denna medborgare-klass. En prost Meurling anmälde, att många ämbetsmän och i synnerhet domare plägade allt för ofta och på allt för svaga skäl söka och erhålla tjenstledighet, hvarigenom deras sysslor föllo i händerna på ställföreträdare, som ofta ombyttes och derför icke kände ortens förhållanden och ärendenas sammanhang; allt sådant till men för allmogen och andra rättsökande. Vi minnas Hofmans uppror 1766, och att det sades vara till en del framkalladt af domares-jägeri och kronbetjenters orättvisor och våldsamheter; likaså, att till sakens utredande blef 1767 en serskild domstol nedsatt[2]). Den fällde flere bland dessa herrar till åtskilliga straff; men de vädjade till regeringen, dit dessa mål också redan våren 1769 inkommo, men hvarest flere bland dem ännu 1771 lågo oafgjorda. En prost

---

[1]) Danska min. br. d. 1 Okt. 1771, säger, att det skedde till följe af ryska mutor, som blifvit inom ståndet utdelade, och oaktadt Hattarna för hans upprätthållande offrat vid pass 21,000 d. s.

[2]) 41. 41—49.

Bolmstedt öfverklagade formligen förhållandet. *Hvad skall*, sade han, *den fattiga och förtryckta allmogen tänka, när den sålunda ser sina förtryckare ostraffade och sig sjelf blottställd för ny förföljelse af de ämbetsmän, den vågat anklaga?* Skrifter utgåvos väl, som togo ämbetsmännen i försvar. De omtalade å sin sida och troligtvis ej heller utan skäl, huru bland allmänheten *mången trodde häftiga utfall mot ämbetsmän vara bevis på ett varmt och fosterländskt hjerta*, *och huru man skapade sig en spökbild, som man kallade »ämbetsmannavälde»*, *och huru vid detta ord den enfaldiga och lättrogna hopen ryste och önskade sig befriade från både alla »ämbetsmän» och allt »välde»*. Bland Mössorna och serdeles bland borgare och bönder, de kallade sig ock de *två näringsstånden*, utbildade sig en växande ovilja mot ämbetsmännen. Den var en följd dels af underlydandes vanliga ovilja mot förmän; dels af många ämbetsverks uppförande 1768—1771, och dels af Hattarnas slöserier 1769 m. m. och den hade till följd, att en ej ringa del af dessa med eller utan skäl förföljda ämbetsmän beslöto att liksom flertalet bland adeln förena sig med konungamagten för att genom den blifva skyddade mot folkombudens anfall och räfster.

Statsverket blef som vanligt förmål för många öfverläggningar. Hemliga Utskottet uppgaf, att sedan riksdagen 1769 hade statens skuld ökats med öfver 13, och att årets statsbrist steg till öfver 5 millioner daler s. m. En G. A. Leijonmarck sökte visa flere misstag i dessa beräkningar, t. ex. att skulden blifvit ökad med blott något öfver 5 millioner[1]) och att statsbristen icke var så stor, och 1769 års riksdagshushållning icke så tadelvärd, som man påstått. Någon skiljedom i denna tvist kunna vi icke fälla. Deremot tyckes vara afgjordt, att summan af statens skuld

[1]) Jfr. **41.** 369.

steg till öfver 60,000,000 d. s. m.[1]). Man ville ock veta, att af de två millioner samma mynt, som ständerna 1769 gåfvo till betalande af hofvets skuld, hade 1,200,000 blifvit använda, icke till detta ändamål, utan till mutor och riksdags-förberedelser[2]) och att sålunda af den gamla skulden återstodo betydliga summor, till hvilkas betalande man nu önskade nya bevillningar. Detta väckte uppseende och harm. Man beslöt, att utgifter, som öfverskredo den antagna staten, icke skulle få af någon riksdagsman föreslås, ej heller af någon taleman föredragas, än mindre af något stånd beviljas, innan Hemliga Utskottet blifvit deröfver hördt. De åtgerder, som sedermera i samma rigtning vidtogos, skola framdeles omtalas.

Liksom under frihetstidens alla sednare år och till följd af ofta nämnde orsaker, var tvisten mellan frälse och ofrälse vigtigaste föremålet för allmänhetens uppmärksamhet. Ofrälsemännens redan ofta omtalade förbittring växte oupphörligt och likaså deras anspråk. Borgare- och bondestånden fordrade egna privilegier; de förra ville förbjuda adeln all sysselsättning med handel och fabriker m. m. såsom de der borde tillhöra endast borgareståndet, liksom högre krigs- och statssysslor vanligtvis anförtroddes åt frälsemän; bönderna ville likaledes förbjuda adeln köpa skattehemman, emedan dessa borde vara förbehållna ensamt åt bönderna, liksom frälsehemman voro det åt adeln. Till gemensam benämning för ofrälsestånden hittade man på namnet *odalstånd* såsom en motsats till *adelstånd,* och ordlekar med dessa benämningar blefvo tidt och ofta begagnade. En mängd mot adeln uppretande skrifter blef fortfarande utgifven, och man lät dessutom ånyo trycka och utsprida ofrälsemännens uppsats mot samma stånd 1650 samt flere handlingar om ståndsstriderna under åren 1719—1723[3])

---

[1]) 60,309,738 d. s. m.
[2]) Preus. min. br. d. 2. Aug. 1771.
[3]) 33. 72—91.

En bland de märkvärdigaste nu utkomna uppsatserna benämndes »*Den ofrälse soldaten*»[1]. Med upprörande ord beskref den, huru officerare, häldst adliga, läto med fängelse, våld och prygel tvinga ofrälsepersoner att emottaga soldatlega; huru de med påkar, karbaser, värjor och t. o. m. spö misshandlade sina ofrälse så underofficerare som soldater; huru de permitterade en stor del af sina kompanier och sjelfva under tiden behöllo de permitterades lön, men tvungo de återstående att utan serskild betalning fullgöra all den tjenst, som ålåg kompaniet i dettas helhet, o. s. v. Skriften talade med höga loford om Sverges dåvarande fria och sälla regeringssätt, och tycktes således icke vara någon förberedelse till den statshvälfning, kouungen åsyftade. Men å en annan sida gjorde den allt möjligt för att uppreta ofrälsestånden mot adeln och skrämma adeln för ofrälse-stånden, båda delarna naturligtvis framkallande missnöje med det närvarande tillståndet. Flere trodde ock, att besagde skrift var i hemlighet af konungen och franska partiet tillställd genom Sinclair och dennes handtlangare[2]. Fersen uppmanade väl adeln till lugn och fördragsamhet; men blef derföre af några häftigare ståndsbröder kallad en förrädare mot riddarhuset. Till upptäckande och bestraffande af skriftens författare öppnades ock en rättegång, hvilken likväl blef genom statshvälfningen 1772 afbruten. Kort efter nyssnämnde uppsats utkom en annan likartad och än mer förargelse-väckande, kallad »*En aflidande ofrälse soldats testamente*», hvilken till bevisande af *ofrälse soldatens* nyss anförda klagomål innehöll omkring 45 exempel på sådana orättvisor och våldsamheter, och största delen med utsättande af namnen på såväl den brottslige officeraren som den förorättade soldaten[3]. Skriftens uppgifter torde väl i

[1]) Författaren hette Chierlin.

[2]) Österrik. min. br. d. 1 Nov. 1771, och några tryckta skrifter.

[3]) I denna uppsats finnas mot en kapten König vid lifgardet fem serskilda beskyllningar för våldsamheter mot underlydande

ett och annat vara öfverdrifna; men gifva dock en lika talande som afskräckande målning af den egennytta och det förtryck, som ännu från fordna tider qvarlefde inom krigare-yrket.

Några personer och i synnerhet rysska och engelska sändebuden befarade redan nu, att ofrälseståndens häftiga framfart skulle drifva adels- och ämbetsmän att i förtviflan sälla sig till konungen och understödja hans revolutions-försök, och de förmanade flere gånger sina partivänner till saktmod och eftergifvenhet[1]. Men ofrälsestånden voro så i farten och ifvern, att de alldeles icke läto hejda sig. Deras beteende förorsakade ock på riddarhuset ganska häftiga uppträden. Fersen ville väl gå en slags medelväg och dervid noga iakttaga alla lagliga former; men hur han ämnade i det hela leda saken, är svårt att säga, och han tyckes ej heller fått många anhängare. Per Lilliehorn, understödd af riddarhusets flertal, ville deremot försvara alla adelns återstående fri- och rättigheter och det med samma mod och, som han hoppades, med samma framgång som 1723. Han och flere med honom beklagade dock, att adeln nu för tiden icke var på långt när så enig och derför ej heller så mägtig som vid nämnde tid. Samma klagan fördes af Fredrik Horn. Det tyckes ock, som ofrälseståndens åsigter haft ett icke obetydligt antal vänner också på riddarhuset. Huru dessa tvister

---

manskap. Samme König blef sedermera af Gustaf vald till en bland de förnämsta handtlangarne vid utförandet af 1772 års revolution.

[1]) Preuss min. br. d. 10 Sept. 1771. *Borgare och bönder vilja erhålla privilegier liksom adel och presterskap hafva. Ostermann anser dessa tvister som den farligaste klippa för friheten, (comme l'ecueuil le plus dangereux pour la liberté). Franska partiet har fördel af att underhålla denna oenighet och underblåsa denna eld. Ostermann fruktar, att ena partiet skall uppoffra friheten och underkasta sig konunga-väldet häldre än att afstå det ringaste af sina anspråk.*

sedermera växte och fördes, skola vi framdeles berätta.

ELFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771—1772. TVISTERNA OM KONUNGA-FÖRSÄKRAN. FÖRSTA SKEDET, AUG.—NOV. 1771.

Öfverläggningarna om detta ämne voro af stor vigt redan i sig sjelfva, och nästan än mer genom några dithörande biomständigheter. De förorsakade näml. en tidsförlust denna gång af fyra månader, och tillika en oupphörligt växande förbittring mellan adeln å ena samt ofrälsestånden å andra sidan. Vi veta ock, att åtskilliga påstått, det Gustaf medelst hemliga handtlangare tillställt så väl det långa dröjsmålet som den ömsesidiga ståndsförbittringen, båda delarna för att göra allmänheten alldeles utledsen och missnöjd med det fria statsskicket. Vi skola härnedan söka närmare utreda förhållandet.

Redan i Paris hade Gustaf underskrifvit en tills vidare konunga-försäkran, lik den, Adolf Fredrik afgifvit. Adeln i allmänhet önskade ej heller någon annan; ty den fruktade, att, ifall förändringar komme i fråga, skulle ofrälsestånden begagna tillfället att ytterligare inskränka ridderskapets privilegier. Detta var ock, hvad nämnde stånd ämnade göra, och dessutom än mer binda konungens händer.

I medlet af Augusti föreslog Gustaf den 24 September till blifvande kröningsdag. Adeln biföll och likaså Hemliga Utskottet, hvilket hoppades till dess få sin nya konunga-försäkran färdig. För dennas uppgörande tillsatte utskottet först en mindre af ledamöter från alla fyra stånden vald nämnd, hvilken ock uppgjorde ett dylikt förslag. Sedermera ock till dettas ytterligare granskning förordnades en större nämnd, bestående af leda-

möter ur alla fyra stånden, tillsammans ej mindre än 125 personer. Dessa förberedelser medtogo mycken tid, och ej förr än den 24 September, d. v. s. just den förut tillämnade kröningsdagen, började denna större kommissjon sina öfverläggningar. Vi upptaga här blott de märkligare tvistepunkterna.

En bland dessa rörde *konungens och ämbetsmännens rättighet att nedlägga sina befattningar.* Vi minnas, att det var genom en sådan åtgerd, som Adolf Fredrik och några ämbetsverk framtvungo reaktions-riksdagen 1769. Mössorna voro högst förbittrade öfver både saken och sättet, och ville förekomma hvarje nytt dylikt försök. Redan det första nu framlaggda förslaget fordrade fördenskull konungens bestämda löfte att *oafbrutet regera.* När sedermera i den större nämnden samma sak förekom, anmärkte prosten Kröger, att äfven ämbetsmännen borde förpligtas till jemn och oafbruten vård af ärenderna, hvarföre han ville åt ofvannämnde förbindelse gifva följande utsträckning och form. Konungen skulle lofva *icke allenast att sjelf oafbrutet regeringen föra, utan ock att med högsta onåd anse och såsom ett högmålsbrott beifra och beifra låta, derest någon bland rikets råd eller andra ämbetsmän, under hvad sken och invändning det vara måtte, skulle sitt ämbetes förvaltande på längre eller kortare tid sig undandraga.* Många trodde, att det var konungens handtlangare Sinclair, som narrat den gamle Kröger till så väl det ena som andra förslaget. Tvisten om dessa punkter blef ganska långvarig. Mot Krögers förslag invändes, att det vore ett onaturligt band på den personliga friheten, om man förbjöde konungen eller någon ämbetsman att nedlägga sin syssla; — att denna ämbetsmännens åtgerd 1768 hade blifvit gillad och berömd af ständerna 1769 och kunde derföre icke gerna af ständerna 1771 som olaglig förbjudas; — att tillägget vore småaktigt och dessutom i vissa fall öfverflödigt; ty

om konungen fortfore att regera, måste ämbetsmännen också fortfarande sköta sina sysslor, m. m. Med dessa och dylika skäl uppträdde mot Krögers förslag Bunge, Fersen, Hasenkampf och Fredr. Horn[1]), hvilken sednare försäkrade, *att Gustaf den tredjes konungahjerta vore frihetens bästa förmur.* Mot besagde förslag talade ock flere Mösspartiets ledare, Essen, Frietzcky, Ridderstolpe och Rudbeck; förnämligast derföre, att det ansågs öfverflödigt, och att det icke hörde till saken utan endast retade sinnena, förspillde tiden och fördröjde kröningen. Men å andra sidan uppträdde professor Gadolin, prosten Wijkman och borgmästrarna Ekman, Munthe, Ramén, Sundblad och Tollstorp, rådmannen Hochschild samt bondeståndets taleman Josef Hansson, hvilka alla med större eller mindre ifver försvarade Krögers åsigt. Denna hade ock ett visst stöd af några ord i Adolf Fredriks tronföljare-försäkran, näml. att *vilja ständigt blifva boende i Sverge och dess regering föra*[2]). Vid slutlig omröstning inom deputationen blef den ock antagen af bönder och borgare enhälligt, af presterna likaså med undantag af biskop Filenius, men förkastad af adeln. Den var alltså af deputationens flertal gillad.

Borgmästaren Sundblad framkom derefter med förslag om åter-införande af namnstämpeln; men fick dervid understöd endast af borgmästaren Ekman.

En annan fråga rörde adelns inflytande på riksdagarna. I Adolf Fredriks försäkran lästes; *vi äro städse benägna, att alltid instämma med samtlige riksens ständer, såsom magtegande nu och framdeles att göra sådana beslut, stadgar och förordningar om sig och riket, som de pröfva tjenliga till det allmänna bästa o. s. v.* Konungen hade

---

[1]) En broder till konung Fredriks frilla, riksgrefvinnan Horn.

[2]) Detta stadgande liksom ett likartadt från 1604 synes vara föranledt af Sigismunds och af Karl den tolftes långvariga vistelse utomlands.

således lofvat antaga, hvad *samtlige* d. v. s. *alla* stånden enhälligt beslutat. Ur denna stadga ville nu ofrälsestånden borttaga ordet *samtlige*, hvilken förändring skulle göra konungen bunden icke blott af *alla* ståndens gemensamma beslut, utan t. o. m. af det, som ständernas *flertal* fattat. Men detta flertal utgjordes då för tiden vanligtvis af de endrägtiga tre ofrälsestånden, så att adeln skulle genom förändringen beröfvas den återhållande magt, ståndet hittills hade just genom ordet *samtliga* kunnat härutinnan utöfva. Förslaget blef dock slutligen, ehuru efter många tvister, af deputationen antaget.

Ofrälsemännens rättighet till högre ämbeten förorsakade häftigaste brytningen. Ordalagen derom voro i Adolf Fredriks försäkran följande. *Vid tjensters besättande så i civil- som krigsstaten skall förnämligast anses personernas bepröfvade skicklighet, erfarenhet och förtjenst m. m.* Ordet *förnämligast* innebar här det tysta medgifvande, att också andra omständigheter, t. ex. adelig börd, kunde vara, ehuru icke det förnämligaste, likväl ett verkligt befordrings-skäl. Ofrälsestånden, uppretade genom vice-president-utnämningen i Åbo och genom deraf föranledda stridsskrifter, ville i denna punkt införa åtskilliga förändringar och tillägg, alla till minskande af de företrädes-rättigheter, adeln hittills åtnjutit, och serskildt ville man i ofvanstående lagbud insätta ordet *endast* i st. f. *förnämligast.* Mot förslaget talade bland andra Fersen, Hasenkampf, Fredr. Horn, Karl Sparre och Wadenstjerna; men för detsamma Ekman, Gadolin, Hochschild, Munthe och Tollstorp. Mössorna drefvo i åtskilliga punkter sina påståenden så långt, att Essen, Frietzcky och Ridderstolpe dem ogillade och sökte stäfja sina partivänner, men förgäfves. Ordvexlingen blef mer och mer häftig och hotade öfvergå till fullkomlig brytning. Då förklarade Rudbeck, *att det vore för fäderneslandet ganska olyckligt, i fall öfverläggningarna om ko-*

nungens försäkran icke kunde i vänskap och enighet afslutas. Han önskade derföre, att några af hvart stånd borde sammanträda och föreslå en samman-jemnkning af de skilda meningarna, hvarefter man kunde om saken med mera lugn öfverlägga. Han understöddes af Fersen och af flertalet, och man tillsatte för nämnde ändamål en mindre nämnd, bestående af 4 medlemmar ur hvarje stånd. Adeln valde dertill Hattarna Fersen och Sparre samt Mössorna Rudbeck och Frietzcky, ofrälsestånden nästan endast Mössor.

Den 7 Oktober hade denna mindre nämnd sitt förslag färdigt; naturligtvis i det mesta öfverensstämmande med den åsigt, som hystes af flertalet, d. v. s. af ofrälsestånden. Der voro fördenskull Krögers omtalade tillägg infördt, och ordet *förnämligast* utbytt mot ordet *endast*, och ordet *samtlige* alldeles uteslutet. Men åtskilliga andra ofrälsemännens påståenden afböjdes genom begge sidornas mer lugna och betänksamma personer. Förslaget blef ock af den stora deputationen gilladt och inlemnadt till rådet. Detta undandrog sig dock hvarje utlåtande öfver de kinkigaste punkterna och hemställde alla sådana dels till konungen, dels till ständerna.

Nu blef alltså förslaget för dessa sednare framlaggdt. Prester, borgare och bönder antogo det genast. Så mycket häftigare blef striden på riddarhuset. I sitt tal, då målet föredrogs, anmälde landtmarskalken, att innehållet icke öfverensstämde med riddarhusets privilegier och önskningar; och han intygade derjemnte, att de adliga ombuden i deputationen hade *med noga grannsynthet, rent nit och mannavulen styrka*, försvarat adelns fri- och rättigheter, ehuru förgäfves. Förslagets eftergifter väckte hos riddarhusets flertal den häftigaste förbittring, och många förklarade det vara alldeles oantagligt. De mer sansade inom båda partierna sökte dock lugna och öfvertala till ömsesidiga medgifvanden. Fersen

sade: *vi af adeln, som suto i deputationen, mägtade icke upprätthålla 1751 års konunga-försäkran; ej heller öfvertala eller öfverrösta de andra stånden. Vi måste väl fördenskull gifva efter, häldre än att sätta stånd mot stånd och derigenom bringa regeringssättet i våda.* Karl Sparre tillade, *att skilnaden mellan nu föreslagna konungaförsäkran och den af 1751 bestod mer i ord än i sak.* Essen sade: *vi af adeln hafva i deputationen en hel 'dag kämpat för 1751 års konungaförsäkran, men fåfängt.* Frietzcky sade: *nu föreliggande förslag är uppsatt efter bästa förstånd och till enighetens bibehållande, och jag gör mig en heder af att hafva deri deltagit. — Nej, nej!* ropades dervid af en mängd personer, och bullret blef så starkt, att på länge ingen talare kunde göra sig hörd. Derefter fick likväl Nackrei ordet. Han förenade sig med Fersen och gillade förslaget och de skäl, på hvilka det var byggdt. Dervid uppstod omigen ett ohyggligt och döfvande buller. Slutligen fick Gyllensvan ordet. *När,* sade han, *adeln inom deputationen icke kunde få de tre ofrälsestånden med sig, hade det varit oförsvarligt att göra längre motstånd; häldst förslaget icke medför någon verklig skada, hvarken för riket, folket eller ens för adeln.* Också Ridderstolpe, Rudbeck och Klas Cederström talade i samma rigtning. Men på andra sidan framstodo J. K. Cederhielm, J. A. Hamilton, Hasenkampf, Fredr. Horn, Per Lilliehorn, Göran Sprengporten, Per Tham m. fl. Lilliehorn ropade: *låtom oss följa fotspåren af våra förfäder, som nu hvila i stoftet, men hvilka under långt ohyggligare tider t. ex. 1723 upptrampat för oss den hedersbana, vi nu skola vandra. Vi äro ej bättre än våra fäder, hvilka läto sitt blod rinna för fäderneslandets väl och för lagars och rättigheters upprätthållande. Så vilja också vi till dessas försvar stå en för alla och alla*

för en. Låtom inga irrbloss förvilla, inga busar skrämma oss. Våra privilegier hafva kostat blod att förvärfva och böra ock kosta — innan de från oss tagas. Vid slutlig votering beslöt ock adeln med 383 röster att till de andra stånden sända en deputation i afsigt att förmå dessa åtnöjas med 1751 års konungaförsäkran. Å andra sidan hade 276 röster velat till närmare besinning uppskjuta frågans afgörande. Öfverläggningen hade varat från omkring kl. half elfva f. m. till kl. 3 på natten. Protokollet upptog 116 folio-sidor[1]).

Här må en anmärkning göras. För den konungaförsäkran, som nu blifvit föreslagen röstade, som vi sett, de tre ofrälsestånden och en ganska stor del af riddarhuset och deribland äfven så adligt sinnade Hattar som Fersen. I fall Gustaf verkligen velat stilla tvisten, velat förlika stånden, hade väl sådant tämligen lätt kunnat vid detta tillfälle ske; ty om han förklarat sig för förslaget och gifvit sina anhängare på riddarhuset, en Lilliehorn, en Fredr. Horn någon vink derom, skulle det troligen också der hafva segrat, och saken redan nu varit afgjord.

Den 23 Oktober blef adelns sistnämnde betänkande öfverlemnadt åt de tre ofrälsestånden, hvilka dock alla vidhöllo deputationens förslag och tillbakavisade adelns. De häftigaste riddarhus-talarne blefvo genom detta vägrande svar uppretade till vrede, nära nog till våldsamhet. Lilliehorn och Fredr. Horn utforo med häftiga ord mot ofrälsestånden, och den sednare förklarade, *att, om det fortginge på detta sätt, skulle man svårligen kunna upprätthålla det fria statsskicket, och att striden torde slutligen komma att föras med andra vapen än pennan.* Man föreslog ock att till de andra stånden affärda en ny beskickning af samma halt

---

[1]) Riddarhus. Adelns prot. d. 17 Okt. 1771.

som den förra. Essen, Ridderstolpe och Frietzcky afrådde. Den sistnämnde sade: *i adelns skäl torde befinnas någon svaghet, som stadfäster ofrälseståndens beslut, för hvilket dessutom goda grunder möjligtvis kunna anföras.* Men alla varningar voro fåfänga, och den 20 November afgick den nya adliga beskickningen. Den blef dock äfven nu tillbakavisad. De tre stånden hade redan förra gången aflåtit tämligen snäfva svar; de nu afgifna blefvo det än mer. Presterna slutade med att *en gång för alla förklara sitt orubbliga gillande af deputationens förslag, sin ledsnad öfver det af adeln förorsakade dröjsmålet, och sin önskan att de tre ståndens beslut måtte bringas till verkställighet.* Borgrarne slutade sitt svar med att förklara, det *all ytterligare skriftvexling i detta afgjorda mål*[1]) *vore ett opassande försök och tillika ett förspillande af den tid, som till andra och vigtigare ärenden borde användas.* Böndernas svar blef ganska kort, och i slutorden *undanbad sig ståndet alla ytterligare föreställningar i detta ämne, ty de ville ej dermed ånyo oroas.* Dessa svar blefvo den 27 November på riddarhuset föredragna, och väckte der mycken förbittring. Fredrik Horn utbrast: *detta ser ut som en sammansättning till adelns förkrossande. Men kunna ord ej tala, så kunna vapensköldarna på dessa väggar bevittna, huru våra privilegier blifvit förvärfvade genom värja, vetenskaper eller annan vård om fäderneslandet.* Han ville skicka en ny och än starkare deputation till ofrälsestånden. Några häftigare personer talade om att sammankalla ett plenum plenorum och att der med värja i hand afgöra tvisten. Men Essen varnade mot allt förhastande; *ty när det gällde fädernesland och statsskick, ansåg han bästa adelsmannen vara den, som värdigast uppfyllde medborgarens pligt att för allmänt väl åsidosätta*

[1]) Af trenne stånd, således af ståndens flertal.

egen fördel. Öfverläggningarna härom hunno icke den dagen afslutas, och blefvo sedan för någon tid afbrutna genom konungens uppträdande, hvarom vi skola tala i nästa kapitel.

Kastom likväl först en blick tillbaka på nyss beskrifna uppträden! Man ser på ena sidan båda partiernas utmärktaste män, Hattarna Fersen och Karl Sparre och Mössorna Essen, Frietzcky, Ridderstolpe och Rudbeck afråda adeln från högstämda anspråk och söka medla försoning mellan riddarhuset och ofrälsestånden; men fåfängt. Adelns flertal lyssnade häldre till sin stånds-egennytta, till sin parti-förbittring och till sådana talare, som Fredrik Horn, Per Lilliehorn, lagman Hasenkampf m. fl., som voro beundrare af eller handtlangare åt konungen. — Å andra sidan ser man Ostermann och Mössornas adliga ledare, nyssnämnde fyra herrar, afråda ofrälsestånden från dessas högt drifna anspråk och varna för de vådor, som en allt för häftig brytning kunde medföra; — men också detta förgäfves. Ofrälsestånden lyssnade häldre till sin stånds-egennytta, till sin parti-förbittring, och till sådana rådgifvare, som prostarna Kröger och Wijkman, borgmästrarna Ekman, Munthe, Ramén och Sundblad m. fl., bland hvilka en och annan troddes vara ledd af konungens handtlangare Sinclair. Alla försök till försoning misslyckades[1]).

---

[1]) Fersen 3. 70. säger om förhållandet i November 1771: *konungen gaf sig alls ingen möda att lugna sinnena; tvärtom syntes det, som hans förtrogna sökte på allt sätt öka oredan* — och sid. 74. *alla planer till försoning afvisades, och konungens commissarier uppretade till halsstarrighet och våld i alla rigtningar* Frietzckys egenhändiga promemoria, tryckt i Crusenstolpes portefeuille 2. 102. berättar: *prosten Kröger var en gammal ärlig och välmenande man, hade god talegåfva, men omdömet svarade ej deremot. — — Han begrep ej, att han fördes af andra, — — och kunde ej öfver-*

TOLFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771—1772. KONUNGENS FÖRSONINGS-ANFÖRANDE TILL STÅNDENS TALEMÄN.

Genom sjelfsådd eller utsådd fiendskap hade nu spänningen stånden emellan gått så långt, att den

---

tygas om, att det var konung Gustafs intrig för att sätta stånd mot stånd. Han (Kröger) passerade flere aftnar hos riksrådet Baron Sinclair, och blef af honom intult att göra de många tillläggningarna vid kungaförsäkran. i synnerhet de orden: »att oafbrutet regera» för att utdraga tiden med riksdagen, till dess konungen hunnit så hetsa stånd mot stånd och taga sina mesyrer, att han ändtligen kunde företaga revolutionen, som ej blifvit möjlig, om riksdagen kunnat slutas i Maj, eller sist i Juni månad; men då han (Kröger) nu såg sig bedragen, föll hans mod, och se'n ville han reconciliera sig med sina förra vänner med att erkänna sitt misstag och fel — — och sid. 104. *borgmästaren Ramén, nästan för ifrig i (Möss-) partiet, förförde Kröger till envishet i konunga-försäkrans utdragande på tiden, hvarigenom revolutionen hunt förberedas; kanske köpt af Sinclair.* — Enligt Gustaf den 3:jes efterlemnade papper, utgifna af Geijer, 1. 152, finnas på Uppsala bibliotek *egna af Frietzcky efterlemnade anteckningar*, i hvilka han *»beskyller Sinclair, att, med konungens vetskap, ha tillställt de trätor mellan stånden, som så länge utdrogo denna riksdag»*. I grefve Ax. Oxenstiernas enskilda samlingar finnes en, som der uppgifves, egenhändigt af friherre T. J. Bielke uppsatt berättelse om händelserna 1751—1772. Der antydes, att Gustaf hemligt underhöll oftanämnda stånds-strid, och att ofrälse-männens hat mot adeln var ett bland de förnämsta medel, som dertill användes, hvarföre det ock kallades *vehiculum*, d. v. s. tvistens *fortskaffnings-medel.* Nämnde berättelse säger ock, att konungen kunde för sin plan ingalunda *vänta bistånd af Mössorna, ej heller af de verkliga Hattarna, som ännu voro måna om friheten, utan blott af de lägsta samhälls-klasserna, hvilka han vunnit genom de s. k. tiggare-audienserna, och genom sin nedlåtenhet, höflighet och sparsamma indragning af franska skådespelen m. m. Men att med tillhjelp af blott pöbeln utföra en revolution var omöjligt. Man måste,* hette det, *derföre så ställa till, att riddarhuset borde så lågt nedtryckas af de tre stånden, att de hetare hufvuden bland Hattarna skulle öfvergifva allt hopp om sitt stånds frälsande, och i förtviflan kasta sig öfver till konungens sida.* Stöver, om revolutionen 1772, tryckt i Heml. Handl. etc. 3,

hotade med fullkomlig brytning, nästan med inbördes krig. Ofrälsemännen läto förstå, att, emedan

---

delen och gynnsam för Gustaf, säger väl s. 10: *det är ingen anledning att förmoda, det konungen skulle hemligen underblåst de båda partiernas oenigheter*; men sid. 14 deremot: *konungens steg var ett ganska klokt medel att draga ut på tiden med Ständernas öfverläggningar och att bringa deras förbittring till det yttersta,* och s. 19 omtalas, *huru hofpartiets utskickade kringreste i provinserna för att stegra missnöjet.* Hamiltons anekdoter i Uppsala bibl. säga: *Gustaf den tredjes plan blef nu att egga partierna till fel, öfverdrift och ömsesidig förbittring; men att låtsa vilja försona dem och visa sig för fienderna som en obetydlig person, men för vännerna som en stor man.* Sheridan säger: (franska öfversättningen sid. 334) *att konungen begärde ryska och engelska sändebudens biträde till partiernas försoning och öppnade i sådan afsigt åtskilliga underhandlingar, hvilkas syftemål var att för folkets ögon blottställa* (exposer) *ständernas uppförande, men sätta sitt eget i den mest behagliga dager. Han lyckades ock att på samma gång ingifva folket kärlek till sin person och ovilja mot styrelsesättet.* Ett annat likartadt uttryck af samma Sheridan hafva vi redan anfördt sid. 57. Danska sändebudet skref den 1 Oktober 1771: *Sinclair, Beckfriis och Hermanson arbeta oupphörligt till statsförfattningens omstörtande;* — och den 18 Oktober: *statsskickets fiender underhålla på allt sätt oenigheten och oredan, enligt plan af Frankrike och Sinclair. Fastän Ostermann och Mössornas ledare varna, rusar mängden med hufvudet i väggen framåt, dit konungen, Sinclair och Frankrike vilja hafva den, näml. till oordningar, häftiga privilegie-tvister och ett raseri, som skall öfverändakasta stats-författningen;* — och den 12 November: *konungens och Frankrikes plan är att antingen helt och hållet genomdrifva sina åsigter, eller ock medelst tillställda trätor göra riksdagen overksam, uppskjuta kröningen och sammankalla ny riksdag;* — och den 19 November: *adeln har ingen verklig orsak till sin obenägenhet mot ändringarna i konungaförsäkran. Båda partiernas envishet är tadelvärd; men tjenar till täckemantel för Hattarnas plan att underhålla oenighet och overksamhet och sålunda framkalla ny riksdag.* — Preussiska sändebudet skref den 15 Oktober: *Sinclair söker stifta oenighet mellan de fyra stånden;* — och den 22 Oktober: *tvisten om konunga-försäkran är ganska häftig. Oenigheten underhålles af Sinclair, hvilken, som man misstänker, handlar enligt öfverenskommelse med konungen och i afsigt att sönderbryta riksdagen, innan kröningen hinner förrättas. Hela verlden säger så, och att man ämnar straxt efteråt sammankalla en annan riksdag, mer gynnsamt stämd mot hofvet. Ryska och engelska sändebuden påstå,*

deras förslag till konungaförsäkran var af dem, af ständernas flertal, antaget, borde det ock anses som lagligt gällande. Detta påstående var dock lagstridigt; ty nu föreslagna konunga-försäkran rörde adelns privilegier och borde således enligt riksdags-ordningen af alla fyra stånden bifallas, om det skulle vara gilltigt. Men i sin partiförbittring voro eller gjorde sig många Mössor blinda för denna sanning och ville, att ofrälsestånden skulle, adeln till trots, ensamma gå upp till konungen och framlägga sitt förslag till hans underskrift. En sådan deras åtgerd skulle dock hafva nästan omöjliggjort all försoning, och tillika försatt konungen i en ganska brydsam belägenhet. Svårt var att stöta adeln för hufvudet genom att underskrifva en konungaförsäkran, som icke blifvit gillad af rikets första stånd, och mot hvars laglighet anmärkningar kunde göras. Svårt ock att uppreta de tre ofrälsestånden genom att tillbakavisa deras gemensamma önskan. Gustaf sjelf hade hela tiden bortåt låtsat mycken likgilltighet för riksdagsärenderna och skenbart fördrifvit sin tid med resor

---

att Sinclair understödes af konungen. En man från hofvet och hörande till franska partiet har till min stora förvåning bekänt, att konungen gifvit Sinclair en penningesumma att använda under tvisterna om konunga-försäkran. Det är svårt att förutse, huru dessa rörelser skola sluta, i fall ofrälsestånden förblifva omedgörliga. Ostermann framhåller för dem de olyckliga följderna deraf. Ett annat likartadt bref från preussiska ministern af den 10 September är redan inryckt (sid. 40). Österrikiska sändebudet skref d. 1 November: *man tror, att franska sändebudet jemute Sinclair underblåst och genom penningar upphetsat ståndsförbittringen för att derigenom lätta införandet af envälde.* Fransmannen Roman, som kort härefter besökte Sverge och beundrade Gustaf, säger i sina memoirer sid. 120: *Hattarna, seende sig vara de svagaste, sökte vinna tid och förlänga riksdagsöfverläggningarna. Hofvet intrigerade, partiet cabalerade.. Genom handtlangare utspridde man orättrisa vanrykten mot rådet, afslöjade dess onda afsigter, dolda åtgerder och hemliga ärelystnad; och man talade beständigt om konungens oegennytta, talenter, dygder och stora egenskaper, och man förberedde sinnena för den tillämnade statshvälfningen.*

till lustslotten, med skådespel, med ritningar och andra förströelser. Men den nu inträffade häftiga brytningen påkallade bestämdare åtgerder, och han tyckte sig ock numera kunna med egen fördel offentligen blanda sig i saken. Han beslöt fördenskull begära ett personligt samtal med de fyra talemännen och genom dem med stånden för att, som han sade, komma i tillfälle att medlande bilägga deras tvister. Planen uppgjordes tillsammans med Scheffer, Sinclair, kanske ock med franska sändebudet[1]). Konungens enskilda afsigt var att komma i omedelbar beröring med ständerna, och att genom personligt uppträdande öka konungamagtens och genom lysande vältalighet sitt eget anseende, och kanske allra mest att vinna den stora allmänhetens tillgifvenhet och kärlek genom att ånyo visa sig angelägen om de stridande partiernas försoning. Dagen efter nyss beskrifna häftiga brytning stånden emellan, eller förmiddagen den 28 November tillkännagaf han besagda sin önskan för rådsherrarna. Enligt regeringsformen hade han ej rättighet att personligen och omedelbart föredraga något för ständerna, utan sådant borde ske gemensamt med rådet och medelst ett dess protokolls-utdrag. Förslaget innebar således, strängt taget, en olaglighet. Men å andra sidan skulle ett afslag derå vara i mångas ögon en högst klandervärd obillighet. Rådet vacklade fram och åter, och beslutet blef, att fyra rådsherrar, Kalling, Hjärne, Reuterholm och Wallvik skulle vara tillstädes vid ifrågavarande sammanträde.

Detta egde rum eftermiddagen samma dag och i konungens kabinett. I sitt då hållna tal beskref han med lifliga ord den oenighet, som mellan stånden uppkommit, de faror, som kunde deraf ytterligare uppkomma, sin egen sorg öfver både det ena och

---

[1]) Danska min. br. d. 13, 20. Österrik. d. 27 Dec. 1771.

det andra, och sin innerliga önskan att kunna återställa lugn och enighet inom det söndrade fäderneslandet. Vidare tillade han: »*om ej mitt uppsåt vore så rent, så oskyldigt och mitt hjerta så brinnande af den ömmaste kärlek för fosterlandets frihet och väl, skulle jag visserligen kunnat med stillatigande afbida händelsernas utveckling och som andra konungar, mina företrädare, invänta något gynnande tillfälle, då jag kunde öka min magt både på frihetens och lagens bekostnad. Men jag har ingått med mina undersåtare en så helig förbindelse, att jag aldrig någonsin vill glömma den pligt, som heder och samvete mig ålägga. — — Riksens ständer kunna lita på min person med så mycket större trygghet, som jag redan förut och nu på nytt inför deras talemän försäkrar, att, nöjd med hvad rikets ständer mig förelägga, begär jag icke något enskildt för mig. Lycklig, om jag kan bidraga till ständernas enighet, erbjuder jag min person att blifva ett föreningsband mellan mina trogna undersåtare och medborgare. Det ankommer på dem sjelfva, om och på hvad sätt de vilja använda mitt välmenta anbud. Allt sådant öfverlemnar jag åt riksens ständer, till hvilka jag beder herr landtmarskalken och talemännen att detta mitt yttrande inberätta*». I talet, sådant det ursprungligen hölls, föreslog konungen dessutom, att talemännen skulle sammankalla ett plenum plenorum[1]) i hvilket han kunde få personligen öfverlägga med alla stånden och förena deras söndrade sinnen. Landtmarskalken samt presternas och böndernas talemän blefvo hänförda af konungens ord och lofvade, att hvar till sitt stånd frambära hans förslag. Men Sebaldt förklarade sig vara af talemansed och grundlag förbunden att icke för sitt stånd framställa något annat kungligt förslag än det, som vore inom

---

[1]) Hjärnes anteckningar i Medic.-Råd. Liljewalchs samlingar.

och af rådkammaren beslutadt och vederbörligen kontrasigneradt. Konungen anmärkte, att de fyra riksrådens närvaro visade rådkammarens bifall till förslaget. Men Sebaldt invände: *jag kan ej betrakta dessa fyra herrar annorlunda än såsom eders maj:ts enskilda vänner, men icke som en rådsförsamling*[1], och han begärde få förslaget framställdt i ett formligt rådsprotokoll. Konungen utbrast: *mitt ord kan väl vara lika godt som ett stycke papper!* Men Sebaldt förblef obeveklig och sammanträdet upplöstes. Utkomna ur rummet, blefvo presternas och böndernas talemän oroliga och begynte ångra sitt gifna löfte. De begärde derföre och erhöllo genast nytt företräde, då de återtogo sina ord[2]) och förenade sig med Sebaldt. Också blef konungens helsning eller förslag af ingen bland dem framburen.

Landtmarskalken Leijonhufvud hade deremot ämnat detsamma framlägga för adeln. Men Karl Sparre och några andra afskrämde honom medelst föreställningar om åtgerdens olaglighet. Uppkommen på riddarhuset, iakttog han derför fullkomlig tystnad om hela saken. Den upptogs då af andra, hvilka begärde, att adeln måtte få veta, hvad under berörde samtal förefallit; men Leijonhufvud ville icke deröfver yttra sig. Då uppstod Fredrik Horn och berättade omständligen, hvad han härom hört, och man frågade Leijonhufvud, om ej denna Horns berättelse vore öfverensstämmande med sanningen. Leijonhufvud, mycket förlägen, svarade: *som en man af ära, kan jag ej neka, att den nu afgifna berättelsen är sann; men det är mig ej tillåtet att i egenskap af landtmarskalk derom något yttra.* Ingendera var nöjd med detta svar. Somliga, mest hofvets vänner, påstodo, att Leijonhufvud bort afgifva en fullständig berättelse; andra deremot, att han

---

[1]) Österrik. min. br. d. 20 Dec. 1771.
[2]) Fersen 3. 75.

bort iakttaga fullkomlig tystnad. Tvisten gick till omröstning, hvarvid den sednare åsigten segrade.

Konungens afsigt att på denna väg få sitt vältaliga freds-förslag allmänneligen bekant, hade sålunda misslyckats. Han ville då i stället låta detsamma tryckas för att sålunda komma till hela folkets kännedom, och han skref till det samma ett företal, hvari lästes följande. *Ju mer jag beflitar mig om att förtjena och vinna mina undersåtares hjertan, desto mer för mig ömmande är att se min välmening illa uttydd. Dessa dagars tilldragelser hafva med skäl väckt allmänhetens förundran. Jag lägger nu för dess ögon de hemligheter, man med så mycken flit velat undandölja. Kärlek till fäderneslandet och till dess frihet och frid samt till mina egna pligter har varit min driffjeder. Efterverlden skall bäst kunna dömma om uppigtigheten och menlösheten af mina afsigter. Stockholm den 10 Dec. 1771. Gustaf*[1]. Men rådet afstyrkte envist trycknings-åtgerden såsom stridande mot grundlagens bud[2]. Konungen var dock lika envis, men borttog likväl ur sitt tal nyss omtalade förord[3], samt några betänkligare ställen, t. ex. det om plenum plenorum. En hofauditör Camitz[4]) reste derpå med talet till en lagman Gyllenbååt i Örebro, hvarest det trycktes[5]) och sednare eftertrycktes i både Göteborg[6]) och

[1]) I Upps. bibl. Gustafvianska papperen, Tom. 5 finnas tre konungens egenhändiga utkast till detta förord, alla sins emellan något olika.

[2]) Österr. min. br. d. 27 December säger, att sedan rådets öfverläggning blifvit afslutad och alla uppstigit från bordet, förklarade konungen, att han ändå skulle låta trycka talet, och gick derpå ut, innan riksråden hunno svara; och att dessa derefter gjorde två försök att honom afråda, men fåfängt.

[3]) Det finnes åtminstone ej i det i Örebro tryckta exemplar, som vi sett.

[4]) Några säga, att han var bankruttmessig.

[5]) Konungen har sedan sagt, att tryckningen skedde honom ovetande.

[6]) Några säga Norrköping.

Stockholm. Hvem har tillställt tryckningen? frågade sig allmänheten. Man har svarat med det latinska ordspråket: *is fecit, cui utile*[1]) och således också härutinnan kastat sina blickar på konungen. Att denne ville genom skriftens utspridning vinna allmänheten på sin sida och reta henne mot ständerna, blef följakteligen af många taget för afgjordt. Riksdagsmännen blefvo ock mycket förbittrade; men beslöto likväl att icke angripa konungen personligen utan i stället gifva riksråden en skrapa för visad eftergifvenhet. Tryckningen blef ock föremål för en rättegång, till följe af hvilken Camitz rymde landet och Gyllenbååt dömdes till 300 d. s. m. i böter. Denne sednare dog 1774, då hans son blef upptagen som page vid det kungliga hofvet. Camitz fick vid revolutionen 1772 en betydlig nådegåfva.

Konungens tal väckte mångenstädes den lifligaste förtjusning. Fredrik Horn sade: *hans maj:ts begångna s. k. fel emot grundlagen är i sig sjelf vördnadsvärdt, såsom härrörande från de ömmaste känslor och det mest brinnande nit för undersåtarnes väl. Hans majestät tyckte, att till biläggande af tvister mellan landets barn borde ingen vara närmare än landets fader. Men då hans oskyldiga steg härutinnan blifvit klandradt, har han låtit trycka sitt tal. Han bör derföre tackas, och rådsherrarna alldeles icke tadlas, o. s. v.*[2]). Många voro de, som betraktade uppträdet på samma sätt; och nu såsom alltid spordes häftigt ogillande af bemödandet att hindra hvarje omedelbar beröring mellan konungen och folket. Man får ock i den tidens skrifter läsa en mängd uttryck af den djupaste vördnad och den varmaste kärlek för den milde, fredälskande och fredstiftande konungen; och tillika af ovilja mot de stridslystna och oförsonliga ständerna;

---

[1]) Skördemannen har ock varit såningsmannen.

[2]) Heml. Utskottets prot. d. 14 Jan. 1772.

— dessa ständer, som hade hjerta att tillbakavisa en så from herres välmenta förslag och att hindra honom från att personligen tala med sina trogna undersåtare. Men bland dem, som trodde sig veta, att han sjelf sökte uppreta och underhålla den oenighet, för hvilken han anklagade ständerna; — bland dem, som hyste denna öfvertygelse, utföll omdömet helt olika, ehuru jemnförelsevis endast få tordes uttala sådana sina tankar. Men en fanns, som vågade det, och det var Lovisa Ulrika. Till följe af missförstånd och oenighet med sin nu regerande son, hade hon icke haft någon trefnad vid svenska hofvet utan rest till Berlin, hvilket ock Gustaf gerna såg för att sjelf derigenom få så mycket friare händer. Nu skickade man till henne i Berlin ett exemplar af besagda försoningstal, förmodeligen i tanke, att det skulle vinna hennes bifall; men se här några rader ur ett hennes bref till Gustaf. *Det hade varit mig ganska kärt, om du sparat dig detta vackra tal. Vi lefva ej mer i en tid för teater-effekter, och Tessin har redan före dig uttömt sig i denna slags vältalighet. I Guds namn, gör dig icke till med tänkesätt, som man vet, att du icke hyser! Man känner dig. Man skall hviska hvarandra i örat, att du är falsk, och att din regeringslystnad visat sig mer än en gång. — Håll dig stilla, och var sann! Det finnes ingen furste med sundt förnuft, om hvilken man ej tror, att han vill regera i egen person. — — Jag vet,* tillade hon, *att du skall blifva utom dig af förargelse öfver detta bref.* — Så hände ock. Vid läsningen bleknade konungen och måste lemna sällskapet för att dölja sina känslor. Men han dolde dem, och i svaret till modern yttrade han icke ett ord af missnöje öfver den erhållna förebråelsen.

TRETTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771, 1772. OM SVENSKA BOTTEN.

Liksom under förra riksdagen, så skulle, hette det, också under den nu pågående hofvet och Hattarna arbeta tillsammans och således bilda ett nytt Hof-Hattförbund. Men enigheten 1771 var åtminstone i början föga större än 1769. Förhållandet undergick dessutom en betydlig förändring. Hvad förut var en *partistrid* mellan Hof-Hattförbundet å ena och Mössorna å andra sidan, förvandlades mer och mer till en *ståndsstrid* mellan ett Hof-adelsförbund å ena och ofrälse-stånden å andra sidan. Fersen befarade dock, att denna ståndsstrid, uppdrifven till oförsonlig bitterhet, kunde föranleda det fria statsskickets fall. I afsigt att förekomma hvarje sådan sakernas vändning, rådde han derföre adeln flere gånger att gifva efter för ofrälseståndens önskningar. Hofpartiet deremot ville just framkalla en oförsonlig brytning, hvarföre ock dess anhängare, Fredrik Horn, Per Lilliehorn, Hasenkampf m. fl. ideligen uppmanade adeln att oförskräckt och ihärdigt försvara alla sina fri- och rättigheter. Inom denna del af Hof-Hattförbundet rådde följaktligen mycken ovilja mot Fersen och man beskyllde honom för falskhet, för feghet. *Han sökte*, hette det, *bortnegociera både konungens höghet och adelns rättigheter*[1]. Så uppretad var ock riddarhusets sinnesstämning, att för tillfället endast ett mindre antal, man sade blott trettio personer, numera rättade sig efter hans ord, och att många Hattar deremot slöto sig till konungen. En så gynnsam sakernas vändning lät ej heller hofpartiet gå sig obegagnad ur händerna. Hösten 1771 bildade Fredrik

[1]) Stafsund arkiv. Promemoria. Om förberedelserna till 1771 års riksdag.

Horn en klubb, som för det mesta bestod af adliga officerare, hvilka ville kämpa för både riddarhusets privilegier och konungens magt. Medel till dessa herrars underhåll gafs från Frankrike och genom dess sändebud Vergennes. Klubben tog sig dock namn af *Svenska Botten.*

Men mot årets slut förklarade Vergennes, att franska hofvet var utledset vid dessa både ände- och ändamålslösa utgifter, och skulle fördenskull icke efter den 1 Jan. 1772 låta till denna klubb utbetala några underhållsmedel[1]). Han rådde äfven till dess upplösning, och erbjöd för hemfärden nödiga respengar åt dem, som sådana behöfde. Underrättelsen förorsakade bland dessa herrar mycken förbittring. *Vi äro,* sade de, *komna till riksdagen för att bevaka fäderneslandets bästa och hafva visserligen till följe af fattigdom mottagit understöd från Frankrike. Men det skulle vara skamligt, om vi öfvergåfve riksdagen derför, att Frankrike indrager sitt underhåll. Vi vilja ej behandlas som kyrlingar, utan skola, för att få stanna qvar, sälja, om det gäller, äfven våra kläder.* De lofvade att icke öfvergifva hvarandra och sammansköto t. o. m. underhållsmedel åt några sina fattigare kamrater, hvaremot de af Vergennes erbjudna respenningarna blefvo med förakt tillbakavisade. Klubbens medlemmar lemnade sitt hittills begagnade samlingsrum och tågade i sluten tropp till ett annat, hvarest de sedermera hvarje dag infunno sig. Der framlades nu en lista med följande öfverskrift: »*Hvem skulle vilja lemna Stockholm förr, än han sett konungens efterlängtade kröning och ett godt slut på riksdagen? Ingen bland oss, som på detta papper satt våra namn*». Främst på listan tecknade sig öfverstarna L. V. Creutz, bekant sedan riksdagen 1756, och De Carnal, en bland ko-

[1]) Några hafva som orsak uppgifvit ett Karl Scheffers förslag, att alla främmande sändebud skulle upphöra med sina bestickningar.

nungens förtrogna handtlangare. Antalet af der inskrifna namn steg genast i början till 117 och längre fram på vintern till 250. Fersens var dock ej deribland. Det säges t. o. m. att man afvisat Karl Sparre, som velat i föreningen deltaga. Från denna tid blef ock Jakob Magnus Sprengporten sällskapets egentlige ledare och H. H. Boije en bland dess verksammare deltagare.

Många[1]) trodde, att också denna vigtiga förändring var en tillställning af konungen; näml. att han öfvertalat Vergennes indraga de hittills af Frankrike omedelbart utgifna understöds-medlen, och att detta skett för att göra Svenska Bottens ledamöter beroende ensamt af konungen i Sverge[2]); — — och att denne för sistnämnde ändamål sjelf besoldade dem och dertill skaffat sig genom madame Du Barry och hertigen af Aiguillon nödiga medel, hvilka sedermera blefvo genom Sprengporten[3]) och Salza utdelade. Af denne officerare-klubb väntade sig konungen mycket bistånd vid det tillämnade revolutions-försöket, och ville följaktligen så länge möjligt hålla den tillsammans.

FJORTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771, 1772. TVISTERNA OM KONUNGAFÖRSÄKRAN; ANDRA SKEDET JAN.—MARS 1772.

Öfverläggningarna om detta ämne blefvo för en tid afbrutna genom nyss beskrifna tvister om konun-

---

[1]) Deribland J. M. Sprengportens efterlemnade berättelse, i kgl. biblioteket.

[2]) Några påstå dock, att indragningen af de fransyska understödsmedlen skett utan Gustafs vetskap eller vilja.

[3]) J. M. Sprengporten. S. st. berättar, att han af Gustaf mottagit 12,000 d. till klubbens underhåll.

gens anförande till talemännen och derefter genom ständernas jullof. Men redan i Januari 1772 återupptogs målet med oförminskad t. o. m. ökad häftighet. Ofrälsestånden vidhöllo orubbligen sitt redan omtalade förslag, adeln likaledes ett, som blifvit uppsatt enligt dess enskilda åsigter. Emedan ofrälsestånden påstodo sitt beslut, såsom flertalets, vara lagligt afgörande, ville omigen många bland dem framlägga det till konungens underskrifvande, och hotelser framstöttes, ifall han skulle neka. Adeln å sin sida ville på samma sätt framlägga sitt förslag. Man förutsåg dock, att konungen skulle vägra underskrift på hvarje sådant, som icke var af alla fyra stånden godkändt.

Han sjelf bemödade sig fortfarande att vinna den stora allmänheten. Man hade förebrått honom partiskhet för adeln och likgilltighet för ofrälsemännen. Han började fördenskull visa mer uppmärksamhet mot sistnämnde stånd, befallte biskopar till sitt bord[1]), vandrade omkring på gatorna, än ensam än med ringa uppvaktning, och samtalade derunder med dem, han mötte. Han besökte Sabbatsbergs fattighus och Klara församlings sjukhus, granskade deras förvaltning, talade med flere deras invånare och begåfvade inrättningarna med ymnigare lifs-medel. Under de kalla vinterdagarna lät han gifva gardes-soldaterna värmande förplägning. Han hade den 19 Augusti 1771 blifvit utvald till Vetenskaps-akademiens beskyddare; men ingen gång besökt detta samfund, förr än han nu d. 5 Februari der infann sig[2]). Tillika fortfor han att genom allehanda medel hemligen underblåsa oenighe-

---

[1]) Måhända var det med anledning af dessa bjudningar, som Lovisa Ulrika i bref till konungen förklarade: *jag tror ej på dina biskopars grimacer.*

[2]) Uppsala bibl. Gustafvianska papperen. En fransk journal för Februari 1772. Jfr. Rosenhane om Vetenskaps-akad. hist. s. 53.

ten ständerna emellan[1]). Kring landsorterna foro personer, som prisade hans tänkesätt, uppförande och snille samt omtalade, huru han som en ny Gustaf Vasa skulle återgifva Sverge dess fordna glans, och i utländska tidningar infördes artiklar, som framställde svenska folkombudens uppförande i ofördelaktig dager. Dessa tillställningar oroade mycket de män, vare sig Hattar eller Mössor, som älskade och ville upprätthålla det fria statsskicket. Essen och Rudbeck m. fl. började derför omigen och med ökad ifver yrka på någon försoning partierna emellan, och de understöddes deri af Hattarna Fersen och Karl Sparre m. fl. och likaså af Mössorna Ribbing, Ridderstolpe och Serenius och af ryska sändebudet Ostermann. T. o. m. prosten Kröger började inse, att han låtit förleda sig till skadliga öfverdrifter. Till följe af denna tänkesättets vändning, uppsatte Essen förslag till en konungaförsäkran, i hvilken, sådan den slutligen blef antagen, man sökte genom ömsesidiga eftergifter mäkla fred. För att vinna adelns bifall lät man genom en serskild skrift betrygga dess privilegier, och Krögers sednare tillägg om ämbetsmännens oafbrutna tjenstgöring utströks. För att å andra sidan gå ofrälseståndens önskningar till mötes, bibehöll Essen före-

---

[1]) Danska min. br. d. 11 Febr. 1772 omtala *konungens och hans anhängares oförnekliga* (incontestables) *hemliga åtgerder till vinnande af deras mål!* och d. 14 Febr. *huru Hatt- och Hofpartiet underhålles genom fonder, som konungen anskaffat och huru man äfven i provinserna arbetade på att reta stånd mot stånd och ingifva dem afsmak för regeringssättet,* (en les dégoutant de la forme du gouvernement) *och längtan efter förändring.* Hamiltons anekdoter (i Uppsala bibl.) säga: *Mössorna bråkade flere veckor med orden »oafbruten regering». Konungen visade sig mild, öm och vänlig och syntes outtröttlig i befordrande af ständernas enighet. Men vid minsta tecken till framgång i ett företag, så snörrätt stridande mot hans egna afsigter, höll han på lustslott, i stugor och hvar som häldst lönliga sammanträden med illasinnade medborgare, som omintetgjorde alla fredsunderhandlingar. Borgaren Liedberg kittlade Hjos och Trosas borgmästare med berättelser om romerska konsulers magt, och demokratiens raseri blef tygellöst.*

skriften om konungens *oafbrutna regering* och uteslöt ordet *samtligen* och utbytte ordet *förnämligast* mot *endast*[1]), m. m. Detta medlande förslag blef af ofrälsestånden genast bifallet. Svårare var att få det antaget på riddarhuset, hvarest en stor skara personer med stolta ord förklarade sig mot hvarje eftergift. Detta deras beteende kunde bidraga till det förlängande af riksdagen och till den söndring stånden emellan, som hofpartiet önskade. Lovisa Ulrika genomskådade ock genast förhållandet. *Du kan*, skref hon till Gustaf, *du kan draga mycken fördel af detta sakernas läge. Antingen skall adeln vanhedra sig genom att gifva efter, eller ock måste den kasta sig i dina armar; hvilket bör blifva slutet på romanen.* I denna anda blef ock saken af hofpartiet behandlad.

Den 22 Februari föredrogs frågan på riddarhuset. Der uppstodo ytterst häftiga ordvexlingar, och en sägen är, att larmande pöbelhopar fyllde platsen utan för och riddarhusets trappor. I spetsen för dem, som röstade för eftergift och försoning, stod Fersen. *Jag är*, sade han, *om våra adliga rättigheter så öm som någon annan. Jag har ej heller inom deputationen yttrat andra åsigter än dem, riddarhuset mig förestafvat, och hvilka jag inför ofrälseståndens ombud försvarat. Men här inför adeln sjelf och till dess protokoll bör jag uttala min enskilda öfvertygelse, på det efterverlden må kunna bedömma, huruvida jag är vållande till följderna af det steg, riddarhuset nu tyckes vilja taga. Jag fruktar, att adeln ej förmår i strid mot de tre ofrälsestånden och mot hela allmänheten upprätthålla sin åsigt och sina privilegier. Man säger väl, att det skulle vanhedra adeln, om den i närvarande strid gjorde första steget till försoning, till eftergift. Men när det gäller att försona stånder med hvarandra och att befordra lugn och*

---

[1]) Sidd. 69, 70.

förtroende, då är det tvärtom en heder att göra första steget. Om ofrälsestånden vore lika omedgörliga, huru skulle det då gå? Jag för min del råder fördenskull till antagande af friherre Essens förslag. Vi böra ock på detta sätt nedtysta de personer, hvilka, jag vet ej af hvad orsak, söka utsprida, att adeln är den, som fördröjer eller hindrar sakens afgörande och derigenom också konungens kröning. Vi behöfva sannerligen all varsamhet; emedan det tydligen ses, att alla ofrälsemän äro fiendtligt sinnade. Låtom oss ej börja krig mot en sådan magt! Vi ega dertill icke styrka nog, och striden skulle visserligen medföra hela rikets eller åtminstone det fria statsskickets fall, och då falla äfven våra enskilda fri- och rättigheter. Fersens åsigter gillades af många, och bland andra af Ridderstolpe. *Med glädje,* sade han, *instämmer jag i, hvad grefve Fersen så värdigt sagt, och utbeder mig, att dessa mina vördsamma ord måtte i protokollet intagas.* Gyllensvan sade: *grefve Fersen har som en hedersman uttalat, hvad fädernesland och medborgare fordra; och hans minne skall af vår efterverld välsignas.* Men i spetsen för dem, som talade mot försoning och eftergift, uppträdde konungens förtrogne anhängare Jakob Magnus Sprengporten, hvilken med mycken ifver ogillade Essens förslag, likaså Per Lilliehorn, m. fl. Den sednare utbrast: *i dag skall adeln teckna sig för efterverlden, antingen med ära eller med nesa. Jag anser för adelns ära att försvara grundlagarna och sina rättigheter; och för adelns nesa att gifva efter i så vigtiga punkter. När grundvalen stycke efter stycke undankrafsas, faller snart hela byggnaden,* m. m. För denna åsigt talade också Ulrik Scheffer, Fredrik Horn, m. fl. Öfverläggningen varade till kl. 1 på natten, och blef då afbruten genom en eldsvåda i grannskapet.

Den fortsattes den 24 Februari. Sprengporten talade omigen och flere gånger mot Essens jemnk-

ningsförslag, och en friherre G. M. Posse förklarade, att han icke skrämdes af några ofrälseståndens hotelser. *Jag begär*, tillade han, *få dessa mina tankar inryckta i protokollet till efterverldens minne och till min egen säkerhet; och jag lefveri den säkra förtröstan att efterkommande skola derföre resa mig ärestoder; men deremot spinna rocksnoddar af de andras tarmar, när följderna af ett ramlande regerings-sätt hinna visa sig.* Likaså Lilliehorn. *Dyraste herrar och svenske riddersmän!* sade han, *måtte aldrig förnedrande åtgerder vidtagas inom dessa murar, der ärofulla bilder påminna om, huru dyrt våra förfäder köpt sina fri- och rättigheter. Måtte aldrig legde herdar till egen båtnad förlika bort vår och folkets rätt. Om sådana skulle finnas, låtom oss, som redlige svenske män, hjelpas åt att framdraga slika spöken inför den svenska menighetens ögon, att den må igenkänna ulfven på dess klor, o. s. v.*[1]) Vid slutlig omröstning segrade Essens förslag, men med blott 359 ja mot 327 nej[2]), så talrik var den skara, som ville fortfarande underhålla oenigheten ständerna emellan. Härvid bör ingalunda förbises den märkvärdiga omständigheten, att de personer, som förnämligast talade mot eftergift d. v. s. mot försoning, mot komposition, voro anhängare af hofpartiet, några t. o. m. Gustafs förtrogna, t. ex. J. M. Sprengporten, — och ytterligare, att den här nämnde Lilliehorn var den samme, som 1789 af konungen tillkallades för att som vice landtmarskalk hjelpa till vid Säkerhetsaktens genomdrifvande.

Sedan saken sålunda var i stånden afgjord, framlemnade talemännen d. 2 Mars åt konungen besagde förslag till konungaförsäkran. Till följe af landtmarskalkens och en annan herres sjukdom skedde detta genom den

---

[1]) Detta tal blef två gånger tryckt.

[2]) Riddarhuset. Adelns prot. d. 22, 24 Febr. 1772.

unge och dervid mycket förlägne skalden grefve Gustaf Fredrik Gyllenborg, hvilken å ständernas vägnar anhöll, att konungen, efter tagen kännedom af uppsatsen, måtte bestämma, när talemännen finge återkomma för att höra hans beslut. Konungen svarade: *jag är fullkomligt öfvertygad om ständernas nit och ömhet för mig och för riket; och de kunna ej förelägga mig några kraftigare förbindelser, än dem mitt hjerta föreskrifver. Jag lemnar derför eder konungaförsäkran obesedd tillbaka, och skall, så snart den hinner renskrifvas, med mitt namns undertecknande densamma bekräfta*, hvarpå han återräckte uppsatsen åt Gyllenborg, och anmodade talemännen att den 4 Mars återkomma med det renskrifna exemplaret. Den mellanliggande dagen eller den 3 Mars sände konungen till sin mor följande rader: *i går öfverandtvardade man mig förslaget till konunga-försäkran, detta vackra foster, med hvilket ständerna i nio månader gått hafvande, och hvilket de nu efter fem månaders födslovånda ändtligen bragt i dagen. Det lönade för tillfället icke mödan att tala deremot.* Dagen derpå den 4 Mars återkommo talemännen, och blefvo denna gång mottagna med den större högtidlighet, konungen så mycket älskade. Nu blefvo de näml. införda, icke som förut i rådkammaren, utan i stora galleriet, dit konungen kallat också många riksdagens medlemmar och der han mottog dem, sittande under en tronhimmel. Med ett tal, fullt af höga loford, öfver den unge herrskaren, framlade Gyllenborg det renskrifna exemplaret, hvilket konungen genast och obesedt undertecknade och derpå återgaf sägande: *det är med liflig tillfredsställelse, jag i dag fått gifva ständerna det ojäfaktigaste vedermäle af min kärlek för riket och af mitt oinskränkta förtroende för dem sjelfva. Deras rätt och frihetens bibehållande samt enighetens återställande skola städse blifva rättesnöret för min vandel, och den förflutna*

tidens tilldragelser vittna nogsamt om uppriktigheten och ståndaktigheten af dessa mina tänkesätt [1]).

Således var ändtligen denna sak helt och hållet afslutad, sedan öfverläggningarna om densamma hufvudsakligen upptagit ständernas uppmärksamhet under en tid af nära 7 månader. Troligen hade tvisten varat än längre och blifvit än häftigare, så framt icke Essen och Fersen, drifna af kärlek till frihet och fosterland, hade hvar inom sitt parti lyckats leda sinnena till försonlighet och eftergifter.

FEMTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771—1772. HATTARNA AFSKEDAS OCH MÖSSORNA INTAGAS I RÅDKAMMAREN.

Vi minnas, huru under riksdagens första månader konungen sysselsatte ständerna med vidlyftiga öfverläggningar om försoning mellan de stridande partierna. I början hette det ock, att Mössorna voro eller skulle vara nöjda, om de finge i rådet insätta blott tre, eller högst fem sina partivänner, och således derifrån fördrifva ett motsvarande antal Hattar. Hösten 1771 blefvo ock några Mössor i rådet intagna. Men i sin parti-förbittring, i synnerhet öfver Hattarnas uppförande under åren 1768 och 1769, tyckte Mössorna nyss omtalade och blott delvisa afsättning vara ett allt för lindrigt straff. Under riksdagens lopp växte ock deras anspråk till följe af de många segrar, de lyckades vinna, och de många stridsskrifter, som till stöd för deras åsigter framkommo. I början

[1]) Rådsprot. d. 2, 4 Mars 1772.

af Februari 1772 aflät ock Hemliga Utskottet ett betänkande, som sökte visa, att Hattarnas sista korta styrelse medfört många olyckliga följder; bland andra den, att årets statsbrist steg till fem millioner d. s. m. Detta retade sinnena än mer, och många påstodo nu, att alla Hattar borde drifvas ur rådet. Vid underrättelsen om denna hotande sinnesstämning, begärde Hjärne[1]), Snoilsky och Stockenström redan i förväg sina afsked, hvilka dem äfven beviljades, jemnte en årlig pensjon af 4,000 d. s. m. De återstående riksråden beslöto deremot att trotsa stormen. Den utbröt vid samma tid, som frågan om konungaförsäkran afgjordes. Stora deputationen inlemnade då ett betänkande, som mot nämnde rådsherrar framkastade tjugu anklagelsepunkter, de flesta rörande befordringsfrågor, t. ex. det rosénska målet m. fl, ingendera likväl af någon större politisk vigt. Fersen kallade dem *usla förevändningar*, och konungen sade: *att ingen husbonde skulle på så svaga och flata skäl köra bort sin fogde*, och riksråden utgåfvo till försvar flere skrifter. Men å andra sidan blefvo anklagelserna förklarade sanningsenliga och vigtiga af Essen, Frietzcky, Hochschild, Kröger, Munthe och i allmänhet af hela Mösspartiet. Hufvudsakliga och egentliga skälet var dock harm öfver stämplingarne 1768 och slöseriet 1769, samt ovilja mot Hattpartiets styrelsegrundsatser i allmänhet. Engelska och rysska sändebuden befarade dock, att så många rådsherrars afskedande på en gång skulle drifva hela Hattpartiet till förtviflan och till ingående i konungens statshvälfningsplaner. De sökte derföre genom varningar och genom utdelade penningesummor hejda Mössornas ifver, men fåfängt. Fåfänga voro ock de likartade föreställningar, som gåfvos af några Mösspartiets medlemmar

[1]) Hjärnes sjelfbiografi i Medic.-Rådet Liljewalchs samlingar säger, att det skedde för att skaffa konungen tillfälle att enligt kompositions-förslaget bereda inträde i rådet åt några medlemmar af Mösspartiet.

Essen, Ridderstolpe, m. fl. Dessa sändebud och partiledare hade sjelfva först uppblåst och lössläppt stormen; nu mägtade de ej längre styra den.

Den 11 April skulle rådets sak blifva i ofrälsestånden till afgörande föredragen. Någondera natten förut och, säges det, på tillställning af Sinclair, hade i klubbarne borgaren Grahm och prostarna Kröger och i synnerhet Wijkman hållit häftiga tal om det förakt, det tyranni, hvarmed adeln bemött ofrälsemedborgare. *Men*, sade den sistnämnde, *nu böra vi låta adelsherrarna känna, att ofrälsestånden likväl utgöra rikets sanna styrka.* Tillika och med hänsyn till Essens och Ridderstolpes varningar, hette det, *att ofrälsestånden ej mer borde låta leda sig af adliga herrar, vare sig Hattar eller Mössor, emedan dessa blott tvistade sins emellan om rådsstolarna.* Samma dag, målet skulle föredragas, omtalade ock, tidskriften Reinicke Fuchs, huru *klokt åtskilliga folk gjorde, som upphöjde oadliga män till statens högsta ämbeten* — — och man införde tillika följande s. k. beskrifning öfver en frälseman:

Dertill är visst min adel god,
Att jag har ett dumdristigt mod,
Gör orätt, och svärjer vid min själ,
Mång ed, är okysk, och dricker väl.
o. s. v.

Dylika än högtrafvande, än smickrande, alltid retande ord och skrifter uppspelade än mer ofrälseståndens ifver, stolthet och öfvermod, och hade på sakens utgång ej ringa verkan. I bondeståndet afgåfvos 18 röster för, men 118 mot rådsherrarna. I borgareståndet blef striden hårdare. Under öfverläggningen talade Sundblad liksom Hochschild, Schauv och Tollstorp m. fl. med mycken ifver för mildare åtgerder och vunno för sin åsigt ej mindre än 41 röster, mot hvilka dock 68 beslöto alla de ifrågavarande rådsherrarnas afskedande. Presterna fattade samma beslut med 34 röster mot 17.

Saken var således genom ständernas flertal afgjord. Ännu hade dock adeln icke yttrat sig, och mången hoppades, att detta stånd, hvilket vanligtvis försvarade Hattarna, skulle göra det också nu, och således gifva rådet åtminstone denna upprättelse, denna tröst. Den 25 April blef på riddarhuset striden utkämpad. Under densamma fälldes af de hotade adliga herrarna många skarpa ord också mot regeringssättet. Krister Horn ville ej berömma de så kallade *riksfäderna* af 1719, utan påstod, att *Sverges sanna riksfäder varit dess Karlar och Gustafver, och att konung Gustaf den tredje skulle blifva en ny sådan herre.* Fredrik Horn sade: *jag kan icke så gäckas med menniskor och allra minst med Gud, att jag skulle välsigna ett regeringssätt, under hvilket jag icke ser mig fredad till lif, ära och välfången egendom.* Med hänsyn till frågan för dagen, talade Bunge, Fersen och Karl Sparre m. fl. för rådets bibehållande; Essen och Ridderstolpe för medlande, men Frietzcky, Gyllensvan och Lode för strängare åtgerder, hvilka äfven yrkades af några just i dessa dagar utkomna stridsskrifter. Vid omröstningen blef ock rådsherrarnas afskedande beslutadt, men med blott 278 röster mot 272; protokollet upptager 134 folio-sidor. Striden om rådsherrarnas afsättning är märkvärdig också derföre, att det var nu, som ofrälsestånden fullkomligt lösgjorde sig från sina adliga ledare inom Mösspartiet; en sakernas vändning, som jagade många adliga Mössor öfver till hofpartiet och derigenom ej litet underlättade statshvälfningen 1772.

Konungens förhållande i detta mål har sin märkvärdighet. Han visade inför allmänheten mycken ifver för Hattrådets frälsning och skall genom Sprengporten hafva för sådant ändamål utdelat stora penningesummor. Förr än saken på riddarhuset afgjordes, skref han ock i sådan anda till Ridderstolpe. *Såge jag*, yttrade han, *endast på mig sjelf, så gåfve jag eder visserligen icke detta försonande råd; ty ju*

våldsammare här tillgår, desto mer skola allas hjertan komma till mig. Det var samma varning, som han den 28 Nov. 1771 gaf åt talemännen. Några hafva dock trott, att han nu liksom då inom sig önskade och hoppades, det ständerna icke skulle rätta sig efter hans varningar; och att han samtidigt med dessas afgifvande lät genom sina anhängare på riddarhuset i hemlighet ställa så till, att hela rådet skulle blifva afskedadt; näml. i den beräkning att efter ett sådant nederlag skulle alla Hattar, utan hopp om någon annan räddning, handlöst kasta sig i konungens armar[1]). Många trodde ock, att han låtit bedrifva likartade stämplingar inom ofrälsestånden; detta sednare i synnerhet genom Sinclair.

Dennes uppförande under ifrågavarande tid är en hittills olöst gåta. Länge hade han, enligt uppdrag först af Lovisa Ulrika och sedermera af Gustaf, sökt genom hemliga utliggare uppreta å ena sidan ofrälsemännen till närgångna och bittra anfall mot Hattarna och mot adeln, och å andra sidan adeln till högstämda privilegii-anspråk och bittra anfall mot ofrälsemännen, allt i ofta nämnde revolutionära beräkning. Som handtlangare härvid ansågs han hafva lockat och begagnat flere riksdagsmän, och i synnerhet prostarna Kröger och Wijkman, hvilka visserligen voro ärliga och oegennyttiga men tillika af parti- och håndshat lätt hänförda till hvarjehanda öfverdrifter; och bland borgrarne en Grahm, kanske ock en Häggström, en Ramén m. fl., detta allt likväl mer eller mindre i skymundan[2]). Men besynnerligt nog, just

---

[1]) Enligt Sheridan, fransk öfversättn. tr. 1783, sid. 341, och Heml. Handl. till Sverges historia under Gustaf den tredje **3**. 249. Historia om 1772 års revolution i Sverge af en fransman efter handl. i de franska arkiven. Men Des Maisons. Hist. de la dernière Revolut. en Suède s. 195 och Fersen **3**. 81, antaga, att Gustaf ville upprätthålla Hattarna i rådet.

[2]) Fersen **3**. 86 omtalar en *för skälmstycken och liderlighet* känd baron Grönhagen såsom en bland dem, hvilka under tiden närmast revolutionen *regerade riddarhuset.* — — Bland de

under nu pågående brytning gick han bestämdt och öppet öfver till Mössorna och lofvade dem bidraga till hela Hattrådets störtande, i fall de till gengäld läte honom stanna qvar i rådkammaren och derjemnte skaffade honom general-guvernörssysslan öfver Pommern. Så skedde äfven, och Frietzcky besegrade sin ovilja mot nämnde herre för att genom honom besegra sitt motparti. Sinclair, öfver hvilken dock Mössorna hade mest att beklaga sig, blef ock vid nu anställd rådsherreräfst förskonad t. o. m. gynnad. Man trugade den duglige generalguvernören i Pommern H. H. Liewen att taga afsked och mutade honom genom penninge-fördelar och genom utnämning till öfverste-marskalk, hvarefter hans förra plats lemnades åt Sinclair, som det tyckes, enligt en i detta fall ingången förening mellan Mössorna och hofvet. Till förklaring af det besynnerliga uppträdet framkastades flere gissningar, t. ex. att Sinclair ville draga sig undan till lugnet; eller att konungen icke ogerna såg sig befriad från en så farlig mans närvaro; eller att det var med konungens bifall, som Sinclair gick eller låtsade gå öfver till Mössorna för att sedermera kunna så mycket lättare locka och leda dem till våldsamma öfverdrifter, och än mer skrämma på de Hattar, som med sjelfständiga tänkesätt ännu ville försvara friheten. *Sinclair*, sade några, *vill krossa de gamla aristokraterna, på det konungens person må blifva deras enda räddning.* Uppträdet har hittills icke erhållit nöjaktig förklaring. På många ställen talas om konungens harm öfver Sinclairs s. k. förräderi; men på andra ställen om det hemliga förståndet dem emellan, hvilket ock tyckes bestyrkas genom utnämningarna af Liewen till öfverste-marskalk vid hofvet och af Sinclair till general-guvernör i Pom-

---

belöningar, som efter revolutionens genomförande blefvo af konungen åt hans anhängare utdelade, finnes en summa af 2,000 d. kpm. åt J. W. Grönhagen. Upps. Bibl. Gustafvianska papperen T. 35.

mern; den första åtgerden tydligen en förberedelse till den andra, och ingendera möjlig utan med konungens samtycke. Man finner tillika, att Sinclair också efteråt stod högt i konungens ynnest och förtroende.

I ledigheten efter de afskedade rådsherrarna skulle förslag till deras efterträdare uppsättas. Deraf föranleddes mellan Hemliga Utskottets frälse- och ofrälse medlemmar många tvister, alstrade af den vanliga ståndsförbittringen. Utskottet råkade på samma gång i strid också mot konungen. Det rådande partiet ville näml. framdraga men konungen deremot undanskjuta några bland Mösspartiets ifrigaste anhängare. Så t. ex. blefvo af utskottet på förslag uppsatta, men af konungen alltid förbigångna öfverste Bror Cederström tre, lagman Germund Karl Cederhielm tre och presidenten Karl Wilhelm v. Düben två gånger. I allmänhet voro vid denna tid slägterna Cederström och Düben bekanta som ifriga anhängare af Mösspartiet, och man finner stundom en så kallad *Cederströmarnas liga* i sådan egenskap omtalad[1]). Utskottets förslag upptogo emellertid endast medlemmar af sistnämnde parti, så att de nya rådsherrar, konungen måste utnämna, alltid mer eller mindre hörde till detsamma. De blefvo af Hattarna och serskildt af Fersen tadlade som obetydliga och af utländska hof beroende personer. Men många bland dem hade dock utmärkt sig genom stor ämbetsmanna-skicklighet.

Huru mycket riksråds-befattningen numera sjunkit i anseende och begärlighet, visade sig vid detta tillfälle. Tre herrar, som man ville till nämnde värdighet upphöja, undanbådo sig, och den fjerde, Ridderstolpe, kunde endast af ständernas gemensamma böner öfvertalas att den erbjudna platsen mottaga.

Också kanslipresident-sysslan skulle efter den

---

[1]) En eller annan enskild medlem af denna slägt har dock under revolutionen uppträdt på konungens sida.

aflidne Klas Ekeblad åter-besättas. Konungen ville dertill hafva Ulrik Scheffer eller Hermanson; men Mössorna hade orubbligen beslutat sig för Joachim v. Düben. Enligt det redan 1751 stadgade bruket[1]) blef ock denne sednare ensam uppförd på förslaget och konungen derigenom tvungen att honom utnämna.

SEXTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771—1772. KRÖNINGEN OCH INSTIFTANDET AF VASA-ORDEN.

Den 4 Mars 1772 blef oftanämnde konungaförsäkran underskrifven, och det tyckes, som kröningen bort genast derefter kunna förrättas. Den hade varit föreslagen och ansedd möjlig redan till den 24 September 1771, och man hade sedan dess haft mer än fem månaders tid till ytterligare förberedelser. Man hade också ofta och bittert klandrat ständerna, såsom de der genom sina tvister om konungens försäkran hindrade hans kröning. Nu den 4 Mars 1772 var detta hinder undanröjdt, men likväl skedde kröningen icke förr än den 29 Maj. Dessa långa dröjsmål, sju månader för utarbetande af konunga-försäkran, och sedermera nära tre månader för anstalter till kröningen, äro två ganska anmärkningsvärda företeelser i denna riksdags historia. Hvems var skulden?

Under nämnde tillrustningar föreföll inom konungahuset en obehaglig tvist. Gustaf sökte alltid framhålla sin slägtskap med Vasa-ätten, vanligtvis med förbigående af sin egentliga, sin holstein-gottorpska börd. I sammanhang härmed ämnade han åt sina

---

[1]) 39. 44—46.

bröder till begagnande vid krönings-högtidligheten beställa nya kronor, hvilka dock i stället för vanliga hertigliga prydnader skulle förses med vasar. Men prinsarna fordrade sådana kronor som förra svenska konungasöner burit; menande, att eljest kunde deras furstliga värdighet anses nedsatt; hvarförutan de påstodo, att deras holstein-gottorpska börd icke borde skjutas undan för den från Vasarna. De voro härutinnan mycket envisa och hotade uteblifva från hela högtidligheten, såframt de ej finge bära vanliga hertigliga kronor. Konungen måste slutligen gifva efter.

Gustaf hade låtit förstå, att kröningen skulle blifva enkel och föga kostsam. Men i sjelfva verket blef den mycket praktfull. Ceremonielet för densamma upptager 259 punkter och 34 tryckta sidor i quartformat. Nya hof-sysslor inrättades, och hof-uniformerna försågos med flere prydnader. Konungens egen kröningsdrägt var af rikt broceradt silfvertyg, för tillfället serskildt väfdt och kostande öfver 5000 d. s. m.; och det öfriga i förhållande derefter.

Vid kröningen uppvaktades han af rådsherrar, och vid krönings-måltiden framburos faten af öfverstar, och pagernas tjenst förrättades af kammarherrar. Predikan hölls af biskop Filenius, hvilken tog till text: »*Si! jag har bjudit dig, att du skall vara tröst och vid godt mod. Låt grufva dig för ingen ting och frukta icke; ty Herren din Gud är med dig i allt, det du företager*»[1]); hvilket ämne predikanten med mycken kraft utförde. Den 1 Juni blef på Skeppsbron hyllningen förrättad. Vädret var utmärkt vackert, och konungen höll ett tal, hvilket genom innehåll och utförande väckte allmän förtjusning. Åt lägre samhällsklasser af hufvudstadens befolkning lät han derefter på Logården anställa en fest med rik förplägning samt dans och allehanda förlustelser.

---

[1]) Josua 1. 9.

Krönings-högtidligheterna varade fyra dagar och kostade 635,852 d. s. m., d. v. s. ungefär 867,000 rdr rmt[1]).

För att gifva än mer glans åt högtidligheten, kanske ock af andra bevekelsegrunder, hade konungen beslutat vid detta tillfälle stifta en ny orden till belönande af förtjenster i landthushållning, bergverk, handel och fria konster. Den skulle kallas Vasa-orden och få till sinnebild en sädes-vase, hvilken man antog hafva varit Vasa-ättens gamla sköldemärke, och derjemnte var serdeles passande till prydnad för idkare af landtbruk och fredliga yrken. I Hemliga Utskottet rönte dock förslaget mycket motstånd. Essen sade: *det är väl sannt, att många skola i förhoppning om ett grönt band springa åstad och göra en eller annan uppodling. Men den verkligt dygdige mannen fordrar ingen sådan lön. Har han förtjenst, skall den också utan ordens-tecken blifva af allmänheten erkänd. Låtom oss hos våra efterkommande inplanta åtrå till den äkta dygd, som afser sanning och rätt, men inga dylika yttre belöningar, och derföre i ödmjukhet undanbedja oss denna nya inrättning, hvilken ej heller öfverensstämmer med den enkelhet, den sparsamhet, oss anstår.* Med honom instämde Kröger och Tollstorp m. fl. För konungens förslag deremot talade bland andra Bunge, J. A. Hamilton och Hasenkampf. Flertalet af ständerna omfattade väl Essens åsigt; men förklarade sig dock öfverlemna hela denna sak till konungens *laggranna pröfning och mogna beslut.* Denne, utan att låta sig af ständernas afrådande ord hindras, utfärdade instiftelsebref för nämnde orden och kallelsebref till dess blifvande medlemmar. Sedermera och i riksdags-beslutet, som nedskrefs efter revolutionens genomförande, berömde ständerna samma ordens stif-

[1]) Stats-kontoret. Dispositionen för 1772 och 1773. Stöver, i Heml. Handl. 3. 15. säger 2,700,000 d. s. m.

telse, såsom en *konungens utmärkta nåd, hvilken ock skulle uppväcka billig och nyttig täflan bland rikets innebyggare.*

Vid samma tillfälle ämnade konungen instifta också en serskild orden för det andliga ståndet. Ordenstecknet skulle blifva en röd emaljerad stjerna, med de båda protestantiska hjeltekonungarnas bilder, Gustaf den förstes å ena och Gustaf den andre Adolfs å andra sidan, och med vasar mellan stjernans uddar; samt med namn af *Den Kongl. Gustavianska Orden.* Namn och bilder passade mindre för en religiös än för en dynastiskt-politisk stiftelse. Gustaf har med egen hand ritat förslag till prydnaderna och skrifvit förslag till reglementet; men af en eller annan orsak blef hela denna plan öfvergifven.

SJUTTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771—1772. TILLSTÅNDET UNDER MÅNADERNA FÖRE REVOLUTIONEN 1772.

Vid konungens kröning i slutet af Maj hade riksdagen varat elfva månader. De ämnen, som under denna långa tid förnämligast sysselsatt folkombuden, hade utom ståndstvisterna varit kompositions-försöken, Adolf Fredriks begrafning, den nye konungens försäkran och kröning samt rådsombytet. Enligt vanlig arbetsordning hade dessa göromål bort medhinnas inom fyra till fem månader. Den ovanliga långsamheten denna gång blef, som vi veta, af konungen skylld på ständernas oenighet och trätlystnad, men af frihetsmännen på konungen sjelf och på hans tillställningar. Hans förmodade afsigter dervid, den ena, tillskapandet af behöflig revolutionär sinnesstämning, var redan vid kröningen i det närmaste vunnen; men den andra,

beredandet af behöflig tid till alla erforderliga revolutions-anstalters ordnande, icke så. Riksdagen borde fördenskull ytterligare förlängas.

Verkliga och vigtiga anledningar dertill saknades väl; men svepskäl kunde möjligtvis utfinnas och göras gällande inför kortsynta och stridslystna riksdagsmän. Detta genomdrefs af Sinclair; likväl icke omedelbart och personligen; ty han fick ingalunda sjelf synas, utan genom hans vänner, inom prest- och borgareständen. Under nattliga sammanträden, heter det, inpreglade dessa herrar hos sina partivänner åtskilliga till riksdagens förlängning bidragande åsigter, t. ex. att ofrälseständen borde nu begagna tillfället att befästa sin magt, straffa sina fiender, nedsätta adeln och afskrämma konungen från alla regeringslystna försök. Många riksdagsmän lyssnade härtill så mycket häldre, som de sjelfva ville så länge möjligt njuta af sin magt, sina arvoden, kanske ock af sina mutor. Riksdagens afslutande blef verkligen tills vidare uppskjutet. Vi skola i korthet beskrifva, huru de olika partierna betedde sig under ständernas såmedelst förlängda samvaro.

MÖSSORNA.

Genom många och stora framgångar hade detta parti, och i synnerhet dess mindre kunniga och skarpsynta massor, blifvit lockade till ett vådligt öfvermod, en olycksbringande säkerhet. En bland deras vänner inom borgareståndet skref till sin hustru: *vi äro nu så befästade i väldet, att ingen dödlig magt kan drifva oss derifrån.* Öfvermodet ökades än mer, när straxt efter kröningen många Hattpartiets utmärktaste personligheter öfvergåfvo riksdagen. Mössorna fingo derigenom friare fält för genomdrifvandet af sina åsigter. Deras förra ledare, de adliga herrarna Essen

och Ridderstolpe, stundom äfven Frietzcky och Rudbeck, rådde visserligen till sans och måtta; men deras ord blefvo numera ofta föraktade och de sjelfva misstänkta som förrädare mot den goda saken. Äfven engelska och ryska sändebudens lugnande förmaningar slogos i vädret. Ostermann ville vid midsommarstiden afsluta riksdagen och lofvade att det oaktadt fortfarande åt sina soldtagare utbetala dessas vanliga underhåll. Många riksdagsmän understödde hans plan och föreslogo, att för göromålens påskyndande borde utskotten till arbete sammanträda redan kl. 8 på morgonen, och, när så behöfdes, också på eftermiddagen. Men när det kom dertill, ville man sällan underkasta sig dylikt tvång. Riksdagens afslutande blef derför månad efter månad uppskjutet till glädje för hofpartiet, som derigenom fick behöflig tid till nödiga revolutions-förberedelser. Detta Mössornas beteende var så mycket mer klandervärdt, som de ärender, med hvilka de under dessa sommarmånader sysselsatte sig, voro förnämligast enskilda mål om befordringar, tjenstebyten, rättegångar och den ålderdomssvage Nordencrantz och hans orediga och numera opålitliga skrifter. Mössorna blefvo visserligen från flere håll varnade för royalistiska statshvälfningsplaner; men alla dylika ord voro talade för döfva öron. Med ohejdad ensidighet framdrogo de till rikets förnämsta sysslor endast sina partivänner. De besatte rådkammaren nästan uteslutande med Mössor. De utnämnde Rudbeck till öfverståthållare i Stockholm och Du Rietz till en slags uppsyningsman öfver Ehrensvärds fästningsbyggnader i Finnland. De utnämnde borgareståndets sekreterare, Johan Aron Borg, till assessor, men när han det oaktadt blef af regeringen förbigången, som man sade, till följe af ofullständig ansökning, tilldelade man rådsherrarna en skrapa derföre, *att de icke strängt efterföljt, hvad de magtegande ständerna beslutat.* Justitiekanslers-sysslan, en bland statens högre värdigheter, hade

hittills alltid varit anförtrodd åt någon adelsman. Ofrälsestånden nämnde nu till densamma Sebaldt, visserligen som en belöning för medborgerligt mod och andra förtjenster; men kanske förnämligast för att visa, det också en ofrälseman kunde erhålla så hög värdighet. Åberopande långt framskridna år och brutna krafter, afsade sig Sebaldt den erbjudna platsen. Men slutligen och för att skaffa sig åtminstone någon seger öfver adeln, påtrugade man honom titteln. En annan gång omtalades, huru ofrälsestånden ämnade på förslag till riksråd uppsätta tre ofrälseherrar inom det högre krigsbefälet. Vid pass en vecka före revolutionens utbrott beslöto ock de tre stånden, *att ofrälsemän skulle i jemnlikhet med adeln efter förtjenst och skicklighet befordras till rikets högre ämbeten.* Beslutet öfverensstämde visserligen med regeringsformen, men icke med adelns privilegier och kunde således icke utan detta stånds eget medgifvande erhålla laglig kraft; men kanske ämnade man likväl drifva det igenom. Det var tillika stridande mot det löfte att lemna adelns privilegier i fred, som ofrälsestånden nyss förut gifvit för att vinna riddarhusets bifall till den konungaförsäkran, de föreslagit. Men deras ståndsförbittring var så häftig, att de icke ens skydde tillbaka för detta löftesbrott. De satte i allmänhet en ära uti att också onödigtvis trotsa adeln, och man hotade dess privilegier med nya räfster. Sådana tillämnades äfven i andra vägar. Ofrälsestånden och i synnerhet borgare och bönder talade om, hur man för besparings skull borde indraga några regementer samt presternas vederlag och likaså president- och biskop-sysslorna, eller åtminstone nedsätta dessas löner. Likaså talades om räfster mot Ostindiska Kompagniet och mot den högt aktade grosshandlaren Sahlgren i Göteborg. Till närmare undersökning af dessa ämnen och af några landshöfdingars och andra ämbetsmäns beteende vid riksdagsvalen,

nedsattes en kommissjon under ordförandeskap af grefve B. G. Frölich, hvilken för sitt biträde härutinnan belönades med den indrägtiga landshöfdingesysslan i Malmö. Till följe af angifvelser, komna från Nordencrantz, ville Mössorna anställa rättegångar mot ett par grosshandlare i Stockholm, Finlay och Jennings, hvilka skulle hafva på ungefär samma sätt som vexel-kontors-herrarna plundrat kronan. Båda partiernas mer sansade medlemmar, Hattarna Leijonmarck, Schönberg och Wadenstierna, samt Mössorna Essen, Frietzcky och Rudbeck ansågo beskyllningarna föga grundade och ville ej öfver desamma nedsätta någon deputation, hvilken dessutom skulle förlänga riksdagen och reta sinnena. Men Per Lilliehorn försvarade Nordencrantz och påstod, att en sträng räfst borde med nämnde herrar anställas och härmed instämde massorna af Mösspartiet och i synnerhet af bondeståndet, hvilket inbillade sig kunna genom denna åtgerd återförskaffa stora summor åt staten. Sistnämnde stånd mer än de andra utmärkte sig för högstämdt språk och högt drifna anspråk och säges hafva till sådant uppförande blifvit gång på gång uppeggadt af sin sekreterare Odelius. Det fordrade att få deltaga i Hemliga Utskottets öfverläggningar, emedan det måste deltaga i de skatter och gerder, samma utskott föreslog. Det fordrade att få deltaga i utväljandet af riksråd, emedan det måste deltaga i sådana herrars aflöning och pensjonerande. Det fordrade, att några 1769 afskedade riksråd skulle förlora sina pensjoner, såframt de nu icke på anmodan derom ville återinträda i tjenstgörning. Det ville anklaga en professor Christiernin derföre, att han i en jemnförelse mellan jordbruk och manufakturer hade, tyckte man, *med grofva och ohyggliga färger skildrat landtbruket och dess idkare*, och man ville anställa räfst med ledarna af 1769 års riksdag för att få utredt, hvart alla då beviljade summor tagit vägen.

Prest- och borgareständen funno väl stundom böndernas anspråk betänkliga, men vågade sällan med kraft mot dem uppträda, af fruktan att derigenom störa eller upplösa det förbund, ofrälsestånden emellan, hvars fasta sammanhållning var för tillfället och under deras gemensamma strid mot riddarhuset af högsta vigt. Också af denna anledning, denna medståndens eftergifvenhet, växte böndernas öfvermod, och der framkastades t. o. m. hotelser om skattevägran, i händelse deras önskningar icke bifölles.

Mösspartiet rigtade sina angrepp också mot konungahuset. Man sökte i hvarjehanda punkter nedsätta dess inkomster. När anslagen åt hofvet skulle en gång för alla bestämmas, mente några adliga herrar, Bunge och Wadenstierna, att man borde åt hvardera prinsen gifva, utom boställe i staden och en kungsgård på landet, årligen 100- till 120,000 d. s. m., hvaremot Mössorna Ridderstolpe, Sundblad och Wijkman ansågo 50,000 vara nog; *ty*, sade den sistnämnde, *prinsarna äro dock undersåtare, och denna summa bör vara tillräcklig för dem, när ett riksråd får åtnöjas med 8,000.* Man stannade slutligen vid 63,000; men utskottet förklarade tillika, att prinsarna borde lysa icke genom *praktfulla hof utan genom personliga egenskaper och just genom efterdömen af sparsamhet.* I fråga om någon kungsgård åt Fredrik Adolf, anmärkte Serenius och Wijkman, att prinsen borde nöjas med mindre gods än Tullgarn eller Gripsholm[1]), hvilka man föreslagit; och Sundblad tyckte, en så ung furste, han var då 22 år, ännu ganska väl kunna bo på slottet, så att folket icke behöfde för hans skull anskaffa ett serskildt boställe. När konungen begärde 12,000 d. s. m. åt samme prins till bekostande af en brunnsresa, anmärkte Sebaldt, att, när ständerna beviljade hans allmänna an-

---

[1]) Heml. Utskot. prot. d. 28 Juli 1772.

slag, skedde det med villkor, att ingenting ytterligare skulle begäras; ständerna gåfvo dock 6,000 allt d. s. m.[1]). När fråga väcktes om den 24-årige prins Karls förmälning, anhöll utskottet, *att hans kongl. höghet måtte låta sin åstundan till giftermål hvila, tills riket kunde utan tryckande nöd och med glädje dervid frambära sin vördnad*[2]). När det begärdes medel att åt Lovisa Ulrika uppföra till enkesäte ett palats vid Fredrikshof, sade Serenius: *att uppresa nya kongl. slott, då man ej har råd att underhålla de gamla, och just nu under rikets blödande tillstånd, och när penningar äro nästan lika dyra som blodsdroppar, vore känslolöst. Hennes maj:t torde åtnöjas med Gripsholm och med hyresmedel för anskaffande af boställe i hufvudstaden, till dess saken hinner bättre ordnas.* Grönhagen hemställde *till henne sjelf, om hon hade hjerta att af sina fattiga undersåtare fordra större uppoffringar.* Rudbeck anmärkte, *att statens tillgångar voro blott 89, men dess utgifter 116, utom 30 i räntor, allt tunnor guld.* Gyllensvan talade om landets fattigdom, om allmänhetens *missnöje öfver de många nya kammarherrar, med hvilka man belastat staten,* och anmärkte, *att konungen, som var ung och ej länge regerat, icke ännu kunde fullständigt känna landets tillstånd.* Detta upptog Kagg som en smädelse mot majestätet och föreslog, att Gyllensvan *borde från riddarhuset utvoteras.* Bromell svarade, *att Gyllensvan talat som en fosterlandsvän och att tvärtom Kagg borde utvoteras, emedan han väckt denna tvist.* Saken föranledde mycket buller. Men ofrälse-männen, Mössorna och äfven många Hattar på riddarhuset afgudade Gyllensvan, såsom varande i hög grad ärlig och oegennyttig[3]) hvarföre man ej

---

[1]) Heml. Utskot. prot. d. 26 Juni 1772.

[2]) S. st. d. 2 April 1772.

[3]) Preuss. min. br. d. 8 Nov. 1771. Motpartiet fällde stundom mindre gynnsamma omdömen.

vågade ett så våldsamt försök. Då han äfven vid protokollets justering mildrade ett och annat uttryck, lät hofpartiet saken falla[1]. Men Mösspartiet vidhöll sina åsigter och följde sin plan. Man lät flerestädes uppslå en tabellarisk öfversigt af statsverkets tillstånd[2], enligt hvilken hofvet ensamt kostade årligen 1,968,455 d. s. m. Här och der anmärktes ock, man och man emellan, *att denna summa borde i stället användas till betalande af rikets skuld, ty i sjelfva verket hade konungarna icke varit landet till någon nytta.* Man hotade ock, att snart eller sent skulle konung Gustaf få plikta för sin andel i de tillställningar, genom hvilka reduktions-riksdagens helsosamma beslut öfverändakastades.

Till Mösspartiets eller ofrälse-ståndens häftiga framfart bidrog en stor skara ströskrifter, tidskrifter, ofta nidskrifter, hvilka i skydd af den nya tryckfriheten utkommo. Se här några exempel af deras betydelse-fulla tittlar. *Till Gustaf den tredje, den patriotiske konungen; Målning af en sann patriot; Patriotiska satser om skrif- och tryckfriheten; Högmålsfrågan om mitt och ditt; Trägårdsdrängen och bocken; Jesuitiska vexelvingleriet; Den otrogne kassören; Uppsynings-mannen; Riksfiskalen; Det olagliga ämbetsmanna-väldet; Katten, som bröstar sig öfver adelskap; Liknelse till det egyptiska mörkret i frihetens land; Bref från Jöns Slugbom till Håkan Enfaldig; Gärdet är uppgifvet; Harlekins-tröjan; Stockholms squallerbytta; Karbasen; Moralisk näsbränna; Ur vägen allt pillerpack; Håll vägen; Vet hut och skäms!* m. fl. Af uppsatsernas namn kan man någorlunda gissa till deras innehåll och ton.

---

[1]) Adelns protok. d. 19 Okt. 6 och 16 Nov. 1771.

[2]) Härmed menas troligen ett extractum protocolli från Hemliga Utskottet af d. 4 Febr. 1772, hvilket gaf en lätt och tydlig öfversigt af statens inkomster, utgifter och skulder, och blef tvänne gånger serskildt och i patentform tryckt, den sednare gången med stora och tydliga stilar.

Den sednare var ofta ganska rå, smutsig och oanständig. Innehållet talade stundom för, stundom mot, vare sig konungen, eller adeln, eller ämbetsmännen, eller ofrälsestånden; dock vanligtvis för dessa sednare. Ofta nog bestod innehållet af blott harlekinader, plumpheter och krystade infall, utan annat syfte än att förlusta den slags allmänhet, som i dylika tuppfäktningar fann behag, och att skaffa inkomst åt de förläggare eller författare, som ville nedlåta sig till dylikt förvärf. Ej sällan bestod innehållet i lumpet ovett, hvarmed sjelfva kämparne till allmänhetens förlustelse och för samma allmänhets penningar angrepo och nedsmutsade hvarandra. Namnen på dessa skriftställare känna vi ej. Men en bland de nyss uppräknade skrifterna[1]) tecknade dem i allmänhet på följande sätt. *Det är det allmänna armodet här i Sverge som gör, att så många författare uppträda, och att den, som knappt duger till klockare-pojke i vitterhetens kapell, blifver af hunger drifren att med sin tomma hjerna uppträda i moralens eller politikens predikstol för att derifrån förpesta luften, rikta boktryckaren och förslösa en tid, som blifvit bättre använd, om han sysselsatt sig med att tälja skopinnar. Extra-ordinarier, illa lönta ämbetsmän eller andra nödställda personer, äro vanligtvis de, som hungern drifver att tillgripa denna födkrok. Högloflige riksens ständer!* tillade skriften med en gäckande ton; *tänken fördenskull i nåder på att förekomma den fattigdom, som drifver dessa menniskor att företaga det, hvartill de icke duga. Ack! om de blefve hugnade med den löne-tillökning, hvarefter de så länge i underdånighet skrikit, då skulle man ej längre besväras af dylika skrif-sjuklingar!* Några bland de utkommande ströskrifterna, och det från båda sidorna, voro dock utmärkta genom värdigt språk och sansadt innehåll

---

[1]) Harlekins-tröjan. N:o 1.

och bidrogo på berömligt sätt till allmänhetens upplysande och ledning. Serdeles voro frihetsmännen, så Hattar som Mössor, angelägna om tryckfrihetens bibehållande. I en bland dessa skrifter lästes: *om våra riksfäder vid frihetstidens början (1719) infört skrif- och tryckfriheten, och denna blifvit rätt begagnad, skulle man derigenom förebyggt mycket, som skadat våra fäder och kommer att skada våra efterkommande.* Samma skrift yttrade mycken bitterhet å ena sidan mot dem, som tadlade tryckfriheten, och som gåfvo namn af *pöbelskrifvare* åt folkets och frihetens försvarare; — men å andra sidan också *de dumdristiga författare, som genom ovett skämma ut sig sjelfva och skada tryckfriheten.*

Mängden, höjden och häftigheten af Mösspartiets anspråk samt obetydligheten, ja föraktligheten hos många dess nu blifna ledare väckte mer och mer ovilja. Fersen förklarade dessa sednare vara *okunniga, osedliga personer, valda ur samhällets lägsta och uslaste klass; röfvarehorder, som vid sina räfster plundrade både staten och enskilda medborgare*[1]), *och ständernas pöbel* var det namn, hvarmed han betecknade massan af det nu herrskande Mösspartiet. J. M. Sprengporten kallade dem *pack, våldsverkare, köpta rysska trälar*, o. s. v. T. o. m. flere bland Mössornas egna ledare blefvo slutligen missnöjda med den vändning, sakerna togo, och med det öfvermod, som i synnerhet bönderna började ådagalägga. Frietzcky och Ridderstolpe reste slutligen till landet, och Essen utbrast: *bönderna gå steg efter steg framåt för att omsider öfvertaga styrelsen. Komma de till väldet, lärer enhvar snart finna, hurudana följderna skola blifva.* Hochschild,

[1]) Man har dock ej kunnat efter Mössorna år 1772 anföra något sådant plundrande af statens tillgångar som det, hvartill Fersens eget parti under riksdagen 1769 gjorde sig skyldigt. Se 41. 360—372.

en bland Mössornas förnämsta män och derjemnte hörande till borgareståndet, betraktade saken på samma sätt. *Regeringen*, berättar han[1], *blef en anarki. Ingen egde mer någon säkerhet till person eller egendom. Det fordrades blott att vara illa anskrifven hos de föraktliga personer, som tillvällat sig styrelsen, så blef man utan ens sken af orsak angripen och fälld. Ur enskilda lifvet var allt förtroende borta; alla hviskade, ingen vågade tala högt. Friheten var förvandlad till ett tygellöst sjelfsvåld, så att en hvälfning måste oundvikligen förestå.*

Lärorikt är att se, huru Mösspartiets nu framstående nya ledare, en hop prostar och borgmästare m. fl. dylika personer, oaktadt sin ringa erfarenhet i högre statsärender, likväl inbillade sig kunna alla sådana förstå och vårda; — inbillade sig kunna på en gång och genom ett magtord afskaffa förhållanden, visserligen numera obilliga, men genom gammal häfd på sätt och vis lagstadgade; — inbillade sig böra helt tvärt afskaffa dem, ehuru derigenom mycken orättvisa tillfogades alla de medborgare, som på nämnde häfdvunna förhållanden byggt sin välfärd; — inbillade sig kunna i denna strid erhålla tillräckligt stöd af den tidens borgare- och bondemenigheter, ehuru dessa massor voro så oerfarna och okunniga, att de föga mägtade bedömma stridens föremål och vigt, följaktligen ej heller begripa, huru de för egen fördels skull borde deruti sina ledare understödja; — inbillade sig kunna i spetsen för dessa spridda, osammanhängande och odisciplinerade menigheter besegra de till förtvifladt och förenadt motstånd retade högre samhällsklasserna och dessas väl ordnade och med beräkning förda skaror; — inbillade sig kunna enligt ingifvelserna af sin egenkärlek, och sitt ståndshat bortstöta

[1]) Uppsal. bibl. Hochschilds Anledningar m. m.

sina klokare och erfarnare partivänner, en Essen, Funck, Ridderstolpe, m. fl.; — *inbillade sig!* eller kanske rättare: *läto inbilla sig;* — eller kanske allra rättast båda delarna. Öfver dessa förhållanden hvilar ännu mycket mörker, blott här och der belyst af några spridda ljus-strålar. En sådan är berättelsen om häftigheten, öfvermodet och partisinnet hos en Kröger, Wijkman och Grahm, m. fl. En annan visar, huru största delen af Mösspartiets häftigaste anspråk och mest äfventyrliga förslag framkommo våren och sommaren 1772, och sedan konungens handtlangare, Sinclair, hade öfvergått till samma parti och börjat mer öppet leda dess rörelser.

HATTPARTIET

blef mer och mer försvagadt. Vid nyåret 1772 indrog Frankrike en del af sina åt detsamma gifna underhållspenningar, och i Maj 1772 blefvo dess anförare drifna ur rådkammaren. Några misstänkte, att båda delarna skedde på hemlig tillställning af konungen, och att han ville derigenom göra Hattarna beroende endast och allenast af honom, och följaktligen tvungna att bevilja alla hans fordringar.

Partiet hade hitintills haft mycket stöd af adeln. Men detta stånd var och blef mer och mer försvagadt och förmådde ej längre mot de allsmägtige ofrälsestånden värja sig sjelft, än mindre Hattarna.

Låtom oss betrakta, huru Fersen, ståndets och partiets främste man, vid denna brytning betedde sig. Vi minnas, huru Per Brahe omkring 1672 mycket förgrymmades öfver de anspråk, ofrälsestånden då för tiden framkastade. Med samma ari-

stokratiska tänkesätt betraktade Axel Fersen nu hundra år derefter sin tids likartade rörelser, och vi hafva nyligen anfört de bittra omdömen, han i förtroligare ögonblick öfver de samma uttalade. Med sin benägenhet för medlande åtgerder och med sin åstundan att upprätthålla det fria statsskicket, sökte han dock lägga band på sådana sina känslor, och det var med berömlig klokhet och kraft, han bemödade sig att från hetsigheter och öfverdrifna anspråk hejda både adeln och ofrälseständen. Också när d. 11 Mars 1772 rådsherrarnas sak förevar på riddarhuset, hördes han med mycken värma tala för deras personer och med allvarliga ord varna för följderna af den häftiga parti-förbittringen. *Om*, utbrast han, *ständerna fortgå på detta vis, så kommer snart hela riket att förbanna vårt regeringssätt.* När slutligen rådsherrarna, oaktadt alla hans och hans vänners bemödanden, blefvo öfvergifna också af riddarhusets flertal, då såg man tydligen, huru nedslagen, huru djupt rörd han blef öfver detta nya förebud till det fria statsskickets fall, detta statsskick, för hvilket han så länge och ifrigt hade kämpat. I sjelfva verket var han likväl icke rätta mannen till dess betryggande. Frihetstidens mer och mer demokratiska rigtning stod nämligen i allt för stark motsats till de högadliga åsigter, han i djupet af sitt hjerta hyste. Någon verklig försoning, någon verklig samverkan dem emellan var och blef omöjlig. Han tyckes ock våren 1772 hafva sjelf insett förhållandet. Med samma skarpa blick anade han ock snart nog, att konungen i hemlighet förehade någon plan till öfveända-kastande af ständernas magt. Sjelf ville han väl icke understödja, men numera ej heller motarbeta ett sådant företag, utan begärde och erhöll straxt efter kröningen tillstånd att under tre månaders tid draga sig undan till landet. Vid afskedet från riddarhuset skall han hafva sagt: *ingen förnuftig man och ingen fäderneslan-*

dets vän kan gilla de åtgerder, som här vidtagas. Sakerna komma utan trifvel att mycket förändras, innan man återser mig; men då skall man ej heller kunna anklaga någon annan än sig sjelf. Många bland adelns förnämsta personligheter följde förr eller sednare Fersens exempel, så att ledningen af riddarhusets eller Hemliga Utskottets öfverläggningar stundom nedsjönk till personer, som icke åtnjöto något större anseende[1]). Sjelfva Hattpartiet kan från denna stund anses som upplöst. Ett större eller mindre antal drog sig undan till overksamhet; men de ojemnförligen flesta öfvergingo till konungens sida.

HOFPARTIET.

Frälse- och ofrälsestånden voro redan i Maj 1772 så uppbragta mot hvarandra, och de sednare så i farten med angrepp mot både adel och ämbetsmän, att hofpartiet icke behöfde i den vägen tillgripa många ytterligare retemedel. Det tyckes i stället hafva numera vändt sig förnämligast till allmänheten för att så mycket möjligt egga den till missnöje, t. o. m. hat mot ständerna och mot hela statsskicket. Förtrogna handtlangare skickades kring landsorterna för att i dylik anda bearbeta sinnesstämningen, och ryktet ville veta, att en flock upphetsade dalkarlar skulle komma till Stockholm. Anledningar till missnöje, dels verkliga, dels diktade, saknades ej. År 1771 hade väl Finnland haft god skörd[2])

---

[1]) Protokollen visa, att de oftast uppträdande talarne voro P. Lilliehorn, Billbergh, Frietzcky, Leijonmarck och Grönhagen, samt i presteståndet Wijkman, Kröger, Lütkeman, men deremot mera sällan Essen, Gyllensvan, Rudbeck, Karl Sparre, Schönberg och Serenius.

[2]) Heml. Utsk. protok. d. 25 Oct. 1771.

men några svenska landskap deremot en svår missväxt. Detta oaktadt hade köpmännen införskrifvit mindre utländsk säd än vanligt. Följden blef, att spannemålsprisen stegrades, och att högljudda nödrop läto mångenstädes höra sig. Redan hösten samma år höllo också rådet och Hemliga Utskottet ganska många öfverläggningar[1]) om sättet att afhjelpa den hotande bristen. Kommittéer nedsattes, tullfri spannemåls-införsel beviljades och förbud mot brännvinsbränning kom i fråga; men prester och bönder ville ej dertill samtycka. I stället utfärdade regeringen varningar mot öfverflödig brännvins-tillverkning, och Hemliga Utskottet beviljade medel till införande af behöfliga spannemåls-förråder. Till hjelp åt hufvudstaden och nödlidande landskap, mest Vermland och Dalarna, anskaffade regeringen och lät dels som gåfva dels mot nedsatta priser utdela öfver 83,000 T:r säd och 6,000 T:r mjöl. Enligt å ämbetets vägnar afgifven redovisning hade från d. 25 Jan. till d. 31 Juli 1772 staten låtit åt behöfvande städer och landsorter utdela $3{,}360^{11}/_{16}$ tunnor hvete, 49,418 råg, $19{,}039^{1}/_{4}$ korn, $11{,}254^{1}/_{4}$ malt och 213 hafre, summa $83{,}288^{3}/_{16}$ tunnor säd, — och 2,900 hvete-mjöl, 3,124 rågmjöl, summa 6,024 tunnor mjöl[2]). Största delen af denna säd var inköpt från utrikes orter, i synnerhet från Riga. En del af den, som ämnades till Vermland, skulle från Liffland gå sjövägen öfver Göteborg, Götaelf, Venersborg och Venern till Karlstad. Men skutskepparne i först nämnde två städer tvistade om förtjensten af dessa frakter så, att undsättningen framkom sednare, än ämnadt var, och regeringen måste befalla landshöfdingarna genast taga alla tillgängliga fartyg

---

[1]) Se deras protokoller.

[2]) Kommerskollegii protok. d. 4 Aug. 1772. Enligt Statskontorets uppgift 83,000 tunnor säd. Se Rådsprotok. d. 27 Juli 1772.

och med dem sända spannemålen till de nödlidande orterna[1]). Men enligt flere uppgifter inträffade nu någonting, som hade en viss likhet med förhållandet 1767, då, som vi minnas, några landshöfdingar af Hof-Hattförbundet sökte i verkligheten eller i inbillningen öka landets nöd för att också öka folkets missnöje[2]). En ungefär dylik åtgerd säges samma parti hafva också denna gång tillgripit, näml. med hänseende till berörde undsättnings-spannemål. Uppträdet berättas på följande sätt. *Konungen förstod att med mycken skicklighet begagna alla inträffande händelser. I Sverge var spannemålen vid denna tid så dyr, att många innevånare råkade i yttersta nöd. Hofpartiet skyndade sig då att bland folket utsprida den åsigten, att hungersnöden var en följd endast och allenast af ständernas försummelse. Förebråelsen var dock ogrundad. Ständerna hade sökt hjelpa folket och till flere landshöfdingar sändt mycken säd för att i dessas län utdelas. Men konungens vänner, hvilka ville reta allmänheten till missnöje, lyckades öfvertala några landshöfdingar att qvarhålla den undsättnings-spannemål, regeringen sändt*[3]). *Hofpartiet lyckades sålunda att öka det allmänna lidandet genom att tillställa en konstlad hungersnöd bredvid den, som missväxten förorsakat. Ingenting kunde vara mer egnadt att uppreta folket mot styrelsen, och den listiga tillställningen medförde åsyftad verkan. Hela riket genljöd af klagomål, och handtlangare, utskickade kring landskapen, uppmanade folket att gå med sina klagomål till tronen, och man använde samma medel äfven i Stockholm. Utan svenskarnas tåliga och långmo-*

---

[1]) Kommers-kollegii protok. d. 6 Juli 1772.

[2]) 41. 218, 219.

[3]) — reussit à persuader à ceux des Gouverneurs, qui étaient voués à la Cour, de retenir les secours, que la Diète leur avait adressés.

diga lynne, skulle ett uppror redan utbrustit[1]). Man gick än längre. Omkring d. 20 Juli fanns på

---

[1]) Histoire de la dernière revolution en Suède par Sheridan. Londres 1783, sidd. 344, 345. Anmärkas må, att Sheridans ofvanstående och ganska svåra beskyllning, ehuru under 1770- och 1780-talet tryckt på både engelska, fransyska och tyska språken och således kommen till hela det bildade Europas kännedom, likväl blifvit lemnad utan ens något försök till vederläggning, åtminstone icke så vidt oss kändt är. Märkvärdigt ock, att detta Sheridans verk, ehuru från engelskan öfversatt på både tyska och franska språken och detta sednare i två olika upplagor, likväl icke blifvit öfversatt på det svenska; ehuru det bort mer intressera svenskarna än fransmän och tyskar, och ehuru det länge var den bästa och sakrikaste historia, som öfver denna del af vår frihetstid förefanns. Lika märkvärdigt ock, att svenske författare, som behandlat konung Gustaf den tredjes historia, hafva förtegat, och derigenom, också de, från allmänhetens kännedom undanhållit Sheridans ofvan inryckta berättelse, ehuru den är af stor vigt, och ehuru dessa författare känt och vid andra tillfällen citerat engelsmannens verk. — En berättelse af ungefär lika innehåll finnes ock hos den mot konungen gynnsamt stämde Stöver i hans teckning af revolutionen 1772. (Se Heml. Handl. hörande till Sverges historia efter konung Gustaf den tredjes anträde till regeringen 3. 19) — Histoire de la dernière revolution en Suède, tryckt 1782, författad af Des Maisons, som varit fransk legationssekreterare vid de nordiska hofven och gynnade konung Gustaf, berättar sidan 199 i korthet ungefär det samma, som Sheridan här ofvan, och säger, att undsättnings-spannemålen ej framkom till sin bestämmelse, och att orsaken dertill var en *tillfällighet eller någon tillställning*, (accident ou manoeuvre quelconque). Hörande till fransyska partiet ville Des Maisons naturligtvis icke tydligare beskrifva saken. — — I Heml. Utskottets prot. d. 21 Juli 1772 omtalade Essen, huru med anledning af spannemåls-bristen *hemliga fiender till det inre lugnet uppblåsa gnistor; och huru missnöjen öfver en kanske mot regeringens föreskrifter skedd fördelning af kronospannemålen förspörjas, och huru kringfarande rykten och förföriska skrifter, liknande budkaflar, egga den enfaldiga hopen*, o. s. v. — — Mot sanningen af ofvanstående anklagelser talar den omständigheten, att en så vigtig tilldragelse icke finnes omnämnd hvarken i bonden Olof Perssons anklagelse mot J. A. Hamilton, ej heller i Fersens skrifter eller i konung Gustaf den tredjes annaler (Heml. Handl. 2. 124), hvilka källor dock såsom mindre vänskapligt stämda mot sistnämnde konung icke gerna borde hafva densamma med tystnad förbigått. Det befinnes ock,

kyrkodörrar, krogar och värdshus inom och närmast kring hufvudstaden fästad en skrift, ett patent, kalladt *Mörksens rike och väldigheter, tecknade till åminnelse af varande hunger och dyr tid år 1772.* Den innehöll svåra men sväfvande anklagelser mot styrelsen, såsom den der vore orsak till hungersnöden, och derjemnte uppmaningar till folket att sjelft utkräfva sin rätt m. m. allt i tydlig afsigt att uppreta allmänheten mot ständerna och mot Mössregeringen Det påstods ock[1]), att skriften blifvit på konungens föranstaltande kringspridd också i landsorterna. Rådet, härigenom oroadt, infordrade flere landshöfdingars och magistraters uppgifter om spannemålstillgången. Från olika håll inkommo då olika svar, än om stor brist, än om någorlunda förråd, än om god, än om en dålig blifvande skörd[2]). Regeringen hade ock fått misstanke om, att någon del af den skickade undsättnings-spannemålen icke blifvit bland de nödlidande utdelad, eller åtminstone icke rättvist utdelad. Bohuslän samt de östra och vestra häraderna i norra Vermland samt Filipstads- och Karlskoga-trakten och likaså några hyttegare i Örebro län läto genom sina riksdagsmän anmäla, att de icke erhållit del af den gifna spannemålen[3]).

---

att nämnde landshöfding Hamilton har sjelf till regeringen inkommit med en berättelse om den stora nöd, som i hans län förefanns.

[1]) Af Stöver. Se Heml. Handl. 3 21. Enligt några källor troddes den skrifven af en entusiast, en obetydlig person, för detta fiskal. I bref till K. Scheffer omtalar konungen skriften på ett sätt, som tyckes visa, att han ej haft någon del i författandet. J. M. Sprengporten sade, att den var ett foster af Mössorna.

[2]) Riksark. Historiska handl. om konungarna Gustaf den tredje och Gustaf den fjerde Adolf. — Uppsala bibl. Gustafvianska papper Tom. 35 innehåller sju berättelser, som vid denna tid, d. 10—18 Augusti, på justitie-kansleren Lilliestråles befallning fiskalerna i de sydligare landskapen afgifvit om tillståndet. De tala ofta om nöd men, med undantag af en, icke om någon oro, något hotande uppror.

[3]) Rådsprot. d. 30 Juni 8, 13, 30 Juli 1772.

För att närmare undersöka förhållandet sändes derföre en Blixen och en Schönström till Dalarna och öfverste Durietz till Nerike och Vermland, hvarest J. A. Hamilton, en ifrig anhängare af hofpartiet, var landshöfding. Durietz och hans ankomst till Örebro hade också den följd, att 500 T:r undsättningsspannemål blefvo genast derifrån afskickade till de nödlidande i Vermland. På sin resa till sistnämnde landskap köpte ock Durietz i hvarje stad sin vagn full med brödkakor för att utdelas åt de nödlidande längs efter vägen[1]. Denna räfstresa anträddes omkring d. 12 Augusti. En vecka derefter inträffade revolutionen, hvarefter alla ytterligare undersökningar härom inställdes.

Hela tiden bortåt sökte hofpartiet genom utgifna skrifter vinna allmänna tänkesättet. I Berlin öfvertalade Lovisa Ulrika en fransk författare att nedskrifva en uppsats, som skulle bevisa, det en stark konunga-magt vore nödvändig för folkens lycka. I samma rigtning blefvo ock hemma i Sverge, och, säges det, enligt Gustafs ingifvelse författade och utgifna några reflexioner öfver Roms statsförfattning och öden. Stundom hördes ock röster af en ärlig och oförfalskad både tro på och kärlek till en kraftfull, nästan enväldig konungastyrelse; uttryck af det tänkesätt, som i allmänhet tycker mer om att se en knut afhuggas än lösas. En bland de många ströskrifterna omtalade t. ex. med synbart välbehag *Sverges stora husbonde af den gamla Wasa-Knasa-slägten; och huru han med sin smällpiska gjorde rent hus, och satte sig i högsätet, så att det knakade i länstolen; och huru han förstod sig på att sköta jord och ansa fänad; och huru det förden-skull stod väl till i landet, o. s. v.*

För sin egen person sökte konungen undvika allt, som kunde väcka misstankar om hans hemliga

[1]) Dagl. Allehanda d. 15 Aug. 1772.

afsigt. För att få tid och ledighet till nödiga förarbeten och hemliga öfverläggningar reste han till Loka, och vistades sedermera för det mesta på Haga i sällskap med blott några få sina närmaste förtrogna. I öfrigt visade han längtan efter riksdagens snara slut, men fullkomlig likgilltighet för dess ärenden. Deremot besökte han flitigt teatern, t. o. m. dess repetitioner, broderade kläder åt en skådespelerska, gaf lysande fester åt stadens skönaste fruntimmer både Hattarnas och Mössornas, och red, som det tycktes, blott för nöjes skull omkring med stora flockar officerare, också dessa valda ur båda partierna. Med en hop sådana herrar anställde han äfven allehanda fältöfningar ute på Ladugårdsgärdet, hvarvid officerarne anfördes af en general Ramsay, hvilken varit misstänkt för delaktighet i några Lovisa Ulrikas upprorsförsök. Vid fältöfningarnas slut fingo officerarne ofta intaga sin aftonmåltid i de kungliga tälten under ett fritt och förtroligt sällskapslif, hvarvid konungens lyckliga umgängessätt vann många bland dessa herrars tillgifvenhet. Under hela tiden fortsatte han dock i hemlighet sina förberedelser, brefvexlade sjelf eller genom Creutz med hertigen af Aiguillon och grefvinnan Du Barry för att få mera penningar och lät, som nyss berättadt är, både hemma och i utlandet trycka och utsprida skrifter rigtade mot Sverges fria regeringssätt. Tillika höll han nattliga öfverläggningar dels hos Beylon, dels hos Vergennes, dit, säges det[1]), han stundom smög sig, insvept i en kappa och åtföljd af blott kammartjenaren Papillon. Några och i synnerhet engelska sändebudet Gooderich anade dock oråd, serdeles i anledning af det myckna sällskapandet med officerarne. Men konungen förstod skingra eller försvaga dessa misstankar. Han började t. ex.

---

[1]) Uppsala bibl. Hochschilds Anledningar till Sverges historia under Gustaf den tredjes tidehvarf.

vid samma tid med ryska sändebudet Ostermann tala om sin afsigt att samma höst eller nästa år besöka kejsarinnan Katarina i Petersburg, och han låtsade dervid så mycken ifver och beslutsamhet, att Ostermann frestades slå sina förra misstankar ur hågen.

Oaktadt all försigtighet, var dock den stora hemligheten flere gånger nära att upptäckas. Vid en bland de glada aftonmåltiderna på Ladugårdsgärdet hade prins Karl liksom många andra blifvit mycket uppspelad. Han vände sig då till konungen och utbrast: »*nu är ögonblicket inne, eders maj:t! det är natt, allt är stilla, vi äro i lynne; låtom oss stiga till häst och uträtta vårt värf! vi skola snart vara färdiga dermed.* Konungen gaf honom dock genast ett nedtystande tecken. Under det glada glammet hade prinsens ord ej heller blifvit rigtigt uppfattade af mer än de närmast kringstående, och dessa voro konungen tillgifna och tego[1]). Äfven på ett annat sätt höll prins Karl på att förråda hemligheten. Han var vid denna tid högeligen förälskad i den sköna sjuttonåriga grefvinnan Löwenhielm, född Augusta v. Fersen, fältmarskalken Axels brorsdotter, och sedermera en bland de så kallade tre gracerna vid Gustaf den tredjes hof. Prinsen var så betagen och så oförsigtig, att han för henne omtalade hela den vigtiga statshemligheten; men äfven hon teg. En annan gång samtalade konungen och Sprengporten om sina förslager, men fingo med stor öfverraskning se, att en page vid namn Cederfelt i rummet bredvid hört hela öfverläggningen. Men denne intogs nu i förtroendet och teg med hvad han hört. och beredde derigenom sin lycka. En annan gång hade en annan

---

[1]) Enligt en annan berättelse var det en grefve Löwenhielm, som, stående bakom konungens stol, hviskade honom i örat: *eders majestät! låt ej detta ungdomens nit kallna, utan begagna eder deraf;* men konungen skall hafva svarat: *ännu är ej äpplet moget.*

oförsigtighet lätt kunnat röja alltsammans. Konungen bar vanligtvis närmast skjortan de vigtigaste revolutions-papperen. Men vid en badning glömde han dem qvar på stranden och saknade dem först efter en längre stund. Men Cederfelt skickades genast tillbaka, fann dem qvarliggande orörda och återbar dem till konungen.

Vi skola nu lemna en beskrifning öfver sjelfva revolutionsplanen, sådan den slutligen blef uppgjord.

ADERTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771, 1772. PLANEN FÖR REVOLUTIONEN SAMT UPPTRÄDANDET AF JOHAN KRISTOFER TOLL.

Redan våren 1772 var mångenstädes sinnesstämningen förberedd för den statshvälfning, konungen åsyftade. Adeln och Hattpartiet, beröfvade allt understöd från Frankrike och nästan allt inflytande såväl inom rådet som riksdagen, voro liksom ämbetsmännen värnlöst blottställda för Mösspartiets närgångna räfster och indragningar. Så framt de ej ville antingen ödmjukt underkasta sig eller ock frivilligt öfvergå till det herrskande partiets åsigter, återstod för dem ingenting annat än att kasta sig i konungens armar och hjelpa hofpartiet genomföra en revolution, som skulle rycka magten ur ofrälsemännens händer och lägga den i konungens. För detta sätt att taga saken talade icke blott egennyttan, utan hos många också den ärligaste öfvertygelse om en konungastyrelses företräde framför en folkstyrelse; — hos andra ledsnad och trötthet vid allt det bråk och alla de tvister, orättvisor och mutor, detta sed-

nare statsskick medfört; — hos andra menniskornas vanliga benägenhet för ombyte. Dessa åsigter, så väl de sanna som falska, länge, ifrigt och skickligt bearbetade af hofpartiets handtlangare och dessutom underhållna af Mössornas ofta oförsigtiga, stundom klandervärda åtgerder; — se der i sammandrag alla de för en revolution gynnsamma omständigheter, som förefunnos.

Det tyckes, som konungen, i förlitande på sin vältalighet, sin mennisko-kännedom och sina sluga tillställningar, stundom inbillat sig kunna fredligt genomdrifva den åsyftade förändringen, hvarföre ock sådana planer en tid vexlade om med förslagen till väpnad revolution. Men sedan i Maj 1772 Hattarna blifvit afskedade och Mössorna i stället införda i rådkammaren, måste han mer och mer uppgifva alla dylika förhoppningar och blef till våldsammare åtgerder uppmanad af nöden och af sina förtrogna vänner. Ulrik Scheffer skref[1]: *jag besvär eders maj:t att icke förtvifla om fäderneslandet. Eders maj:ts mod måste upphöja sig öfver lyckan; detta är det enda hjelpemedel, som återstår. Förlåt! om jag hänföres af mitt nit; men det är oundgängligt, att eders maj:t fattar regeringstömmarna med herkulisk arm. Hvad betyder en öfvergående storm? Eders maj:t sjelf och dess folk och fädernesland skola deremot blifva räddade, och eders maj:ts egen ära skall i sin fulla dager framgå för verldens ögon. Stora olyckor fordra stora hjelpmedel, och lyckligtvis har naturen skänkt eders maj:t allt, hvad till hindrens besegrande fordras.* I samma anda talade äfven Karl Scheffer. Från denna tid blefvo ock af honom och af Salza, af Sinclair och af Jakob Magnus Sprengporten framkastade allehanda förslag; huru man skulle vid kröningen, eller vid Eriksgatan, eller vid något annat tillfälle utföra revolutionen. Dessa för-

[1]) D. 20 April 1772.

slag blefvo dock, det ena efter det andra, förkastade till följe dels af ledarnes oenighet, dels af fruktan, det Mösspartiets åsigter fått genom Cederströmarna för mycket insteg inom gardet och genom Rudbeck inom Upplands regemente; dels ock af konungens obenägenhet för våldsammare företag. Några tolkade det som feghet; hvaremot andra erinrade sig det mod, han 1768 visat, och trodde, att han också nu skulle i det afgörande ögonblicket ådagalägga samma beslutsamhet. Men till följe af dessa stridiga åsigter kunde man ej på länge komma öfverens om någon viss plan.

Emellertid förflöt den ena veckan efter den andra, under det Mösspartiets närgångenhet växte och på samma gång nödvändigheten för Gustaf att fatta något afgörande beslut. Det tyckes hafva varit öfverste Jakob Magnus Sprengporten, som slutligen öfvertalade honom dertill. Vi känna redan denne herre som en tapper och skicklig krigare, och skola ytterligare lära känna honom såsom en revolutions-man, i hög grad skarpsinnig och driftig, samt djerf och skicklig i både uppfinnande och begagnande af alla behöfliga medel. Han hade, vi veta ej på hvad sätt, vunnit konungens hela förtroende, och det var han, som först framkastade den plan för revolutionens utförande, hvilken sedermera blef i sina grunddrag antagen och verkställd.

I anordnandet och ledningen af hithörande anstalter deltog snart med kraft, klokhet och ständigt ökadt inflytande Johan Kristofer Toll, hvilken sedermera mycket framstående man nu började visa sig på skådebanan.

Slägten härstammade från Neder-Saxen, flyttade sedermera till Liffland, förvärfvade der betydliga egendomar, men förlorade dem till följe af Karl den tolftes krig, och öfverflyttade derefter till Sverge. Sednare olyckor störtade den i fattigdom och dess här ifrågavarande ättling, född 1743, blef till foster-

barn upptagen af sin anförvandt, riksrådet Krister Reuterholm, och åtnjöt någon tid undervisning tillsammans med dennes son, den sedermera mägtige gunstlingen. De voro ock på mödernet syskonbarn. Tolls moder, född fröken Gyllenstierna, omtalas som ett mycket gudfruktigt och förståndigt fruntimmer, hvars goda egenskaper i flere fall helsosamt inverkade på sonen. I gossåren var denne likväl trög och envis och ingaf sina närmaste inga glada förhoppningar. Ett på nära håll lossadt vådaskott, hvars kula gick nära förbi hans öra, uppskakade dock själsförmögenheterna till ett lif och en verksamhet, hvilkas möjlighet ingen förut anat. Så gick sägnen.

Vid femton års ålder inträdde han som frivillig vid Södermanlands regemente och tjenstgjorde som sådan under en del af pommerska kriget. Ehuru regementets öfverste var med Toll beslägtad, kunde likväl denne sednare icke lyckas blifva officer. Han tog derför afsked från Södermanlands och sökte och fick inom fyra år tjenst vid tvänne andra regementen, det ena efter det andra, utan att dock kunna vid någotdera vinna önskad befordran. Motgången skylldes på bristande lust för exercis och för dylik mekanisk tjenstgörning. Sjelf trodde sig Toll behöfva mer kunskaper, for fördenskull till Lunds högskola, tog der inom kort och likväl med heder en juridisk examen, ingick som auskultant i Göta hofrätt, och satt som vice häradshöfding vid några ting; men blef snart för tjenstefel, större eller mindre, anklagad[1]). Då öfvergaf han den juridiska banan och kastade sig in i dagens politiska rörelser, arbetade under 1769 års riksdag för Hof-Hattförbundet och blef af de till välde komna Hattarna utnämnd

[1]) Några säga, att han förklarades oskicklig bestrida domareämbetet.

till öfverjägmästare i Skåne[1]). Mössorna, år 1771 återkomna till väldet, ogillade tillsättningen och ämnade förklara Toll sysslan förlustig.

Efter att sålunda hafva i många rigtningar oviss och trefvande sökt efter lyckan, men alltid förgäfves, såg nu Toll framför sig endast fattigdom och elände, varande belastad med dryga skulder och tillika med en skugga af äfventyrare, som måste falla öfver den man, som vid tjugonio års ålder genomgått en bana, sådan den här ofvan beskrifna. Hans belägenhet var förtviflad och förtvifladt likaså det vågstycke, genom hvilket han sökte sin räddning.

När Vergennes nyårstiden 1772 indrog de franska underhållspenningar, Svenska Botten åtnjutit, anade Toll, att sådant icke kunnat ske utan konungens vetskap och vilja. I sammanhang dermed tyckte han sig ock förstå, att den sednare icke hade allvar med sina många förliknings- eller s. k. kompositions-förslag, utan tvärtom önskade och förberedde en statshvälfning. Sjelf redan förut och nu än mer för sin tillämnade afsättnings skull uppbragt mot Mössorna, ville han gerna deltaga i hvarje mot dem rigtadt företag, hvilket dessutom syntes vara enda möjliga medlet att återupprätta hans egen lycka. Han beslöt fördenskull truga sig till förtroende om och delaktighet i det sålunda anade företaget och vände sig till konungens ifrige anhängare Fredrik Horn, och sökte under hvarjehanda samtal utforska dennes tankar och komma den hemliga anläggningen närmare på spåren. Men Horn var i sina ord mycket försigtig. Toll beslöt då tvinga sig till mera förtroende. Han förklarade derföre sjelf, att konungen borde genom en revolution utvidga

---

[1]) Några säga, att det skedde utan förslag, ja utan att platsen blifvit förklarad ledig. — T. J. Bielkes anteckningar i grefve Ax. Oxenstiernas samlingar säga, att Toll 1765 hörde till Mössorna, men gick 1769 öfver till Hattarna och medtog Mössornas klubbkassa.

sin magt, och det just nu, och i anledning af och i sammanhang med den likaledes reaktionära statshvälfning, som nyligen timat i Köpenhamn; och Toll erböd sig att för sådant ändamål företaga en resa till Danmark. Horn inberättade alltsammans till konungen, hvilken dock ville, att Toll skulle företaga en resa till Norrge i st. f. Danmark. Konungen hyste näml. emellanåt den planen att begagna norrmännens dåvarande missnöje mot Danmark och att genom hemliga handtlangare ytterligare uppreta det, i afsigt att antingen eröfra nämnde land eller ock, trodde några, för att i händelse svenska statshvälfningen misslyckades, kunna fly till Norrge och der blifva utvald till konung serskildt öfver detta rike (?). Landshöfdingen i Nerike och Vermland, den förut omnämnde J. A. Hamilton, säges ock hafva under förklädning anställt för samma ändamål några resor inom grannriket. Men af brist på penningar, kanske ock på lofvande utsigter, drog sig Gustaf för den gången tillbaka från besagde förslag. Under derom förda samtal hade dock Toll kommit till den bestämda öfvertygelse, att konungen verkligen förberedde en revolution, men också, att Horn icke var den man, som härutinnan egde hans fulla förtroende. Toll stod således återigen rådlös, och visste ej, till hvem i Horns ställe han nu borde vända sig.

Då fick han händelsevis höra, att flere officerare i Svenska Botten bekommo underhållspenningar genom öfverste Jakob Magnus Sprengporten, hvilken, som något hvar visste, stod mycket väl på högsta ort. Toll drog häraf den slutsats, att konungen var den, som bekostade penningarna, och att han gjorde det i afsigt att vinna anhängare till någon revolution, och att öfverste Sprengporten härutinnan åtnjöt hans förtroende. Med denne herre hade dock Toll ingen bekantskap; men deremot med dess yngre broder major Göran Magnus Sprengporten.

Toll företog sig derföre att ofta besöka den sistnämnde i hopp att kunna aflocka honom, om icke några förtroliga meddelanden, åtminstone några förhastade och förrådande ord. Men när äfven denne iakttog all möjlig förbehållsamhet, gick Toll både mannen och saken rakt på lifvet och förklarade sig vara viss om, att konungen tillämnade en statshvälfning, och att öfverste Sprengporten hade förtroende derom och skulle bidraga dertill, hvarjemnte Toll förklarade sig gerna vid ett sådant företag biträda. Major Sprengporten berättade detta genast för sin bror, och denne likaså för konungen. Alla tre funno, att, emedan Toll sett så djupt in i korten, borde han antingen undanrödjas eller ock i förtroendet intagas: och man beslöt sig för det sednare.

Öfverste Sprengporten kallade derföre Toll till sig och frågade, *hvad han hade att säga?* Toll svarade: *det är väl egentligen jag, som borde fråga, hvad herr öfversten, som tillkallat mig, har att befalla; men* — och nu, åsidosättande alla betänkligheter, bröt Toll sjelf försigtighetens tystnad och förklarade rent ut, att konungen och öfverste Sprengporten höllo på att förbereda en revolution, och att Toll ville gerna dervid biträda. *Men,* frågade Sprengporten: *med hvad medel tror ni väl, att hans majestät skulle kunna genomdrifva en sådan statshvälfning?* Då uppdrog Toll följande tafla. *Man skall locka Mössorna att göra en hop dumheter*[1]*), och att angripa en hop enskilda personer. Derigenom skola de ådraga sig sjelfva förakt och bittert hat och regeringssättet mycken ovilja. Medan ständerna sålunda gå med stora steg, såsom de ock redan begynt, sitt förderf till möte, skall konungen begagna alla möjliga tillfällen att öfvertyga allmänheten om sin mildhet, sin fosterlands-kärlek och derjemnte skaffa sig ett antal oförfärade vänner, häldst bland*

---

[1]) Sottiser.

hufvudstadens officerare, och sedan när frukten hunnit mogna, skall man skaka trädet. Sedermera uppdrog ock Toll grundlinierna till den rörelse i Skåne, som sedermera verkligen anställdes. Efter dessa samtal blef Toll invigd i förtroendet och det med oupphörligen ökadt inflytande; och det var han, som genomdref, att också prins Karl intogs i hemligheten. Det hela af den plan, Sprengporten och Toll sålunda uppgjorde och konungen antog, var, att upprors-fanan skulle först höjas i Finnland af Sprengporten och i Kristianstad af Toll, den sednare med understöd af prins Karl och af några i Skåne varande regementer, och att statshvälfningen skulle derefter i Stockholm fullbordas, på sätt omständigheterna kunde föranleda. Vi skola framdeles utförligare beskrifva, huru hvar och en af dessa rörelser genomfördes.

Af hvad berättadt är, finner man, att 1772 års statshvälfning, eller rättare sagdt, dess utförande var ett verk förnämligast af de två personerna öfverste Jakob Magnus Sprengporten och öfverjägmästaren Johan Kristofer Toll. Sverges öde blef i afgörandets ögonblick bestämdt af dessa två herrar, mer än af någon annan; mer än af Karl Scheffer, hvilken drog sig undan till sitt Tyresjö [1]); och t. o. m. mer än af konungen sjelf, hvilken tycktes så vacklande och obestämd, att hans förtrogna deraf mycket oroades. Inför Toll beskref Sprengporten förhållandet på följande sätt. *Om konungen ville sjelf gå i spetsen, skulle företaget lätt nog kunna genomföras. Men den nådige herren är antingen rädd; — eller ock befarar han, att flertalet af svenska folket skall hysa samma tänkesätt, som flertalet af svenska riksdagsmännen; — eller ock vill han inbilla verlden, att han sjelf icke har någon andel i*

---

[1]) Fersen 3. 90. säger, att der låg i ordning ett fartyg för att, misstänkte man, föra Scheffer undan, i fall revolutions-försöket misslyckats.

revolutions-tillställningen, utan att folket af sig sjelft omskapat regerings-sättet och uppdragit åt honom den ökade konunga-magten. Hvilkendera driffjedern är den rätte, eller den starkaste, eller om kanske alla tre förefinnas, detta har jag ej mägtat utgrunda. Men det ser jag tydligen, att, om ingen annan griper till vapen, icke blir det han, som först gör det. Vi måste således vara betänkta på att sätta värjan i hans hand, och att sjelfva vidtaga de anstalter, vi pröfva nyttigast. — Dock, sade Sprengporten en annan gång: *ständerna skola snart sätta konungen i svårt trångmål, och då skall han ofelbart öfvervinna sig och slå det afgörande slaget.* — Några då lefvande herrar hafva dock verkligen trott, att, om Sprengporten ej varit, skulle Gustaf sent om någonsin vågat anställa sin länge tillämnade revolution. Denna förmodan tyckes likväl mindre sannolik, då man besinnar, huru mycket mod och beslutsamhet, han 1768 ådagalaggt och 1772 ådagalade.

Sedan enligt denna plan prins Karl, Sprengporten och Toll fått sina föreskrifter och afrest eller voro färdiga att afresa till sina bestämmelseorter återstod för konungen sjelf att här hemma vidtaga de öfriga åtgerder, som det stora företaget erfordrade.

NITTONDE KAPITLET.

OM DEN NYA REGERINGSFORMEN.

En bland besagde förberedelser var uppsättandet af den nya regeringsform, som vid revolutionens genomförande skulle för ständerna framläggas. Sjelf hade konungen redan som kronprins ofta sysselsatt sig med dylika ämnen och vid detta tillfälle

tänkte han ena gången och enligt Lovisa Ulrikas m. fl. förslag på upprättandet af en diktatur; andra gången på införandet af en statsförfattning, liknande den engelska deruti, att adel och presterskap skulle sammanslås till ett öfverhus. Men Vergennes och flere andra afrådde från båda dessa planer, och slutligen tyckte man försigtigast vara att bibehålla det gamla representations-sättet och att icke införa någon annan betydligare förändring än utvidgandet af konungens magt. Men emedan nu sjelfva revolutionen stod för dörren, måste man genast och i förväg bringa denna vigtiga angelägenhet i fullkomlig ordning. För att kunna åt densamma odeladt egna sin tid, företog konungen, skyllande på helsovård, d. 20 Juni 1772 en resa till Loka. Han åtföljdes endast af Karl Scheffer och af några förtrogna herrar, och hans hof var icke en tredjedel så stort som det, hans föräldrar fordom ditförde. Det anmärktes ock, huru han vid nämnde badort visade så stor nedlåtenhet, att äfven ofrälse personer fingo spisa vid hans bord, en den tiden ovanlig företeelse. Öfver detta enkla lefnadssätt spordes ock mycken förtjusning, och Stockholms Allmänna Tidningar[1]) försäkrade, *att konung Gustaf var den störste hushållaren liksom den förste medborgaren i sitt rike.* Vid Loka befunno sig ock några köpmän från Fredrikshall, och man trodde sig märka, att konungen sökte på hvarjehanda sätt vinna dessa herrar, hvilket en och annan satte i förbindelse med hans planer på Norrge.

Hufvudsakliga sysselsättningen vid Loka var dock, som sagdt är, att utarbeta nämnde regeringsform, och Gustaf nedskref sjelf utkastet dertill. Också Hermanson och Karl Scheffer sägas hafva författat dylika förslag, båda med någon lutning till 1720 års regeringsform. Man stannade dock vid konungens,

---

[1]) D. 16 Aug. 1772.

hvilket af honom och Karl Scheffer sedermera gemensamt granskades och bragtes i ordning. Man hade ock tillkallat Anders Johan v. Höpken, hvilken efter sitt utträde ur rådet 1761 hade tillbragt 11 år i ett obemärkt landtlif. Men med vanlig försigtighet undanbad han sig allt deltagande i konungens företag och återvände till sitt lugna och vackra Ulfåsa.

Den så tillkomna regeringsformen syftade naturligtvis till utvidgande af konungens och inskränkande af ständernas och rådets magt; detta var hufvudsaken. Nedanstående jemnförelse visar i så fall förnämsta skilnaden mellan den före och den efter 1772 gällande statsförfattningen.

REGERINGSFORMEN AF 1720 JEMNTE DITHÖRANDE STADGAR.	REGERINGSFORMEN AF 1772.
Hvart tredje år böra ständerna sammankomma.	Ständerna sammankomma, *då de af kongl. maj:t blifva kallade.* Konungen kan, om han vill, efter tre månader, upplösa riksdagen och hemskicka ständerna. Om ny bevillning då icke blifvit fastställd, skall den gamla fortfarande gälla[1]).

[1]) Således kunde enligt 1772 års regeringsform konungen, om han ville, *a*) aldrig sammankalla någon riksdag; *b*) om han blefve med ständerna missnöjd, efter tre månader hemskicka dem; *c*) det oaktadt fortfarande uppbära den förra bevillningen. Genom sista medgifvandet fick konungen magt, väl ej att pålägga nya skatter, men att de gamla, äfven mot ständernas vilja, fortfarande utkräfva.

Ständerna öfverlägga och besluta, hvad rikets säkerhet och gagn fordrar. Riksdagsordningen 1723 säger: *uppå riksdagen företaga och afhandla ständerna icke allenast det, som konungen framställer, utan ock det, som ständerna af sig sjelfva finna angå rikets välfärd.*	Ständerna böra, då de af konungen blifva kallade, sammankomma för att rådslå om de ärenden, *för hvilka kongl. maj:t dem sammankallat*[1]).
Adeln utnämner sin landtmarskalk; sammaledes de öfriga stånden sina talemän, alla med fria val.	Härom innehöll 1772 års regeringsform ingen föreskrift. Men vid nästa riksdag 1778 utnämnde konungen både landtmarskalk och talemän[2]).
Riksdagsordningen 1723 säger: *ständerna ega magt göra sådana beslut m. m. de pröfva tjenliga och dem konungen till underskrift föredraga att under hans namn utgå.* — Adolf Fredriks konungaförsäkran 1751 innehöll ock, att han förklarade	Ständerna böra *rådslå* med kongl. maj:t om de ärender, för hvilka han dem sammankallat[3]).

[1]) Före 1772 hade hvarje riksdagsman motionsrätt. Efter 1772 fingo ständerna icke öfverlägga om andra ämnen, än dem konungen framställt.

[2]) Att ständernas magt härigenom inskränktes, inser en hvar.

[3]) Före 1772 egde ständerna rättighet att *besluta,* men efter 1772 endast den att *rådslå* om riksdagens ärender.

sig städse benägen alltid instämma med samtlige riksens ständer såsom magtegande att göra sådana stadgar, som de pröfva tjenliga.	
Rikets råd väljas bland infödde svenske män och undersåtare.	Rikets råd väljas bland infödd om riddarom och svenom [1].
Ständerne föreslå till riksråd tre personer, bland hvilka konungen tager en.	Konungen *allena* tager och väljer sig riksråd [2].
Riksens råd skola ej vänta, tills de blifva tillsporda och kallade, utan sjelfkrafdt påminna om rikets rätt och råda, det gagneligt är.	Riksens råd skola, *då de af konungen rådfrågas*, styrka till all rikets rätt och råda, det konungen och riket gagneligt är [2].
Riksens råd skola vara inför riksens ständer ansvariga för sina rådslag.	Riksens råd äro konungen *allena* förbundna [2].

[1]) Genom detta stadgande återgaf Gustaf åt adeln den uteslutande rättighet till rådsämbetet, som 1720 års regeringsform borttagit.

[2]) Rådet hade tillförene varit svenska folkets befullmägtigade ombud att bevaka dess rättigheter, främja dess bästa och inför dess riksdagsmän ansvara. Genom regeringsformen af 1772 försvann denna rådets närmare förbindelse med ständerna och dess deraf beroende magt. Det förvandlades i stället till konungens enskilda rådgifvare, hvilka han kunde efter behag rådfråga eller icke rådfråga, alldeles på samma sätt som han kunde efter behag tillkalla eller icke tillkalla ständerna sjelfva.

Konungen antager alltid det råd, som de flesta bland rådsherrarna förklara nyttigast.	Riksrådet eger blott *råda* men icke regera. Sedan konungen hört de riksråd, han för hvarje ärende kallat, eger han, justitieärender undantagna, afgörande röst. (jus decisivum).
Är konungen af resor, eller sjukdom hindrad, skall riksens råd föra styrelsen	Är konungen af resor eller sjukdom hindrad, föres regeringen af de riksens råd, konungen dertill utnämnt.

I regeringsformens för- och efterskrift lät konungen ständerna förklara, att de *afskydde envåldet och ansågo för sin största lycka, heder och förmån att vara och lefva fria och sjelfständiga såsom lagstiftande men laglydiga ständer under en magtegande men dock lagbunden konung.* Sistnämnde lagbundenhet bestod förnämligast deri, att han icke erhöll rättighet att ensam och ständerna ohörda stifta lagar, pålägga skatter eller börja krig. I andra och ganska vigtiga fall var han i det närmaste enväldig. Måhända hade han tillvällat sig än större magt, såframt han icke fruktat, det i sådant fall grannstaterna skulle ovillkorligen blanda sig i saken; ty i 1769 års förbund mellan Ryssland och Preussen var just inryckt det villkor, att i fall konungen i Sverge tillegnade sig någon bland dessa tre uppräknade envålds-rättigheter, då skulle de förbundna magterna mot honom uppträda. Han kunde ock befara, att i händelse af större magtutvidgning de tongifvande och frisinnade pariser-kretsarna skulle inför Frankrike och hela Europa utmåla honom som en despot, den der alldeles tillintetgjort

svenska folkets frihet. Han fruktade ock sjelfva detta folk och många sina egna anhängare, hvilka lofvat honom bistånd endast med det villkor, att den åsyftade inskränkningen skulle gälla, icke friheten sjelf, utan blott dess missbruk. Serdeles tjenliga att inverka på båda dessa sinnesstämningar, så den in- som utländska, voro de i för- och efterspråken införda orden, att denna nya regeringsform skulle *befästa svenska folkets frihet*, samt hindra *envälde, aristokrati och mångvälde* och i synnerhet den så kallade *suveräniteten*, o. s. v. Man kunde förmoda, att som vanligt de flesta läsare skulle nöja sig med dessa allmänna ordalag, utan att besvära sig med någon undersökning om deras öfverensstämmelse med sjelfva regeringsformen.

Från Loka återkommen till hufvudstaden, vistades konungen ofta på Haga och höll der med sina förtrogna och med de ofta tillkallade herrarna Beylon och Vergennes hemliga öfverläggningar. Tidningen Dagligt Allehanda[1]) omtalade med beundran, huru han på detta sommar-ställe åtnöjde sig med få rum, fåtaligt sällskap och tarfliga husgeråd, och huru han genom denna berömliga sparsamhet skaffade sig medel *att kunna vid sina allmänna mottagningar aftorka många olyckligas tårar.*

TJUGONDE KAPITLET.

OM KONUNG GUSTAFS MEDHJELPARE VID REVOLUTIONEN.

Bland främmande magter var Frankrike den enda, af hvilken Gustaf kunde vänta något under-

---

[1]) D. 12. Aug. 1772.

stöd. Pariser-hofvets benägenhet för svenska konunga-magtens utvidgande är redan jemnte dess orsaker utförligt beskrifven. Emellanåt visade dock dess ministrar mycket missnöje med svenska hofvets ständigt återkommande anhållan om penninge-understöd. När oaktadt alla gifna summor den önskade statshvälfningen icke kunnat genomföras, ämnade franska regeringen flere gånger draga sig tillbaka och öfverlemna svenska hofvet åt sig sjelft. Troligtvis skulle detta ock blifvit händelsen, så framt ej den franske konungen fattat en varm och personlig tillgifvenhet för den svenske, hvilken känsla också den sednare visste underhålla genom det välberäknade sätt, hvarpå han sjelf i sina bref smickrade Ludvig, och genom Creutz likaså den allsmägtiga madame Du Barry. Detta oaktadt visade franska regeringen mot slutet af 1771 mycken köld och ville ej vidkännas några ytterligare penninge-uppoffringar. »*Vår belägenhet är förtviflad*», skref Creutz. »*Som enda utvägen till hjelp, föreslår jag eders maj:t att skrifva ett ytterst rörande bref till konung Ludvig, ett ytterst smickrande till madame Du Barry och ett fullt af förtroende och vänskap till hertigen af Aiguillon*». Gustaf svarade, *att han icke kunde förmå sig brefvexla med madame Du Barry;* men han tyckes hafva i öfrigt följt det gifna rådet. I ett bref till Aiguillon kallade han denne herre *min kusin* och lyckönskade honom till *det storverket, att hafva kufvat franska parlamentet utan att hafva utgjutit en droppa blod; en seger lika stor som eröfringen af Corsica och Lothringen, och värdig detta upplysta tidehvarfs beröm.* Till Ludvig den femtonde sjelf sände han ett bref, hvari lästes följande. »*Jag behöfver hela stödet af eders majestäts magt och allt det bistånd, hvarpå eders maj:t från första ögonblicken af min regering har med faderlig ömhet låtit mig hoppas, och för hvilket mitt hjerta skall vara genomträngdt af tacksamhet, så*

länge jag lefver». En annan gång hette det: *ifall min revolution lyckas, skall det visserligen för mig blifva en stor vinst; men för mitt hjerta en än ljufvare tillfredsställelse att känna alla de förbindelser, i hvilka jag kommer att stå till eders maj:t.* Brefven medförde önskad verkan, och d. 16 Jan. 1772 omtalade Creutz med glädje huru utsigterna till hjelp betydligen ljusnat, och huru madame Du Barry tog liflig del i allt, som rörde svenska konungen, talade om honom oupphörligt och skickade honom helsningar och välönskningar. Gustaf sökte väl undvika hvarje egenhändig brefvexling med detta illa beryktade fruntimmer, och att för deras ömsesidiga meddelanden begagna Creutz som underhandlare. För sin revolutions och sina penningebehofs skull måste han dock en och annan gång beqväma sig att sjelf skrifva henne till. Genom användandet af dessa medel lyckades han ock utverka Ludvigs löfte om fortfarande hjelp. Af Creutz och Aiguillon uppgjordes, att i händelse af behof skulle en fransk flotta från Brest öfverföra hjelptroppar till Göteborg. Befallning om en dylik utrustning blef ock af konung Ludvig utfärdad. Sverge var 1772 nära, att få sig genom främmande, franska troppar påförd en ny regeringsform på samma sätt, som det 1743 fick sig genom främmande, rysska troppar, en ny konungaätt. Från en sådan nesa blef vårt fädernesland denna gång förskonadt; emedan revolutionens genomförande gick så lätt, att inga främmande hjelptroppar behöfdes. Deremot lemnade Frankrike Gustaf ganska betydliga penninge-understöd; och det var med tillhjelp af dessa, som han utförde sin statshvälfning, såsom vi framdeles få se.

Här må rum lemnas åt en mer enskild tilldragelse rörande Gustaf och hans Pariser-vänner. Huru långt han gick i smicker för grefvinnan Du Barry, veta vi icke; men sommaren 1771 fick han från

grefvinnan Egmont ett bref[1]), hvari lästes följande. *Här går en berättelse, som smärtar mig djupt. Man säger, att ni begärt madame Du Barrys porträtt; ja! att ni sjelf skrifvit henne till. Jag har förnekat möjligheten, men man har påstått verkligten och det så bestämdt, att jag anhåller, det ni måtte sätta mig i tillfälle att förneka alltsammans.* Två månader derefter[2]), och då Gustaf tyckes hafva anhållit om grefvinnan Egmonts porträtt, skref hon: *hvad mitt porträtt angår, så hindras jag* (från dess öfversändande) *af de skäl, eders maj:t vet. Man har påstått, att ni begärt också madame Du Barrys porträtt; men grefve Creutz har försäkrat mig om motsatsen, och det är väl ej heller möjligt.* Elfva veckor derefter[3]) skref hon omigen. *Jag anhåller, att ni måtte sätta mig i tillfälle, att få sända eder mitt porträtt. Jag kan ej göra det utan eder bestämda förklaring, att ni hvarken mottagit eller skall mottaga madame Du Barrys. Jag kan ej utsätta mig för möjligheten att få en plats vid hennes sida.* Konungens svar och underhandlingens fortsättning känna vi ej. Men det tyckes, som man föreställt grefvinnan Egmont, huru Gustaf funnit sig af statsorsaker tvungen att smickra grefvinnan Du Barry, och som den förra slutligen skickat honom sitt porträtt; ehuru hon visste, att man låtit åt honom måla äfven madame Du Barrys. *Mitt porträtt,* skref grefvinnan Egmont till Gustaf[4]), *har måst gifva vika för en, som aldrig bort hafva något med mig gemensamt. Det har synts mig tämligen hårdt att t. o. m. hos en svensk målare* (Hall) *stöta tillsammans med denna qvinna. Att se lasten triumfera leder i början till menniskohat; men en mild själ*

---

[1]) Af d. 27 Juni 1771.
[2]) D. 1 Sept. 1771.
[3]) D. 23 Nov. 1771.
[4]) I Aug. 1773.

slutar med att förakta lyckan och beklaga dem, som måste offra åt denna blinda gudinna[1].

Från dessa mer enskilda tilldragelser återgår vår berättelse till framställningen af Gustafs andra medhjelpare vid utförandet af 1772 års revolution. De inhemska samhällsklasser, af hvilka han kunde vänta något understöd, voro betydliga delar af Hattpartiet, af adeln, af ämbetsmännen och af Stockholms borgerskap, hvilka förhållanden jemnte deras orsaker vi redan tillförene beskrifvit. Hans förnämsta medhjelpare och förtrogna vid sjelfva revolutions-planens uppgörande voro utländningarna Beylon och Vergennes samt svenskarna Hermansson, Salza, Karl Scheffer, J. M. Sprengporten och i andra hand Toll; och kammarherren G. J. Ehrensvärd[2] var den, som skulle utdela penningarna. För sjelfva utförandet visste han med mycken omtänksamhet utse och bereda sig medhjelpare på alla vigtigare punkter, t. ex., i Skåne prins Karl, Toll och en kapten Hellichius; bland tropparna i Finnland bröderna J. M. och G. M. Sprengporten; vid galerflottan i Sveaborg öfverste-löjtnanten Henrik Trolle, den sedermera bekante general-amiralen[3] och vid lifgardet i Stockholm kapten J. L. König, hvilken nu,

[1]) En sägen är, att konungen skickat grefvinnan Du Barry sin marmorbyst, och att denne på auktion efter henne blifvit såld och sedermera återkommit till Sverge. — Enligt uppgift af herr N. F. Sander hafva i Gustaf den tredjes samlingar på Drottningholm funnits ett miniatur-porträtt af grefvinnan Egmont, troligen också ett af grefvinnan Du Barry, båda målade af den utmärkte svenske miniatur-målaren Hall; det sednare måhända det samma, som numera förvaras på National-Museum. På sistnämnde ställe finnes ock en byst af grefvinnan Egmont.

[2]) Densamme Ehrensvärd, som skrifvit memoirer om konung Gustaf.

[3]) Enligt J. M. Sprengportens berättelse i Kgl. Biblioteket, har Trolle begärt blifva förvissad om 40,000 plåtar för den händelse, att förslaget misslyckades.

då dess öfverste Fersen var på landet och dess öfverste-löjtnant Ehrenkrook mycket sjuklig, tillförordnades att som major föra regementet; — bland officerarna på Ladugårdsgärdet general-major Ramsay; — inom flottan på Skeppsholmen, schoutbynachten Karl Tersmeden; — vid ledningen af riksdagen och hela rörelsen grefve Sinclair, H. H. Boije, J. A. Hamilton och en öfverste De Carnall; och på riddarhuset Fredrik Horn och Per Lilliehorn; inom preståndet biskop Lütkeman och en komminister Per Stenbeck, hvilken sednare var ståndets sekreterare och derjemnte medlem i Hemliga Utskottet; — inom borgareståndet hökaren Bewe[1]), hattmakaren Reimers[2]) och svärdfejaren Veit från Stockholm, kanske ock borgmästaren Ramén från Torneå; och inom bondeståndet en dess kanslist Olin. Derjemnte omtalades några obetydligare personer, hvilka läto som spejare och handtlangare muta och begagna sig än af hofvet än af Mössorna. Rörande många dessa i hemlighet handlande personer och deras verksamhet är det likväl ännu omöjligt att komma till annat än mer eller mindre sannolika gissningar.

En sak faller dock genast i ögonen näml. beskaffenheten af de personer, som i utförandet af denna statshvälfning verksamt deltogo. Bland utländningar var det förnämligast Ludvig den femtonde, hertigen af Aiguillon och grefvinnan Du Barry, ett tretal, som icke kastar någon glans öfver företaget. Äfven de svenskar, som läto på personligt sätt bruka sig vid revolutionens utförande, voro till stor del sådana män, mot hvilka åtskilliga anmärkningar blifvit gjorda eller kunna göras. Bröderna Sprengporten

---

[1]) Upps. bibl. Hochschilds anledningar m. m. säga, att Bewe var Gustafs spion inom borgareståndet.

[2]) Dennes namn återfinnes ej på första listan öfver ståndets ledamöter. Måhända har han sedermera inkommit.

liksom Fredrik Horn voro häftiga, oroliga och något äfventyrliga personer, J. M. Sprengporten dessutom i samma dagar föremål för en anklagelse; dock, säges det, på tillställning af Mösspartiet; Toll var vid revolutionens utbrott en dittills misslyckad äfventyrare; generalmajor Ramsay hade för delaktighet i Lovisa Ulrikas upprorsplan 1756—1758 varit så misstänkt, att han nödgades någon tid hålla sig undan[1]; König hade flere gånger varit beskylld för olagligt och våldsamt uppförande mot sina soldater; Karl Tersmeden hade gjort sin lycka såsom smågunstling och kopplare åt konung Fredrik och var tillika den, som 1743 mot dryg penninge-belöning förrådde den olycklige Karl Emil Lewenhaupt[2]; svärdfejaren Veit omtalades som stor lurendrejare; landshöfdingen i Nerike och Vermland J. A. Hamilton var 1768 misstänkt att på samma sätt som Beckfriis och Bielke hafva genom olagliga tillställningar ökat landets missnöje[3]; liksom äfven nu flere delar af hans län klagande anmälde, huru dit anslagen undsättnings-spannemål icke framkommit[4]; i Maj 1772 blef han af allmogens riksdagsfullmägtige från Vermland formligen anklagad, såsom den der af länets rotehållare utpressat höga och olagliga böter, hvilken hans åtgerd också blef af ständerna ogillad och upphäfd. Dagarna före revolutionen blef han ock i allmänna tidningar öppet angripen af en riksdagsbonde från hans eget län, Olof Persson från Munkebol i Ransäter, hvilken med utsättande af sitt namn anklagade Hamilton för grofva och olagliga våldsamheter[5]. Sinclairs och H. H. Boijes

[1]) Under den för hofvet gynnsamma sinnesstämningen i slutet af riksdagen 1762 blef han för sitt dervid undergångna lidande godtgjord. Se 40. 154.

[2]) 36. 154.

[3]) 41. 218.

[4]) Att detta dröjsmål till en del förorsakades genom några skeppares krångel, är redan anmärkt.

[5]) Efter revolutionen infördes i samma tidning ett par dock namnlösa försvar för nämnde herre; men någon rättegång, något

riksdagsmanna-verksamhet hafva vi redan omtalat, och Per Lilliehorns uppförande 1789 är allmänt bekant. Visserligen har en mängd personer till följe af redlig och oegennyttig öfvertygelse önskat en statshvälfning. Men, när det nu kom dertill, och när fäderneslandets fria författning skulle i verkligheten kastas öfverända, tyckes det, som blott få bland dem velat dertill låna sin hand, utan öfverlemnat denna bragd åt personer af sådan halt, som de nyss omtalade.

Slutligen må ock anmärkas, att flere bland dessa medhjelpare slutade med att falla i konungens onåd eller blifva hans hätska fiender. Ehrensvärd och Toll aflägsnades slutligen från hans person; Fredrik Horn och bröderna Spengporten blefvo hans uppenbara motståndare. En Glansenstjerna, som 1772 deltog i Sprengportens finska uppror, var 1788 en bland de ifrigaste medlemmarne i Anjala-förbundet; och riksrådet Hjärne, som varit konungahusets varme och tillgifne anhängare, slutade med att blifva i hög grad missnöjd med konung Gustaf[1]).

Vi hafva nu framlaggt planen för revolutionsföretaget i dess helhet och tillika de förberedelser, som vidtogos inom hofvet; näml. ordnandet af revolutionens mål, den nya regeringsformen, och anskaffandet af revolutionens medel, dess behöfliga både ut- och inrikes medhjelpare. Vi skola nu taga i betraktande dess utgreningar i Finnland och Skåne, och huru på hvart och ett bland dessa ställen rörelsen utfördes.

---

ansvars-påstående mot den anklagande Olof Persson känna vi ej. År 1773 blef samme Hamilton af justitie-kansleren lagförd för 21 serskilda ämbetsfel, men af konungen skyddad.

[1]) Se hans anteckningar i medicinal-rådet m. m. Liljewalchs manuscript-samling.

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

SPRENGPORTENS FÖRETAG I FINNLAND.

Såsom bördig från detta land, egde han derstädes flere slägtingar och vänner; såsom öfverste vid Nylands och Tavastehus regemente likaledes många förbindelser och mycket inflytande. På sådana förhållanden grundades nu den plan, att han skulle begifva sig till besagde landsort och der värfva anhängare åt konungen, tillställa en uppresning, bemägtiga sig Sveaborg och dervarande örlogsfartyg, och sedermera med en betydlig troppstyrka segla tillbaka till Sverge och understödja den likartade rörelse, konungen ämnade i Stockholm tillställa. För att under sin, Sprengportens frånvaro, med råd och dåd gå konungen tillhanda, satte han i sitt ställe öfverste-löjtnanten Hugo Herman v. Saltza, och nedskref för honom och för hela företaget ett omständligt förhållnings-bref, vid hvilket Saltza sedermera gjorde flere tillägg[1]). Ur den sålunda tillkomna planen meddela vi nedanstående punkter. Tillsammans med öfverste De Carnall och kapten König, skulle Saltza bland gardets officerare och hufvudstadens borgerskap värfva anhängare för att, om så behöfdes, kunna skydda och understödja konungen. Betydliga summor af sedlar och klingande mynt, en påse med 100 dukater för hvart kompani, borde ock hållas i beredskap för att i det afgörande ögonblicket muta manskap och befäl vid både gardet och artilleriet. Man borde ock vara färdig att, om så behöfdes, häkta hofvets farligaste motståndare och i allmänhet att efter omständigheter-

---

[1]) Uppsala bibl. Gustafvianska papperen. Tom. 35. Saltzas promemoria i ämnet.

nas kraf understödja hvarje konungens företag. Så förberedda, borde sammansvärjningens ledare invänta Sprengportens återkomst från Finnland. Denne skulle då genom Sandhamns skärgård styra till Erstavik och der landsätta sina troppar, hvarvid man skulle utsprida, att det var hela flottan med en besättning af 4—5000 man, som ankommit. På samma gång skulle konungen, åtföljd af sina vänner bland krigsbefäl och borgare under någon förevändning begifva sig ut till Kolbotten[1]). Derpå skulle han och Sprengporten förena sig med hvarandra och nästa natt tåga in i Stockholm, bemägtiga sig artillerigården, häkta de farligaste motståndarne, kalla ständerna till rikssalen samt der föreslå och genomdrifva den nya regeringsformen. I fall någon vägrade densamma besvärja, skulle soldater tillkallas och de motsträfviga häktas, o. s. v. — Men, om Sprengporten blefve väderdrifven till Östgöta-kusten, borde han besätta Norrköping och draga till sig kringliggande regementer, möjligtvis ock prins Karl och dennes skånska troppar. Under förevändning af att kufva detta uppror, skulle då konungen med gardet tåga till Östergötland; men vid ditkomsten förena sig med Sprengporten och derefter återvända till Stockholm och fullända statshvälfningen. — Om slutligen Sprengporten blefve kastad än längre söderut, skulle han bemägtiga sig Karlskrona såsom en vigtig stödjepunkt, från hvilken rörelsen sedermera kunde efter omständigheterna fortsättas. — Sådan var den plan, Sprengporten hade med biträde af Toll uppgjort för denna del af

---

[1]) Saltzas nämnde promemoria föreslår som medhjelpare utom De Carnall och König en major Ramsay, kaptenerna Frese och Hinsen (Hintzenstern?) och bryggrarna Willman på Söder och Rehn på Norr. Enligt Fersen 3. 88. skulle konungen under förevänduing af en picknick locka alla gardes-officerare ut till Kolbotten, hvarest de skulle af Sprengportens finnar öfverraskas och fängslas.

företaget, och som äfven konungen gillat. För att betrygga utförandet reste Sprengporten oförmärkt till Erstavik för att utse passande landstigningsställe och skaffa sig noga kännedom om dervarande vägar och farleder.

Brist på penningar hotade tillintetgöra företaget. Men genom Beylon och franska beskickningen lyckades man hos handelshuset Grill & Peil erhålla till låns en betydlig summa, af hvilken Sprengporten fick till befordrande af sitt företag lyfta 20,000 daler[1]).

Också en annan vigtig angelägenhet återstod. Sprengporten behöfde och fordrade en af konungen underskrifven och beseglad fullmagt till utförande af denna rörelse; ty utan en sådan skulle han svårligen kunna göra sig trodd och skaffa sig anhängare. Gustaf ville dock högst ogerna lemna från sig ett dylikt papper, hvilket i händelse af olycklig utgång kunde blifva en för honom sjelf alldeles förkrossande anklagelse. Sprengporten var dock envis, och konungen måste slutligen lofva honom ett dylikt bemyndigande. Men när detta kom till Sprengporten, befanns underskriften af namnet högst oredig och sigillets lack så tillplattadt, att dess figurer knappt kunde urskiljas[2]). Sprengporten

---

[1]) Fersen 3. 95. S. st. sid. 89 står 20,000 riksdaler.

[2]) Sprengportens egen berättelse i arkivet på Sparreholm är af följande ordalydelse: »*Då han* (konungen) *skickade mig* (J. M. Sprengporten) *detta* (fullmagten) *tillbaka, fannt jag det vara underskrifvit dock på ett så miserabelt och chiffonieradt sätt, att en sådan griffonage omöjligen var att presentera, och sjelfva sigillet var med fingrarna så nedtryckt, att det till alla delar svarade mot namnet*»; — och sedermera, att detta »*grossiera försök, som tillkännagaf ej mindre misstroende än farhåga, kunde ej annat än choquera mig*». — Fersen säger 3. 95: »*Konungen uppsatte då en ordres med sin egen hand, hvari hans handstil var till den grad förvänd äfven som hans namnteckning, att det var omöjligt deri igenkänna desamma. Sigillet med hans vapen, som var tryckt derunder, hade blifvit uppsmält på ljuset och så väl*

trodde sig förstå, att konungen ämnade i händelse af företagets misslyckande förneka sitt namn och uppoffra Sprengporten. Så torde ock hafva varit händelsen; men det tyckes, som i dylikt fall Gustaf sjelf snart ångrat denna dubbelhet. I sista stunden sände han näml. Sprengporten ett afskeds-bref, som borde mildra dennes missnöje och misstankar; ty brefvets innehåll kunde i det närmaste lika väl som fullmagten begagnas som anklagelseskäl. *Jag lägger*, skref han, *i edra händer hemligheten af mitt lif och jag fruktar ingenting i denna punkt. Men jag ber eder än en gång, spara eder person, hvilken i detta ögonblick är af stor vigt för statens välfärd. Finner ni motstånd, så är bättre uppgifva förslaget än bringa eder lycka på fall*[1]. Men oaktadt dessa vänskapliga och varma ord säges dock Sprengporten hafva från uppträdet med fullmagten bibehållit mycket misstroende och ovilja mot konungen[2]. Han hade emellertid gått alltför

---

utplånadt, att man kunde ingenting igenkänna deraf». — *Riksark. Gustaf den tredjes annaler* berätta ock denna konungens åtgerd och tillägger, att han i underskriften stafvade sitt namn *Gustav* i stället för det vanliga *Gustaf;* och att han sedermera sagt: *om företaget misslyckats, skulle jag ändock gått fri, ty jag skref Gustaf med v.* Sistnämnde något osannolika uppgift finnes ej i det exemplar af dessa annaler, som blifvit tryckt i Heml. Handl. m. m. **2.** 124. Anmärkas bör ock, att konungen som kronprins stafvade sitt namn på olika sätt. En källa innehåller, att Sprengporten ej begärt konungens underskrift, ehuru denne af missförstånd trodde så, och derför ditsatte sitt namn.

[1]) Ofvanstående för konungen hedrande ord hafva författare af skrifter rörande hans historia utförligen inryckt. Men den för samma konung ofördelaktiga berättelser om den vanställda stilen och sigillet m. m. har man på samma gång öfverhalkande återgifvit med blott de orden: *»att namnteckningen ej syntes fullt lika den vanliga, och att sigillet var otydligt».* Beskow i sin beskrifning om *Gustaf den tredje som konung och menniska* går med fullkomlig tystnad förbi detta för både *konungen* och *menniskan* betydelsefulla uppträde.

[2]) Hjärnes anteckningar i medicinalrådet Liljewalchs samlingar säga, att Gustaf före Sprengportens afresa lofvat åtnöjas

långt för att kunna draga sig tillbaka och beslöt fördenskull dölja sitt missnöje och fortsätta det påbegynta företaget. Han lät för sådant ändamål en annan renskrifva konungens fullmagt och underteckna hans namn och dymedelst tillverka ett bemyndigande, som kunde i Finnland, om så behöfdes, blifva förevisadt.

Såsom ledare af Svenska Botten och tillika konungens förtrogne anhängare, var Sprengporten föremål för Misspartiets misstankar och spända uppmärksamhet. Han befarade fördenskull, att en brådstörtad resa till Finnland kunde väcka oro och sökte för densamma utfinna någon passande förevändning. Han fick dervid opåräknad hjelp, och det just af sina motståndare. Dessa hade näml. blifvit uppskrämda genom lösa rykten om konungens upprorsplaner och genom oftanämnde skrift om »*Mörksens Rike*» m. m. För att undersöka tillståndet och lugna sinnena beslöt fördenskull Hemliga Utskottet skicka åtskilliga herrar till landsorterna, och deribland också öfverste Sprengporten till Finnland. Utskottets egentliga afsigt var att från konungen aflägsna en så tilltagsen och verksam anhängare; ehuru det förebars, att han borde i Finnland motarbeta alla möjliga upprorsanslag m. m. *Det var just att sätta bocken till trädgårdsmästare,* anmärkte dervid konungen. För att emellertid dölja sin hemliga afsigt och fullkomligt villseleda Mössorna, låtsade Sprengporten mycken ovilja mot resan och anhöll gång på gång, att ständerna måtte honom från densamma befria. Länge mötte dock hans begäran förnyade afslag. Men när man slutligen tycktes benägen till bifall [1]), förklarade han sig ej längre kunna trotsa ständernas vilja utan afreste till Finnland d. 28 Juli.

---

med 1719 års regeringsform, och att Sprengportens sednare missnöje framkallades deraf, att konungen bröt samma löfte.

[1]) Adelns prot. Juli 1772.

Allehanda förberedelser voro der redan förut vidtagna. Öfverste Sprengportens broder, majoren Göran Magnus, ditsändes redan i Maj för att inverka på officerarne inom Sveaborgs garnison och kringliggande regementer; och derefter anlände Henrik Trolle med samma uppdrag i afseende på flottan [1]). När sedermera öfverste Sprengporten sjelf ditkom, vände han sig först till Sveaborg, hvarest snart flere officerare blefvo i hemlighet vunna. Derpå for han till Borgå, i hvars omgifning en af honom ordnad ny dragontropp var förlaggd. Dess befäl och manskap gingo genast öfver till hans sida [2]), och likaledes åtskilliga officerare vid hans eget regemente och äfven vid flottan; detta sednare genom Trolle och genom en ung framstående officer vid namn Cosswa. I sällskap med en skara sådana anhängare afseglade han till Sveaborg. Med der varande sammansvurna vänner var den öfverenskommelsen träffad, att han tidigt nästa morgon skulle dit anlända och blifva insläppt. Men seglatsen råkade ut för så häftig och ihärdig motvind, att Sprengporten omöjligen i rätt tid kunde komma fram. Vännerna på Sveaborg blefvo deröfver myc-

---

[1]) J. M. Sprengportens berättelse, Mscpt i kongl. bibl. beskyller Trolle för någon försummelse med hänsyn till de förberedelser, som borde vidtagas.

[2]) Enligt Sprengportens berättelse, Mscpt i kongl. bibl. Men i Uppsala bibl. Gustafvianska Papperen, Tom. 35, finnes en landshöfding-ämbetets i Åbo skrifvelse $^{22}/_{8}$ 1772 innehållande om Sprengportens företag en berättelse af en fältväbel J. W. Burman, som medelst egenhändig underskrift intygat berättelsens enlighet med hans uppgifter och med verkliga förhållandet. Den säger, att borgmästaren i Borgå vägrade inqvartering; att Sprengporten derföre samlade sina dragoner utanför staden och manade dem att uppsäga ständerna tro och lydnad; att många dock nekade; att han då lofvade hvar och en bland manskapet 6 dal. kpm.; att de likväl nekade; att han då ökade summan till 12 dal. och att först derefter lofvade troppen sitt biträde.

ket oroliga[1]. Men tidigt på morgonen följande dag kom han dock till stället. Skildtvakten vid bron sof så djupt, att Sprengporten utan motstånd kom in i fästningen[2]. Borghöfding derstädes var den nu sjuttiosex-årige giktbrutne general-löjtnanten Björnberg; densamme, hvilken som löjtnant lät år 1738 bruka sig till ytterligare uppretande af den sinnesstämning, genom hvilken gyllenborgska partiet slutligen lyckades drifva Arvid Horn ur styrelsen[3].

Han och hans anhängare blefvo nu genast och utan motstånd häktade. Besättningen utgjorde vid pass 1,500 man, många bland dem utländningar och nästan alla missnöjda med ständerna och med dessas sparsamhet och indragningar[4]. Så snart Sprengporten bemägtigat sig fästningen, sammankallade han hela troppen och lät för densamma uppläsa först den af konungen gifna fullmagten och derefter sin egen förklaring; näml. *att man ingalunda ville kränka friheten utan blott afskudda det tyranni, som genom samsättningen af några laglösa riksdags-ledamöter blifvit utöfvadt.* Då troppen förklarat sig häruti instämma, lät han den aflägga en ed, hvilken framställde saken i den dager, hofpartiet önskade. Det hette t. ex. *emedan ett tygellöst sjelfsvåld förtrampat lagen, tillintetgjort friheten och förolämpat konungens rättigheter och dyra person; alltså och för att frälsa honom och*

---

[1]) Sprengporten, S. st., säger, att Trolle, oviss om utgången, tänkte på att för ställets kommendant förråda Sprengporten och derigenom rädda sig sjelf. Sprengportens upprepade beskyllningar mot Trolle hafva vi icke haft rättighet förtiga; men böra derjemnte anmärka, att Sprengportens långt drifna misstänksamhet ingifver stundom samma känsla mot hans egna uppgifter.

[2]) Burman, S. st., säger, att man kom in genom en obevakad styckeglugg.

[3]) 34. 160—162.

[4]) En annan berättelse säger dock, att många officerare hyllade Mösspartiet.

hans undersåtare från det aristokratiska ok, som nu trycker oss båda, uppsäga vi härmedelst all den lydnad, riksens ständer af oss äska kunna; hvaremot vi lofva att för vår rättmätige och lagkrönte konung hålla den stormägtigste herre m. m. konung Gustaf den tredje, och att hans bud efterlefva och honom med lif och blod försvara; och likaså den regeringsform, han oss gifvande varder för att befästa en ordentlig och laglig frihet, rikets sjelfständighet och dess innevånares säkra besittning af deras välfångna egendom. Här använde man första gången det sedermera otaliga gånger begagnade konstgreppet att påstå, det 1772 års statshvälfning åsyftade svenska folkets befrielse från *aristokratiskt* ok; ehuru den tvärtom räddade både den adliga och ämbetsmanna-aristokratien från ofrälseståndens fordringar och räfster.

Helsingfors återstod. Vice landshöfdingen derstädes Blomcreutz hade qvällen förut fått sig tillsändt ett bref med underrättelse om upproret och om Sprengportens tillämnade anfall mot Sveaborg, men han stoppade det obrutet i fickan. När han morgonen derpå genomläst skrifvelsen, skickade han genast till general Björnberg underrättelse härom. Den framkom försent eller tre timmar sedan Sprengporten redan bemägtigat sig fästningen. Denne begaf sig nu genast till Helsingfors, afväpnade dervarande artillerivakt, kallade de ur kyrkan kommande borgrarna till rådhuset och lät dem aflägga den nya trohetseden[1]). Dervarande soldater öfvergingo till Sprengporten, hvarefter tre plåtar blefvo som drickspenningar åt en hvar bland dem utdelade.

---

[1]) Burmans berättelse innehåller, att borgrarna tvungos till trohetseden; att Blomcreutz häktades; att major Sprengporten skickades till Borgå, der han häktade borgmästaren och tvang borgerskapet till den nya trohetseden. Det vill synas, som borgerskapet äfven i Lovisa gjort något motstånd; och det i Åbo ansågs hysa tillgifvenhet för Mössregeringen.

Riksrådet Krister Reuterholm vistades för tillfället i Finnland. Sprengporten betraktade honom naturligtvis med oroliga blickar och lät först borttaga hans bref och sedermera häkta honom sjelf. Detta skedde genom två unga officerare Cosswa och Möllersvärd. De förde en jakt till skärgården utanför Swidja, der Reuterholm bodde. Från jakten sändes en båt till stranden och en underofficer, som föregaf sig vara skickad från Björnberg med underrättelse om det utbrustna upproret och med uppmaning till Reuterholm att genast rädda sig undan på det fartyg, Björnberg för sådant ändamål ditsändt. Reuterholm trodde på uppgiften och begaf sig ut till jakten, der man dock genast förklarade honom fången, hvarvid han utbrast: *det var ett skurkstreck, men ganska väl uttänkt!* För rörelsens betryggande sände Sprengporten till Kastelholm en mindre vakttropp, hvars anförare öppnade alla till Sverge skickade bref och borttog dem, som innehöllo underrättelse om upproret; likaså till Signilds-skär en annan utpost, som visade tillbaka en hvar, som ville från Finnland resa öfver till Stockholm. Sprengportens företag understöddes ock af flere i Finnland varande högre ämbetsmän, bland andra af Augustin Ehrensvärd. Till bestridande af nödiga kostnader tillgrepos de allmänna kassorna, och Trolle lyckades så utrusta flere örlogsfartyg, som togo ombord 776 krigare[1]). Utrustningen hade dock ej hunnit ordnas förr än mot slutet af Augusti. Under tiden ankom underrättelse om den revolution, som den 19 samma månad blifvit i Stockholm verkställd. Sprengporten beslöt det oaktadt begifva sig dit, för den händelse, konungen skulle behöfva honom och hans tropp. Den 28 Augusti afseglade han derföre med sin styrka från Sveaborg.

---

[1]) Enligt Sprengportens egen uppgift.

Vid denna tid af året plägade östliga vindar vara på dessa farvatten de mest rådande. Sprengporten hade fördenskull hoppats kunna inom få dagar hinna öfver till svenska skären. Men hans flotta blef i dess ställe öfverfallen af häftiga motvindar, hvilka kastade henne kring Östersjön, så att hon icke hann samlas och framkomma till Stockholm förr än den 7 September och således först nära tre veckor, sedan revolutionen blifvit derstädes lyckligen genomförd.

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

TOLLS FÖRETAG I SKÅNE.

För Tolls afresa till Skåne mötte det vanliga hindret, brist på penningar. Han hade stora skulder, och innan dessa blifvit betalade, ville borgenärerna icke släppa honom ur staden. Konungen lät derföre tillställa honom 2,000 plåtar, hvilka likväl icke räckte till ens för gäldande af hans skulder. Men konungen ville eller kunde ej lemna större summa, och det förebars, att, om allmänheten såge Toll tvärhastigt inlösa alla sina förbindelser, kunde sådant väcka misstankar. Med de erhållna penningarna afbetalade han då större eller mindre delar af sina skulder, och lyckades för öfrigt lugna borgenärerna genom dikter om ett snart afslutadt rikt gifte, eller ett stort väntadt arf, eller ett fördelaktigt egendomsköp, o. s. v. Emellertid blef han tvungen till så stora afbetalningar, att af nämnde 2,000 plåtar återstodo blott 300, när han afreste. Det förhållnings-bref, honom af Sprengporten lemnades, innehöll, att han för *att hos Kri-*

stianstads garnison uppväcka erforderlig grad af missnöje borde utsprida allehanda rykten; t. ex. att ständerna ämnade indraga 25 man på hvarje värfvadt kompani, också vid artilleriet; att de visat öfvermod och otacksamhet mot konungen; att landet hotades med elände, o. s. v. Toll borde tillika i Kristianstad och Karlskrona vidtaga de anstalter, vi här nedanföre skola omtala. Men detta förhållningsbref fick Toll efter Sprengportens uppsats sjelf renskrifva; ty hvarken sistnämnde herre och än mindre konungen ville lemna honom en enda egenhändig rad. I sitt förtviflade läge beslöt dock Toll våga företaget. *Men*, sade slutligen Sprengporten, *hvad fordrar ni som belöning, ifall vi lyckas?* — *Lyckas vi*, svarade Toll, *då är jag säker om, att konungen icke glömmer mig. Misslyckas vi, så kan jag ligga på sträckbänk eller stupstock lika så gerna utan, som med något löfte.* — D. 9 Juni afreste han från Stockholm, som berättadt är, utan en enda egenhändig fullmagtsrad af konungen eller ens af Sprengporten och med blott 300 plåtar[1]) på fickan; men i afsigt att tillställa ett uppror, som skulle öfverändakasta Sverges hittills varande statsskick.

I Skåne for han till sina gamla bekanta, äfven bland Mössorna, och fann dem intagna af mycken ovilja mot konungen. Toll sökte öfver allt att utforska, och, när han så vågade, äfven att leda sinnesstämningen. Derefter begaf han sig till Kristianstad, som skulle blifva utgångspunkten för upproret, och till dervarande kaptenen Abraham Hellichius, hvilken man utsett till främsta handtlangaren. Denne var en driftig och tilltagsen man, duglig men häftig, fåfäng och utmärkelselysten; han hade sträfvat efter att blifva adlad, men hit-

---

[1]) Enligt Tolls egen berättelse; men enligt Schröderheim har Toll vid detta tillfälle fått af K. Scheffer mottaga i ett för allt 100,000 d. kpm.

tills förgäfves. Deremot tyckes han varit anklagad för hård behandling mot manskapet, och ansågs fiendtligt stämd mot sina underofficerare och mot hela Mösspartiet. Med denne man inlät sig Toll i hvarjehanda samtal, under hvilka han oförmärkt bibringade honom en mängd slugt beräknade uppgifter, dikter och sanningar, rykten och gissningar om hvarandra, t. ex. *att ryska kejsarinnan vore Mössornas enda stöd; — att hon ville locka svenskarna att afväpna, på det hon sedermera måtte så mycket lättare kunna borttaga Finnland; — att ständerna redan enligt föreskrift af Ostermann börjat sådana indragningar; — att ständerna ämnade göra öfverofficerare beroende af underofficerare och af manskap; — att anklagelser mot de förra skulle afgöras, icke som hittills vid krigsrätt, utan vid laga domstol; — att den öfverofficerare, som befunnes felaktig, skulle afsättas och hans plats lemnas åt den anklagande underofficeraren,* o. s. v. Dessa också på Hellichii personliga ställning beräknade uppgifter gjorde sin verkan. Mannen blef ytterst uppbragt och kastades fram och tillbaka mellan vrede och förtviflan, hvarunder han utbröt i förbannelser öfver ständerna och öfver enhvar, som icke ville hjelpa *konungen göra slut på detta elände.* Toll låtsade för egen person fullkomlig likgilltighet och lemnade Hellichius någon tid i fred för att låta dessa ord och uppgifter inverka på hans sinne och mogna hans beslut. Efter några sådana samtal, och sedan Hellichius blifvit tillräckligen upphetsad, förde Toll honom en dag helt oförmärkt bort till ett ensamt och aflägset ställe på fästningsvallen. Der stannade de och, berättar Toll, »*för att äfven i åtbörderna sätta ceremoni» aftog jag hatten och tilltalade Hellichius med följande ord. Inför himmelens och jordens Gud påminner jag eder, herre! om den förbannelse, ni frivilligt uttalat öfver enhvar, som blifvit af konungen anmo-*

dad om biträde till landets frälsning, men dervid icke uppfört sig med nit och trohet. Detta är en dom öfver eder sjelf och röken af den eld, som till eviga tider skall i helvetes pina tära på eder själ, derest ni röjer den hemlighet, jag nu vill eder anförtro. Jag fordrar fördenskull, att ni ytterligare upprepar denna förbindelse och beseglar den med orden: »så sannt mig Gud hjelpe till lif och själ!» I häpenheten aflade Hellichius det begärda högtidliga tysthets-löftet. Nu berättade Toll hela upprorsplanen och försäkrade, *att Gustaf endast på sådant sätt kunde rycka riket utur förrädarnes händer, skydda undersåtarna från girighetens rofferier samt upprätthålla krigsmagten, hvilken stod på branten att nedstörtas i fattigdomens och föraktets hiskligaste djup;* hvilket allt och mera dylikt han vidlyftigt utlade. *Konungen,* så slutade han, *har för att erhålla hjelp vid sitt företag till landets räddning vändt sig också till eder, kapten Hellichius, hvars nit och tapperhet han har sig bekant.* För att ytterligare smickra mannens egenkärlek tillade Toll, *att han, Toll, hade i stället föreslagit major Kaulbars; men att konungen ansett Hellichius mer beslutsam och skicklig.* — Hellichius försäkrade då, att konungen ingalunda missräknat sig, och att han, Hellichius, vore i stånd, att nu genast sätta upproret i gång. Men snart började modet svigta, och han tycktes vid tanken på Brahes olycksöde 1756 vilja draga sig tillbaka. *Om,* inföll då Toll, *om konungen nu vore här, skulle han finna, att jag hade rätt, när jag föreslog Kaulbars framför eder; men ni har edert fria val mellan veklighetens eller mannamodets kallelse.* Detta uppryckte Hellichius omigen, och han förklarade sig villig att fullgöra konungens uppdrag; men fordrade ock bevis, att det verkligen kom från konungen. Toll hade intet sådant att uppte; men började i stället med vidlyftiga ordalag och fyndiga skäl beskrifva den försigtighet,

konungen nödgades iakttaga, och lyckades slutligen öfvertyga och lugna Hellichius så fullkomligt, att, berättar Toll, *han trodde på mina ord, såsom vore »de gudomliga sanningar»*. Om denna lyckliga början af företaget underrättade nu Toll öfverste Sprengporten genom ett utförligt bref. Men konsten var att få detta med posten afsändt utan att väcka misstankar. Toll gjorde för sådant ändamål två serskilda omslag, hvarandra alldeles lika äfven till utanskriften. I det ena inlades nämnda berättelse, i det andra något penningar. Han lät nu postmästaren läsa det sednare och räkna dess innehåll, och medan ämbetsmannen sedermera skref postqvittenset, utbytte Toll helt oförmärkt penningebrefvet mot det, som innehöll berättelsen, hvilket sednare således förseglades, rekommenderades och med posten afgick.

Ehuru vid denna tid ofta och mycket illamående, reste likväl Toll derefter till Karlskrona för att enligt föreskrift skaffa nödiga underrättelser om dervarande förhållanden. Såsom okunnig i både sjömans- och befästningsyrket, hade han högst ogerna åtagit sig detta uppdrag; men blifvit tvungen dertill för att skaffa Sprengporten nödiga anvisningar för den händelse, finska flottan blefve till dessa kuster väderdrifven. Med mycken fintlighet beredde sig nu Toll tillfälle att fullgöra det vigtiga uppdraget, och det utan att väcka misstankar. Under vandringar och likgilltiga samtal med än den ena än den andra, besökte han fästningens vigtigaste punkter, uppmätte med räknade steg afstånden, och med spejande öga likaså former, vinklar och lägen. Under förevändning att genom sjöluften stärka sin helsa, rodde han ut i farvattnen, pejlade inloppen och undersökte deras rigtningar; och upptecknade vid återkomsten genast sina iakttagelser. Någon plankarta öfver staden kunde han icke på länge erhålla; men fick veta,

att en sådan förvarades hos magistrat-sekteraren. Nu inlät han sig med denne i samtal och tvister, bland annat också om stadens belägenhet, men visade sig dervid så envis och okunnig, att ämbetsmannen för att öfvertyga honom skickade till beseende nämnde plankarta. Under natten afritade men på morgonen återskickade Toll densamma så, att ingen kunde dervid ana något oråd. På grund af alla dessa undersökningar uppgjorde han slutligen en plan, huru finnarna skulle, om så behöfdes, kunna landstiga vid Karlskrona och bemägtiga sig staden. Alla dessa papper sände han till Sprengporten, dervid på postkontoret begagnande alldeles samma konstgrepp, som förut i Kristianstad.

Efter sålunda förrättadt uppdrag återvände han till sistnämnde stad. Här fick han snart mottaga prins Karls befallning att den 12 Augusti börja rörelsen, ty man hoppades att snart derefter skulle också Sprengporten återkomma från Finnland[1]). Detta prinsens egenhändiga bref upptedde Toll för Hellichius såsom bevis, att planen utgått från konungen. Toll inbillade honom derjemte, att så snart rörelsen begynt i Kristianstad, skulle den ock utbryta i Kalmar, Göteborg, Sveaborg och flerestädes. *Men*, frågade Hellichius, *hurudan är väl den statsförfattning, konungen ämnar sedermera gifva oss? — Den*, svarade Toll, *blifver sådan, som vi och våra vänner komma att föreskrifva.* Med detta svar gaf sig Hellichius till freds, hvarefter de kommo öfverens om sättet, hur revolutionen skulle börjas.

För att betrygga dess framgång hortskickades under någon förevändning en löjtnant Leijonhufvud, hvilken ansågs vara stor vän af det fria rege-

[1]) Kgl. bibl. mscpt. Enligt Sprengportens berättelse blef denna befallning genom misstag allt för tidigt utfärdad.

ringssättet och tillika en farlig motståndare. Enligt Tolls tillrådan beslöts ock, att i talet till troppen ingalunda vidröra ständerna eller statsförfattningen; ty sådant kunde möjligtvis reta några frihetsvänner, utan blott säga, det konungens lif sväfvade i fara och borde räddas. För att ådagalägga tillställarnas förbindelse med hofvet ville Hellichius för officerarna uppvisa prins Karls nyss nämnda bref. Toll afstyrde dock förslaget; ty nämnde skrifvelse innehöll flere artigheter mot Hellichii person, men ingenting om de andra officerarna, och Toll befarade, att sådant skulle hos dessa sednare väcka afund mot Hellichius och ovilja mot företaget. Man beslöt derföre söka med andra skäl lugna deras oro. Hellichius försäkrade några sina närmaste förtrogna, att han pröfvat konungens plan och funnit den hvila på goda grunder och böra lyckas. Den 11 Augusti kl. 7 på aftonen sammankallades en hop officerare, som det hette, för att öfverlägga om en fältöfning tidigt följande morgon. Hellichius uppmanade ock Toll att för det samlade sällskapet framlägga sitt förslag; men denne lät i stället framsätta en bål punch och föreslog *en skål för riksens ständers lyckliga resa.* Först sedan alla blifvit temligen upprymda, började han tala om ständernas uppförande och om konungens och rikets svåra belägenhet och om nödvändigheten att dem båda rädda; allt i den anda och med de färger, som passade för hans afsigt. Sedermera fördes sällskapet till aftonmåltiden, der under allehanda glam buteljerna flitigt anlitades. Några yttrade dock en och annan betänklighet i afseende på företagets rättvisa, möjlighet och faror. Toll lät dem till en tid sins emellan tvista härom och inföll sjelf emellanåt än med skämtsamma anmärkningar, som väckte löje, än med för tillfället hopdiktade nyheter, som lugnade oron. Man begärde dock få se skriftliga be-

vis på verkligheten af konungens åt Toll gifna uppdrag. Denne, som icke hade något dylikt att förete, framlade i stället en hop papper; men framkastade på samma gång flere andra öfverläggningsämnen, hvilka sysselsatte uppmärksamheten och i förening med aftonens välfägnad gjorde, att granskningen af papperen försummades. En och annan somnade t. o. m. från den vigtiga öfverläggningen; men slutet blef, att officerarna antogos hafva lemnat sitt bifall till revolutionsföretaget.

Kl. 4 om morgonen den 12 Augusti var troppen samlad och blef af Hellichius enligt Tolls föreskrifter tilltalad med ungefär följande ord. *Från Stockholm hafva kommit bedröfliga underrättelser; näml. att vår allernådigste konung är på intet ställe fullkomligen säker om sitt lif. Han har varit vår anförare och bör således hos oss finna säkerhet. Viljen I för honom våga lif och blod?* hvilket med enhälligt *ja!* besvarades. Derpå och utan ringaste dröjsmål häktades kommendanten och alla, som ansågos hylla Mösspartiets åsigter. Portarna stängdes, och ingen fick slippa in utom de bönder, som medförde matvaror. Kanoner, dock oladdade, framdrogos på torget och rigtades mot omgifvande gator, och de på vallarne likaledes mot staden för att skrämma dervarande borgerskap, hvilket hyste tillgifvenhet för den fria statsförfattningen. I samma afsigt blef på gatorna uppläst en af Toll skrifven kungörelse, som vid lifsstraff förbjöd stadsboarna lemna sina hus, så att redan kl. 5 på morgonen var hela borgerskapet arresteradt. En officer afskickades, hvilken låtsade hafva rymt från den upproriska fästningen, men hade i hemligt uppdrag att till prins Karl framföra underrättelse om det lyckade företaget. Sjelf inventerade Toll ränteriet och fann der 25,314, hvarjemnte räntmästarn Thestrup, en ifrig royalist, erbjöd sig vilja sjelf till företagets främjande ytterligare för-

skjuta 34,200, allt d. s. m. Af dessa tillgångar uttog likväl Toll blott en mindre summa. Derefter gick han till torget och förkunnade den der stående besättningen, att nu hade kommit bättre tider för krigsfolket, och att det skulle från närvarande dag få dubbel sold och bättre underhåll, hvilka underrättelser än mer lifvade soldaternas ifver. För att stadfästa officerarnes sinnesstämning och förekomma de tveksamma tankar, som ensamheten kunde föranleda, blef åt dem på krigskassans bekostnad föranstaltadt ett gemensamt spisqvarter. Artilleri-befälhafvaren, en kapten Unge, blef af sin styckjunkare Anefelt anklagad för opålitliga tänkesätt och derföre aflägsnad, hvarefter Anefelt fick befäl öfver artilleriet; nu blefvo ock kanonerna skarpladdade och nödig ammunition framförd.

Kl. mellan 7 och 8 på morgonen samma dag anlände till staden en person som förbud för öfverståthållaren Rudbeck, hvilken blifvit af Hemliga Utskottet skickad till de södra landskapen för att undersöka och leda sinnesstämningen. Vid underrättelsen om bemälte herres snara ankomst sammanträdde genast upprorets ledare. De flesta ville i fästningen insläppa och der i fängsligt förvar taga och således oskadliggöra den mägtige motståndaren. Men Toll befarade, att Rudbeck skulle då för officerarne upptäcka sanna förhållandet, och att sakerna ingalunda förhöllo sig så, som Toll inbillat dem; ja, att Rudbeck skulle kanske lyckas öfvertala dem att återgå till lydnad för landets lagliga regering. Toll föreställde derföre vådan af att släppa denna »*borgareståndets hjelte*» in i en stad, hvars borgerskap var ständernas välde så tillgifvet, som det i Kristianstad. Officerarna voro dock envisa, och blott med möda och genom åtskilliga sluga påhitt lyckades slutligen Toll drifva sin vilja igenom, så att han fick föreskrifva det sätt, hvarpå Rudbeck skulle afvisas. Knappt hade befallningen

derom hunnit meddelas åt vederbörande posteringar, förr än Rudbecks vagn kom i så full fart, att den ej kunde på vaktens rop hejdas, förr än hästarna vidrörde de fällda bajonetterna och dervid råkade i oordning. Rudbeck, som inslumrat, vaknade, sade sitt namn, sitt af ständerna gifna uppdrag och hotade en hvar, som lade hinder i vägen för hans resa. Soldaterna voro tyskar och begrepo ej hans ord utan stodo orörliga med sina fällda bajonetter. Deras korporal sade slutligen: »*hier kommt Niemand durch, wenn es auch der Teufel wäre*»![1]) Rudbeck fick då se en löjtnant och frågade: *hvarför får jag icke komma fram?* Löjtnanten svarade: *det vet jag icke!* Rudbeck: *är fienden i landet?* Löjtnanten: *det vet jag icke!* Rudbeck: *hvem är ni?* Löjtnanten: *det vet jag icke!* Rudbeck: *är ni klok eller galen?* Löjtnanten: *det vet jag icke!* o. s. v.[2]). Rudbeck vände sig då till en annan officer; men denne var lika förbehållsam och uttalade dessutom några hotelser. När efter flere underhandlingar Rudbeck såg sig omöjligen kunna någonting uträtta, vände han om och skyndade till Stockholm; och så hade Toll lyckats att för tillfället undanrödja denna fara.

Ännu återstod att ytterligare från allt motstånd skrämma stadens borgerskap. För sådant ändamål blef magistraten kallad att infinna sig i rådstugusalen kl. 11 f. m. Toll kom också dit, men beledsagad af en underofficer och 24 grenadierer, hvilka han uppställde inne i rummet. Sjelf intog han vid bordet borgmästarens stol; men lät bortflytta de andra magistratspersonernas, så att dessa måste,

---

[1]) Här slipper ingen fram, icke ens om det vore fan sjelf!

[2]) Denna berättelse, som framställer uppträdet i en löjlig och för Rudbeck mindre fördelaktig dager, grundar sig på en af Toll nedskrifven uppsats. Enligt Rudbecks berättelse inför Hemliga Utskottet (se prot. d. 17 Aug.) var samtalet icke på långt när så kort eller så enstafvigt, ej heller så anonymt.

stående kring bordet, åhöra hans tal och mottaga hans befallningar. Han meddelade dem vid detta möte alldeles inga upplysningar om företagets orsaker och ändamål, utan förböd dem i stället att tala derom, t. o. m. att tänka derpå; — förböd dem vid lifsstraff att utsprida några rykten derom eller yttra något missnöje deröfver; — förböd dem alla sammankomster af mer än 4 personer, vid straff första gången af 20 par spö, andra gången af lifvet; — förböd dem att t. o. m. vid eldsvåda i större antal följas åt på gatan vid straff, att eljest skulle kanonerna mot dem affyras; — förböd dem att efter kl. 9 på aftonen visa sig på gatan, vid straff af 15 par spö. Deremot befallde han dem att före kl. 3 eft. m. samma dag vid vite af 20 par spö aflemna alla enskilda gevär och krutförråd; — befallde dem att låta 2 rådmän öfvervaka utlemnandet, vid straff af 50 prygel för hvardera, i händelse några gevär undangömdes; — befallde dem förse soldaterna med sängkläder och bättre rum, äfven om borgrarna sjelfva skulle derigenom sakna någon beqvämlighet; — befallde dem att enligt nu af Toll påbjuden taxa skaffa manskapet brännvin och dricka, vid kroppsstraff för dem, som fordrade högre betalning eller undangömde sina förråd; — befallde dem visa vördnad mot soldaterna och lydnad mot befälet; — befallde dem att hvarje morgon kl. 7 låta borgmästaren jemte två rådmän och två af stadens äldsta infinna sig hos Toll för att höra efter, om denne hade någonting att befalla. Efter slutad föreläsning upplöste Toll sammankomsten och begaf sig till officerarne och roade dem med att beskrifva hela detta uppträde.

Eftermiddagen samma dag ordnades åtskilliga smärre förhållanden och tillika utfärdades tvänne af Toll skrifna eller föreskrifna kungörelser. Den ena var till krigsfolket, och deruti lästes, *att alla Sveriges*

olyckor kommit från dess riksdagar; att krigsståndet, som till landets försvar klädde blodig skjorta och offrade sitt lif, hade likväl varit föraktadt och förtryckt samt utsatt för släp och hunger, under det andra medborgare förnedrade majestätet, men upphöjde sig sjelfva till småregenter hvar i sin vrå och drogo under sig allt landets goda. Det hette vidare: *kastom oss derföre i en nådig konungs armar! Blifve hans magt fullkomlig och mägtig att hämma våldet och freda den fattige,* o. s. v. Det andra manifestet var ställdt till *redlige svenske män,* och innehöll än skarpare utfall mot folkombuden, såsom *de der med list och våld orättmätigt tillvällat sig namn af Svea rikes ständer, och sedan vållat hungersnöd, försummat handel, näringar och försvarsanstalter, förtrampat allmän och enskild säkerhet, visat uppenbar sidvördnad mot majestätet, men deremot våldsamt tillegnat sig sjelfva ett obegränsadt envälde,* o. s. v.

De följande dagarna använde Toll till afsändande af bref och spejare, till afhemtande af krut från Torsebro och till vidtagande af några andra behöfliga åtgerder. När söndagen nalkades, förböd han presterna att från predikstolen tala mot Tolls företag och t. o. m. att uppläsa bönen för *riksens ständer.* En bland dem, komministern, biföll, och tog till ingångsspråk för sin predikan[1]: »*de kommo till Holofernem och sade: vänd din vrede ifrån oss; ty det är bättre, vi tjene den store konungen Nebukadnesar och äre dig hörsamme och blifve lefvande, än att vi förgås och vinne likväl intet.*» Men prosten på stället var motsträfvig och ville nödvändigt uppläsa bönen för riksens ständer; ty, sade han, jag måste åtlyda konsistorii föreskrift, hvarpå Toll svarade: *men nu är jag edert konsistorium.* När det oaktadt prosten vidhöll sin åsigt,

[1]) Judith 3: 1, 2.

utbrast Toll: *nåväl! jag ställer utanför kyrkan 2 kanoner, rigtade genom fenstret mot predikstolen och en officerare i ett annat fenster och mig sjelf på gången. I samma ögonblick, ni börjar bönen för ständerna, uppdrager jag min näsduk, och officeraren vid fenstret likaledes sin, och då affyras kanonerna.* När prosten söndagsmorgonen kom till kyrkan, såg han kanonerna med brinnande luntor derutanför och officeraren i fönstret och Toll på gången. När ordningen kom till bemälte bön, fäste Toll sina genomträngande ögon på prosten och tog med en betydelsefull åtbörd efter näsduken. Prosten hukade sig då ned i predikstolen så djupt, att ej mer än hufvudet syntes, och uteslöt bemälte bön samt öfvergick till *Fader vår*[1]; hvarvid Toll framdrog i stället för näsduken sin snusdosa och tog derur en pris; och så var äfven denna brytning lyckligen öfverstånden.

Under tiden nalkades prins Karl med några skånska regementen. Emellan honom och Toll vexlades nu åtskilliga bref och krigsrörelser af låtsad fiendtlighet; men snart kom underrättelse om revolutionens lyckliga genomförande i Stockholm, hvarefter de båda genast i all vänskaplighet förenade sina troppar[2].

---

[1]) Eller säga andre: *Barmhertige Gud.*

[2]) För bedömmandet af Tolls person och tänkesätt är det ganska betecknande, att han i en efterlemnad uppsats har på det mest obesvärade sätt sjelf och utförligen berättat alla de konstgrepp och osanningar, han vid detta tillfälle begagnade. — För bedömmandet af det sätt, hvarpå historien stundom bearbetas, är det likaledes ganska betecknande, att denna uppsats, oaktadt sin stora vigt, och oaktadt sin egenskap att hafva flutit ur Tolls egen penna, likväl icke blifvit intagen bland det stora antal ofta obetydliga bilagor, som åtfölja det i flere fall förtjenstfulla arbetet *Biografisk teckning af J. C. Toll,* som utkom 1849. Innehållet i nämnde uppsats hade ej heller passat tillsammans med den vackra dager, i hvilken nämnde teckning söker framställa Tolls person. Sitt utdrag ur dennes autobiografiska uppsats har P. Wieselgren der-

TJUGONDETREDJE KAPITLET.

PRINS KARLS FÖRETAG I SKÅNE.

Prins Fredrik Adolf var så ung och tillika så obetänksam, att man ej vågade inviga honom i hemligheten af dessa företag, isynnerhet som han misstänktes i någon mån gynna Mössornas åsigter. Han vistades för tillfället på Finspång, der qvarhållen af sin böjelse för grefvinnan Ribbing. Men detta utmärkta fruntimmer, en dotter-dotter af Arvid Horn och förmäld med riksrådet Ribbing, ansågs vara af båda dessa anledningar mycket fästad vid Mössorna. Konungen befarade, att hon skulle stärka också prins Fredrik Adolf i samma åsigter, och befallde honom derföre att oförtöfvadt lemna Finspång och begifva sig till Medevi, dit han ock ursprungligen ämnat sig för att begagna dess helovatten. Prinsen lydde och stannade vid bemälte brunnsort, alldeles okunnig om de revolutionsplaner, konungen under tiden förehade.

Annorlunda förhöll det sig med prins Karl. Vid Adolf Fredriks frånfälle hade han, som förbemält är, ådagalaggt en berömvärd trohet mot sin äldre broder. Kort derefter var likväl förhållandet dem emellan icke rätt förtroligt. Karl ansågs fortfarande böjd för Mössornas åsigter och stod derföre hos många i så stor gunst, att Gustaf säges hafva deröfver känt någonting som liknade afund. Han afslog ock prinsens önskan att blifva akademiekansler och misstänktes vilja genom förändring af den furstliga kronan nedsätta brödernas

---

emot slutat med följande utbrott af sin sårade rättskänsla. *Häraf kan läras, att gustavianska väldet 1772—1809 uppbyggdes på idel osanningar. Länge stod det ej heller, och det föll utan ära.* De la Gardiska arkivet. 14. 249.

höghet[1]). Lovisa Ulrika skall ock hafva vid denna tid sökt uppreta sina två yngre söner till deltagande i hennes eget missnöje med den äldste. Men dessa enskilda anledningar till oenighet voro småsaker i jemnförelse med den stora fördel, hela konungahuset och hvarje dess medlem skulle vinna genom en revolution, som ökade konungens magt och dymedelst äfven hela konungahusets anseende och inkomster. För att vinna denna stora gemensamma fördel glömde man alla enskilda tvister, och i December 1771 skall mellan de båda äldre bröderna blifvit ingången en nära och vänskaplig förbindelse[2]). Den tyckes likväl ännu icke hafva sträckt sig till förtroende om hela revolutionsplanen, hvilken då ej heller var fullständigt utbildad. Det ena med det andra skedde, som vi veta, först någon tid derefter och enligt den i hemligheten invigde Tolls tillstyrkan.

Den andel i företaget, som nu anförtroddes åt prins Karl, var att resa till Skåne och söka vinna dervarande regementen och befolkning genom att utmåla konungens belägenhet såsom högst olycklig och ständernas magt såsom högst förderflig, och att sedermera vid underrättelsen om Sprengportens ankomst till Stockholm höja upprorsfanan. Derjemnte skulle prinsen underhålla hemlig förbindelse med den i Kristianstad varande Toll. Som svepskäl för resan föregafs, att prinsen ville i Skåne möta sin moder, hvilken hemväntades från Preussen. Afskedet mellan bröderna var hjertligt. Gustaf bad Karl säga, hvad han önskade till belöning, i händelse företaget lyckades. Karl tackade, men begärde ingenting annat än att icke blifva mot sin önskan trugad till någon äktenskaplig förbindelse. Hvad sjelfva upprorsrörelsen angick, gaf

---

[1]) Sid. 102.

[2]) Danska min. br. d. 20 Dec. 1771.

Gustaf honom, dock endast mundtligen, en alldeles oinskränkt fullmagt. Han bröt ock itu en silfverdaler[1]) samt lemnade ena hälften åt prinsen med tillsägelse att icke lyda någon från konungen kommen befallning, icke ens om den vore af statssekreterare kontrasignerad, såframt ej öfverbringaren tillika framvisade konungens hälft af det itubrutna myntet.

Prinsens uppdrag var icke lätt; ty i Skåne funnos ganska många herremän och städer, t. ex. både Malmö och Kristianstad, hvilka hyllade Mössornas åsigter. Dit kommen, meddelade väl prinsen sina tankar åt några närmare förtrogna och sökte genom dem oförmärkt bearbeta sinnesstämningen; men för allmänheten låtsade han blott fara omkring och roa sig, under det han väntade på moderns hemkomst. För alla händelser lät han i tysthet hålla ett fartyg i beredskap vid Ystad[1]) för att på detsamma rymma öfver till Tyskland, i händelse företaget misslyckades.

Emellertid nalkades den stund, då man väntade Sprengporten tillbaka från Finnland. Karl hade derföre d. 27 Juli skrifvit till Toll och befallt honom, som nämndt är, att d. 12 Augusti börja resningen i Kristianstad, *och*, tillade prinsen skämtande, *vid första underrättelsen om edert företag, samlar jag de skånska regementerna och tågar mot eder med grym föresats att tillintetgöra hela eder tropp*. Prinsen ålade tillika Toll att framlägga detta bref för Hellichius i afsigt att förvissa denne, om konungens bifall och om blifvande belöning. Kort derefter fick ock prinsen underrättelse om, att rörelsen i Kristianstad verkligen börjat. Han hopkallade då en stor samling af i trakten varande krigsbefäl och adel och meddelade dem underrät-

---

[1]) *En guldmedalj*, säger Hochschild.

[2]) Några säga vid Åhus.

telsen om upproret och tillika sin önskan att detsamma så fort som möjligt undertrycka; och *att derigenom*, sade han, *rädda konungen, fäderneslandet och vår sälla frihet.* Han uttalade tillika mycken förvåning och harm öfver Hellichii företag, och gjorde allt detta så lifligt och naturligt, att ingen betviflade uppригtigheten af hans ord. Alla beslöto ock, att skånska regementerna skulle genast samlas och föras mot Kristianstad, och många herremän, som voro ifriga Mössor och önskade qväfva Hellichii, som de trodde, af Hattarna tillställda rörelse, erbödo sig att till tropparnas underhåll låta från sina gods skicka behöfligt munförråd. På samma gång sände prinsen till Stockholm en löjtnant Boltenstern med underrättelse till regeringen om det utbrustna upproret; men tillika med ett i Boltensterns sadel insydt bref till konungen, i hvilket bland annat lästes följande. *Allt är i god ordning, och jag marcherar nu genast till Kristianstad. I dag är jag en god Mössa, men om ett par dagar en rebell mot hela Mösspartiet. Det är för eders maj:t, som jag nu sätter min frihet och mitt lif på spel. Jag hoppas väl, att slutet skall svara mot början; men i vidrigt fall beder jag eders maj:t ej taga illa upp, att jag i god ordning drager mig ur spelet och reser till Hamburg, dit eders maj:t då torde hafva godheten sända mig en vexel.* Med några samlade troppar tågade han nu mot Kristianstad för att, som det hette, kringränna fästningen och kufva upproret. På vägen erhöll han från konungen underrättelse om, att rådet hade till öfverbefälhafvare i Skåne utnämnt i hans ställe riksrådet Funck, och att denne skulle snart anlända. Vid så hotande utsigter och vid tanken på många skåningars tillgifvenhet för Mössorna, började prinsen blifva orolig. Ena gången ämnade han genast rymma undan till Hamburg. En annan gång föresatte han sig,

att vid Funcks ankomst låta häkta och, säges det, i händelse af motstånd, äfven döda bemälte herre. Prinsen uppgjorde härom med sina förtrogna följande plan. I närheten af prinsens boning skulle två sqvadroner pålitliga ryttare hållas dolda, och likaså 8 officerare. Prinsen skulle under förevändning af en förtroligare öfverläggning inbjuda Funck till sitt inre rum. Efter en half timmes samtal, skulle prinsen rycka upp fönstret och ropa på hjelp *mot Funck och hans våldsamheter*, och då skulle de 8 officerarna rusa fram och häkta denne sednare[1]). Emellertid fortsatte prinsen tåget mot Kristianstad. Under detsamma erhöll han snart underrättelse om revolutionens lyckliga genomförande i Stockholm. Han meddelade denna nyhet åt närvarande herrar och krigsbefäl, samt uppmanade dem att följa exemplet. Några drogo sig väl för tillfället undan, men de flesta aflade den begärda eden, hvarefter prinsens troppar och Kristianstads besättning vänskapligen förenades med hvarandra. Mot denna magt vågade ingen der i landskapet uppresa sig, och på sådant sätt blef den skånska afdelningen af nu pågående statshvälfning lyckligen bragt till ända.

TJUGONDEFJERDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771—1772. SISTA REVOLUTIONS-FÖRBEREDELSERNA I STOCKHOLM.

Sedan Toll, Sprengporten och prins Karl blifvit skickade hvar till sin bestämmelseort, och den

---

[1]) Uppsala bibl. Gustafvianska papperen. Tom. 35. En berättelse af Mörner, uppsatt d. 10 Februari 1783; och hvilkens sanning finnes bekräftad genom egenhändiga påtecknade intyg af prins Karl och af F. G. Strömfelt och C. A. Wachtmeister.

tillämnade regeringsformen uppsatt, återstod för konungen sjelf ingenting annat, än att invänta finnarnas ankomst. Han tycktes ock vid denna tid sysselsätta sig endast med nöjen och underskref utan motstånd nästan allt, hvad rådet eller Hemliga Utskottet honom förelade, dock med ett undantag. När Rudbeck enligt ständernas föreskrift anträdde resan till södra Sverge, förordnade Mössorna Pechlin att under tiden förvalta öfverståthållare-sysslan. Detta syntes konungen allt för närgånget, och han ville i början ej underskrifva beslutet, men måste dock slutligen dertill beqväma sig.

Under tiden inträffade en händelse, som lätt kunnat förorsaka hela företagets misslyckande. I ett förtroligt bref hade Gustaf meddelat Ludvig den femtonde underrättelse om sin nu snart tillämnade statshvälfning. Denna skrifvelse har, så berättas det, grefvinnan Du Barry sett sistnämnde konung genomläsa med ovanligt mycken uppmärksamhet och om qvällen gömma under sin hufvudkudde. Nästa natt lyckades hon bortsmyga och låta afskrifva den och sålde derpå afskriften åt engelska sändebudet i Paris. Säkert är, att denne på ett eller annat sätt förskaffade sig en afskrift af besagde bref och skickade den till regeringen i London, hvilken oförtöfvadt meddelade den vigtiga upptäkten åt engelska beskickningen i Stockholm, denne likaledes åt Rysslands och Danmarks dervarande sändebud samt åt Mössornas ledare. Brefvet var dock skrifvet i så allmänna ordalag, att någon omedelbar anklagelse svårligen kunde på detsamma grundas, ej heller någon närmare upplysning om tillställningen och dess deltagare erhållas. Ostermann, dårad af Gustafs upprepade tal om sin Petersburgs-resa, ville ej tro på den ifrån London komna underrättelsen; och äfven andra betviflade dess innehåll. Många riksdagsmän sökte dessutom inbilla sig och andra, att alltsam-

mans var en dikt, uppgjord för att skrämma ständerna och afbryta riksdagen[1]. Emellertid blefvo rådets redan förut väckta misstankar mycket ökade. Det uppköpte också än mera spannemål för att sändas till de nödlidande landskapen, och man föreslog att till lugnets betryggande inkalla något krigsfolk. Detta skedde likväl icke ännu, emedan man ej trodde faran så nära. Likväl begynte en viss oro i sinnena förspörjas, och man liksom kände i luften, att någon stor omhvälfning förbereddes.

Åtskilliga medlemmar i Hemliga Utskottet förde på de sista dagarna icke så högt språk som förut, dock med undantag af Essen, hvilken oförfäradt vidhöll och uttalade sina frisinnade åsigter.

Den allra sista tidens tilldragelser berätta vi hvar och en under den dag, på hvilken den inträffade. Dervid bör dock nämnas det besynnerliga förhållande, att en mängd protokoll, både rådets och riddarhusets m. fl. hafva för denna tid blifvit undanskaffade, och derigenom på samma gång säkert många och vigtiga upplysningar. Vi skola likväl här nedan berätta de spridda uppgifter i ämnet, som kunnat från andra håll sammanletas.

DEN 16 AUGUSTI.

Sent på qvällen anlände Rudbeck till Stockholm med första underrättelsen om det i Kristianstad utbrustna upproret och om det sätt, hvarpå man utestängt honom från nämnde fästning. Han skyndade med dessa nyheter redan samma afton[2] till konungen. Denne visade mycken förvåning och harm öfver Hellichii företag, och mycken ifver

---

[1]) Uppsala bibl. Hochschilds Anledningar.

[2]) Några säga först d. 17 Augnsti på morgonen.

att detsamma genast undertrycka. Han omfamnade Rudbeck, kallade honom sin bästa vän, och tackade för hans visade nit och verksamhet; och allt detta med så mycken värma och skådespelare-skicklighet, att Rudbeck blef fullkomligen bedragen och trodde konungen oskyldig, icke blott i detta företag utan nära nog också till alla de äregiriga omstörtnings-planer, för hvilka han varit misstänkt.

DEN 17 AUGUSTI

om morgonen infann sig Rudbeck i Hemliga Utskottet och aflade också der berättelse om sin resa och om upproret i Kristianstad. Sistnämnde nyhet väckte oro och bestörtning och hos de flesta starka misstankar om konungens delaktighet i företaget. Mössorna beslöto ock att, om så behöfdes, äfven mot honom försvara det hotade statsskicket. Man utnämnde Funck till öfverbefälhafvare i Skåne och under honom Pechlin till befälhafvare öfver Kalmare, Jönköpings och Kronebergs regementen, hvilka befalldes hålla sig marchfärdiga; man utnämnde ock Kalling till öfverbefälhafvare i Stockholm och det med tämligen oinskränkt magt; man beordrade en bataljon af Upplands och en af Södermanlands regemente att så fort möjligt inrycka i hufvudstaden; man beslöt, att prinsarna Karl och Fredrik Adolf skulle genast återkallas, och att konungen sjelf icke borde få aflägsna sig[1]), och ytterligare, att stadens borgerskap skulle för lugnets betryggande nattetid patrullera kring gatorna. Det säges ock, att Mössornas ledare samt engelska och

---

[1]) Några säga, att man befallt vakten vid tullarna icke släppa honom ut.

rysska sändebuden hållit öfverläggningar om, huruvida man ej, enligt engelsmannens tillstyrkande, borde nu genast försäkra sig om konungens person och om Skeppsholmen, artillerigården och tygförråden; men att man beslutat uppskjuta dessa åtgerder, tills de från landet inkallade tropparna hunnit anlända, hvilket man hoppades skulle ske natten mellan d. 19 och 20 Augusti. På förslag af prosten Wijkman beslöts ock att till allmänhetens upplysande låta från trycket utgifva en berättelse om allt, hvad ständerna gjort för att afhjelpa den hungersnöd, öfver hvilken regeringens fiender anförde så många klagomål[1]).

Denna dag kom till Stockholm löjtnant Boltenstern, hvilken prins Karl skickat med öppna bref till regeringen och förstuckna till konungen. Hemliga Utskottet trodde i början prinsens offentliga skrifvelser vara ärligt menade, och tilldelade fördenskull budbäraren en penningebelöning för den skyndsamhet, hvarmed han fullgjort sitt uppdrag. Konungen å sin sida lät hemligen tillställa honom ett svar till prins Karl, innehållande underrättelse, om hvad Mössorna gjort, och föreskrift om hvad prinsen borde göra, hvarpå Boltenstern ofördröjligen återvände till Skåne. Med ständigt växande oro ångrade Mössorna snart sin godtrogenhet. *Det hade varit bättre*, sade Düben, *om man i stället för att belöna Boltenstern hade satt honom i Rosenkammaren och tvungit honom bekänna allt, hvad han om dessa rörelser hade sig bekant.*

Med stor skicklighet sökte emellertid konungen dölja sin förbindelse med upprorsmännen. Han bevistade alla rådsöfverläggningar i detta ämne, skärpte de beslut, som mot Hellichius fattades, samt underskref genast de befallningar, som rådet i ty fall utfärdade, äfven de till prins Karl; väl

[1]) Heml. Utsk. prot. d. 17 Aug. 1772.

vetande, att enligt hemliga öfverenskommelsen dessa icke skulle efterlefvas. I fråga om upprorets qväfvande visade han en ifver, till utseendet så stor och uppriktig, att prest- och borgare-stånden samt Heml. Utskottet honom för densamma formligen berömde och betackade[1]). Kalling begärde företräde för att uppvakta, kanske egentligen för att utforska den af många dock misstänkte fursten. Denne, anande någon dylik afsigt, valde under samtalet sin plats så, att Kalling fick solen midt i sitt ansigte och derigenom hindrades från att noga iakttaga rörelserna i konungens. Om aftonen voro riksrådet Ribbing jemnte några andra herrar befallda till hofvet, och samtalet föll på dagens stora nyhet. Med uttryck af ovilja och förvåning öfver hela upprors-företaget utbrast konungen: *i sanning, någonting högst besynnerligt!* — *Men*, tillade Ribbing och fäste en forskande blick på konungen, *men det allra besynnerligaste är, att officeraren i Kristianstad sade åt baron Rudbeck, det alltsammans skedde på eders maj:ts befallning.* Utan att ett ögonblick förlora sin fattning svarade konungen: *ni misstager er. Det var skyltvakten, som yttrade dessa ord, men icke officeraren, hvilken säkert var bättre underrättad.*

På aftonen denna dag erhöll konungen genom en grefvinna Posse och en hofpredikant Wrangel[2]) underrättelse om, att Mössorna bekommit afskrift af hans nyss omtalade bref till konung Ludvig, och att de till följe deraf ämnade vidtaga strängare

---

[1]) Borgareståndets prot. d. 18 Aug. 1772. Heml. Utsk. prot. d. 17 Augusti 1772.

[2]) La dernière revolution en Suéde par Des Maisons t. 1782 s. 211 säger, att Essen, utgående från den sammankomst, i hvilken Mössorna beslutat snart fängsla konungen, mötte sin svåger Saltza, och okunnig om dennes nära förbindelse med hofvet, anförtrodde honom de tagna besluten, hvilka Saltza genast omtalade för konungen.

åtgerder, kanske t. o. m. försäkra sig om hans person. Faran stod således hotande öfver hufvudet och kunde blott genom beslutsamhet och kraft afböjas. Dessa egenskaper utvecklade också Gustaf nu, liksom nästan alltid vid tillfällen af någon större fara. Han beslöt trotsa den nu förestående, och vid nattens inbrott uppsökte och åtföljde han de borgerskapets patruller, som genomtågade gatorna. Emedan åtgerden åsyftade stadens säkerhet, kunde man ej hindra honom derifrån; men under denna gemensamma tjenstgörning lyckades han att med sitt lediga och behagliga umgänges-sätt vinna bland borgerskapet många och varma anhängare. Rådets afsigt med denna patrullering var rigtad mot konungen; dennes snille omvände och rigtade den mot rådet.

DEN 18 AUGUSTI.

Den dagen förut beslutade kungörelsen om åtgerderna till hungersnödens afhjelpande var nu färdig och blef i Hemliga Utskottet uppläst och gillad. Den omtalade, huru Mösspartiets fiender *för att stifta oro och missnöje hade genom lömska och osannfärdiga rykten sökt kasta skugga på riksens ständer, såsom de der vanvårdat sin pligt att förekomma hungersnöden.* Till vederläggande af denna beskyllning omtalades nu, huru ständerna anslagit 1 million d. s. och afsändt mellan 80- och 90,000 tunnor säd[1]). Dagen derpå inträffade revolutionen, hvarföre naturligtvis denna försvarsskrift aldrig kom till allmänhetens kännedom.

---

[1]) Heml. Utskott. prot. d. 18 Aug. 1772 med bilaga.

Ständerna gillade alla de beslut, som Hemliga Utskottet till upprorets qväfvande fattat, och längre fram på dagen erhöllo Mössornas ledare närmare kunskap om konungens revolutions-plan. De trodde dock faran icke så nära, utan vidhöllo sitt beslut att icke tillgripa några allmänna och kraftigare motanstalter, förr än manskapet från Uppland och Södermanland inkommit, d. v. s. först den 20 Augusti. Man ville dock redan nu bemägtiga sig öfverste De Carnall, hvilken var en bland konungens förnämsta revolutions-handtlangare. Men oaktadt mycket sökande kunde mannen icke anträffas.

Genom sin kunskapare presten Stenbeck erhöll konungen denna dag underrättelse om Mössornas sist fattade beslut och såg med häpnad, huru hotande och nära faran hängde honom öfver hufvudet. En dag till, och han skulle måhända blifva fängslad, blifva afsatt. Skulle han väl, för att förekomma motpartiet, låta revolutionen utbryta redan nu, och ehuru Sprengporten med finnarne icke framkommit? Kunde han väl våga ett dylikt försök? Kunde han väl uppskjuta det? Han vände sig till den förtrogne rådgifvaren öfverste-löjtnant Saltza. *Nu eller aldrig*, svarade denne; konungen tvekade likväl och ville uppskjuta utbrottet i förhoppning, att Sprengporten skulle inom 24 timmar ankomma. Saltza var dock envis och bad konungen besinna, *huru Adolf Fredriks obeslutsamhet 1756 hade fört Brahe och andra hofvets vänner till stupstocken.* Saltza vände sig ock till Vergennes och Beylon, hvilka då jemnte spanska sändebudet Lascy understödde hans åsigt så kraftigt, att konungen ändtligen beslöt redan följande dag utföra revolutionen [1]). Saltza uppsatte dertill en plan,

---

[1]) Några säga, att Saltza var af ett svårt giktanfall hållen vid sängen. Enligt Sprengportens berättelse, Kgl. bibl. Mscpt, föreföll ofvan inryckta samtal d. 16 Augusti.

som denna dag på aftonen inlemnades till konungen och blef sedermera i flere punkter följd[1]).

För verkställande af det fattade beslutet vidtogos nu åtskilliga förberedande anstalter. Till afledande af alla misstankar utlystes mottagning och publik spisning till kl. 1 följande dag d. 19 Augusti. Till bestridande af nödiga revolutions-utgifter uttog konungen hos franska sändebudet 5000 dukater och 200,000 d. k. m. Till vinnande af krigsfolkets tillgifvenhet besökte konungen vaktparaden och gick igenom alla lederna under hvarjehanda för manskapet välbehagligt samtal. Till statshvälfningens understödjande sökte kapten König att inom gardet förbereda åtskilliga öfver- men i synnerhet underofficerare; och emedan skarpa skott felades, narrade han Kalling att sådana utlemna under förevändning, att de behöfdes till försvar mot en af hofvet tillämnad revolution. Till spanska sändebudet Lascy lät konungen föra ett skrin, i hvilket han förvarat sina vigtigaste hemliga papper. *De äro*, mente han, *hvarken på slottet ej heller hos franska sändebudet säkra för Mösspartiets efterspaningar och tillgrepp, i händelse detta skulle segra; och de skulle i sådant fall blifva framdragna och begagnade som förföljelsemedel mot de personer, som varit i revolutions-företaget inveckade.* I ett bland slottets rum lät han slutligen instänga en person, som der under bevakning renskref på pergament den regeringsform, konungen ämnade införa.

I öfrigt sökte han fortfarande förblinda och missleda sina motståndare. Han uppkallade Rudbeck återigen på slottet, och när denne inträdde, visade sig konungen ifrigt sysselsatt med att rita symönster åt en bland hofdamerna. Vid återkomsten från besöket sade också Rudbeck: *den gode mannen är icke farlig för någon enda menniska.*

---

[1]) Finnes i Uppsala bibl. Gustafvianska papperen. Tom. 35.

Men nu lät ock Pechlin anmäla sig till uppvaktning. Konungen, som mycket fruktade denne man och hans skarpsynta blick, nedref genast sitt upplaggda hår, framdrog det öfver ögonen och lät det mycket öfverpudras, hvarjemte några gardiner fälldes. Konungen valde dessutom sin plats så, att en skymmande skugga föll öfver ansigtet. Derefter insläpptes Pechlin, hvilken under ett långt samtal om upproret icke tyckes hafva i konungens ansigte upptäckt någon rörelse, som antydde hemligt förstånd med Hellichius. På förmiddagen bevistade konungen rådets öfverläggningar och deltog i och underskref dess beslut mot skånska upproret; bland andra ock en varnande kungörelse, i hvilken han kallade Hellichius en upprorisk och äreförgäten menniska[1]). Eftermiddagen bevistade han en repetition af musiken till den nya operan Thetis och Pelée och gaf på qvällen en stor fest, till hvilken också Rudbeck och många Mössor blifvit befallda. I hela sällskapet var konungen den gladaste, den mest obesvärade, och han talade nästan uteslutande om teaterns nöjen och om den nu gifna musiken. Till sitt sällskap vid spelbordet kallade han ock general Pechlins fru. Hon förlorade dervid en tämlig summa. När konungen den mottog, sade han: *jag vill förvara den som en erinran af denna afton; men beklagar, att jag för ögonblicket icke har något motsvarande minnestecken att lemna. — Dessa ers maj:ts ord,* genmälte hon, *skola alltid i mitt hjerta förvaras såsom det skönaste vedermäle af ers majestäts godhet. — Det kommer jag snart att få se,* svarade konungen.

Sedan gästerna lemnat slottet, tillkallade konungen sin öfverhofpredikant, Karl Magnus Wrangel,

---

[1]) Några tro denna kungörelse vara af rådet på eget bevåg dock under konungens namn utfärdad.

och frågade, om en revolution innebure någon synd mot Gud. Wrangel skall hafva genmält, att detta icke vore händelsen, så framt afsigten endast vore främjandet af undersåtarnes väl. Med detta svar gaf sig konungen tillfreds och befallte Wrangel infinna sig på slottet följande morgon kl. 5, då konungen ämnade begå nattvarden.

Sedan öfver-hofpredikanten sent på qvällen aflägsnat sig, skref konungen till Vergennes, och uppdrog åt denne att för Ludvig den femtonde förklara Gustafs oföränderliga *vänskap och tacksamhet, och tillika den förhoppning, att i händelse af olycklig utgång hans vänner och i synnerhet hans trogne broder prins Karl måtte finna skydd hos Frankrikes konung, svenska kronans äldsta och trognaste bundsförvandt.* Brefvet var författadt i så varma ordalag, att konung Ludvig under genomläsandet fällde tårar[1]). Tillika skref Gustaf till prins Karl sjelf ett slags afskedsbref, hvari bland annat lästes följande ord: *skulle jag falla ett offer för mitt nit för fäderneslandet, så besvär jag dig att aldrig hämnas min död på någon svensk; emedan jag är öfvertygad om, att jag aldrig kommer att falla för svensk hand.* Sedan brefven blifvit förseglade, red han ut och följde såsom förra natten de omtalade borgare-patrullerna. Vid artillerigården ville skyltvakten icke släppa honom fram. *Känner du,* utbrast konungen, *känner du, hvem det är, som talar med dig? — Åh ja!* svarade soldaten, *men jag känner ock min skyldighet.* I öfrigt inträffade under nattens lopp ingenting af vigt, och konungens glada och älskvärda uppförande tillvann honom i än högre grad de patrullerande borgrarnes tillgifvenhet.

---

[1]) Riksark. Creutz min. br. fr. Paris d. 18 Sept. 1772.

TJUGONDEFEMTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771, 1772. STATSHVÄLFNINGEN D. 19—21 AUGUSTI 1772.

DEN 19 AUGUSTI.

Tidigt på morgonen infann sig öfver-hofpredikanten Wrangel på slottet och meddelade konungen nattvarden, hvilken denne enligt Wrangels berättelse med djup andakt och rörelse mottog[1]). På förmiddagen samlades rådet i god tid för att öfverlägga om det förhållningsbref, som borde utfärdas för riksrådet Funck, såsom blifvande öfverbefälhafvare i Skåne. Några säga, att äfven konungen deltagit i öfverläggningen, och att derunder förefallit några tvister mellan honom samt rådsherrarna och isynnerhet grefve Kalling; — likaså att rådet begärt få se konungens nyss erhållna bref från prins Karl; — att konungen afslagit denna begäran; — att rådet fördenskull velat fängsla honom; men att han med värja i hand lemnat rummet, ehuru Kalling sökt sådant hindra; — att en lifdrabant Boije bidragit till konungens räddning, o. s. v. I hvad mån dessa sägner innehålla sanning, öfverdrifter eller dikter är ännu omöjligt att afgöra. Återkommen från rådet till sina rum, yppade konungen för den närmaste omgifningen sina afsigter, lemnade i deras tillsvidare-förvar 4,000 dukater med begäran att, i händelse han fölle, skulle en hvar bland dem troget understödja hans broder, prins Karl[2]). Just som han skulle rida ut och börja

---

1) Uppsala bibl. Hamiltons berättelse. Jfr Westin, Hofcleresiets historia 3. 387.

2) Fersen 3. 106, säger, det Gustaf befallde dem, i händelse han fölle, att strida för prins Karl, åt hvilken han *anförtrodde hämnden.* — Hamilton säger, att Gustaf på morgonen sade åt sina förtrogna: *faller jag, så lemnen min blodiga skjorta åt bror Karl.*

revolutionen öfverfölls han af någon tvekan om utgången och af någon oro öfver sitt och sina anhängares blifvande öde[1]). Efter ett par ögonblick fattade han dock åter mod och steg till häst samt begaf sig till artillerigården och vaktparaden.

Hit hade Saltza och De Carnall samlat en skara officerare, förmodligen medlemmar af Svenska Botten. Det var mellan dessa ledare och konungen i förväg uppgjordt, att, ifall han efter slutad parad återvände till häst derifrån, betydde sådant, att revolutionen vore uppskjuten, och att officerarne skulle skingras; men att, ifall konungen ginge till fots, skulle revolutionen genast verkställas och officerarne fördenskull följa med till slottet. När vaktparaden i vanlig ordning förrättades, gick konungen genom lederna, talade med soldaterna, och äfvenså med underofficerarna och om dessa sednares tjensteår. På hans tillfrågan meddelades bland annat också den uppgiften, att fordom hade underofficerare kunnat blifva befordrade ända till kaptener. Konungen anmärkte då: *sådant kan icke ske nu, och så länge riksens ständer hålla kabinetter; men skulle väl kunna hända framdeles, ty all ting kan förändras.* Sedan paraden var slut, sade konungen till de närvarande officerarna: *efter alla herrarna gå till fots, kan väl också jag göra på samma sätt,* hvarefter han beledsagad af den stora officerare-skaran vandrade upp till slottet. Några berätta, att vid artillerigården kom till hans understöd bryggaren Rehn i spetsen för borgerskapets kavalleri, och att vid uppbrottet konungen med en blick mot den klarnade himlen utbrast:

[1]) Enligt Hamiltons anekdoter förorsakades det korta dröjsmålet icke af tvekan utan af en kort bön. Hochschilds anledningar säga deremot, att konungen blef af rädsla så betagen, att han vägrade stiga till häst; men att han blef dit nästan med trug upplyftad af öfverste Fredr. Posse och af några andra herrar, hvilka gått så långt, att de ej hade annat val än att segra eller falla.

se, mina vänner! det blåser nordan. Det är ett godt tecken. Samma vind blåste, när konung Gustaf den förste bröt upp med sina dalkarlar och frälsade Sverge från den tidens tyranni. Dessa ord mottogos med jublande glädjerop af den omgifvande stora menniskoskaran, hvilken nu också följde honom till slottet.

Här hade König sammanhållit och ordnat den både afgående och kommande vakten. Märkligt nog var der ock samlad en ovanligt stor mängd af hufvudstadens befolkning. König förde konungen och alla tillstädes-varande öfver- och underofficerare in i den så kallade rapport-salen[1]), hvars dörrar sedermera stängdes. Nu och med sin vanliga vältalighet[2]) började konungen beskrifva, huru *han varit tvungen sammankalla sitt trogna garde för att rädda icke blott sitt eget lif, hvilket sväfvade i fara, utan ock hela riket. Detta vore nämligen förloradt, så framt han icke blefve understödd i sitt nu anställda försök. Hans afsigt vore att aflyfta det aristokratiska mångväldet och återskaffa landet dess gamla och lagliga frihet och dess gamla och lysande ära, hvilken blifvit befläckad genom mutbarhet, partitvister och oordningar. Han ville nu för dess frälsning och tillsammans med sitt trogna garde våga lif och blod.* För att ådagalägga, det han icke åsyftade något envälde, framtog och uppläste han med lyftad hand en sin egenhändigt skrifna ed af innehåll, *det hans enda uppsåt vore att återställa lugnet, afskaffa den förtryckande aristokratiska magten samt återupplifva Sverges gamla lagar och frihet före 1680.* Slutet var:

---

[1]) Några säga *ordersalen,* måhända samma rum.

[2]) Fersen 3. 107, säger: att konungen till följe af oro och tvekan i början talade utan sammanhang och utan sin vanliga färdighet, och att officerarne derför iakttogo en afskräckande tystnad; men att konungen, uppryckt af den hotande faran, lyckades återsamla sina tankar och derefter med vanlig skicklighet lägga sina ord.

jag afsäger mig nu, såsom jag redan förut gjort, det förhatliga konungsliga envåldet eller den så kallade suveräniteten, och jag anser som min största ära att vara den förste medborgaren bland ett rättskaffens fritt folk; detta allt, så sannt mig Gud hjelpe till lif och själ! Derefter sade han: *viljen I följa mig såsom edre förfäder följde Gustaf Wasa och Gustaf Adolf, så vill jag våga mitt lif för eder och för fäderneslandets frälsning*[1]. En fänrik Liewen ropade genast sitt *ja!* och efterföljdes af alla underofficerarna och derpå ock af öfverofficerarna, dock ej af alla. En löjtnant Düben blef så förskräckt, att han svimmade, och en kapten Fr. Cederström vägrade sitt bifall. *Jag har*, sade den sednare, *jag har redan förut svurit trohetsed åt eders maj:t och behöfver ej förnya den. — Betänk hvad ni gör!* sade konungen. — *Jag har det redan betänkt*, svarade Cederström; *jag är beredd utgjuta mitt blod för eders maj:t, om så behöfves; men vill icke draga min värja emot statens och folkets frihet; och om jag brute min trohetsed mot ständerna, skulle min trohetsed mot eders maj:t vara af föga värde*[2]. Med Cederström instämde tre andra officerare, Löwenhielm, Rydingsvärd och Taube. Men när alla de öfriga aflade den trohetsed, konungen förestafvade, åtrade sig Löwenhielm och Rydingsvärd och följde mängdens exempel. Konungen befarade dock, att Cederströms uppförande skulle locka andra till efterföljd och vände sig derför än

---

[1]) Fersen 3. 107, säger, det konungen slatade sitt tal med att låta sitt garde välja, antingen det *ville föra honom till stupstocken eller ock med fara för eget lif dela med honom den äran att hafva räddat fäderneslandet.*

[2]) Enligt Hamiltons anekdoter skall konungen hafva sagt: *hur kan en adelsman sätta sin konung i jemnförelse med några borgare,* och Cederström svarat: *jag har svurit dessa medborgare min ed, och som jag ej kan återtaga den, lemnar jag nöjd min värja i händerna på den konung, hvilken jag vördar, utan att dock kunna härutinnan följa.*

en gång till honom och sade: *jag vill återlemna eder värja såsom bevis på min aktning och min goda tanke om eder. Jag fordrar ej heller af eder någon ed, men följ mig blott i dag.* Cederström svarade: *eders maj:t kan omöjligen ega så mycket förtroende för mig; jag anhåller fördenskull att för i dag blifva befriad från all tjenstgörning.* — Det blef dervid. Cederström och Taube[1]) fingo qvarstanna under bevakning; alla de öfriga, Ehrenkrook och König främst, underskrefvo den trohetsed, konungen dem förelaggt. Sin egen och egenhändigt skrifna försäkran lemnade konungen sedermera åt officerarna till förvar och till säkerhet.

Medan detta i rapport-salen afhandlades, kom Kalling för att bedja konungen infinna sig i rådet till afgörande af några vigtiga ärender. Han släpptes likväl icke in i salen, utan fick återvända med den helsning, att konungen skulle snart komma efter. Men i stället kommo först Fr. Horn, De Carnall och några officerare och sedermera en vakt af 24 man, hvilken under en kapten Aminoffs befäl tillstängde rådkammar-dörren och hindrade rådsherrarna från att lemna rummet.

Som berättadt är, hade nu vaktens öfver- och underbefäl samt en mängd andra officerare öfvergått till konungens sida, men manskapet återstod. Dagens båda vakter blefvo fördenskull införda på slottets inre borggård, der konungen ämnade tala äfven med dem. På vägen dit blef dock en och annan bland hans omgifning orolig, emedan de icke sågo några högre uppsatta personer deltaga i rörelsen, och äfven konungen sjelf visade någon tvehågsenhet. Men en underofficer, som hört deras misströstande ord, utropade då: *det skall nog gå bra! Lefve konung Gustaf den tredje!* hvarpå denne utbrast: *välan! jag följer lyckans röst!* och

[1]) Fersen 3. 445, säger blott Cederström.

gick så in på inre borggården och befallde tillsluta och med kedjor stänga dess portar. Derefter höll han till soldaterna ett tal af ungefär samma innehåll som det i rapport-salen. På frågan, om de ville understödja hans företag, hördes väl ett enstaka *nej!* men för öfrigt blott högljudda *ja!* Konungen aflade då också inför denna tropp sin nyssnämnde försäkran och mottog dess trohetsed. Derpå utdelades skarpa skott samt åt hvar soldat en och åt hvar underofficer tre dukater. Sedan utskickades en gardesauditör vid namn Stenhoff, hvilken under någon betäckning red omkring och på alla vigtigare platser lät stöta i trumpeter och derefter uppläste en konungens befallning till stadens innevånare att hålla sig stilla, och derjemnte en konungens försäkran, det hans enda syftemål vore *att skydda friheten och frälsa riket från det aristokratiska ok, man nu mer än någonsin varit sinnad att pålägga hans trogna undersåtare.* Vakt sändes till bankens skydd, och König förordnades till anförare för den del af gardet, som skulle stanna vid slottet.

I spetsen för den öfriga delen af vakten och med värja i hand red konungen vid pass kl. 12 middagstiden ut genom norra slottsporten, Lejonbacken utföre och till artillerigården. Här öfvergingo befäl och manskap genast till hans sida och aflade den begärda trohetseden. Behöflig ammunition utdelades derefter åt tropparna, och vakter sändes till alla tullar för att tills vidare hålla dem stängda; likaså kanoner med servis och ammunition till slottet och stadens vigtigaste platser. För att tillbakavisa det från landet inkallade manskapet skickades Ramsay mot uppländningarna och en annan officer mot södermanländningarna. De förras anförare, en Cederström, togs i fängsligt förvar, men manskapet liksom södermanländningarna förplä-

gades, hvarpå begge tropparna välsignade konungen och vände hem till sina rotar[1]).

Man befarade motstånd af manskap och befäl vid flottan, hvarest många officerare och sjelfva öfver-befälhafvaren vice-amiralen Falkengren tillhörde Mösspartiet. Konungen hade åt schoutbynachten Karl Tersmeden anförtrott revolutionens genomförande på denna punkt. Det svåra uppdraget blef i någon mån lättadt derigenom, att Falkengren var för tillfället på slottet och der tillika med de öfriga rådsherrarna instängd. Sedan konungens rörelse kommit i fart, lät Tersmeden uppdraga vindbryggan mellan Blasie- och Skeppsholmen. Knappt var likväl detta gjordt, förr än från Norr kommo Hessenstein och Pechlin, förmodligen för att sätta sig i spetsen för de bland sjöbefälet talrika Mössorna. Men när de sågo sig förekomna och bryggan uppdragen, vände besagde herrar om och läto ej mer höra af sig[2]). Bland officerarne på stället uppstod emellertid så högljudt knorr, att Tersmeden endast genom stränga hotelser kunde skrämma dem från våldsamt utbrott. Han torde dock i längden hafva misslyckats, ifall man ej snart nog börjat från artillerigården och Staden höra lifligt hurrande och rop af *lefve konungen!* Då tog Tersmeden bladet från munnen och omtalade för både befäl och manskap, hvad egentligen var å färde och använde dervid ungefär samma framställningssätt och skäl, man på de andra ställena begagnat. Många officerare voro dock ovilliga, tills

---

[1]) En berättelse är, att uppländningarnas officerare i början ämnat försvara det fria statsskicket; men att en gammal fänrik hållit sådana tal, att först manskapet och sedan befälet gick öfver till konungens sida.

[2]) Enligt en annan berättelse hade dessa två herrar med sig vid pass 40 personer. Men när de på vägen till Skeppsholmen fingo se konungen och den stora skara, som honom åtföljde, togo de till flykten.

omsider hurra- och lefveropen från Staden och Norrmalm så tilltogo i allmänlighet och styrka, att de motsträfviga mer och mer förlorade modet. Slutligen lyckades ock Tersmeden förmå dem att gå öfver till konungens sida, hvarefter han genast lät åt både befäl och manskap ordna en god frukost, vid hvilken skålar för konungen tömdes.

Denne hade hvar halftimme sändt adjutanter till Tersmeden för att efterfråga, huru det gick. Slutligen och vid underrättelse om den lyckliga utgången kom konungen dit, åtföljd af före och efter honom svärmande och hurrande skaror samt af en mängd officerare. *Sen här*, sade då Tersmeden till sitt folk, *sen här mina vänner! eder lagkrönte konung, som i dag blottställt sitt dyra lif endast för att frälsa ett älskadt fäderneslând!* De närvarande aflade derpå sin hyllningsed, hvilken konungen dem sjelf förestafvade. Efter att hafva tackat för deras trohet, lemnade han åt Tersmeden en summa penningar att emellan underbefäl och manskap utdelas, och återvände derefter till Staden.

Här begaf han sig till rådhuset, dit magistratspersonerna blifvit sammankallade. Han höll då för dem ett tal, hvari, heter det, hans maj:t förklarade, *att han långt ifrån att vilja utvidga konungamagten blott ämnade återupplifva de gamla grundlagarna, afskaffa det aristokratiska väldet och tyranniet samt rädda sig, riket och fäderneslandet. Friheten,* tillade han, *är en bland mina trogna undersåtares yppersta rättigheter, och den vill jag styrka och skydda.* Magistraten öfvergick genast på hans sida och aflade den tro- och huldhetsed, dem förestafvades[1]). En mängd personer ur alla samhällsklasser och bland andra borgmästaren Schauv i spetsen för omkring femtio medlemmar af

[1]) Magistratens prot. d. 19 Aug. 1772.

borgareståndet infunno sig ock med förklaringar om trohet och tillgifvenhet.

Under tiden hade König låtit åtskilliga andra i staden varande troppar aflägga ny trohetsed, och Fredrik Horn red omkring och höll i gathörnen tal med höga loford öfver konungen och hans företag och förklarade i sin förtjusning, att han hädanefter ville i stället för *Horn* antaga namnet *Gustafsvän.*

Nu återstod inom hufvudstaden icke mer något motstånd att befara och efter några få timmar var revolutionen lyckligen tilländabragt, och det utan att hafva kostat en enda droppa blod.

Ända från rörelsens första början vid artillerigården och i rapportsalen hade ovanligt mycket menniskor befunnits samlade kring konungen, och under ridterna eller vandringarna till och från artillerigården och Skeppsholmen m. m. blef han mer och mer omgifven af jublande folkskaror. Man hade också i förväg utspridt det rykte, att han varit häktad, och att hans lif sväfvat i fara, och man hade derigenom uppskrämt och retat massorna, likaså genom att försäkra dem, det revolutionen gällde endast aristokraternas, de högas, de förnämas magt. Folkskarorna strömmade derföre till hans sida under rop af: *lefve konungen och ned med aristokraterna!* män och qvinnor, täflande i mängd och förtjusning. *Min enda afsigt*, sade derunder konungen till hoparna, *min enda afsigt är att skydda eder och frälsa riket, och om jag icke åtnjuter edert förtroende, är jag färdig nedlägga krona och spira.* Men man svarade med att välsigna hans företag och på knä bedja honom icke öfvergifva sitt folk, och många kysste hans fötter och läto sina barn göra likaledes. Han hade knutit ett hvitt kläde kring venstra armen och låtit sina anhängare göra likaledes såsom ett kännemärke för sitt parti, och inom kort såg man ska-

rorna, äfven qvinnor och barn, hafva anlaggt samma tecken. Hans ridter genom staden liknade verkliga triumftåg, och från masterna på hamnens fartyg sågos hurrande matroser deltaga i jublet[1].

Återkommen till slottet, vidtog konungen genast flere betryggande åtgerder. Alla kansliets expeditioner flyttades upp i hans förmak och under hans ögon. Landtmarskalken och talemännen efterskickades och förbjödos att tills vidare sammankalla några ståndsplena eller utskott. Till befälhafvare öfver tropparna i Stockholm nämndes Fredrik Horn, och till prinsarna Karl och Fredrik Adolf och till alla landshöfdingar afsändes de befallningar, omständigheterna föranledde.

Till revolutions-kostnadernas bestridande behöfde och sökte man upplåna än mera penningar. Men handelshuset Falk och Schön hade för Ostermanns räkning upptagit alla medel, som på de större kontoren förefunnos. Konungen beslöt då nyttja våld. Falk hade flytt, men Schön häktades, hvarefter deras kassakista öppnades, och man tog derur såsom tvångslån de summor, konungen ansåg sig behöfva.

Huru revolutionens i Stockholm varande motståndare betedde sig och behandlades, utgör en vigtig del af denna dags företeelser.

---

[1]) Hvem var det, som genom utspridande af ofvannämnde rykten uppretat skarorna? Hvem var det, som anvisat tiden och stället, der de skulle samlas? Hvem var det, som underrättat dem om afsigten med konungens uppträdande i rapportsalen och med hans ridt till artilleri-gården, och om de fördelar, som det hette, att massorna skulle deraf skörda? Till svar på dessa frågor finnas inga bestämda uppgifter. Gissningarna derom kunna lätt anas.

Att danska, engelska och ryska sändebuden skulle blifva missnöjda, kunde förutses. Man ville ock veta, att de sökte till motstånd locka besättningen på Skeppsholmen, ehuru det misslyckades. Konungen inbjöd ock alla de främmande sändebuden till slottet, *för att*, sade han, *skydda dem mot det uppretade folket;* men egentligen för att hindra dem från hvarje försök att honom motarbeta. Engelska och rysska sändebuden prutade något emot, men infunno sig slutligen liksom de andra. Konungen förklarade då för alla dessa herrar, att han med sin statshvälfning icke åsyftade någon fiendtlighet mot sina grannstater utan blott sitt eget och sitt rikes betryggande. Han lät dem ock, så snart den egentliga brytningen var förbi, återvända hvar och en till sin boning.

Af rådet kunde allvarligt motstånd väntas. Men dessa herrar hade ej anat, det faran var så nära, förr än de hörde ropen: *lefve konungen!* från de på inre borggården samlade soldaterna. Riksrådet Wallvik, som stod i fönstret och såg rörelsen, sade då: *vårt arbete är numera öfverflödigt; ty hans majestät håller dernere på att justera vårt protokoll.* Rådsherrarna gjorde väl åtskilliga försök att komma ut, men blefvo alltid tillbakavisade af Aminoff och hans soldater. Falkengren och Ribbing ville då, att rådsherrarna skulle spränga dörren och med värja i hand befria sig; men flertalet afrådde, och man fann slutligen bäst vara att i stillhet afbida händelsernas utveckling. Konungen lät tillsända dem middags- och aftonmåltid och kom sjelf sent på qvällen och sade dem några lugnande ord, samt tillät dem skrifva till sina fruar[1]).

[1]) En berättelse innehåller, att han också framkallade dem för att kyssa hans hand; och att, när Kalling framträdde, gaf konungen honom en påminnelse om deras förmiddagstvist, men förklarade sig tillika vilja glömma det förflutna och bibehålla Kalling i oförändrad ynnest; och att, när Ribbing stolt framträdde,

Derjemnte anvisades hvarje rådsherre sitt rum till natt-qvarter, hvarest de äfven måste sedermera under bevakning stanna qvar till den 21 Augusti på aftonen, då de återfingo sin frihet.

Hemliga Utskottet var den myndighet, som bredvid eller framför rådet bort uppträda till statsskickets försvar. Men dess ordförande, landtmarskalken Leijonhufvud, hyllade konungens åsigter och ville derföre icke sätta sig i spetsen för något motstånd; och ingen annan hade dertill nog anseende, nog mod[1]). Vid underrättelsen om konungens företag och dess framgång, föreslog sjelfva Essen, att Utskottet borde åtskiljas. Så skedde ock. Landtmarskalken uppmanade dervid medlemmarna att iakttaga sina pligter mot Gud och mot fäderneslandet, hvarpå dessa herrar, hvilka förut varit så stolta och storordiga, skyndade undan för att enhvar sörja för sin personliga säkerhet.

Pechlin var konungens och revolutionens farligaste motståndare. Några tro, att, om i stället för den godtrogne Rudbeck Pechlin fått fortfarande förestå öfverståthållare-ämbetet, skulleÖsspartiet hafva till revolutionens förhindrande vidtagit flere och kraftigare motanstalter. Nu och vid första underrättelsen om rörelsens utbrott, skyndade han till general Hessenstein att öfvertala denne till kraftigt motstånd, och deras försök mot Skeppsholmen hafva vi nyligen berättat. Emellertid kröntes konungens företag genast af så stor framgång, att Pechlin icke trodde någonting kunna deremot i Stockholm uträttas. Han lät fördenskull ro sig ut åt Mälaren och förbi Hornstull, som var stängd, gick sedan från Liljeholmen en fjerdingsväg till fots, tills han

---

sade konungen: *hvad säger ni om pojken? Har han icke förkofrat sig?* hvilket afsåg några ord, som Ribbing hade år 1768 yttrat. 41. 268.

[1]) Det finnes dock en sägen, att några utskottets medlemmar velat i början sätta sig till motvärn.

händelsevis upphanns af en bonde, med hvilken han åkte till Södertelje. Hans flykt blef dock genast bekant, och konungen sände en ung officer vid namn Hierta för att häkta och återföra den farlige mannen. Hierta hann honom i nämnde stad och förkunnade honom arrest. Men emedan ingen vederbörlig befallning härom kunde upptes, förklarade Pechlin sig ingalunda pligtig efterkomma Hiertas tillsägelse. Denne förmådde icke göra sitt uppdrag gällande, utan Pechlin fortsatte resan söderut.

Att Hessenstein ämnade i förening med Pechlin motarbeta revolutionen, är redan berättadt. Att han dervid leddes af personliga beräkningar, är af en och annan gissadt, men af ingen bevisadt. Gustaf tog dock saken allvarsamt nog och lät affordra Hessenstein dess värja. Men vid konungens fullständiga seger och Pechlins flykt, ångrade sig Hessenstein snart nog[1]) och bad om nåd. Som vanligt var Gustaf genast färdig till försoning och for sjelf till Hessenstein, lofvade förlåta och glömma hans uppförande och lät återgifva honom värjan och friheten, samt för allmänheten framställa hans motstånd i en mer förlåtlig dager. Det skulle nu mera heta, att orsaken icke varit någon annan, än förtrytelse öfver att icke hafva erhållit konungens förtroende om det vigtiga företaget.

Rudbeck, öfverståthållare och Mössornas främste man, borde ock vara en af revolutionens farligaste motståndare. Räknande på magten af sina ord, begärde konungen ett samtal med honom, och som det säges, två serskilda gånger[2]), men alltid förgäfves. I stället begaf sig Rudbeck till rådhuset och uppmanade magistratens medlemmar till försvar för friheten. Men dessa herrar, som Möss-

---

[1]) Några säga först efter några dagar.

[2]) Österr. min. br. d. 21 Aug. 1772.

partiet hotat afsätta för deras beteende 1768, ville icke efterkomma uppmaningen. Han skyndade då till stadsvakten och befallde dess soldater skjuta på gardet; men de hade ingen ammunition, ej en gång flintor i sina gevär. Han skyndade till kongl. stallet och förböd utlemna några hästar åt konungen; men betjeningen svarade, att den var pligtig lyda stallmästaren, men icke öfverståthållaren. Han ilade genom gatorna och ropade: *gripen till vapen, svenskar! gripen till vapen! friheten är i fara!* Men folket svarade honom med åtlöje eller likgilltighet; och när han med samma ord tillropade en mötande tropp af borgerskapets kavalleri, fick han till svar höga utrop af: *lefve konungen!* och anföraren bad honom akta sig, *ty eljest torde det vankas sabelhugg.* Nedslagen och förtviflad, gick han hem till sig, dit kort derefter kommo några från konungen skickade officerare, hvilka förde honom till slottet. Här blef han visserligen tagen i förvar, men liksom de andra fångarna väl behandlad, och konungen erböd också honom tillåtelse att skrifva till sin fru. Han gjorde så. Man bar det öppna brefvet till Gustaf, hvilken egenhändigt tilllade en efterskrift, som i artiga ordalag *bad friherrinnan Rudbeck vara lugn; ty hennes mans fängelse skulle räcka endast några få dagar.*

Ett rykte är, att under dessa konungens ridter hördes en röst säga: *finnes här icke någon hederlig menniska, som vill kosta ett skott på den der unge mannen!* Man trodde orden komna från lagman Odelius, böndernas sekreterare och känd som en bland de ifrigaste frihetsmännen. Uppmaningen blef dock af få hörd och af ingen åtlydd. Bland alla andra i staden varande Mössor försökte ej någon enda göra allvarligt motstånd[1]. En och annan

[1]) Vetensk. Akad. bibl. Brefsaml. 4. XIX. 579. innehåller en, som det tyckes, pålitlig berättelse, huru kyrkoherden Rutström blifvit anklagad, såsom den der åkt omkring och talat mot revolu-

rymde, t. ex. borgmästaren Joh. Sundblad, en bland riksdagens mest egennyttiga och samvetslösa medlemmar. Han blef dock i Solnaskogen ertappad af några till Norrtull sända soldater. Utgifvande sig för en resande köpman, böd han dem penningar, om de ville släppa honom lös. Men några ibland dem igenkände mannen och trodde sig veta, att han med Mösspartiets vanliga sparsamhet velat nedsätta äfven deras aflöning. Derföre, i stället för att släppa ville de straffa honom, och skulle måhända så hafva gjort, om ej vakthafvande officeraren afstyrt våldet. Sundblad blef tagen i fängsligt förvar och befanns hafva på fickan mycket penningar. Vid sin död ansågs han efterlemna 390,000 d. s., ehuru han var i sig sjelf fattig och borgmästare i och ombud för det fattiga Sigtuna. Det var ett sidostycke till Olof Håkansson och dennes stora efterlemnade förmögenhet. Sebaldt fick befallning hålla sig inom hus och lydde[1]). Men flere bland Mössornas ifrigaste kämpar, presterna Gadolin, Kröger, Rutström och Wijkman samt borgrarna Bewe[2]), Munthe, Sundblad och Westin, jemnte en Engeström och böndernas sekreterare Odelius och några flere blefvo tagna i fängsligt förvar[3]). Konungen skickade dock genast till deras hustrur, t. o. m.

---

tionen, och huru han derföre blifvit fängslad; huru han påstått sig oskyldig till anklagelsen; men dock blifvit qvarhållen och af två soldater för dörren och en underofficer i rummet strängt bevakad och det i ett ganska svårt fängelse på högvakten, der han slutligen dog natten mellan d. 27 och 28 Oktober 1772; sedan konungen dagen förut beslutat återgifva honom friheten.

[1]) Upps. bibl. Hochschilds Anledning, etc. — — — Fersen 3. 114. säger, att vid underrättelse om revolutionen fick Sebaldt af förskräckelse ett slag-anfall.

[2]) Han hade varit hofpartiets spion i borgareståndet. Hochschild säger, att det var för att dölja detta förhållande, som han blef för skens skull häktad.

[3]) Upps. bibl. Hochschilds Anledningar, etc. säga, att några bland dessa arresteringar skedde först d. 20 Augusti.

till Wijkmans barn helsningar att icke vara oroliga; ty deras män eller fäder skulle snart återfå friheten. Andra motståndare lyckades han genom sin fintliga och förekommande artighet att vinna eller afväpna. En borgmästare Ekman från Åmål hade uppträdt bland Mösspartiets ifrigaste kämpar. Konungen kallade honom till sig och sade: *jag känner eder varma fosterlandskärlek, borgmästar Ekman, och är öfvertygad om, att ni gerna vill biträda vid de åtgerder, jag till fäderneslandets bästa ämnar vidtaga, eller hur?* Ekman kunde ej annat än bejaka denna i allmänna ordalag framställda fråga. Konungen tillade då: *jag hoppas alltså, att ni tillåter mig fästa vid eder den utmärkelse, som är känneteeknet på mina och fäderneslandets vänner!* hvarpå han kring Ekmans arm knöt det hvita klädet. Denne visste ännu ej rätt, hvad tecknet betydde, och kunde ej gerna undandraga sig. När nu han, den allmänt kände frihetskämpen, kom ned från slottet med det kungliga partitecknet kring sin arm, blefvo hans politiska vänner oroade, nedslagna och lockade till efterföljd[1]).

Sent på qvällen talade konungen, såsom berättadt är, med rådsherrarna. Derefter satte han sig till häst och åtföljde de patruller, som till lugnets betryggande genomtågade gatorna. Till dem slöt sig nu ock en mängd adel, som väpnat sig till

---

[1]) Traditioner inom slägten. Enligt desamma skulle Ekman dagarna före revolutionen hört pöbeln på gatorna sjunga en visa, hvari förekommo orden:

*Bergman**) *och Ekman och Ramén*
Skola förlora båd' armar och ben.

Nämnde tre herrar räknades bland de ifrigare Mössorna inom borgareståndet.

---

*) Bergmans namn finnes ej bland borgareståndets ledamöter vid denna riksdags början; men han hade vid de förra varit en ifrig Mössa.

försvar för konungen och för den statshvälfning, han genomfört. Dessa försigtighetsmått tycktes dock öfverflödiga, ty allt var stilla och lugnt; och så slutades den händelserika nittonde Augusti 1772.

DEN 20 AUGUSTI.

Under loppet af denna dag blefvo nya trohets-eder afgifna af kollegier och andra ämbetsverk[1]), och af officerarna vid Upplands hemskickade regemente, hvilka hade för sådant ändamål inrest till staden; — likaledes af många andra personer, som dagen förut undandragit sig, deribland ock af Fredrik Cederström, hvilken nu återfick sin värja och sin frihet. Stockholms borgerskap kallades till Stortorget för att likaledes aflägga trohetsed. Det infann sig och uppställdes på två linier och omgafs af en stor skara menniskor, liksom kringliggande fenster voro öfverfyllda af åskådare. Konungen med värja i hand, och omgifven af en lysande skara officerare, red upp framför linien och höll ett tal af ungefär samma innehåll, som de förra; näml. om sin afsigt att lugna fäderneslandet, tygla sjelfsvåldet, afskaffa aristokratien samt återställa friheten, och tillika om den ära, han satte i att vara *den förste medborgaren bland ett rättskaffens fritt folk*. Talet utfördes med klar och tydlig röst och blef ofta afbrutet af åhörarnas högljudda bifallsrop, och de varma, väl laggda och väl sagda orden framkallade från många ögon tårar af

---

[1]) Bankens ämbetsmän aflade sin nya ed först sedan enligt deras begäran konungen ändrat några uttryck deri, och dymedelst erkänt bankens beroende af ständerna. Banko-deputationens prot. d. 27 Aug. 1772, i bankens arkiv.

glädje och förtjusning. Efter talets slut aflade borgerskapet den trohetsed, konungen förestafvade, och mottog tillbaka hans förut omtalade försäkran. För att ådagalägga sin tillfredsställelse och sin tillgifvenhet lät borgerskapet sedermera i fyra dagar på sin bekostnad underhålla och förpläga det krigsfolk, som deltagit i rörelsen. I dagens nummer af Allmänna Tidningen stod ock ett kort latinskt epigram, hvari lästes: *stor är den förste, ej mindre den andre, men störst dock den tredje Gustaf.*

Det har sin märkvärdighet, att konungen affordrade massan af sina undersåtare ofvan beskrifna trohets-eder *mot honom personligen*, och att de afgåfvo sådana, innan de kände innehållet af den regeringsform, han ämnade föreslå; och innan deras lagligt valda ombud, ständerna, blifvit derom rådfrågade, deröfver hörda. Genom att sålunda vädja till och försäkra sig om massorna, hade han undangräft en del af den grund, på hvilken riksdagsmännens magt hvilade, näml. i dessas egenskap af svenska folkets befullmägtigade ombud. I sjelfva verket hade han upptagit principalats-tanken och gjort gällande samma åsigter, som Springer och de upproriska dalkarlarna 1743 färfäktat. Genom att sålunda hafva i förväg försäkrat sig om massornas, de s. k. principalernas bifall, hade han ock sökt binda händer och tunga på deras ombud, riksdagsmännen.

Sedan detta säkerhetsmått blifvit taget, utfärdade han på eftermiddagen till alla stånden en formlig kallelse att följande dag infinna sig på rikssalen till ett plenum plenorum, och det vid straff, att enhvar, som uteblefve, skulle behandlas som konungens och fäderneslandets fiende. Med förberedelser till detta sammanträde samt med bref och åtskilliga andra åtgerder tillbragte konungen återstoden af denna revolutionens andra dag.

DEN 21 AUGUSTI.

De förnämsta riksdagstalare, af hvilka något motstånd kunnat väntas, hade visserligen blifvit häktade och massornas bifall till revolutionen utverkadt. Konungen befarade dock motstånd af de samlade folkombuden och vidtog fördenskull åtskilliga andra betryggande anstalter. För att afskrämma från allt motstånd, utspriddes det rykte, att Sprengporten med sina finska krigare redan kommit till skärgården och kunde hvarje ögonblick väntas till staden; och för att gifva trovärdighet åt denna dikt utfärdades föreskrifter om, huru nämnde troppar skulle vid sin ankomst inqvarteras. Konungen omgaf sig med en mängd tillgifna officerare och förordnade kammarherren Essen till tjenstgörning vid sin person, på det, sade man, denne frihetsvän, hvars kraft och mod konungen fruktade, skulle derigenom hindras från att på rikssalen kunna bland adeln uppträda och i spetsen för Mössorna motsäga konungens förslag[1]). För att än mer afskrämma eller, om så behöfdes, kufva allt motstånd, blefvo dessutom andra och än kraftigare anstalter vidtagna. Under Königs ledning såg man fram på förmiddagen flere troppar tåga upp till slottet eller till dess grannskap. En del af gardet ställdes på Riddarhustorget, det var en varning åt adeln; en annan del ställdes på slottsbacken, det var en varning åt rikssalen; en tredje på yttre borggården, det var en förstärkning af der tjenstgörande vakt. En hop grenadierer ställdess, som vanligt, i porthvalfvet utanför ingången till rikssalen; andra deras kamrater likaså i de rum innanför rikssalen, genom hvilka konungen

---

[1]) Hamilton och Adlerbeth säga, att Essen förrådde Mössorna och öfvergick till konungen.

skulle gå ut och in. På inre borggården ställdes flere kanoner, rigtade mot rikssalen och med servis och brinnande luntor vid sidan, och röklukten af dessa sednare blef genom rikssalens åt den sidan öppnade fönster af vinden införd till de samlade folkombuden[1]). Alla gevär och kanoner voro skarpladdade.

Vid pass kl. 11 förmiddagen hade dessa tillrustningar hunnit vederbörligen ordnas. Derefter infunno sig ständerna på rikssalen, icke såsom förut vanligt var, högtidligen och ståndsvis, utan en och en i sender eller i smärre flockar[2]), och landtmarskalken bar ej ens den staf, som utgjorde kännetecknet på hans värdighet. Man sökte äfven på detta sätt redan i förväg splittra och förödmjuka folkombuden och nedsätta deras anseende och sjelftillit.

Sedan ständerna blifvit samlade, inträdde från de inre rummen konungen, klädd i full skrud och med krona på hufvudet samt åtföljd af sin stora vakt, af en mängd officerare och af sina drabanter med skarpladdade karbiner[3]). Konungen intog sin tron, hvarefter dörrarna till rikssalen stängdes. Med tre slag af Gustaf Adolfs silfverhammare[4]) äskade han ljud och uppläste nu med stark och allvarlig stämma för folkombuden ett anförande, fullt af skarpa förebråelser. Dess innehåll är af stor märkvärdighet. På sin tid ansågs det vara och var äfven ett mästerstycke i sitt slag, och blef som sådant mycket beundradt äfven

---

[1]) Uppsala bibl. Hochschilds Anledningar m. m.

[2]) Enligt Fersen 3. 120. anlände ständerna i vanlig ordning men genom en haye af gardessoldater.

[3]) Enligt Fersen 3. 120; men enligt Hochschilds Anledningar m. m. i Uppsala bibl. ville ej konungen tillåta drabanternas karbiner skarpladdas.

[4]) Enligt Fersen 3. 120. var det landtmarskalkens talemansklubba.

i främmande land. En annan dess märkvärdighet är, att det innehåller grunddragen till den åsigt om frihetstiden och om svenska folkets då anställda försök till sjelfstyrelse, som Gustaf ville göra och äfven lyckades göra gällande i Sverge och i hela Europa. Ett bland dessa grunddrag var, att med fullkomlig tystnad förbigå detta tidehvarfs ljusa, men deremot framhålla endast dess mörka sidor, och att göra dessa så mörka som möjligt. Härmed vunnos tvänne mål. Ju ohyggligare frihetstiden utmålades, dess större glans föll öfver Gustafs bragd att 1772 hafva afskaffat ett sådant statsskick; — och desto mer skulle ock svenska folket afskräckas från nya försök till införande af någon fri författning. Ett annat talets grunddrag var, att endast och uteslutande på rådet och ständerna skylla alla frihetstidens misstag och olyckor, och att förtiga den sanningen, att konungahuset och i synnerhet Lovisa Ulrika bör derföre bära lika stort, i flere fall t. o. m. större ansvar. Det af konung Gustaf så förestafvade uppfattnings-sättet har blifvit för det mesta hos oss gällande, icke blott och naturligtvis under holstein-gottorpska ättens regerings-tid, utan äfven sedermera. Den stora fransyska revolutionens många fel, orättvisor och ohyggligheter alstrade i hela Europa en reaktion, som med ovilja och fruktan betraktade alla s. k. konstitutionella samhällsskick, och i synnerhet alla folkens försök till sjelfstyrelse. Dessa åsigter infördes i Sverge och gjorde sig under åren efter 1810 mångenstädes gällande, hvadan frihetstiden äfven sedermera vanligtvis blifvit målad med ungefär samma färger, som Gustaf begagnat. Vi anse dock många bland dessa hans historiska uppgifter och åsigter stridande mot verkliga förhållandet, och vi tro, att det är hvarje svensk mans pligt att icke blott i sanningens utan ock i fosterlandets namn uttala en öppen protest mot de

ogrundade beskyllningar, med hvilka han i detta tal har, hos både samtid och efterverld, vanfrejdat svenska folkets riksdags-ombud, och derigenom vanfrejdat äfven svenska folket sjelft, såsom det der skulle under en tid af 50 år oupphörligen valt så högst klandervärda personer till sina målsmän. I noter under konungens nu ifrågavarande tal skola vi derföre anmärka och söka vederlägga icke *alla*, men några de förnämsta sådana hans anklagelser. Granskningen torde ock gifva en inblick i konungens karakter och sätt att stundom gå till väga för genomdrifvande af sina planer.

Uppfylld, så började han, *uppfylld af den innerligaste bedröfvelse öfver det tillstånd, hvari fäderneslandet sig befinner, är jag tvungen att visa eder sanningen i dess fulla dag. Då riket står på brädden af sitt fall*[1]*, bör ingen undra på, att det*

---

[1]) Uppgiften, att Sverge vid frihetstidens slut stod *på brädden af sitt fall,* har ofta blifvit upprepad och hos flertalet öfvergått till en historisk trosartikel. Men hvari bestod då denna fara? Jo! säga många, i den hotande utsigten att snart blifva liksom Polen deladt och utplånadt ur de fria staternas antal. Vi hafva dock redan sökt (41. 354—356) och skola längre fram i denna del (29 kap.) söka ytterligare visa, att i verkligheten ingen sådan fara då hotade. — Uttrycket, att *riket stod på brädden af sitt fall,* söka andra rättfärdiga genom att anföra den inbördes ståndsförbittringen, den växande mutbarheten, den moraliska förskämningen. Att dessa klandervärda fel djupt och förderfligt inträngt i svenska statskroppen; men att der äfven friska och motarbetande lifskrafter ännu förefunnos, det hafva vi redan sökt ådagalägga; (40. 162—179) och riksdagen 1765, 1766 oaktadt sina fel och öfverdrifter är ett talande bevis derpå. — — Riket var visserligen dessutom djupt skuldsatt men icke djupare än några gånger både förut och efteråt och det åtnjöt fredens välsignelse. Hvilka voro då de olyckliga förhållanden, som kunde rättfärdiga ofvannämnde starka uttryck? — — Och dessutom! I fall Sverge 1772 stod på brädden af sitt fall, så var det just Gustaf, som ledt, som förledt det till de vådligaste, de närmast bråddjupet tagna stegen. Partiförbittringen, ståndshatet, mutbarheten blefvo alla tre under åren 1767—1772 uppdrifna till högre och förderfligare grad, än någonsin förut, och det kanske mest och verksammast af Gustaf sjelf och för att

icke är med glada känslor, jag eder mottager. Mitt hjerta kan ej förebrå mig att hafva dolt någonting för eder. Jag har tvänne gånger tilltalat eder med all den sanning, mitt kall kräfde, med all den uppriktighet, äran fordrade. Samma uppriktighet skall nu föra mitt tal; emedan det framfarna måste kännas, om det närvarande skall kunna botas. Det är en bedröflig men allmänt känd sanning, att tvedrägt och hat sönderslitit riket. Nationen har sedan längre tider tillbaka varit delad i tvänne partier, så till sägandes tvänne folkslag, förenade endast[1] *deruti, att sönderslita fäderneslandet. I veten, huru denna söndring födt af sig agg, agget hämnd, hämnden förföljelser, förföljelserna nya revolutioner, hvilket ändtligen öfvergått till en periodisk sjukdom, som sargat och förnedrat hela samhället. För några personers ärelystnads skull har riket blifvit skakadt*[2] *och blodströmmar utgjutna, än af ena än af andra partiet; under det folket blifvit offer för dessa misshälligheter, hvilka likväl detsamma föga angingo. Att befästa*

---

framtvinga reaktions-riksdagen 1769 och möjliggöra revolutionen 1772. — — Och slutligen! De, som oupphörligt om tillståndet 1772 och om följderna af frihetens missbruk upprepa nämnde fras, hvarföre vilja de så sällan veta om eller tala om, att till följe af konungamagtens missbruk Sverge både 1718 och 1808 *stod på brädden af sitt fall*, och detta begge gångerna i ojemnförligt högre grad än 1772?

[1]) Orättvisan af detta *endast* faller genast i ögonen. Enhvar, som opartiskt betraktar händelserna i deras allmänlighet, måste erkänna, att båda partierna, äfven med sina fel, sina misstag, sin ofta bjert framträdande egennytta, likväl hufvudsakligen åsyftade, hvad de, hvart för sig, ansågo bidraga till fäderneslandets välfärd.

[2]) Att detta ofta, och kanske än oftare skett för Lovisa Ulrikas *ärelystnads skull*, detta har Gustaf förtegat. Nå väl. det gällde hans mor, och tystnaden må ursäktas; men, att han i stället kastat skulden *uteslutande* på sina häri stundom oskyldiga undersåtare, var ej rätt.

sitt välde har varit de rådandes endaste mål[1]*, ofta på andra medborgares, alltid på rikets bekostnad. När lagen var tydlig, har dess bokstaf blifvit vrängd, och när detta icke kunnat ske, har den blifvit bruten. Ingenting har varit heligt för en af hat och hämnd upprörd menighet, och villervallan har ändtligen gått så långt, att man uppenbarligen påstått, det ständernas flertal vore öfver lagen och hade ej annat rättesnöre än sitt eget godtycke. Således har friheten, den ädlaste af menskliga rättigheter, blifvit förvandlad till en olidlig aristokratisk despotism i det rådande partiets händer. — Om således rikets invärtes ställning varit vådlig, huru förfärlig är ej dess utrikes belägenhet. Jag blyges att derom tala. Född svensk och sjelf Sverges konung, borde jag aldrig föreställa mig möjligheten af att främmande afsigter kunnat inverka på svenske män, och än mindre, att de nedrigaste medel dertill blifvit brukade*[2]*. I kännen,*

---

[1]) *Endaste!* återigen *endaste!* Hvartdera partiet hade dock uttalat och framställt sitt bestämda mål, sin plan, efter hvilken det ville och hoppades bereda svenska folkets lycka, och hvilken det ock, kommet till väldet, ämnade genomföra. Magten, väldet var således icke det *endaste* målet, hvarken för Hattar eller Mössor. Snarare skulle en dylik beskyllning kunna rigtas mot konungahuset, mot Lovisa Ulrika; ty hvar finnes och hur låter det program, som uttalar något högre system för hennes blifvande regering? ehuru utan tvifvel också hon ämnade enligt sin åsigt af saken använda till Sverges väl den ökada magt, hon eftersträfvade.

[2]) Sannt! Svenska folket har härutinnan mycket förnedrat sig. Men huru sträng bör ej domen falla också öfver de svenska regenter, som sjelfva härutinnan frestade sina undersåtare samt inledde och qvarhöllo dem på en så neslig bana? öfver konung Fredrik, som 1723 sökte muta riksdagsbönderna (31. 61—82); öfver Lovisa Ulrika, som hela tiden igenom sökte med in- eller utländskt guld besticka än det ena, än det andra ståndet eller partiet? — och öfver Gustaf sjelf, som »*ehuru född svensk och Sverges konung icke blygdes*», att gång på gång, och just i samma dagar, som han uttalade ofvan inryckta strafford, sjelf medelst utdelande af fransyskt guld muta sina undersåtare till åsigter och åtgerder, som till någon del voro föreskrifna af den främmande staten och soldgifvaren Frankrike och af dess egennytta och

hvad jag menar, och uti hvad nesa edra misshälligheter[1]) *nedsänkt riket. I sådant tillstånd fann jag det, då jag efter den Högstes försyn mottog spiran. I veten sjelfve, att jag icke haft någon möda ospard att förena eder*[2]), — — *och att jag icke funnit för svåra eller tunga några steg till vinnande af ett för hela fäderneslandet så helsosamt mål. Om det finnes någon bland eder, som kan förneka sanningen häraf, han stige fritt upp*[3]*)!* Här tystnade konungen för en

---

önskningar? — — — — Och huru sträng bör ej domen falla öfver de regenter, som sjelfva föregingo sina undersåtare med så nesliga efterdömen; — öfver Fredrik, som under åren omkring 1730 mottog penningar af England; (31. 148) och öfver Lovisa Ulrika, som sökte eller mottog utrikes guld af Frankrike, af England, af Ryssland och af Preussen. Man har, och med skäl, tadlat svenskarnas bemödande att med främmande magters, Rysslands, hjelp betrygga sitt statsskick, och man har upprepat denna beskyllning gång på gång och med mycken bitterhet. Men hvarföre har man aldrig omtalat regenternas åtgerder att på samma sätt trygga sig sjelfva och sina troner? Fredrik 1721 genom Rysslands garanti i Nystadska freden; Adolf Fredrik 1743 genom en i Sverge införd rysk här; Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika genom det 1747 afslutade förbund, enligt hvars hemliga artikel Preussen lofvade *med all magt försvara holstein-gottorpska tronföljden i Sverge;* Lovisa Ulrika 1756 genom sitt försök att tillkalla en rysk flotta och en rysk här för att kufva hennes svenska undersåtares frihetskänsla; — och slutligen Gustaf den tredje genom den 1772 förehafda planen att för samma ändamål begagna en fransk flotta och franska hjelptroppar? — Frihetstidens fel och olyckor har man hittills sökt kasta uteslutande på svenska folket och dess ombud, rådet och riksdagsmännen. Det är dock hög tid, att sanning och rättvisa få härutinnan göra sig gällande, och att det då varande svenska konungahuset får bära, hvad det rättvisligen bära bör, näml. sin ganska dryga del i ansvaret.

[1]) Många trodde dock, att hans moder i många år och att slutligen också han sjelf underhöllo och ökade dessa *misshälligheter.*

[2]) En ej ringa del af konungens åhörare på rikssalen var troligen öfvertygad om motsatsen; näml. att konungens medlingsförsök voro endast låtsade, och att han i sjelfva verket gjort sig mycken möda för att underhålla och öka oenigheten.

[3]) Alla riksråden och de riksdagsmän, som ansågos hafva mod och förmåga att stiga upp och motsäga, hade Gustaf dagarna

stund. Men då alla tego[1]), fortfor han: *jag hoppades, att mitt bemödande skulle lösrycka eder ur de bojor, som utländskt guld och inhemskt hat och sjelfsvåld eder pålaggt, samt att andra länders hiskliga efterdömen skulle tjena eder till varning; men allt förgäfves. I hafven blifvit förledda, dels af edra anförare, dels af eder hämndlystnad*[2]). — *De dygdigaste, de värdigaste medborgare hafva blifvit uppoffrade, hela magistrater afsatta, sjelfva folket förtryckt och friheten slutligen förvandlad i ett aristokratiskt ok*[3]), *olidligt för hvarje svensk man. Den Högste sjelf har synts förtörnad öfver de styrandes orättvisa. Jorden har nekat sin gröda och dyr tid, nöd och hunger hafva tryckt hela landet. Långt ifrån att i tid tänka på bot, då jag derom påminte, hafven I synts mer sysselsatta med att utöfva egen hämnd, än tänka på hemmavarande medbröders hjelp*[4]) *och ett helt år har*

förut fängslat, så att de ej kunde det vigtiga sammanträdet bevista.

[1]) Det berättas, att en biskop hviskat till sin granne: *jag kunde väl hafva mycket att säga, men de der kanonerna!*

[2]) Än af hofpartiets tillställningar.?

[3]) Det var nu minst fjerde eller femte gången, som konungen under revolutionsdagarna offentligt uttalade den mot sanningen rakt stridande satsen, att han genom nämnde statshvälfning frälsade svenska folket fråu *aristokratiskt ok eller förtryck;* ehuru han tvärtom just frälsade den tidens svenska aristokrati, så väl adelns som ämbetsmännens, från demokratiens, de tre ofrälse ståndens anspråk. Den af honom framkastade sanningsvidriga uppgiften har emellertid nu i hundrade år varit med få undantag som historisk sanning antagen och det både inom Sverge och bland främmande länders vetenskapsmän.

[4]) Denna blodiga beskyllning mot folkombuden är stridande mot sanningen. Vi hafva redan berättat, huru rådet, ständerna och Hemliga Utskottet redan från medlet af år 1771 höllo mångfaldiga öfverläggningar och nedsatte kommissjoner samt vidtogo hvarjehanda anstalter till nödens afhjelpande, och huru de anskaffade och till de lidanda orternas hjelp afsände öfver 83,000 tunnor säd och 6000 tunnor mjöl. Dessa åtgerder kunde omöjligen vara konungen obekanta, men det oaktadt tillät han sig framkasta mot ständerna ofvan inryckta svåra anklagelse. Hvilka tankar

blifvit tillbragt under en för landet ganska tung men icke på något sätt gagnelig riksdag[1]). *Sedan alla mina föreställningar och bemödanden aflupit fruktlösa, har jag med sorg öfver mitt kära fäderneslands öde men med stillatigande afvaktat, hvad folket sjelft skulle tänka om sina fullmägtige och om dessas företag både mot mig och dem. En del af mina undersåtare har burit oket med suckan och klagan dock stillasittande; ty de hafva icke vetat, hvar räddning stode att finna. I en vrå af riket har man dock blifvit bragt i förtviflan och gripit till vapen*[2]). *Då således riket, den sanna friheten och säkerheten för att ej tala om mitt eget lif stodo i fara, har jag ej funnit annan utväg än att näst den Högstes bistånd gripa till de medel, som hulpit andra frimodiga folkslag och fordom Sverige sjelft under Gustaf Wasas fana. Gud har välsignat mitt verk, och jag har sett i mitt folks sinnen upplifvas det nit för fäderneslandet, som fordom brunnit i Engelbrekts och Gustaf Erikssons hjertan. Allt har lyckligen aflupit, och jag har frälsat mig och riket utan en enda medborgares förfång. — I misstagen eder mycket, om I tron, att här sökes annat än frihet och lag. Jag har lofvat styra ett fritt folk. Detta löfte är så mycket heligare, som det är sjelfkrafdt och grundadt icke på nödtvång utan på öfvertygelse. Långt ifrån att vidröra friheten är det endast sjelfsvåldet, jag*

skulle vid densamma uppstå hos alla kunnigare riksdagsmän, och i synnerhet hos dem, som trodde, hvad många trodde, näml. att just konungens anhängare ställde med flit så till, att en del af undsättnings-spannemålen icke i rätt tid framkom till de nödlidande orterna?

[1]) Att det var konungen, som med flit ställde så till, att riksdagen förlängdes, derom voro många hans åhörare öfvertygade.

[2]) I denna vrå, Kristianstad, voro dock innevånarna, stadsboarna, nöjda med det närvarande statsskicket, och det var *mot* deras vilja och på tillställning af konungen, som icke folket, utan den lockade och mutade besättningen grep till vapen.

vill afskaffa. Det godtycke, med hvilket riket blifvit styrdt, vill jag förvandla i en ordentlig och stadgad regering[1]*). Detta kan ej vinnas, utan att riket styres efter en orygglig lag, som förbinder icke allenast konungen utan ock ständerna. — En sådan lag är den, jag nu skall låta eder föreläsas. — Den högste Guden, för hvilken ingenting är doldt, ser mitt hjertas tankar i denna stund. Han sände ock sin nåd och välsignelse till edra beslut!*

Derefter blef förslaget till den nya regeringsformen uppläst. Sedan detta var slutadt, frågade konungen, om ständerna *ville, liksom han sjelf, underkasta sig nu upplästa statsförfattning i alla dess delar.* Ständerna hade visserligen icke förut erhållit minsta kännedom om denna vigtiga statshandling; men de vågade ej begära tid att densamma granska, utan svarade genast och enhälligt sitt *ja!*[2]) Derpå blef regeringsformen underskrifven af landtmarskalk och talemän, för borgareståndet af dess främste ledamot Hochschild i den frånvarande Sebaldts ställe, och slutligen af konungen sjelf, hvarefter ständerna aflade sin trohetsed. Sedan detta var gjordt, upplyfte konungen sina händer och sade: *som det behagat den guddomliga försynen att åter-*

---

[1]) I verkligheten var det tvärtom. Den regeringsform, Gustaf nu införde, öfverlemnade åt konungens *godtycke,* om han ville sammankalla riksdag eller ej, om han ville höra sina rådgifvare eller ej, m. m.; hvilka *i en ordentlig och stadgad regering* högst vigtiga åtgerder voro ordnade i den regeringsform, han nu afskaffade. Under sjelfva revolutionen tillät han sig ock att *godtyckligt* och utan någon skymt af laglighet häkta flere bland svenska folkets riksdags-ombud.

[2]) Hochschilds Anledningar m. m. i Uppsala bibl. (och han var på rikssalen tillstädes) säger, att konungen framställde sin fråga fyra gånger, troligtvis en gång för hvarje stånd, och att den blef af alla bejakad. Tidn. Dagl. Allehanda d. 22 Aug. 1772 säger, att ständerna tre gånger tillfrågades, och alla gångerna svarade *Ja!* Sheridan säger, att en bland adeln ville göra någon anmärkning om beskattningen, men nedtystades.

knyta de gamla banden mellan konung och folk, så låtom oss nu tacka Gud, som låtit en så lycklig händelse nå sin fullbordan! Derpå lyfte han kronan af hufvudet, framtog ur fickan en psalmbok[1]) och vinkade åt superintendenten Lütkeman, hvilken då uppstämde psalmen: *O Gud! vi lofve dig!*[2]) i hvilken sång konungen och hela församlingen deltogo. Efter dess slut fingo alla riksdagsmännen, den ene efter den andre, träda fram och kyssa konungens hand, hvarefter denne slutligen steg upp och återvände till sina rum, och sammanträdet var upplöst[3]). Samma dag skänkte han 10,000 Lpd mjöl till de fattiga i hufvudstaden. På aftonen blefvo kanoner och manskap bortförda från slottet och de häktade rådsherrarna, presterna och borgrarna m. fl. satta på fri fot, undantagande Engeström, Rutström och Odelius, hvilka ännu en längre tid qvarhöllos i fängelse[4]).

Under nästföljande dagar vidtog konungen några ytterligare åtgerder till revolutionens fulländning och betryggande. Den förra rådkammaren afskedades, hvarvid dock konungen *förklarade sitt välbehag öfver dess* (Mössornas) *förhållande under den tid, den råds-ämbetet förvaltat.* En ny uppsätt-

---

[1]) Några säga, att en hofpredikant höll psalmboken i beredskap.

[2]) Sheridan, Stöver och andra säga, att det var konungen sjelf, som började psalmsången.

[3]) En sägen är, att konungen medfört på fickan tre olika förslag till regeringsform i afsigt att framlägga det andra eller tredje, ifall det första blifvit förkastadt. Denna sägen är icke på något sätt bestyrkt och i sig sjelf högst osannolik. Enligt Hamiltons anekdoter skall ock konungen hafva densamma förnekat; men deremot sagt sin afsigt hafva varit, att i händelse ständerna ogillade den förelästa regeringsformen, skulle konungen stiga upp och förklara sig gå ut för att genom sin närvaro stilla det otåliga folket, och att han ville derunder lemna ständerna en timmes betänketid; men att han ingalunda ämnade afstå från sitt förslag.

[4]) Uppsala bibl. Hochschilds Anledningar.

ning af rådsherrar nämndes. Emedan detta ämbetsverk nu blifvit till magt och anseende mycket nedsatt mot förut, öfvertalade han Fersen, Sverges ryktbaraste krigare, och Höpken, Sverges ryktbaraste statsman, att deri inträda för att sålunda gifva åtminstone yttre glans åt sin egen skapelse, den nya rådkammaren. De flesta nu ditkallade herrarna hörde visserligen till Hattpartiet; men konungen intog der äfven några Mössor, på det man icke skulle säga honom vara konung öfver blott ett enda parti, i stället för att vara det öfver alla partier, öfver hela Sverge. Till denna åtgerd bidrogo visserligen också konungens egna tänkesätt och hans af naturen milda sinnelag. I samma anda förböd han ock användandet af besagde partinamn, ja allt, som kunde återupplifva den fordna oenigheten. Jemnte rådsherrarna blefvo också Hessenstein och Rudbeck befriade. Den sednare entledigades väl från öfverståthållare-sysslan, men blef i stället utnämnd till landshöfding i Uppsala. Konungen befallde ock, att Rosenkammaren och alla andra i Stockholm och landsorterna befintliga pinorum skulle stängas, och all tortyr afskaffas; och så härutinnan som i uppförandet mot sina förra vedersakare visade han ett sinnelag, så mildt och försonligt, att han derigenom vann mycken tillgifvenhet. Samma känsla blef ock hos många alstrad genom den gudaktighet, han ådagalade. Han lät näml. genast till alla konsistorier utfärda en skrifvelse, som innehöll, att det förra *inrotade sjelfsvåldet medfört olyckliga följder af försvagad gudsfruktan och ökad gudlöshet. Vi kunna derför,* tillade han, *icke inom oss ega en rätt sinnesro, eller hoppas välsignelse af vårt förnyade regerings-sätt, innan Sverges innebyggare med allvarlig bot och bättring omvända sig till den förtörnade Guden.* Konsistorierna ålades derföre *att genom prestmöten och visitationer m. m. förmana pre-*

sterna till nit, trohet och ostraffligt lefverne m. m. Detta bref var dateradt d. 24 Augusti 1772. Samma dag såg man ock konungen, beledsagad af hela sin hofstat och sina drabanter, gå till fots till Storkyrkan och der bevista en högtidlig tacksägelsefest för revolutionens lyckliga genomförande. Man afsjöng dervid psalmen *O Gud vi lofve Dig!* hvarunder Gustaf också nu lyfte kronan från hufvudet. Sheridan har anmärkt: *konungen trodde väl icke sin tillgjorda fromhet*[1]) *göra något intryck på ständerna, men så mycket mer på den stora allmänheten, som i Sverge är ganska gudfruktig.*

Under dessa dagar sände Gustaf till alla hof underrättelse om sin statshvälfning samt försäkringar om sina fortfarande fredliga tänkesätt; och till Paris dessutom uttryck af sin varmaste erkänsla.

TJUGONDESJETTE KAPITLET.

REVOLUTIONENS UTFÖRANDE I LANDSORTERNA.

Inom fäderneslandet blef underrättelsen om konungens statshvälfning för det mesta mottagen med yttringar af glädje. Efter motsatta tänkesätt finner man dock flere spår; t. ex. hos borgerskapen i Lovisa, Borgå, Helsingfors, Åbo, Kalmar, Kristianstad, Malmö och Göteborg. Landshöfdingen i sistnämnde stad, Du Rietz, var en ifrig anhängare af Mösspartiet, men icke nog tilltagsen att vid detta kinkiga tillfälle våga på egen hand gripa till vapen. Underrättelsen, att ständerna d. 21 Augusti antagit Gustafs nya regeringsform och derigenom godkänt revolu-

---

[1]) Affected devotion.

tionen, nedtystade ock snart nog hvarje knotande stämma, och Göteborg underkastade sig utan motstånd den nya ordningen[1].

I Skåne så väl i städerna som på landet var Mösspartiet talrikt och starkt. Ännu så sent som den 28 Augusti beskrefvo Hellichius och Toll förhållandet med följande ord. *Landet är uppfylldt af vanartiga personer i alla stånd, och enda säkra medlet att förekomma motrevolution är att hålla en tillräcklig troppstyrka samlad.* Så skedde äfven, och landskapet blef lugnt.

I Småland hade Pechlin sina egendomar, sitt regemente och tillika mycket inflytande. Vi hafva omtalat, huru han vid revolutionens utbrott flydde från Stockholm[2]. Förklädd och åkande på bondkärra, fortsatte han resan ned åt Småland, besökte der sin gård, uppbrände en hop vigtiga papper, samt skref och kringskickade en uppsats, som underrättade om revolutionen i Stockholm; men tillika uppmanade folk och troppar att gripa till vapen och försvara, som han skref, *konungen, friheten, det lagliga statsskicket och det allmänna bästa.* Derjemnte och med stöd af det uppdrag, regeringen honom gifvit, uppbådade han de tre närmaste infanteri-regementerna och tillika några squadroner kavalleri. En herre, som ville på konungens vägnar taga honom i arrest, blef i stället sjelf häktad[3]. Derefter, åtföljd af en hop officerare och af några sina vänner, red Pechlin till Jönköping för att öfverraska och bemägtiga sig denna befästade stad. Platsen var vigtig, också derföre, att den utgjorde föreningslänken mellan de tre landskaperna Småland samt Öster- och Vestergötland. Der för-

---

[1]) Danska min. br. d. 15, 22 Sept. 1772.

[2]) Sid. 195.

[3]) Måhända en förblandning med förut (sid. 196) omtalade uppträde i Södertelje.

varades ock hvarjehanda krigsförråd, som vid Pechlins företag kunde blifva af nöden. I fall han lyckades bemästra sig denna plats och tillika med sig förena de uppbådade regementerna, skulle han hafva afskurit prins Karl och Hellichius från öfra Sverge och derjemnte kunnat sätta sig i förbindelse med Du Rietz och med de missnöjda i Göteborg och annorstädes. Men när Pechlin reste genom Linköping, hade han, ehuru förklädd, blifvit igenkänd. Man underrättade genast prins Fredrik Adolf och Fersen om hans färd. Dessa skickade ofördröjligen och på olika vägar flere officerare åt Småland med uppdrag att bespeja och motarbeta Pechlin och att varna landshöfding Silfverhielm i Jönköping. När sistbemälte herre straxt derefter fick underrättelse om Pechlins ankomst till trakten, vidtog han följaktligen hvarjehanda försigtighetsmått. Då derföre en morgon Pechlin med sitt sällskap kom till fästningsporten, var den med flit lemnad öppen, hvarföre Pechlin hoppades hafva lyckats i sitt öfverrasknings-försök. Men så snart han inkommit, blef porten för hans efterföljande sällskap tillsluten, och Pechlin sjelf tagen till fånga, hvarvid hans anhängare genast och i sporrsträck begåfvo sig på flykten. Under stark bevakning sändes nu fången åt Stockholm till; men konungen fruktade hans närvaro i hufvudstaden och lät sätta honom i fängsligt förvar på Gripsholm. Länge var det fråga om rättegång och bestraffning. Men strängt taget hade Pechlin icke brutit mot rikets då varande lagliga regering, utan densamma tvärtom försvarat. Han hade ock i både ord och gerningar iakttagit mycken försigtighet[1]). På föreställning af Fersen, Karl Scheffer och Stockenström m. fl. och till följe

[1]) Uppsala bibl. Gustafvianska papperen, Tom. 35. innehålla om dessa Pechlins företag berättelser, uppsatta af honom sjelf och af en kronobefallningsman Crælius.

af sitt eget försonliga lynne beslöt konungen åtnöja sig med mildare åtgerder. Pechlin aflade trohetsed och släpptes ur fängelset, men skildes från sitt regemente. Sverge hade blifvit befriadt från det inbördes krig, han var på väg att upptända.

Prins Fredrik Adolf vistades vid denna tid i Östergötland, än på Finspång för att fjäsa för grefvinnan Ribbing, än vid Medevi för att vårda sin helsa. Om revolutionsplanen hade han, som sagdt, icke erhållit något förtroende. Men efter utbrottet skickade honom konungen underrättelse derom jemnte befallning att samla östgöta-regementerna och af dem taga trohetsed, och att tillika arrestera Fersen. Det var första revolutionsdagen på f. m., som konungen, drifven af misstankar och fruktan, utfärdade sistnämnde befallning. Men längre fram på dagen försäkrade honom grefve Rosen, att Fersen var mot Mössorna och mot ofrälsestånden så förbittrad, att han gerna såge hvarje statshvälfning, som blefve till dessas qväsande företagen. Konungen skref derföre på eftermiddagen en ny och motsatt befallning till prinsen, näml. att tillkalla Fersen och följa dennes råd. Äfven till sistnämnde herre skickade konungen en vänskaplig skrifvelse *och bad honom med sitt stora anseende understödja konungens företag*, och försäkrade honom tillika, och det två gånger, om sitt beslut att icke införa något envälde. Fersen svarade i undergifna ordalag och slutade med följande ord. *Ers maj:t har för Sverges storhet öppnat ett nytt tidskifte. Det är ensamt åt stora män förbehållet att genomföra stora verk;* — och straxt derefter: *jag känner ej ännu den nya regerings-formen; men jag behöfver ej känna den för att fatta mitt beslut. Jag bär i mitt hjerta en regeringsform, som alltid har ledt mina handlingar, och som nu bjuder mig lyda de föreskrifter, ers maj:t behagar gifva.* Enligt

konungens önskan förenade han sig med prins Fredrik Adolf, hvarefter hela Östergötland utan motstånd hyllade den nya ordningen.

Den ende, som ännu kunde ingifva någon oro, var öfversten vid Helsinge regemente, den ifriga Mössan och riksdagskämpen Gyllensvan. Vid första underrättelsen om revolutionens utbrott i Stockholm sökte ock denne herre i sällskap med sin liksinnade öfverste-löjtnant Nordenadler att dels med öfvertalande dels med hot utbekomma penningar från läns-ränteriet i Gefle och tillika silfverkärlen från åtskilliga närbelägna kyrkor; dessa medel skulle användas till underhåll af deras regemente, med hvilket de ämnade tåga till Stockholm för att försvara det fria statsskicket. Men man ville ej åt dem utlemna hvarken ränteriets penningar eller kyrkornas silfver. Konungen deremot befallte ortens landshöfding, Karl Sparre, att förekomma alla af Gyllensvan möjligtvis tillämnade försök. Sparre, som lyckats förmå Gefle och kringliggande trakter till ny trohetsed, sände till Gyllensvan en dennes slägtinge med både hotelser och försonings-förslag. När mannen, anländ till ort och ställe, framfört sitt uppdrag, svarade Gyllensvan: *kommer ni som fri man, eller som slaf?* Officeraren svarade: *jag kommer på min konungs befallning*, hvarvid Gyllensvan, som insåg omöjligheten af verksamt motstånd, aflemnade sin värja[1]), men återfick snart friheten och t. o. m. sitt regemente.

Att borgerskapet i några Finnlands städer ansågs gynna Mösspartiet, är redan berättadt. Men både dessa städer och hela det öfriga landet förhöllo sig stilla. Sprengporten och hans derifrån medförda troppar blef på Östersjön väderdrifven till Gottland och hann ej till Stockholm förr än den 7 September. Konungen skickade mot honom ett bref med

[1]) Österrik. min. br. d. 1 Sept. 1772.

uttryck af den varmaste erkänsla. *Det är*, skref han, *det är eder näst Gud jag har att tacka för mitt rikes frälsning. Utan eder skulle jag aldrig vågat företaga detta verk. Kom nu och landstig vid Skeppsholmen! Så snart man ser eder nalkas, skall jag sätta mig till häst och skynda eder till mötes, och omfamna eder såsom min och statens befriare*, o. s. v. Sprengporten med sina troppar hade dock landstigit utanför staden och tågade nu söderifrån mot Skanstull. På höjderna derutanför, och oaktadt ett starkt regn, mötte honom konungen, omgifven af en stor svit samt omfamnade och utnämnde honom till kommendör af svärdsorden och straxt derefter till general-löjtnant. Befäl och troppar blefvo införda till hufvudstaden och der på det mest välvilliga sätt mottagna.

TJUGONDESJUNDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1771—1772 AFSLUTAS.

Om riksdagsgöromålen förut framskridit med förvånande långsamhet, så blefvo de hädanefter framskyndade med lika förvånande brådska. Konungen ville få slut på riksdagen, innan de främmande hofven hunne der vidtaga några mot hans revolution fiendtliga åtgerder; kanske ock, sade några, innan ständerna hunne besinna och ångra sig. Redan d. 25 Augusti sammankallade han ett plenum plenorum och begärde dervid, att riksdagen måtte anslå krönings- och begrafningshjelp och en årlig allmän bevillning m. m. Han fodrade svar inom fjorton dagar, samt tillkännagaf, att riksdagen skulle afslutas d. 9 September. Till öfverlägg-

ning om dessa ämnen sammanträdde nu stånden på sina samlingsrum d. 26 Augusti, för första gången efter revolutionen. Lärorikt är att betrakta den hållning, hvarje stånd vid detta återseende iakttog. Adelns protokoll har dock, som nämndt är, försvunnit. Presternas innehåller väl några mycket berömmande, men blott allmänna ordalag. Icke utan sin betydelse för borgare- och bondeståndens tänkesätt äro deremot de anföranden, med hvilka de nu blefvo af sina talemän helsade. Sebaldt yttrade sig föga om revolutionen; men förklarade, att ståndet *erkände och vördade den allsmägtiges underbara försyn, och tillönskade hans majestät, om hvars uppsåt att göra sig och sitt rike lyckligt och lysande ingen kunde tvifla, nåd, kraft och välsignelse dertill*[1]. Josef Hanssons tal innehöll intet beröm öfver revolutionen, men förklarade, *att alla större förändringar komme från en högre magt, som satte gräns för allt jordiskt välde. Sverge*, sade han ytterligare, *Sverge har från uråldriga tider varit ett fritt och sjelfständigt rike och dess invånare fria och lagstiftande dock laglydiga medborgare. Men när orättvisa och inbördes agg togo öfverhand, ledsnade folket vid dessa sötebrödsdagar samt afklädde sig under konung Karl den elftes tid friheten och införde suveräniteten. Sedan det någon tid fått med smärta känna tyngden af dess tryck, blef genom Guds försyn friheten återupplifvad 1720. Den då antagna grundlagen har dock nu till kraft och verkan upphört, och ständerna hafva med sin landsherre öfverenskommit om en ny regeringsform, och återfört konungen till sin magt och ständerna till deras frihet såsom före 1680. Försynen har härigenom velat som en fader locka oss sina barn till sämja och enighet, till hvilka tänkesätt vi också nu hvarandra mana*, hvarpå han med sina ståndsbröder

---

[1]) Borgareståndets prot. d. 26 Augusti 1772.

afsjöng psalmversen: *Se huru godt och ljufligt är, att bröder kunna sämjas*[1]. Innehållet af dessa anföranden, det högt uttalade berömmet öfver rikets fordna frihet, *sötebröds-dagarna,* — likaså orden om den genom *Guds försyn 1720 återupplifvade friheten,* — och om den *smärtsamma tyngden af suveränitetens förtryck,* — och likaså det betydelsefullt magra omnämnandet af revolutionen 1772, och än mer att sådana åsigter öppet framställdes, detta allt låter oss ana det verkliga tänkesättet. Vid öfverläggningen om konungens förslag visade ock ofrälseständen någon motsträfvighet, mest i fråga om bevillning, bank och brännvins-bränning. Böndernas förslag härom blef af konungen ogilladt och återskickadt till ståndet, hvilket då slutligen fogade sig efter hans önskan, dertill öfvertalade af Olin[2], hvilken konungen förut begagnat till handtlangare inom ståndet, men nu utnämnt till dess sekreterare i st. f. den fängslade Odelius. Något långvarigare motstånd vågade eller ville eller hann ingen göra; ty konungen helsade, att riksdagen skulle nästa dag d. 9 September ovillkorligen afblåsas. Prosten Rhodin[3] ville få bevillningen bestämd för en viss tid, t. ex. 3 eller 4 år, i st. f. den obestämda till nästa riksdag; men erhöll ej dervid understöd af någon, men motstånd af Gadolin, som förut varit en ifrig frihetsvän, men nu kastat om och lofprisade konungen och dess företag. Prostarna Kröger och Wijkman fordrade större säkerhet för banken; men biskoparna Benzelstierna och Filenius samt prosten Ziebeth genmälte, att det vore opassande för presterna, om de för konungen visade mindre förtroende än de andra stånden ådagalaggt. Serenius ville få bestämdt, huru mycket af bevillningen borde anslås åt sko-

---

1) Bondeståndets prot. d. 26 Augusti 1772.
2) Bondeståndets prot. d. 8 September 1772.
3) Äfven några bland adeln.

lor och hospitaler; men biskop Benzelstierna anmärkte, att enligt nu antagen regeringsform, ständerna icke egde till behandling företaga andra ämnen, än dem konungen förelaggt[1]). Äfven borgare- men i synnerhet bondeståndet prutade mot några förslag, serdeles om brännvins-bränningen. Öfverläggningarna om nämnde vigtiga punkter skulle under förra statsskicket fordrat kanske flere månader; men nu medhunnos de under den korta föreskrifna tiden. Nästan allt, hvad konungen begärt, blef af ständerna medgifvet[2]).

Penninge-värdet af de bevillningar, hvilka på konungens anfordran ständerna nu erbjödo, uppgifvas till 1,600,000 d. s. i krönings- och begrafningshjelp[3]), — 2,400,000 d. s.[4]) i allmän årlig bevillning, och det till nästa riksdag, d. v. s. på obestämd tid, — 120,000 rdr specie årligt lån af banken samt, ifall af någon olyckshändelse och i synnerhet af fiendtligt infall, ett kreditiv på 5,000,000, allt d. s. m.[5]). Tillika sände alla fyra stånden en gemensam beskickning till konungen för att högtidligen, såsom landtmarskalken uttryckte sig, *tacka för den höga, upplysta och kraftiga vård, hans kongliga maj:t behagat taga om dess rike, om svenska friheten och om vår sällhet i evärdeliga tider.* Ytterli-

---

1) Presteståndets prot. d. 26 Augusti samt d. 3, 4, 5, 8 och 9 Sept. 1772.

2) Presteståndets prot. d. 26 Augusti 1772.

3) Enligt Dispositionerna i statskontoret stego kostnaderna för Gustafs kröning till 635,852 och för Adolf Fredriks begrafning till 305,959 eller tillsammans 941,811, allt d. s.

4) S. st. Bevillningen steg för 1771 till 2,000,000 för 1772 till 2,100,000 och för 1773 till 2,100,000, allt d. s.

5) Dessa i kontexten upptagna siffror äro grundade på Fersen 3. 129. och på Hochschilds Anledningar i Uppsala bibliotek. Några tillförlitligare uppgifter öfver bevillningarnas beräknade värde i penningar känna vi ej. Men några bland de influtna bevillningarnas belopp finnas i ofvanstående noter.

gare och på förslag af presterna beslöt riksdagen låta pregla en skådepenning till minne af den genomförda revolutionen.

Sedan ständernas bevillnings-beslut hunnit till konungen aflemnas, blef d. 9 Sept. riksdagen på vanligt sätt afslutad, och biskop Benzelstierna höll afskeds-predikan. Det anmärktes dock, att hvarken danska, engelska, holländska eller rysska sändebuden vid detta tillfälle infunno sig i kyrkan[1]). Konungens afskeds-tal berömde revolutionen, berömde ständerna och gaf ett dock obestämdt löfte att dem efter 6 år åter sammankalla. Det riksdagsbeslut, de antogo och underskrefvo, uppsatt af Elers, innehöll en ständernas förnedrande sjelfanklagelse, ett återljud af de beskyllningar, konungen d. 21 Augusti dem påbördat, och slutade med följande ord. *Det hafver varit den dyra och behjertade konung Gustaf den tredjes värf och det blifver hans odödliga ära att, näst den högste Guden, hafva genom sitt mannamod och, med understöd af deras kongl. högheters prinsarna Karls och Fredrik Adolfs (!) mandom och fosterlandskärlek hafva frälsat sitt rike från brädden af dess undergång, och att hafva krossat de bojor, som tryckte fria medborgare. Vi vörda och erkänna vår milde konungs nit och oförfärade bemödande och välsigna hans nu fulländade storverk.* Äfven de tal, som Sebaldt och Josef Hansson på rikssalen höllo, voro liksom de andras fulla af beröm och underdånighet; men icke så de tal, med hvilka de sedermera togo afsked af sina stånd. I afseende på den skedda förändringen önskade båda dessa talemän, att Gud måtte under det nya statsskicket förläna öfverhet och undersåtare sin kraft och sin välsignelse till ett stilla och lyckosamt lefverne. Men ingen bland dessa demokratiens sakförare yttrade något ord, än mindre någon glädje, öfver den

---

[1]) Uppsala bibl. Hochschilds Anledningar, m. m.

befrielse från aristokratiskt förtryck, hvarmed Gustaf gång på gång sade sig hafva hugnat svenska folket. Ingendera utbredde sig i något ståtligare beprisande af den skedda statshvälfningen. Bland de ord, med hvilka den af bonden Josef Hansson omtalades, förekomma följande tvetydiga uttryck. *Genom vår hulde konungs försorg slippa vi hädanefter så täta och långvariga riksmöten. Befriade från mycket bekymmer, kasta vi nu omsorgen först på Gud och derefter på vår konung. Herren göre hans bemödanden välsignelse-rika för oss och för våra senaste efterkommande! tills engång vid den stora blifvande riksdagen alla verldens ständer möta hvarandra inför öfver-konungens tron.*

TJUGONDEÅTTONDE KAPITLET.

BELÖNINGAR.

Såsom sådana kunna på sätt och vis betraktas äfven de fördelar, konungahusets medlemmar skördade. Hvad tronens innehafvare sjelf vann i ökad magt och rikare tillgångar, kan bäst bedömmas, då man besinnar innehållet af den nu antagna regeringsformen. Åt Lovisa Ulrika blefvo med anledning dels af äktenskaps-kontraktet, dels af Gustafs föreställningar, anslagna till enke-underhåll 90,000[1]), till handpenningar 50,000, till dess hofstats lön och beklädnad m. m. 103,000, summa i årligt anslag 249,000[2]), allt d. s. m. Som enke-

---

[1]) 36,000 riksdaler specie.

[2]) D. v. s. ungefär 332,000 rdr riksmynt. Fersen 3. 69. säger 3 tunnor guld.

säte i st. f. det tillämnade Gripsholm anslogos dessutom till sommar-lustslott Svartsjö kungs- och ladugård (10½ mantal) och till vinterboning, i st. f. rummen på slottet, hvilka öfverlemnades åt konungen, Fredrikshof, till hvars inköp och ordnande ständerna anslogo 300,000 d. s.[1]). Sina bröder upphöjde Gustaf till hertigar, Karl af Södermanland och Fredrik Adolf af Östergötland samt ökade deras årliga anslag från 63- till 100,000, och betalade deras skulder, som då stego till omkring 666,666[2]) allt d. s. m. Hvarje hofvets livréklädda betjent fick 2 dukater i dricksspenningar[3]). Summan af alla anslag åt hofvet för år 1769 och enligt Mössornas statsreglering gick till 1,586,429, men för år 1774 till 2,169,886[4]). De hade således blifvit ökade med 683,457, allt d. s.

---

1) Fersen 3. 136. säger, att på denna byggnad och bosättning bortslösades onödigtvis 600,000. d. s.

2) 2,000,000 d. s. m. enligt Fersen 3. 137.

3) Uppsala bibl. Hochschilds Anledningar m. m.

4) Enligt Dispositionerna i statskontoret. Nedanstående listor visa summans fördelning:

			1769.	1774.
Kongl.	majestät	med Ulriksdal och Drottningholm	998,971.	—
d:o	d:o	med Karlberg, Ulriksdal och Drottningholm	—	996,983.
d:o	d:o	Hof- och stallstaten	—	52,750.
d:o	d:o	Dess förre furstliga stat	—	37,860.
d:o	d:o	årliga respenningar	25,000.	25,000.
d:o	d:o	höjdt anslag till följe af höjda varu-priser	70,000.	70,000.
d:o	d:o	höjdt anslag till följe af höjda tullafgifter	6,000.	6,000.
Enkedrottning Lovisa Ulrika			—	423,633.
Gustaf som kronprins			359,589.	—
Prinsarna Karl, Fredrik Adolf och prinsessan			116,869.	—
Prins Karl för inlösen af Rosersberg			10,000.	—
d:o d:o anslag			—	399,994.
Prins Fredrik Adolfs anslag			—	106,666.
Prinsessan Sofia Albertina			—	51,000.
		Summa d. s.	1,586,429.	2,169,886.

Belöningarna åt de nedanom konungahuset stående anhängarne blefvo både många och betydliga. Några dagar efter riksdagens slut utnämnde konungen 14 personer till kommendörer af svärdsorden, 3 till kommendörer af nordstjerne-orden, 97 och deribland 19 vid lifgardet till riddare af svärdsorden och 40 till adlig värdighet[1]), deribland 10 kaptener, 10 löjtnanter, 5 fänrickar. Dessutom benådade konungen sina anhängare med följande befordringar: till fältmarskalk 1, general 1, generallöjtnant 3, contre-amiral 1, general-major 9, öfverste 13, öfverste-löjtnant 9, major 28, kapten 13, o. s. v.[2]).

Låtom oss närmare skärskåda fördelningen af dessa nådebevis!

Hellichius upphöjdes från kapten till öfverste med lön, till kommendör af svärdsorden och till adlig värdighet med namnet Gustafssköld och med ett vapen, som föreställde en sköld, bärande konungens namnchiffer, och erhöll dessutom en nådegåfva af 20,000 rdr. — Toll blef naturaliserad svensk adelsman och från att hafva i krigstjenst varit blott underofficer, nu på en gång upphöjd till ryttmästare med squadron och till riddare af svärdsorden, samt erhöll likaledes en nådegåfva af 20,000 rdr[3]). En lagman Thomée, som författat ena upprorsmanifestet i Kristianstad, adlades med namnet Adelsköld; en löjtnant Norgren, som förde Tolls skrifvelse till prins Karl, likaså med namnet Ehren-

---

Extra.

Konungens Eriksgata	—	62,400.
Prins Karls förmälning	—	300,000.

[1]) Rådsprot. d. 19 September 1773. Enligt matrickeln ett något mindre antal.

[2]) Rådsprot. för krigsärenderna d. 14, 22 Sept. 1772. Några bland ofvanstående befordringar äro redan omtalade bland belöningarna för 1769 års riksdag. Se 41. 360—372.

[3]) Uppgiften om denna och förutnämnde nådegåfva är af Fersen 3. 133.

palm, hvarjemnte han utnämndes till riddare af svärdsorden, Boltenstern likaledes till ryttmästare. Det i Kristianstad förlaggda dittills så kallade prins *Fredriks* regemente fick som belöning antaga namn af *kongl. lifregementet.* Hvad under sjelfva revolutionsdagarna d. 12—21 Augusti i Kristianstad utdelades, är redan i allmänhet berättadt.

Bland tropparna i Stockholm utnämndes general-majoren Ramsay till general-löjtnant, general-majoren friherre Fredrik Horn till general-löjtnant och grefve, och öfversten grefve Fredrik Posse till general-adjutant, general-major och kommendör af Svärdsorden, och begges fruar fingo konungens porträtt, infattadt i diamanter; öfverste De Carnall blef general-major, friherre och kommendör af svärdsorden; schoutbynachten Karl Tersmeden warfsamiral och kommendör af svärdsorden; öfverste-löjtnant Saltza öfverste och kommendör af svärdsorden; kapten König öfverste i arméen, med öfverste-lön; en kapten Hintzenstern, hvilken verksamt deltagit i sammansvärjningen, blef major, riddare af svärdsorden samt naturaliserad svensk adelsman, och den fänrik Liewen, som i rapportsalen d. 19 Augusti först förklarade sig för konungen, blef riddare af Svärdsorden och öfverste i fransk tjenst. En stor mängd officerare vid Stockholms garnison och isynnerhet vid lifgardet fingo några en, de flesta två graders förhöjning till namn, heder och värdighet, d. v. s. fänrikar förklarades för kaptener, löjtnanter för majorer, kaptener för öfverste-löjtnanter, o. s. v.[1]) och de, som närmare deltagit i rörelsen, pryddes dessutom med svärdsorden. Alla i företaget mer verksamma underofficerare fingo medaljer samt lifstidspensjoner på 100 d. s. årligen.

---

[1]) Rådsprot. för krigsärenderna d. 19 Sept. 1772. Konungens skrifvelse derom. — I tjensten skulle de tillsvidare bibehålla sin egentliga grad. — Riksregistr. d. 13 Sept. 1772.

Hela lifgardet erhöll tillökning i sitt underhåll, och hvar soldat i garnisonen $^1/_3$ dukat i dricks-penningar. Bland öfriga anhängare i hufvudstaden blef Ulrich Scheffer kanslipresident, H. H. Boije president och kommendör af svärdsorden; underståthållaren Axelson friherre och kommendör af nordstjerneorden; Per Lilliehorn efter att blott ett år hafva varit major, öfverste-löjtnant; auditören Stenhoff, en 27 års man, adlades; superintendenten Lütkeman utnämndes till biskop; komministern Stenbeck till kyrkoherde i Börstils stora pastorat, och inom några år revolutions-handtlangaren svärdfejaren Veit till packhus-inspektor och sångaren Bellman till hof-sekreterare och till sekreter vid nummer-lotteriet.

De från Finnland komna krigarne erhöllo också de sin lott i belöningarna. Deras anförare öfverste J. M. Sprengporten upphöjdes till general-löjtnant och kommendör af svärdsorden, samt fick befälet öfver konungens lifgarde; hans bror, Georg Magnus, som blott två år varit major, blef öfverste-löjtnant; öfverste-löjtnant Henrik Trolle blef öfverste och kommendör af svärdsorden; och deras yngre medhjelpare fänrik Cosswa blef löjtnant, riddare af svärdsorden och adlad med namnet Anckarsvärd. Den del af de s. k. lätta dragonerna, som Sprengporten till Stockholm medfört, fick derstädes stanna qvar samt upptogs bland konungens lif- och hustroppar under benämning af lätta dragoner vid lifgardet (sedermera lifgardet till häst), och med rang framför allt annat kavalleri inom riket. Sistnämnde upphöjelse väckte förtrytelse hos det gamla lifregementet till häst, hvilket genom ofta ådagalaggda och lysande prof af trohet och tapperhet varit och förtjent vara Sverges första kavalleri-regemente.

Stockholms borgerskaps kavalleri- och infanteri-officerare fingo tillåtelse att också utom uniform bära galonerad hatt och gul kokard; åt många utdelade konungen med egen hand medaljer och he-

dersvärjor. Han kom sjelf upp i rådhuset och förkunnade magistraten sina ynnestbevis, för hvilka borgmästaren Robeck aflade borgerskapets underdåniga tacksägelse[1]). En skald J. O. W. skref med anledning häraf till Stockholms borgerskap ett lyckönsknings-qväde, hvari lästes bland annat följande:

För Din tillgifvenhet Du kungens nåd ock rönt,
Den tredje *Gustaf* vill sin tacksamhet ej spara.
Ej nog han ryckt Ditt lif, Din frihet utur fara,
Hans vishet äfven Dig med utmärkt ära krönt.
De tecken, HAN Dig gett med värja, hatt och band,
De ha förädlings-kraft utaf Hans mildhets hand.

Och lycka till I, som dem bären!
Till Gustafs minne för er dygd
Till heder uti Svea bygd
Och allestäds I kände ären, o. s. v.

Huru likväl dessa utmärkelser snart blefvo missaktade och bortlaggda, skall framdeles omtalas.

Ett serskildt slags belöningar bestod deruti, att konungen upphäfde alla de domar, som blifvit fällda, och afbröt alla de rättegångar, som blifvit anställda mot ämbetsmän till följe af deras förhållande vid sistförflutna riksdagsmanna-val. De ojemnförligt flesta bland dessa personer hade tillhört Hof-Hattpartiet och de olagligheter, för hvilka de varit anklagade, hade blifvit till dettas fördel begångna[2]).

Man har ock med skäl mycket omtalat och mycket tadlat de mutor, som under frihetstiden blefvo af främmande magters sändebud utdelade åt och mottagna af svenska medborgare och folkombud. Men man har deremot nästan aldrig omtalat

[1]) Magistrat. prot. d. 12 Sept. 1772.
[2]) Se sid. 40, 47.

de gåfvor och befordringar, med hvilka Gustaf förledde, mutade eller belönade de svenska medborgare och krigare, som hjelpte honom att öfverändakasta Sverges fria af dem förut besvurna statsskick och att införa ett annat, som gränsade till och beredde väg för envåldet. Dessa sednare mutor voro äfven de till stor del gifna af ett främmande hof, det i Paris, och till främjande af dettas enskilda afsigter, näml. att genom den förstärkta konungamagten också framdeles få begagna Sverge som bundsförvandt och vapendragare. Denna beräkning, och ingalunda någon oegennyttig kärlek till Sverge eller till Sverges konung, var orsaken hvarföre Choiseul och andra Frankrikes statsmän allt sedan 1763 ville underkasta sitt land de stora uppoffringar, vi omtalat. Huru högt de penningesummor, de mutor tillsammans stego, som af Frankrike för revolutionens genomförande under åren 1767—1772 användes, kunna vi likväl icke bestämdt uppgifva. De torde hafva stigit till omkring 6 à 7 millioner livres. Endast under dagarna den 18 Augusti till och med d. 8. September 1772 har Gustaf till revolutionens utförande mottagit af Frankrike 5000 dukater och 544,666 d. s. och genom Grill 133,333, således tillhopa ungefär 680,000, allt d. s.; detta utom de summor, Gustaf sjelf kunnat från annat håll anskaffa[1]). Genom hvilka och åt hvilka dessa medel, mutor

[1]) Enligt Le Livre Rouge har Frankrike under åren 1768—1772 åt Sverge d. v. s. sitt i Sverge varande parti utbetalat 6,255,776 deribland för år 1769 en summa af 1,214,636, för år 1771 1,715,725, deribland uttryckligen för riksdagen 1,700,000, för år 1772 likaså 2,324,786, deribland uttryckligen för revolutionen 603,000, allt livres. När 1793 förteckningen öfver dessa Frankrikes utgifter upptäcktes, lästes i franska republikanska tidningar hvarjehanda anmärkningar; t. ex.: *Nu får franska folket se, huru vårt konungahus af hat mot folkens frihet varit de andra europeiska hofvens förläggare, och derför tömt våra kassor och förvandlat våra sändebud i främmande land till handtlangare för att muta både folkombud och rådsherrar.*

eller drickspenningar blifvit utdelade, derom finnas blott spridda och ofullständiga underrättelser[1].

Parti-belöningarna, att ej säga mutorna nu och efter riksdagen 1769 (41. 360—372) äro två värdiga sidostycken till hvarandra.

TJUGONDENIONDE KAPITLET.

GRANNSTATERNAS FÖRHÅLLANDE TILL REVOLUTIONEN

står i nära sammanhang med de båda inrikes-partierna och med dessas grundsatser och ställning till hvarandra, och till så väl svenska konunga-magten

---

[1]) Till någon ledning för omdömet lemna vi här enligt quittenser, befintliga i Uppsala bibl. Gustafvianska papperen, Tom. 35. följande uppgifter å penninge-summor, som endast vid denna brytning blifvit uppburna för att utdelas. Af Karl Tersmeden å 1,500 d. kpm åt manskapet på flottan; — af J. L. König å 800 dukater åt gardets underbefäl och manskap; — af U. Cederström å 3,403 d. s. till brännvin, öl, tobak och bröd åt gardet; — af L. Arnell å 1,500 d. kpm åt artilleriet; — sf samma man å 5,400 d. kpm till samma ändamål; — af Rylander å 18,000 d. kpm, att af A. Ehrensvärd i Finnland användas; — af G. J. Ehrensvärd å 138,000 d. kpm att i gratifikationer utdelas åt officerare enligt en af J. M. Sprengporten uppgjord lista; — af samma Ehrensvärd å 380 d. kpm till förplägning åt vakterna på Södermalm; — af J. Fischerström å 5000 d. kpm åt de borgare, som d. 19 Augusti 1772 utmärkt sig; — af Fredr. Horn å 4,800 d. kpm åt kunskapare; — af Wirell å 12,000 d. kpm till inköp af mjöl åt stadens fattige (se sid. 212); af G. Halldin å 2,700 d. kpm, åt hofauditör Camitz (se sidd. 82, 83), — och dessutom på följande summor, hvilkas användande ej är uppgifvet: — af J. W. Grönhagen å 2000 d. kpm; — af Karl Pfeiff å 18,000 d. kpm, han var officer vid gardet; — af Fredrik Horn å 3,000 d. kpm; — af J. Nordenanckar å 800 rdr kurant; — af J. Fischerström å 5,000 d. kpm; — af P. J. Höppener å 12,000 d. kpm. — Dessutom finnes antecknadt, att redan före revolutionen voro uttagna hela årets extra-utgifts-summa stor 500,000 d. s. och på det följande årets i förskott 3,359 rdr. De flesta förut uppräknade summorna hade blifvit utlemnade genom G. J. Ehrensvärd, som

som utrikes-politiken. För att detta vigtiga ämne fullständigt uppfatta, är fördenskull nödigt för minnet återkalla hithörande företeelser, redan från en längre tid tillbaka.

DE FRÄMMANDE MAGTERNAS FÖRHÅLLANDE TILL DE SVENSKA PARTIERNA OCH TILL DEN SVENSKA KONUNGA-MAGTEN ÅREN 1733—1762.

I afsigt att försäkra fäderneslandet om behöflig fred hade Mösspartiet under åren 1721—1733 ingått förbund, än med den ena, än med den andra främmande magten, hvarje gång efter dåvarande omständigheters kraf. Egentligen taladt, fanns dock ännu icke i hänseende till främmande magter några bestämda partier; ty Mössornas motståndare på detta fält, de krigiska Hattarna, hade ännu icke framstått och utvecklat sin fana. Detta skedde först omkring 1733. Polens tron hade blifvit ledig. Konungen i Frankrike ville dit förhjelpa sin svärfader Stanislaus Leczinski, och för sådant ändamål locka Sverge till krig mot Ryssland. När Arvid Horn icke lät sig dertill förledas, uppmanade Frankrike den ärelystne Karl Gyllenborg och hans både äre- och krigslystna vänner till bildande af det då och på sådant sätt uppkommande krigs- eller Hattpartiet. Det var från och genom denna brytning, som med hänsyn till främmande magter de begge olika partierna framstodo med bestämda drag och rigtningar.

Mössorna bibehöllo som mål för sin verksamhet

---

då var kammarherre hos konungen. Många bland dem, som till utdelning mottogo dessa penningar, blefvo efter revolutionen belönade med ordnar och befordringar. — Att engelska och isynnerhet ryska hofven likaledes utdelat stora summor, är mer än troligt, ehuru dessas belopp icke är kändt.

främjandet af handel, af fabriker, af de s. k. naturliga näringarna; och framför allt af sparsamhet och fred. En naturlig följd blef partiets vänskapliga förbindelse med de stater, hvilka sjelfva önskade fred, näml. med England, hvars handel kunde störas genom krigs-oroligheter, med Danmark, Preussen och Ryssland, hvilka alla behöfde fred; det första för att stärka sina försvagade krafter, de två andra för att ordna och stadga sina i många fall omgestaltade, nästan nyskapade stater. Alla tre bibehöllo dessutom från fordom en viss fruktan för Sverges segerrika vapen. — Sådan var i allmänhet grannstaternas ställning till Mösspartiet under åren 1733—1762.

De omkring 1733 å andra sidan uppträdande Hattarna togo till mål för sin verksamhet handelns och fabrikernas hastigt uppdrifna blomstring, återvinnandet af Sverges fordna krigsära och förlorade östanhafs-länder samt hämnd öfver de mot Ryssland lidna förlusterna. Det var ock genom uppkittlande af svenskarnas krigslystnad och rysshat, som Karl Gyllenborg och Hattarna lyckades med biträde af Frankrike att 1739 störta den då varande fredligt sinnade regeringen, det s. k. gamla Mösspartiet, och att sjelfva bemägtiga sig styrelsen. Naturligt var, att Hattarna fortfarande slöto sig till Frankrike, och att de äfven hyllades af Frankrike, hvilket sjelft allt framgent hyllade Ludvig den fjortondes statskonst, med dess eröfrings-planer och med dess vana att under deraf föranledda tyska krig begagna Sverge som bundsförvandt och vapendragare. Emedan de fredliga Mössorna fortfarande vägrade låna sig till dylik tjenst, ingick Frankrike med Hattarna ett förbund, lika nära och af omständigheterna lika föreskrifvet, som Englands och Rysslands med Mössorna. Frankrike behöfde Sverges troppar, och de regerande Hattarna behöfde Frankrikes mynt och stöd. Af dessa försatser följde som

slutsats det inbördes förbundet, hvilket också varade öfver trettio år.

Hvarken inre partier eller främmande stater fäste under denna tid någon synnerlig uppmärksamhet vid svenska konunga-magten. Egentligen att tala, fanns knappt någon sådan; och den lilla, som fanns, ville ingen utvidga; — icke något bland de svenska partierna, ty bägges fosterlands-kärlek skrämdes genom tanken på Karl den tolfte, Fredrik och Lovisa Ulrika; och bägges magtlystnad lockades af åtrån att behålla tyglarna i egna händer, — och bägges egenkärlek smickrades af öfvertygelsen att sjelfva kunna dem till fosterlandets båtnad sköta; — ej heller Frankrike, ty detta hoppades länge nog kunna, konungen förutan, och med hjelp blott af Hattarna styra Sverges politik och använda Sverges härar; — ej heller grannstaterna, emedan dessa hoppades kunna, konungen förutan och med tillhjelp blott af Mössorna, upprätthålla freden. Med hänsyn till Sverges konunga-magt hade dessutom bemälte grannstater några gemensamma åsigter att vidhålla, några gemensamma fördelar att bevaka. De ville näml. upprätthålla Sverges sjelf- och folkstyrelse af 1720; dels derföre, att folket, som mest får vidkännas krigens bördor, söker, då det har magt dertill, vanligtvis att upprätthålla freden; dels derföre, att den oenighet och de partier, som i dylika stater ofta uppstå, i någon mån förlama deras kraft både till anfall och försvar. Härmed sammanhängde också en annan beräkning. Med minne af Gustaf Adolfs, Karl Gustafs och Karl den tolftes krig befarade grann-regeringarna, liksom många den tidens statsmän[1]), att en svensk konung, som erhölle större magt, skulle, lockad af företrädarnes krigsära, af svenskarnas krigslystnad, af Frankrikes eggelser, kanske ock af eget öfvermod,

---

[1]) **41**. 350. och noten, der förhållandet närmare upplyses.

omigen störta nordens folk i eländet och fasorna af ett långvarigt krig. Som ett slags borgen mot hvarje sådan fara betraktade dessa grannstater så väl Mösspartiet som regeringsformen af 1720, och voro derföre angelägna om bådas upprätthållande och bestånd.

Under hela denna tid förekommer ej heller minsta tecken till någon grannstaternas plan om Sverges delning eller styckning, knappt någon lös tanke ditåt. Tvärtom rådde för det mesta mellan dessa grannar sjelfva mycken oenighet, t. ex. 1743 och 1762 mellan Danmark och Ryssland, samt 1746 och 1756—1761 mellan Preussen och Ryssland: under hvilka brytningar än den ena, än den andra staten sökte förbund med Sverge.

Med undantag af några mindre vexlingar, var under åren 1733—1762 förhållandet mellan de inrikes partierna och de utrikes magterna sådant, det här ofvan blifvit tecknadt. — Vi återkalla nu för vårt minne

DE FRÄMMANDE STATERNAS FÖRHÅLLANDE TILL DEN SVENSKA KONUNGAMAGTEN OCH TILL DE SVENSKA PARTIERNA FRÅN 1763 TILL REVOLUTIONEN 1772.

Från och med 1763 inträdde häruti en vigtig förändring. Genom sina tillställda olyckliga krig, det finska och det pommerska, och genom sin lika olyckliga finans-förvaltning hade Hatt-partiet förlorat svenska folkets förtroende och derigenom likaledes sitt politiska inflytande. Det mägtade icke ens fortsätta pommerska kriget, utan nödgades 1762 sluta enskild fred med Preussen och dervid öfvergifva sin bundsförvandt och soldgifvare Frankrike. Händelsen medförde två vigtiga följder. Så länge hofvet i Paris hoppades kunna genom Hattarna

leda Sverges politik, var det icke blott likgilltigt för svenska konunga-magten, utan sökte t. o. m. att mot densamma upprätthålla sina vänner Hattarna och det fria statsskicket[1]). Men när efter 1762 Hattarna ej längre mägtade vara Frankrike till någon vigtigare tjenst, började hofvet i Paris öfvergifva nämnde parti och i stället vända sig till konunga-magten och söka utvidga dess inflytande, för att kunna sedermera genom densamma i st. f. Hattarna leda Sverges utrikes ärender och begagna dess härar. — Andra följden blef, att denna Frankrikes snart kända afsigt skrämde upp Sverges grannar och dessas nyss omtalade farhågor för uppträdandet af en enväldig konung i spetsen för de krigiska svenskarna. Preussen befarade att i ty fall blifva vid nästa allmännare krig inklämdt mellan Frankrike och dess bundsförvandt, den förstärkta svenska konunga-magten och dennas i Pommern stående troppar; — likaså Ryssland att under sina krig mot Frankrikes ena bundsförvandt, Turkiet, blifva taget i sidan af Frankrikes andra bundsförvandt, samma svenska konungamagt. Redan 1764 och 1765 eller omedelbart efter framträdandet af Frankrikes nya politik, beslöto fördenskull Danmark, Preussen och Ryssland söka hindra hvarje sådan förändring och i stället upprätthålla Sverges fria statsskick. Deras farhågor blefvo väl för tillfället något lugnade genom den både fredliga och frisinnade riksdagen 1765; men väcktes till lif och ökad verksambet genom den af 1769 och genom då anställda försök, dels att utvidga konungamagten, dels att locka Sverge till krig mot Ryssland; men allramest genom de egenskaper af

---

[1]) Enligt Le Livre Rouge har Frankrike under de vigtiga åren 1755, 1756 gifvit i understöd åt Sverge, d. v. s. åt sina bundförvandter Hattarna och under dessas strid mot hofvet 2,476,158 livres.

tilltagsenhet, snille och förmåga, som utvecklades af prins Gustaf, framtida innehafvaren af den konungamagt, man ville utvidga. Uppskrämda genom dessa företeelser, ingingo fördenskull grannstaterna mot slutet af 1769 ett nytt och närmare förbund om upprätthållandet af Sverges fria statsskick[1]. Hufvudpunkten i detta förbund var, att, *om Sverge anfölle Ryssland eller ändrade 1720 års regeringsform så, att konungen finge magt att stifta lagar, pålägga skatter och förklara krig, då skulle bemälte grannstater uppträda deremot, och Preussen vara förbundet att på Rysslands uppmaning angripa svenska Pommern.* Troligtvis har denna grannstaternas sinnesstämning och förbund bidragit till utgången af 1769 års riksdag och till misslyckandet af då gjorda försök till konungamagtens utvidgning. Nya utsigter dertill öppnades likväl inom kort, näml. när Adolf Fredrik dog, och den unge och tilltagsne Gustaf uppsteg på tronen. Från 1768 voro dennes magtlystna planer nogsamt kända, och att han just nu och i Paris sökte till deras genomförande skaffa sig hjelpmedel, kunde ej heller blifva för diplomaterna någon hemlighet. Att han, hvad grannstaterna beträffade, skulle genast använda sin nyvunna magt till återuppväckande af ett nordiskt krig, till denna farhåga saknades ej heller vigtiga skäl. Man kände svenska folkets brinnande hat mot Ryssland. Man kände ock svenska konungahusets gamla och djupa hat mot det danska, och tillika Gustafs egna i Norrge bedrifna stämplingar. Sommaren 1772 var han verkligen betänkt på ett infall i nämnde land. *Norrmännen*, skref han[2], *trötta vid Danmarks ok, kasta*

---

[1]) 41. 104—106, samt 348—356, hvarest omständligare beskrifvas de olyckor, förbundet med Frankrike hade nu i 100 år ådragit Sverge.

[2]) Upsala bibl. Gustafvianska papperen. En konungens egenhändiga uppsats, skrifven i början af Augusti 1772.

sina ögon på Sverge. Men Sverges konung, som knappt kan regera sina egna undersåtare, huru skulle han kunna tänka på ett företag mot Norrge? Och likväl, jag säger mig det, likväl är det just i detta ögonblick, som det för hans, för folkets, för samhällets skull ej återstår annat än ett försök, så djerft, så utsväfvande, som att eröfra Norrge från Danmark. Om prinsen af Oranien, en simpel adelsman och utan andra tillgångar än sitt mod och sin frihetskärlek, kunnat rycka Holland ur händerna på Karl den femtes son, hvarföre skulle då ej en konung, som är arfvinge till Norrge[1]*, kunna rycka detta land ur händerna på en svag furste och en illa styrd moderstat? Om Sverges konung, kallad af det med Danmark missnöjda Norrge, skyndade till dettas befriande; den minsta framgång i ett sådant företag skulle hos svenskarna åter uppväcka deras medfödda kärlek till äran, till hjeltemodet och till deras konung*, o. s. v. Med dylika hägringar blef Gustaf af sin inbillningskraft smickrad och eggad, och han tyckes verkligen hafva föreställt sig kunna eröfra Norrge och derigenom hänföra svenskarna och skrämma utländningen. Grannstaternas regeringar hade grundade skäl till sina omtalade farhågor.

FÖRHÅLLANDET TILL GRANNSTATERNA FRÅN REVOLUTIONEN I AUGUSTI 1772 TILL NOVEMBER S. Å.

När nu genom revolutionen 1772 svenska konungamagten betydligt utvidgades, väckte sådant mycken uppmärksamhet hos alla grannstaterna. Men Gustaf hade hvarken angripit Ryssland, ej heller tillvällat sig magt att, ständerna ohörda, stifta lagar, pålägga skatter och förklara krig. Således före-

[1]) Det var en bland Gustafs tittlar.

fanns i sjelfva verket ingen af de företeelser, som grannstaterna hade i förbundet 1769 antagit som orsak till gemensamt anfall mot Sverige. Något sådant blef ej heller på allvar satt i fråga; utan hvardera staten tog saken så, som dess enskilda fördel kräfde.

Danmark, redan förut oroligt till följd af Gustafs kända afsigter mot Norrge, blef det än mer genom underrättelsen om nämnde statshvälfning; emedan den kunde gifva honom magt och medel att bringa nämnde planer till verkställighet. Derföre och tillika på uppmaning från Petersburg, och till tyglande af norrmännens missnöje, började regeringen i Köpenhamn att skicka örlogsfartyg och troppar till Norrge och att anställa åtskilliga andra rustningar. Något anfall mot Sverige ville eller vågade den likväl icke[1]), utan motsåg tvärtom med fruktan ett sådant från Sverges sida samt afvaktade, hvad beslut ryska kejsarinnan skulle fatta.

Denna furstinna tog svenska statshvälfningen lugnare, än mången väntat. Vid första budskapet om Sprengportens rörelse i Finnland, och ännu oviss om vidden af den magt, Gustaf sig tillegnat, lät hon visserligen förstärka besättningarna i sina gränsfästen och vidtaga åtskilliga andra krigsanstalter samt uppmanade Danmark att göra likaledes. Men snart fick man veta, det Gustaf icke tillvällat sig magt att utan ständernas bifall pålägga skatter eller börja krig. Detta lugnade grannarnas farhågor, och kejsarinnan förklarade nu, att, så framt Sverge förhölle sig stilla, skulle också hon göra på samma sätt[2]). Till denna fredliga hållning bidrogo tvifvelsutan de brydsamma omständigheter,

---

[1]) Riksark. br. från svenska sändebudet i Köpenhamn under September 1772.

[2]) Riksark. br. från svenska sändebudet Ribbing i Petersburg under September 1772.

i hvilka hennes eget rike sig befann. Det led nämligen af en svårt härjande pest, af ett starkt missnöje, som förberedde och förebådade Pugatschews uppror, och af de kostnader och svårigheter, som ett pågående krig mot Turkiet medförde. Kejsarinnan var visserligen på väg att erhålla fred med sistnämnde stat. Men, till följe af Frankrikes bedrifvande och af ryska freds-ombudet Orlows förhetsningar, afbröt sultanen underhandlingarna och höll henne sålunda i fortfarande oro. Härtill kom Polens nu pågående första delning, hvilken mycket upptog hennes tankar och tillgångar. Slutligt må ej förbises ett annat och vigtigt skäl. I nystadska freden 1721 var inryckt det stadgande, att Ryssland icke skulle *blanda sig i Sverges regeringsform och tronföljd, utan söka hindra allt, som deremot förehades*, med hvilken punkt man för tillfället egentligen afsåg den hessiska tronföljdens betryggande mot holstein-gottorpska anspråk. Detta stadgande började dock Ryssland snart och nästan tvärtemot ordalydelsen begagna som anledning att blanda sig i flere Sverges inre angelägenheter. Till följe af svenskarnas enträgna påstående blef derföre i Åbo-freden 1743 samma punkt utesluten och Rysslands inblandnings-rättighet i sjelfva verket upphäfd. Regeringen i Petersburg fortfor dock att gång efter annan densamma såsom ännu gällande åberopa, och så skedde äfven nu. Men detta innebar en så i ögonen fallande osanning och orättvisa, att den ej gerna kunde för verldens ögon framläggas som skäl för krigs-angrepp mot Gustaf, hvilken härutinnan hade på sin sida det allmänna tänkesättet i både Sverge och det öfriga Europa. Katarina hade således ej ett enda lagligt skäl till anfall mot Sverge. Också har ej ännu blifvit framlaggdt det ringaste bevis, att hon, utom de första rustningarna, har under ifrågavarande tidskifte något sådant tillämnat.

Bland alla grannregenterna var konung Fredrik i Preussen den, som egde de mest lockande frestelserna till landvinning, nämligen af svenska Pommern, och de mest oroande farhågorna, nämligen för den stärkta och med Frankrike nära förbundna svenska konungamagten. Det var ock han, som visade ojemnförligt mesta oviljan mot revolutionen. Som prof på hans sinnes-stämning anföra vi några spridda utdrag ur de bref till Lovisa Ulrika och till Gustaf sjelf, som han under denna brytning afsände. *Jag är*, skref han, *mycket missnöjd med svenska konungens företag. Det skall troligen ådraga honom ett krig mot Ryssland, och i anseende till mina förbindelser med kejsarinnan Katarina blifver jag af min heder tvungen att vid hennes sida uppträda mot Sverge, ehuru jag är med dess regenthus beslägtad. Men just konungen i Sverge är den, som tvingar mig till detta motbjudande steg. Tro ej, att jag lockas af För-Pommern. Detta lilla landstycke kunde måhända fresta någon yngre, fattig prins, men ingalunda mig. Mitt beslut bestämmes af vigtigare och allmännare skäl och af mina förpligtelser till Rysslands kejsarinna och till Preussens folk. Jag spår olyckliga följder af den nu tillställda revolutionen, och konungen i Sverge har genom densamma störtat sig i en olycka, som numera ej kan undvikas. Frankrike kan väl gifva stora underhålls-penningar, men för afståndets skull icke något kraftigare understöd. Sverge ensamt är alltför svagt att mägta försvara sig mot Englands missnöje, som kan skada dess handel, och mot Rysslands härar, som kunna borttaga Finnland, och mot Danmarks, som kunna från Norrge intränga i Sverges hjerta. Dessa magters uppträdande skall ingifva Mösspartiet mod och kanske framkalla ett inbördes krig, hvarvid en del af svenska hären torde gå öfver till ryssarna. Sådant är förhållandet. Jag vet, att sista revolutionen är genom-*

drifven medelst franska penningar, och jag känner ganska väl alla dess enskilda omständigheter. De många missnöjda ropen inom Sverge ådagalägga tydligen, att det icke är folket sjelft, som förändrat sin styrelseform, utan att det blifvit öfverraskadt af sin konung. Derföre, och om nu krig af dylik anledning uppkommer, skall denne konung icke blott angripas af ett öfverlägset antal yttre fiender, utan ock bedragas och förrådas af personer, på hvilka han litat. Jag uttalar ärligt denna min öfvertygelse; ty jag vill ej vara den, som med rosor öfvertäcker och undangömmer ett hotande bråddjup. Jag utgifver mig visserligen icke för någon profet, men af vissa tecken och förebud kan man ofta nog ana utgången. Den torde ock blifva sådan, att holstein-gottorpska konungaslägten bortjagas från Sverge och blifver både husvill och utfattig[1]*!*

Med dylika skräckbilder sökte han gång på gång skrämma sin systerson och påstod, att enda sättet till farornas afböjande vore att återställa 1720 års regeringsform. Men att förmå Gustaf till någonting dylikt, det var och förblef en omöjlighet. Denne lät sig ej heller skrämmas af de framkastade hotelserna, utan uppförde sig med prisvärd förening af både sans och mod. Å ena sidan försäkrade han alla grannar om sina fredliga afsigter, men å den andra försvarade han sin revolution och lofvade i det yttersta försvara äfven sitt land, sin krona och sitt oberoende. *Dock*, skref han, *emedan främmande magter ej hafva minsta rättighet att blanda sig i Sverges inre angelägenheter, kan jag omöjligen tro, att mina grannregenter och allra minst den, som är mig närmast befryndad, skola göra sig skyldiga till en så uppenbar orättvisa och derigenom störa freden i Europa. Jag betviflar väl ej, att konungen i Preussen skall*

[1]) Sans lieu ni feu.

i händelse af krig bemägtiga sig svenska Pommern. Men vid fredens afslutande skola Frankrike och Österrike tvinga honom att återlemna det; — och en annan gång: *eders majestäts bref har oändligen bedröfvat mig; — — men jag förtröstar på min rättvisa sak och på mitt folks tillgifvenhet och kärlek. Jag vill ej åberopa det manande efterdöme af ståndaktighet, som några mina företrädare gifvit; men jag har för ögonen det efterdöme, eders majestät gaf, då hela Europa hade sammansvurit sig till dess undergång. Jag skall likna eder, min älskade morbroder, och jag hoppas, ni skall i mig igenkänna edert blod, o. s. v.*[1] I dessa af Gustaf flere gånger uttalade tänkesätt instämde äfven Lovisa Ulrika. Hon var för tillfället ställd i spetsen för styrelsen öfver Pommern. Underrättelsen om preussiska konungens hot bragte henne i harnesk. *Om,* skref hon till honom, *om ni angriper Pommern, skall ni få se eder egen syster uppträda till dess försvar. Hvart ni rigtar ett hugg, skall jag mot detsamma framträda; och det skall blifva ett skådespel, som verlden aldrig förut bevittnat. Ni skall utan tvifvel intaga landet; men det skall ske till priset af mitt blod, och min sista suck skall bevisa, att jag är värdig vara eder syster.* Man kunde förmoda, att detta det svenska konungahusets bestämda och kraftfulla uppförande skulle elda sjelfva svenska folket till lika kraftfullt försvar för sin sjelfständighet; häldst revolutionen blifvit mottagen med så mycket bifall, att ett grannarnas angrepp icke kunde vänta betydligt understöd af några inom landet utbrustna rörelser. Detta lugnade den oro för systerns och systerbarnens öde, som Fredrik stundom erfor. Till afkylande af den krigsifver, han möjligtvis känt, bidrogo, utom förut uppräknade också på Danmark

---

[1]) Utkastet till detta bref var uppsatt af A. J. v. Höpken.

och Ryssland verkande skäl, äfven andra, som för honom enskildt voro af stor vigt. Ett sådant bestod deri, att i händelse af krig skulle troligen både Frankrike och Österrike uppträda på Sverges sida. Ett annat var det missnöje, hvarmed allmänna tänkesättet otvifvelaktigt skulle betrakta hvarje hans angrepp mot en systerson, och en så berömd och firad systerson; — ett tredje, att han till sådant angrepp icke hade ringaste lagliga skäl. Han förebar väl sin förbindelse med och sitt löfte åt ryska kejsarinnan, och att *han var af sin heder förpligtad detsamma uppfylla*. Men detta var blott ett svepskäl, en dikt. Ordalagen i deras år 1769 afslutade förbund voro, som vi minnas, att, *i fall Sverge angrepe Ryssland eller gåfve konungen magt att stifta lagar, pålägga skatter och förklara krig*, då skulle Preussen vara förbundet att på Rysslands begäran infalla i svenska Pommern. Men nu hade Gustaf hvarken angripit Ryssland, ej heller vid revolutionen tillegnat sig någon bland ofvan uppräknade envålds-rättigheter. Katarina var således icke berättigad att fordra, och Fredrik ej heller förpligtad att göra detta infall[1]). Hvad han derom skref till Stockholm, var blott dikt: ty Katarina hade icke anmodat honom företaga något dylikt infall; och ehuru han talade om sitt mycka bemödande att henne lugna, befinnes det, att just han sjelf var den, som visade mot revolutionen det mest fiendtliga tänkesättet.

Konung Fredriks uppförande vid detta tillfälle är svårt att nöjaktigt förklara. Måhända funnos dertill flere gemensamt verkande orsaker; — beräkningen, att Sverge under det fria statsskicket skulle vara mindre att frukta och lättare att plundra; — farhågan för en stark svensk konunga-

---

[1]) Detta förhållande blef också af Gustaf med både klarhet och kraft framhållet för hofvet i Berlin.

magt i förbund med Frankrike; — fruktan att få bekosta svenska konungahusets underhåll, i fall detta till följe af upprepade revolutions-försök blefve ur Sverige förjagadt; kanske ock, och hvarför icke, något slägtskapens deltagande för dessa anförvandters öde. Oaktadt sina knotande bref anställde Fredrik sjelf inga betydligare rustningar till krig. Det ser t. o. m. ut, som han aldrig tillämnat något sådant, utan endast velat medelst utmålningar af Rysslands fiendtlighet och svenskarnas missnöje skrämma Gustaf till eftergift och derigenom trygga Norden mot krig och sin syster mot afsättning. Drag af sistnämnde omtanke hade hela tiden hortåt ej sällan förekommit, och han hade öppenhjertigt föreställt henne, huru oangenämt det skulle för honom blifva att nödgas i Berlin *mottaga och försörja det från Sverige fördrifna konungahuset.* Under hösten 1772 skref han åter: *jag beder, att konungen i Sverge måtte göra allt för att lugna sina grannar och i synnerhet Ryssland; jag beder derom som en broder, ty ett enda falskt steg kan förderfva allt.* När Gustaf en gång, såsom vi berättat, talade om sitt mod och om sin föresats att med bistånd af sina trogna svenskar kämpa mot alla vrångsinnade grannar och att på sådant sätt följa det exempel, hvarmed Fredrik sjelf under sjuåriga kriget föregått[1]), skref denne till Lovisa Ulrika följande svar. *Jag beundrar den svenske konungens stora egenskaper; men önskar, att han aldrig måtte komma i så svår belägenhet, som min var under nämnde krig. Och ändå hade jag en rik skattkammare, 200,000 egna soldater, 60,000 engelsmän till hjelp och Saxen till kornbod. Hvad har Sverge deremot? Jag beder fördenskull hans svenska majestät icke låna sitt öra åt sådana personer, som råda till brytning*

---

[2]) Se sid. 243.

med grannarna, utan i stället arbeta på de inre partiernas försoning och på landets lugnande, hvilket fordrar både tid och frid. Konung Fredriks och hans broder Henriks bref till svenska konungahuset under denna tid innehöllo visserligen mycket knot öfver revolutionen, men tillika många uttryck af en så uppriglig önskan om fredens upprätthållande och en så uppriglig omtanka för systerns och systerbarnens väl, att man näppeligen kan betrakta dem som alster af blott falskhet och hyckleri. I Oktober 1772 tyckes han ock liksom de andra grannarna hafva fogat sig i den skedda förändringen.

Till denna utgång bidrog äfven Frankrike. Vi erinra oss, huru mellan konungarna Ludvig den femtonde och Gustaf den tredje rådde en personlig vänskap, som i synnerhet hos den förre var mycket varm. Han omfattade den unge svenske konungen med tillgifvenheten af en faderlig vän och beskyddare, och betraktade honom tillika som en välkommen stridsbroder i kampen mot de mer och mer framträdande lärorna om folkens frihet och sjelfstyrelse. Gustaf behandlade ock den fransyske ämbetsbrodern på sitt fina och välberäknade sätt, berömde honom sjelf, hans magt och hans älskarinna, samt hans och Meaupous despotiska åtgerder. Detta gick så långt, att Gustaf stundom i sina bref tycktes antaga tonen af en beroende skyddling. Oroad af Fredriks hotelser och måhända troende på hans uppgifter om Rysslands krigiska sinnesstämning, vände han sig med anhållan om hjelp till konung Ludvig och begagnade dervid följande ord. *Jag räknar på eders maj:ts vänskap som det säkraste och starkaste stödet för min tron. Eders maj:t är den ende, som förmår sätta gräns för mina grannars tilltagsna och orättvisa planer.* Och en annan gång: *jag smickrar mig med den förhoppningen, att eders maj:t icke*

skall öfverlemna mig åt mina fienders raseri, hvilka äro mina fiender endast derföre, att de känna min orubbliga tillgifvenhet för eders majestät. Äfven grefvinnan Du Barrys välvilja sökte Gustaf numera att medelst egna och artiga skrifvelser bibehålla. Hon hade visat glädje öfver den lyckligt utförda revolutionen. Gustaf skref och tackade för hennes deltagande och tillade: *jag räknar med säkerhet på de känslor, ni alltid för mig ådagalaggt, och betviflar ej, att jag ofta skall få tillfälle tala till eder om den tacksamhet, med hvilken jag helt uppri̇gtigt*[1]) *tecknar*, m. m. Dessa bref medförde önskad verkan, och Ludvig beslöt uppträda till Sverges hjelp. Det blef fråga om att för sådant ändamål sända franska troppar till Tyskland och en fransk örlogsflotta till Östersjön. Men man fruktade att stöta England. De franska ministrarna önskade dessutom undvika krig och sökte fördenskull stäfja sin konungs ifver. De lyckades ock gifva hans hjelpsamhet mot Sverge en annan och mindre vådlig rigtning. Frankrike beslöt nämligen att med skäl och hotelser afråda och varna Sverges grannar från alla fiendtliga anfall, och i synnerhet vände sig Ludvig till den mägtigaste af dem alla, till Rysslands kejsarinna. Bland de skäl, han för hennes lugnande framhöll, var också det, att hon *icke borde låta konungen i Sverge, en så utmärkt furste och hennes egen nära slägtinge, förtryckas af uppstudsiga undersåtare; och att hon borde besinna, huru i detta hänseende hans sak var också alla andra furstars sak.* På samma gång skref och rådde han Gustaf sjelf att omsorgsfullt undvika hvarje åtgerd, som kunde stöta kejsarinnan, och att tvärtom söka på allt sätt vinna hennes välvilja[2]). För konung Ludvig var det likväl icke

---

[1]) Très veritablement.

[2]) Riksark. Creutz' br. från Paris den 20 Sept. 1772.

nog att stödja Gustaf med ord, råd och hotelser. Han lät ock öfvertala turkarna att fortsätta kriget mot Ryssland, och i Toulon utrustades flere örlogsfartyg, som man utspridde vara ämnade att, om så behöfdes, uppträda mot ryssarna antingen i Östersjön eller på Medelhafvet. Spanien följde Frankrikes exempel och talade högt till försvar för Sverge och dess revolution. Dessa företeelser hafva troligtvis än mer befästat Katarina i de fredliga åsigter, hon redan förut hyste. Både hon och hennes förtrogne minister Panin försäkrade också Sverge återigen om Rysslands vänskapliga tänkesätt, och de första rustningarna mot finska gränsen afstannade[1]). Danmark erhöll från Ryssland bref i samma anda och aftacklade sin örlogsflotta, och huru äfven Preussen lugnade sig, är nyligen berättadt. Någon grannstaternas öfverenskommelse eller beslut om ett gemensamt anfall mot Sverge och mot der genomförda revolution kom oss veterligen icke i fråga[2]). Till denna lyckliga utgång bidrogo, utom de många här ofvan uppräknade omständigheterna, äfven de högtidliga försäkringar, Gustaf genast efter statshvälfningen hade gifvit sina grannar, nämligen att han ämnade med dem alla upprätthålla fred och vänskaplig förbindelse.

FÖRHÅLLANDET TILL GRANNSTATERNA FRÅN NOVEMBER 1772 TILL BRYTNINGENS SLUT 1773.

Men i öppen strid mot dessa i Augusti gifna löften, började han i Oktober s. å. förbereda ett

[1]) Riksark. Svenska sändebudets i Petersburg bref till svenska regeringen den 10 och 16 Oktober 1772.

[2]) Riksark. Svenska sändebudets i Köpenhamn bref till svenska regeringen den 4 Oktober 1772 — och från Paris i Oktober 1772.

fälttåg mot Norrge, dertill, sade man, lockad genom uppmaningar från många norrmän och genom förespeglingar af Toll, af J. A. Hamilton, troligen ock af sin egen lifliga inbillningskraft, sitt eget oroliga lynne. Vi minnas[1]) ock, huru han några veckor förut smickrade sig med förhoppningar om att kunna eröfra Norrge och derigenom förbluffa sina fiender och förtjusa sina svenskar. Hvilken bland dessa drifljedrar verkade mägtigast, är svårt att säga; men mot slutet af Oktober, och just då grannstaternas oro och ovilja mot revolutionen höll på att lugnas, och oaktadt konungarna, både morbrodern i Preussen och bundsförvandten i Frankrike, enträget rådde till fred och försigtighet, just då beslöt Gustaf helt plötsligt en stark krigsrustning mot Norrge. I Wermland skulle under befäl af generallöjtnant Spens samlas en mindre tropp-afdelning, bestående af Nerikes och Wermlands samt Dalarnas regementen jemnte något rytteri och artilleri. Sjelfva hufvudhären skulle under general-löjtnant Peter Scheffer sammandragas kring Wennersborg och bestå af 5 regementen infanteri, 3 dito rytteri samt 22 kanoner[2]). Ammunition och penningar sändes från Stockholm[3]), en afdelning hussarer skulle från Pommern tillkallas, alla rikets regementer rekryteras och fullständigas, och flottan sättas i tjenstbart skick[4]). Konungen reste i början af November till den ifrågavarande

---

[1]) Sid. 238.

[2]) Enligt riksregistraturet Westgöta-Dals-, Elfsborgs-, Skaraborgs, Jönköpings och Östgöta infanteri- samt Westgöta och Smålands rytteri-regementen och Bohus läns dragoner. Fersen 3. 145, säger, att svenska hären bestod af 16,600 man, och antager, att danska hären i Norrge verkligen ämnade angripa Sverge; en uppgift, som likväl står i strid, med hvad från andra håll berättas.

[3]) 50,000 till Spens och 200,000, allt d. s., till Scheffer.

[4]) Riksregistraturet från den 22 Oktober till den 13 November 1772.

krigs-skådeplatsen[1]). Han utgaf väl denna färd som en sin *Eriksgata*. Men hvarken tillfälle, årstid eller resans brådska och tarflighet svarade mot uppgiften, hvarföre ock något hvar tog för afgjordt, det egentliga afsigten var att i egen person leda och lifva rörelserna. Det såg ut, som skulle kriget snart utbrista.

Genom dessa åtgerder återuppretade Gustaf ånyo den storm, som höll på att lägga sig. Europas statsmän ansågo naturligtvis bemälte krigsrustning stå i sammanhang med Gustafs tillförene bedrifna stämplingar inom Norrge och betraktade både det ena och andra såsom ovedersägliga bekräftelser på deras ofta uttalade farhåga; nämligen att utvidgning af Sverges konungamagt skulle medföra återupptagande af Sverges krigspolitik. Gustaf förklarade väl sina åtgerder vara blott försvarsanstalter mot Danmarks rustningar i Norrge; men hofvet i Köpenhamn förklarade dessa sednare vara blott försvars-anstalter mot Gustafs kända afsigter på och förehafda stämplingar inom samma land. Denna sednare tolkning blef af de flesta antagen; emedan det tycktes otroligt, att Danmark skulle på egen hand angripa Sverge. Derjemnte var Gustafs rustning så stark, att den ej gerna kunde vara ämnad blott till försvar; häldst utsigterna blifvit just då så fredliga, att intet försvar tycktes behöfligt[2]). Dessa företeelser återupplifvade förden-

[1]) Några säga, att konungen sträckte sin resa till Eda skans, och Fersen 3. 146, att han färdades längs gränsen, ofta ridande på skjutshästar, o. s. v. Konungens i riksarkivet förvarade bref tyckas deremot visa, att han farit stora vägen genom Örebro, Kristinehamn, Karlstad, Åmål, Wenersborg och Uddevalla. Se riksregistraturet för krigsärenderna.

[2]) Några författare förbigå med tystnad det betydliga omfånget af denna krigsrustning och säga blott, att *konungen skyndade till norrska gränsens skydd*, och att han der *ordnade försvarsanstalterna* (Sv. Akad. Handl. 37. 15, 96 m. fl.) Härigenom undandöljes vidden och vigten af hans krigsrustning och tillika den

skull oviljan mot hans revolution och tankarna på återinförandet af 1720 års regerings-form. Häraf föranleddes nya skriftvexlingar och tvister. Denna gång var det Ryssland, som visade mesta missnöjet. I Petersburg trodde man sig förvissad om, att Gustaf åsyftade eröfringar i Norrge, och man påstod, att han utom de förra stämplingarna hade just nu låtit en kammarherre Löwenhielm derstädes drifva hemliga underhandlingar[1]). Kejsarinnan Katarina förklarade sig derför vilja uppträda till Danmarks försvar, i fall så behöfdes[2]). Äfven sedan Gustaf försonat sig med Danmark, vidhöll hon numera sina misstankar och sin ovilja; *ty*, hette det, *konungen i Sverge har nu skaffat sig magt att kunna skyndsamt och djerft verkställa allt, hvad han vill*[3]), och hvad han ville, det hade nu, tyckte man, tåget mot Norrge tillräckligen ådagalaggt. Vid ryska hofvet talades derföre om nödvändigheten af att trygga Nordens lugn genom återinförandet af 1720 års regeringsform; likaså om det gynnande tillfället att låta 40,000 ryssar borttaga Finnland; och t. o. m. om den större rättighet till svenska tronen, som ättlingarna af den äldre holstein-gottorpska grenen, d. v. s. storfursten Paul, egde framför den yngre, d. v. s. Gustaf, som nu densamma innehade; så uppbragt, så ifrigt var denna gång Ryssland. Just nu, och när det verkligen lutade till krig, visade Preussen deremot mer

sanningen, att denna långt mer än statshvälfningen var rätta orsaken till den grannarnas förbittring, som mot slutet af 1772 förspordes.

[1]) Riksark. Svenska sändebudet Ribbings bref från Petersburg den 26 December 1772 och 8 Januari 1773. Samma rykte spordes ock i Paris. Creutz kallade det en *absurd orimlig dikt,* hvilken dock Gustaf borde vederlägga; ty eljest skulle en förhatlig skugga falla öfver Sverge.

[2]) Riksark. Ribbings bref från Petersburg den 27 och 30 November 1772.

[3]) S. st. den 15 Januari 1773.

eftergifvenhet. Vid underrättelsen om Gustafs tåg mot Norrge utbrast väl prins Henrik: *nu torde min broder få tillfälle att borttaga svenska Pommern.* Men i sjelfva verket sökte samme prins likasom hans broder konungen att förekomma infallet i Norrge och hvarje krig. Båda sände ock varnande, t. o. m. hotande bref till så väl Gustaf som Lovisa Ulrika. Se här, huru i en skrifvelse[1]) till den sistnämnde prins Henrik yttrade sig. *Nyheterna från Norden oroa mig mycket. Man omtalar som säkert, att konungen af Sverge företagit ett krigståg i afsigt att eröfra Norrge, och att utskickade från detta land honom dertill uppmanat. Jag vill här icke undersöka hvarken rättvisan eller nyttan af ett sådant företag utan blott anmärka, att det förebådar ett krig, i hvilket han skall få emot sig Danmark, England, Preussen och Ryssland. Kan han väl inbilla sig mägta under sådana förhållanden eröfra och behålla Norrge? Kan han väl inbilla sig mägta försvara Sverge sjelft mot så många fiender? Jag förmår ej uttala min sorg öfver dessa företeelser, dessa utsigter. Med anledning af bref från ryska kejsarinnan hade jag hoppats kunna medelst någon liten medgörlighet å Sverges sida stilla den storm, sista revolutionen uppväckt. Men när konungen i Sverge offentligen och enskildt försäkrat sig vilja bibehålla freden, och likväl straxt derpå tillrustar ett anfall mot Norrge, då har han begått ett löftesbrott, som gör, att man ej mer kan tro på hans ord, och en orättvisa, som gifver hans fiender vapen i händerna.*

Kriget afstyrdes dock. Som berättadt är, hotade Frankrike att uppträda till försvar för Sverge, Ryssland likaså för Danmark. England, Frankrike och Spanien varnade både Danmark och Sverge.

---

[1]) Den 20 November 1772.

Aiguillon helsade och försäkrade nu som förut, att Sverge icke hade att befara något anfall från Danmark, och att om något dylikt försöktes, skulle Frankrike sända hjelptroppar till Göteborg. Konung Ludvig i sin ifver började t. o. m. att utan sina ministrars vetskap låta den sedermera ryktbare Dumouriez anställa hemliga värfningar för att användas till svenska konungens understöd. Det var öfverflödigt. Danmark, som blifvit mycket oroadt genom Gustafs stora rustning, skickade sjelft de högtidligaste fredsförsäkringar. General-löjtnant Spens säges ock hafva med manlig vältalighet afrådt från hela företaget[1]), troligtvis likaledes flere andra svenskar; till hvilket allt kom den sena och svåra årstiden, och den vigtiga omständigheten, att icke ens enligt 1772 års regeringsform konungen egde rätt att utan ständernas bifall börja ett anfallskrig. Följden af alla dessa omständigheter blef, att en förlikning mellan Sverge och Danmark snart nog kom till stånd, hvarefter båda drogo sina troppar tillbaka[2]). Besagde tre magter uppträdde fredsmäklande också mellan Ryssland och Sverge och med samma framgång, så att äfven på denna sida freden blef betryggad, dock först efter långvarigare skriftvexling På detta sätt kommo ändtligen till förlikning och afgörande slut de tvister och slitningar, som först revolutionen och sedermera Gustafs krigsrustning mot Norrge hade föranledt.

Vi hafva i ofvanstående berättelse tecknat dessa förbund, tvister och brytningar, sådana vi

---

[1]) Uppsala bibl. Hochschilds Anledningar m. m.

[2]) Riksregistraturet i slutet af November och till 6 December 1772 — innehållande order att nämnde regementer skulle återvända till sina rotar.

tro oss hafva dem i verkligheten funnit. Men af flere aktade skriftställare hafva de blifvit på annat sätt uppfattade och i följe deraf gjorda till föremål för allehanda gissningar och förklaringar. Dessa, ehuru rörande sig inom möjligheternas ovissa område, hafva likväl mycket inverkat på bedömandet af både detta och andra tidskiften och påkalla följaktligen vår uppmärksamhet och granskning.

Många hafva sagt och säga ännu, att förnämsta orsaken, hvarföre grannstaterna ville upprätthålla 1720 års regeringsform, var deras beräkning att genom densamma kunna bland svenskarna underhålla oenighet och parti-förbittring samt derigenom försvaga och slutligen stycka deras land, liksom de gjorde med Polen, och att de voro på god väg att snart nog hinna detta mål. Anhängarne af en sådan historisk åsigt påstå följaktligen, att Gustafs revolution 1772 frälste Sverge från nämnde förfärliga olycka eller, som man säger, *från brädden af ett hotande fall*, och att konungen derigenom förvärfvade sig odödlig ära. Naturligtvis har Gustaf sjelf sökt framställa saken i sådan dager.

Det fanns verkligen begge staterna emellan några jemnförelse-punkter, till följe af hvilka polackarnas misstag och missöden kunde och borde tjena svenskarna till väckelse och varning. Våren 1771 utkommo ock i Stockholm sex numror af en tidning, som benämndes *Politiska reflexioner*, och som hufvudsakligen bestod af en *berättelse om Polens tillstånd och om orsakerna till dess olyckor*. Uppsatsen förteg visserligen nästan helt och hållet den stora andel, Sverges konungar, den tionde och tolfte Karl, hade i Polens förnedring. Men i allmänhet behandlade den sitt ämne med lärdom och klarhet och sökte utförligen ådagalägga, att en bland de förnämsta orsakerna till landets olycka bestod deruti, att konungens magt blifvit för mycket inskränkt, undersåtarnes, adelns, deremot för

mycket utvidgad. Uppsatsen var författad med ett allvar och en värma, som visade, att dess ord kommo från ett uppriktigt hjerta, hvarföre de ock inverkade på många sinnen; och detta så mycket mer, som besagde likheter måste falla något hvar i ögonen. Dessa för konungamagten gynnsamma förhållanden och åsigter blefvo omtänksamt och flitigt begagnade och bearbetade, då och för tillfället såsom medel att skrämma svenskarna till eftergift för Gustafs fordringar; och sedermera och allt framgent som medel att skrämma dem från alla fria stats-författningar och att framställa Gustaf och konungamagten, såsom de der räddade Sverge från ett eljest oundvikligt fall. Dessa åsigter hafva ock allt sedermera blifvit oupphörligen eftersagda och af de flesta antagna.

Att likväl för tillfället ingen dylik fara förestod, visar sig tydligt[1]) nog. Enligt hvad nyss anfördes, var Ryssland genom pest, genom inre oroligheter, genom kriget mot turkarna och genom delningen af Polen så upptaget, att det högst ogerna kunde kasta sig in i nya vidlyftigheter. Preussen var likaledes fullt sysselsatt med Polens delning, och kunde dessutom förutse, att både Frankrike och Österrike skulle till följe af så väl den westfaliska och andra traktater som af egna beräkningar motsätta sig hvarje dess försök att eröfra svenska Pommern. Preussens statsmän hade väl härutinnan ett aggande men tillika ett varnande minne af det sätt, hvarpå andra magter hade ryckt ur Preussens händer och återlemnat åt svenskarna berörde landskap, och detta ej mindre än tre serskilda gånger; nämligen 1660, 1679 och 1719; och något hvar kunde med skäl befara, att det nu skulle gå på samma sätt. Konung Fredrik talade väl, såsom vi sett, med en viss likgilltighet

---

[1]) Jfr **41**. 354—356.

om detta s. k. *lilla landstycke.* I sjelfva verket kunde han dock ingalunda vara likgilltig för besittningen af ett område, hvars läge och hamnar voro för hans öfriga stater af så stor vigt, och från hvilket Sverge kunde under hvarje krig falla honom i ryggen och förhärja hans arfländer. Men för eröfringen af detta område lågo icke blott de förut uppräknade utan äfven andra hinder i vägen. Den just nu pågående styckningen af Polen hade i det öfriga Europa väckt så mycken ovilja, att hvarken Preussen eller Ryssland kunde våga genom en ny dylik och nära samtidig våldsbragd ytterligare reta folkens rättskänsla och de andra hofvens afund. Sverges grannstater voro ej heller sins emellan rätt eniga. Hofvet i Köpenhamn hade med det i Petersburg oafgjorda tvister om Holstein. Ryssland ville ej, att Preussen skulle bemägtiga sig svenska Pommern och derigenom skaffa sig hamnar till en Östersjö-flotta, hvilken sedermera kunde besöka Kronstadt; och både Danmark och Preussen betraktade med oro och ovilja Rysslands brådväxande magt. Slutligen må ej heller förbises den vigtiga omständigheten, att mot Sverge var en delning vida svårare att genomföra än mot Polen, och detta med hänsyn icke blott till ländernas läge utan ock till deras befolkning. I nationellt hänseende var Polen en i sednare tider tillkommen och lös förening mellan polackar, tyskar, letter, ruthener, kosacker och judar, till stam, språk och trosbekännelse sins emellan mycket olika, t. o. m. fiendtliga; — — Sverges deremot, Finn- och Lappland undantagna, bestod af en och samma folkstam, och denna nära förenad genom samma språk, samma trosbekännelse, och för det mesta samma under århundraden genomgångna öden. I socialt hänseende bestod Polens befolkning af en talrik, rå och oregerlig adel, en stor skara näringsidkande judar samt en massa djupt förslafvade lif-

egna, hvilka två sednare klasser ej kunde vara med någon starkare kärlek fästade vid landet. Sverges befolkning deremot var visserligen delad i olika stånd, men alla dessa dock fria och sjelfständiga och med känsla för och kärlek till sin frihet, sin sjelfständighet. Oaktadt alla partisöndringar, fanns det ock hos svenskarna ojemnförligt mer sammanhållning, kraft och fosterlandskärlek, och dessa skulle visserligen hafva upprest sig till ett enigt och förtvifladt motstånd, ifall grannarna framkommit med sådana försök som dem, hvilka de länge mot Polen tillåtit sig, och hvilka polackarna sjelfva låtit dem anställa. Statsmännen kunde ej vara blinda för dessa omständigheter. I den tidens ministeriela brefvexling, så vidt vi känna den[1]), finnes ej heller tecken till någon öfverenskommelse om en mot Sverge då tillämnad delning.

Men, säger man, *denna delning var beräknad att verkställas, icke då genast, utan framdeles, och*

---

[1]) Riksark. Samtidiga ministerbref från Sverges sändebud i Berlin, Köpenhamn och Petersburg, samt de utländska från Stockholm skickade ministerbrefven till Berlin, Dresden, Köpenhamn och Wien. Nämnas bör dock, att Fersen i allmänhet antager hos grannstaterna en mer krigisk sinnesstämning än den, vi tro oss hafva funnit, och att han säger, *det fyra konfederade främmande magter voro genom serskild konvention af 1769 ense om att undergräfva och ruinera Sverge genom dess representanters tygellösa lättfärdighet.* Men dessa omdömen tyckas förestafvade af Fersens starka ovilja mot Mössorna, och innehålla dessutom flere faktiska misstag. Oss synes i alla händelser högst otroligt, att Preussen och Ryssland inbillat sig kunna nästan samtidigt genomdrifva två så storartade och grofva våldsbragder som Polens och Sverges styckning. — Och slutligen hafva vi sett, huru Fredrik under hela denna brytning oupphörligt jemkade, varnade och sökte förekomma ett våldsamt utbrott. Skulle han hafva gjort så, om han verkligen velat angripa och stycka Sverge? Skulle han ej snarare hafva tegat och låtit Gustaf ovarnad rusa fram till sådana ytterligheter, som kunnat framlocka och berättiga de under tiden rustade grannarna att taga till vapen.

sedan Sverge hunnit dertill förberedas, dertill mogna. Preussen och Ryssland, heter det, *ville upprätthålla Sverges fria statsskick för att kunna genom och under detsamma fortfarande blanda sig i landets inre angelägenheter, underblåsa dess partitvister, försvaga och splittra dess krafter och således bereda sig tillfälle att framdeles förr eller sednare behandla det på samma sätt som Polen.* Det är visserligen möjligt t. o. m. ganska sannolikt, att dylika tankar föresväfvat några ryska eller preussiska statsmän, nämligen i form af sådana lösa, obestämda framtids-drömmar, framtidsönskningar, som stundom hägra för statsmännens liksom för folkens inbillning. Af någon annan art, af något mer bestämdt innehåll kunde likväl sådana delnings-planer då för tiden icke vara. Deras förverkligande kunde nämligen tänkas möjligt blott i en aflägsen framtid, och tillika under förutsättning af, att Sverge skulle blifva fortfarande straffadt med regeringar, hvilka genom oförståndigt förda krig och oförståndigt förd styrelse underlättade en dylik grannarnas plan. I så olycklig händelse skulle en styckning, en delning visserligen kunnat efter några årtionden komma i fråga. Under väntnings-tiden kunde likväl hvarje sådan plan lätt omintetgöras, alldeles omöjliggöras genom en mängd oberäkneliga tillfälligheter; t. ex. oenighet mellan delnings-bolagets stater, oskicklighet hos någon bland dess regenter, förändrade allmänna europeiska förhållanden, eller uppträdandet på Sverges tron af en duglig och välsinnad konung. I sistnämnde händelse skulle hvarken inre oenighet eller yttre anfall medfört någon synnerligt stor fara; ty svenska folket, som ingalunda ville foga sig efter Lovisa Ulrikas egennyttiga och äfventyrliga envåldsplaner, skulle hafva tätt och troget slutit sig kring en sådan furste och vid hans sida kraftfullt kämpat för fäderneslandets frihet och

sjelfständighet. Hvad åter angår talet om en genom Frihetstiden föranledd och nära förestående förlust af Finnland och Pommern, så må omigen anmärkas, att den konungamagt, hvilken, som man säger, frälsade Sverge från tillämnad styckning, just denna 1772 och derefter mer och mer ökade konungamagt var den, som genom sina förvillelser och missbruk sedermera vållade Finnlands förlust 1809, och äfven Pommerns borttagande 1807, ehuru detta sednare återgafs 1810[1]).

---

[1]) I fråga om de främmande staternas bestickniogs-system och dess följder må, jemnte hvad förut är berättadt*), också följande anmärkning göras. Många framställa saken så, som skulle flertalet af riksdagsmännen hafva för främmande guld sålt sina röster och sitt fäderneslaud; och som detta främmande guld förestafvat ständernas beslut. Men det var icke på långt när så illa. Guldet var mägtigt, men icke allsmägtigt; mycket bidragande, men icke ensamt afgörande. Beskyllningen för mutbarhet drabbar visserligen ett stort antal enskilda riksdagsmän, men ingalunda svenska folket eller svenska riksdagen i dess helhet. När bland flertalet af folkombuden en bestämd politisk öfvertygelse förefanns, har den ock förestafvat riksdagens beslut, och det i trots af allt det guld, som andra sidan slösade. När t. ex. år 1742 och 1765 svenska folkets flertal var öfvertygadt om skadligheten af Hatt-partiets styrelse, då mägtade inga slösade mutor längre det samma upprätthålla. Deremot när Hof-Hatt-förbundet år 1769 hade för tillfället lyckats hos flertalet af landets invånare tillskapa ett häftigt missnöje mot Mössorna, då lyckades det ock, att med biträde af franska mutor, återförhjelpa Hattarna till styret. Men när 1771 besagde missnöje försvunnit, och allmänheten börjat göra rättvisa åt reduktions-riksdagen och åt Mössorna, då mägtade ej allt slösadt guld att längre upprätthålla Hatt-partiet. Man ser tydligen, att det, som alla tre gångerna hufvudsakligen bestämde riksdagens beslut, var icke guldet från de främmande staterna utan öfvertygelsen hos de svenska riksdagsmännen. Med undantag af riksdagen 1760—1762 och kanske 1739 torde man ej heller kunna från hela Frihetstiden uppte några vigtigare riksdags-beslut, som varit förestafvade af främmande mutor, i stället för af riksdagsmännens för tillfället rådande öfvertygelse.

---

*) 33. 57—64.

TRETTIONDE KAPITLET.

SAMTIDENS OMDÖMEN ÖFVER REVOLUTIONEN 1772

utföllo och måste utfalla mycket olika. De mest både allmänna och högljudda voro dock bifallets, berömmets, förtjusningens, och detta så in- som utrikes.

Man visste ej, hvad man skulle hos konungen mest beundra, antingen den säkerhet, hvarmed han bedömde alla personer och förhållanden, eller den påpasslighet, hvarmed han begagnade alla för ändamålet tjenliga medel, eller den försigtighet, hvarmed han under den långa väntningstiden dolde sina afsigter, eller den omtänksamhet, hvarmed han i förväg ordnade alla åtgerder, eller det mod, den själsnärvaro, den outtröttliga verksamhet, hvarmed han under revolutions-dagarna för hvarje stund, hvarje läge, hvarje person kom ihåg och gjorde allt, som kunde och borde göras. Vergennes erkände hans stora egenskaper, och att det var förnämligast igenom dem, som revolutionen kunnat genomföras; och sjelfva Fersen har med beundran omtalat hans uppförande under denna brytning. Äfven de, som ogillade sjelfva revolutionen och dess syftemål, hänrycktes dock af det snille, det mod, och den kraft, som dervid utvecklades; häldst när dessa jemnfördes med den försumlighet, den kortsynta godtrogenhet, den brist på beräkning och sammanhang, som å andra sidan ådagalades. Redan af dessa anledningar fick och måste konungen få en stor del af allmänheten på sin sida.

Dertill bidrogo ock andra och ädlare bevekelsegrunder. Vi hafva sett många bevis på den mildhet, den försonlighet, hvarmed han behandlade sina motståndare, den menniskokärlek, hvarmed han afböjde alla strängare åtgerder, den omsorg,

hvarmed han lugnade de i fängsligt förvar tagna herrarnas slägtingar, samt den opartiskhet, han efter vunnen seger ådagalade. Dessa drag af mildhet, menniskokärlek och oväld göto öfver hans person och hans företag en förskönande dager och tillvunno honom otaliga hjertan. *Konungen,* förklarade landtmarskalken Leijonhufvud, *konungen får ej träda utom sin borg, förr än han under gälla glädjerop liksom bäres på armarna af ett troget och tillgifvet folk.* Dessa ord torde likväl tolkas såsom en beroende anhängares smicker. Vi inrycka fördenskull också ett annat intyg om samma sinnesstämning, och detta uttaladt af en person, som egentligen hörde till konungens motparti, nämligen af engelsmannen Sheridan. Denne beskref förhållandet med följande ord. *Största delen af nationen såg med tacksamhet och glädje konungens uppförande, och skattade hans menskliga känslor lika högt som hans snille. Midt under ett i högsta grad vigtigt, svårt och farligt företag, visade han flere öfverraskande prof af den välvilja, som utgör ett framstående drag i hans lynne. Ingenting ådagalägger detta tydligare än den uppmärksamhet, med hvilken han midt under bullret och rörelserna tänkte på att lugna de häktades anhöriga. Denna ömma omsorg, just då han var som mest sysselsatt med egna fördelar och egen säkerhet, är ett oemotsägligt bevis på mildheten i hans tänkesätt. — — Det lugn, som efter den förra oron och oredan blef genom revolutionen infördt och stadfästadt; den mildhet, vishet och oväld, konungen sjelf ådagalade; den beundran, som t. o. m. motståndarne måste honom egna; allt bidrog att framkalla nationens bifall och förtjusning. — — — Med ett ord,* så slutade Sheridan, *om konungen fortfar att regera, såsom han börjat, skall han verkliggöra Bolingbrokes önskan att få se en konung, som är folkets och fäderneslandets vän.* Några utlandets

författare började väl vid denna tid luta till republikanism; men en frisinnad och folkvänlig konung var ännu den mönsterbild, som föresväfvade flere den tidens upplysta och varmhjertade tänkare. Många voro ock de, som med beundran och förtjusning hoppades få se denna mönsterbild förverkligad genom konungen i Sverge. Oräkneliga till antal och glödande till innehåll voro äfven de uttryck af sådana tankar och känslor, som i hela vår verldsdel uttalades af furstar, tänkare, skalder och af flertalet inom den bildade allmänheten. Som prof inrycka vi några stycken ur grefvinnan Egmonts bref till konungen, sedan hon erhållit första underrättelsen om hans revolution. *Jag förmår ej*, skref hon, *uttrycka mina känslor. Jag känner mig förflyttad till tiden af fäderneslandets fader, konung Ludvig den tolfte; men känner på samma gång, att denne min hjelte saknade flere bland de lysande egenskaper, som i eder person äro förenade. Man må kalla denna min föreställning en drömbild. Nåväl! den är i alla fall för mina tankar så herrlig och för mitt hjerta så kär, att jag aldrig vill låta den förstöras. Förblif derföre alltid min hjelte*, o. s. v. Kort derefter och med erhållen närmare kännedom om konungens ådagalaggda mod och kraft, mildhet och försonlighet, men ännu utan kunskap om de klandervärda sidorna skickade hon följande utbrott af sina öfversvallande känslor. *Eders maj:t är den mest fulländade varelse, som någon inbillningskraft kan skapa, en varelse, hvars like tillförene aldrig funnits till. — Stora äro de förbindelser till verlden, som ni åtagit eder; men ni, och ni ensam är också den, som kan sådana uppfylla. — — Jag beklagar ej, att edra bref till mig blifvit fördröjda genom edra regerings-göromål. Tvärtom! Jag beder, att sysselsättningen med edra undersåtares också minsta angelägenheter må alltid föredragas framför min person. Det är i*

egenskap af en sådan konung, som ni är mig så outsägligen kär och dyrbar[1]).

Under det konungen mottog sådana loford från mer frisinnade sällskapskretsar i Paris, skördade han lika varmt bifall af den i samma stad befintliga alldeles motsatta sidan, d. v. s. af despotismens förfäktare. Dessa sågo, och med mera skäl, i hans revolution en seger för sina åsigter. Ludvig den femtonde var förtjust och madame Du Barry skickade lyckönskande bref. Likaså gjorde ock några envåldets skriftställare; äfven Voltaire, som vid den tiden hade ett anfall af deltagande för konungaväldet och af ovilja mot parlamentariska myndigheter. Att likaledes bifall och beröm skulle komma från en mängd mer eller mindre enväldiga hof, t. ex. Maria Teresias, och från dessas skriftställare, det förstås af sig sjelft. Ingens förtjusning kunde dock jemnföras med Lovisa Ulrikas. Hennes ständigt växande ovilja mot Gustafs person måste för tillfället gifva vika för hänryckningen öfver Gustafs verk, hänryckningen öfver att nu ändtligen se genomförd den statshvälfning, som i tjugofem år utgjort föremålet för hennes lifligaste önskningar och bemödanden. Hon uttryckte dessa sina känslor genom ett bref, hvari lästes bland annat följande rader *Ja! du är min son, och du är värd att vara det. Gud välsigne dig i alla dina företag! Jag glömmer och förlåter allt. Detta drag försonar oss för alltid. — — — Ack, min älskade Gustaf! glöm aldrig, att du är menniska! Missbruka ej den magt, Gud dig gifvit! Lemna åt efterkommande exemplet af en god, en stor konung, så att hela verlden må medgifva, att monarkien är det lyckligaste bland alla regeringssätt. — — — Glädjen gör mig helt förvirrad. Du älskar då din gamla*

---

[1]) Uppsala bibl. Gustafvianska papperen; bref den 1 September och 17 Oktober 1772.

mor, du är otålig att få återse henne. Jag skall också flyga i dina armar och kanhända dö af glädje. — Farväl min älskade, min värdige son! Du har min välsignelse. I ett bref från samma tid och i samma anda uttalade likaledes prinsessan Sofia Albertina sin hänryckning öfver broderns utförda s. k. *underverk;* och öfver den skedda förändringen. *Gud vare lof!* skref hon, *Gud vare lof, att det ej mer är prester och borgare, som hafva att utdela statens välgerningar.*

Inom Sverge steg förtjusningen ganska högt och uttalade sig i tidningar, tal, skrifter och sånger, och vid alla möjliga tillfällen. Dessa loftal och lofqväden voro väl stundom alster af lycksökeri och ämbetsfjesk; stundom af adelns, Hattarnas och tjenste-männens glädje öfver befrielse från Mössornas och ofrälseståndens välde, anspråk och indragningar. De allra flesta voro dock uttryck af en varm och hjertlig förtjusning, en varm och verklig öfvertygelse om det nya regeringssättets företräde, om den unge konungens stora egenskaper och om den sällhet, han skulle bereda sina undersåtare. Landsorternas allmoge samt lägre stående borgare och ämbetsmän hade väl föga kunskap om verkliga förhållandet och kunde således ej heller yttra något eget och sjelfständigt omdöme. Men med mångfaldigadt eko upprepade också de flesta bland dem de högre och tongifvande samhälls-klassernas och hufvudstadens lofsånger. Och dessa voro både många, varma och ofta snillrika. Första uppslaget och skönaste uttrycket af den allmänna förtjusningen gaf Bellman, som d. 28 Augusti i tidningen Dagligt Allehanda införde följande lofqväde:

Så glänser din spira, du kung Gustaf dubbelt dyr!
Och ditt folk, det med glädje till ditt hjerta nu flyr.
Gud och kung, Gud och kung!
Är svenska folkets röst,

Är svenska folkets tröst.
Så sjungom en hvar:
Kung Gustaf är vår far!
Kung Gustaf är vår far!

Europa beundrar en så ädel monark,
Så kunglig, så vitter och i dygder så stark.
Hvem vill icke kyssa din spira, din hand?
Hvem vill icke lefva och dö i ditt land?
Vi älske dig, vi vörde dig; och in i döden blir vår kärlek trofast och sann.
Vår store kung lefve han!
Lefve han! lefve han!

Denna sång i sin triumfatoriska herrlighet både till innehåll och melodi blef mottagen med allmän förtjusning och öfvergick för någon tid till ett slags nationalsång. Ännu i början af detta århundrade fick man ofta höra den med hänryckning uppstämmas.

Från flere bland de personer ut- eller inrikes, som närmare kände alla omständigheter, spordes dock åtskilliga mindre gynnsamma omdömen. Vergennes, som berömde den fintlighet och kraft, som under revolutionen visades, anmärkte dock, *att konungen visserligen hade mod, men blott för ögonblicket, och att han var passande mer till ledare för en sammansvärjning än till oinskränkt herrskare.* — Danska sändebudet skref[1]): *en hvar, som närmare betraktar Sverges sista statshvälfning, skall finna den vara ett verk af öfverraskning, konstgrepp, mutor och våld. Konungen, som skulle vara statsskickets försvarare, blef dess förstörare. Han sade sig vilja upprätthålla friheten, men häktade först alla, som kunde göra motstånd, och lät derefter med vapenhot påtvinga ständerna en statsförfatt-*

[1]) D. 1 September 1772.

ning, som ingalunda är passande för ett fritt folk, ehuru ordet »frihet» är i densamma instucket. Svenskarna skola en gång få pligta för den fegheten att icke hafva bättre försvarat sitt fria statsskick. — Också hos många bland de svenskar, som kände alla förhållanden, förefanns ett starkt ehuru doft missnöje, alstradt af de stämplingar, genom hvilka man genomdrifvit riksdagen 1769 och förberedt revolutionen 1772. Det var dock i synnerhet uppträdet på rikssalen d. 21 Augusti, hvilket såsom mest kändt också mest uppretade sinnena. Hos enhvar, som älskade uppigtighet och sanning, och som tillika kände och betänkte alla omständigheter, hos hvarje sådan person måste Gustafs då hållna tal väcka djup ovilja genom den bjerta motsägelsen mellan konungens ord å ena och handlingar å andra sidan, och genom det oförsynta sätt, hvarpå han tillät sig flere uppgifter, och i synnerhet flere för ständerna mycket sårande anklagelser, hvilka dock voro stridande mot sanningen; — och likaså genom den förening af falskhet och våld, hvarmed han sade sig återställa friheten, under det han med hot af laddade kanoner och eldgevär tvang ständerna att antaga en regeringsform, som de ej fått granska, och som i många vigtiga fall inskränkte deras men ökade hans egen magt. — Det tadelvärda i hans uppförande insågs visserligen af många åhörare på rikssalen och sedermera likaså af mången annan svensk medborgare. Men ingen vågade höja sin röst till motsägelse, hvarken för tillfället och mot det då hotande vapenvåldet; eller sedermera och mot den nära enväldig blifna konungen och mot den storm af bifall och beröm, som utgick från flere landets mägtigaste samhällsklasser. Otvifvelaktigt är dock, att minnet af detta konungens uppförande har i många sinnen legat aggande qvar och bidragit till det misstroende, den ovilja, som

sedermera ofta visades. Otvifvelaktigt torde ock vara, att detta och många dylika exempel af förställning och osannfärdighet, gifna af en snillrik och i flere fall älskvärd och älskad konung, hafva på många den tidens svenskar och på deras rättskänsla utöfvat en menlig inverkan; likartad med den, som de snillrika men ränkfulla ledarna af det gamla Hattpartiet[1]) hade på sin tid utöfvat.

Vid detta liksom vid många andra tillfällen är det dock svårt att öfver Gustaf och öfver motsägelserna i hans uppförande fälla ett bestämdt omdöme. Vi veta, att han inför enväldets män och målsmän stundom försvarade dessas grundsatser och åtgerder, t. ex. konung Ludvigs och kansleren Meaupous despotiska våldsbragder. Vid andra tillfällen deremot, t. ex. inför sina frisinnade Pariservänner och i synnerhet inför Sverges råd och ständer vid början af sin regering, förde han ett alldeles motsatt språk. Detta sednare kan följaktligen tolkas som lycksökeri inför de frisinnade och mägtige opinions-ledarne i Paris, och inför de frisinnade och magtegande ständerna i Stockholm, och tillika som ett hyckleri inför dem och inför eget samvete. Det var ock bäggedera, men ingendera ensamt och uteslutande. För stora, lysande och ädla åsigter och handlingar var konungen med sin lifliga inbillningskraft och sitt lättrörda sinne mycket känslig. Så snart det icke rörde någon betydlig uppoffring för honom sjelf, utan blott frasen, blott satsen i allmänhet, omfattade han dem med verklig kärlek, med verklig förtjusning. Liksom den store skådespelaren af sin rôle, så blef ock Gustaf hänförd af sådana sin inbillnings och känslas skapelser. Också är det ingalunda otroligt, att han vid nedskrifvandet eller uttalandet af

---

[1]) 34. 216, 217. 38. 176, 177. 40. 163, 164.

de frisinnade ordalagen ofta varit verkligen hänförd af deras innehåll; — hänförd af den vackra tanken att göra skäl för sitt erhållna namn: *konungen-filosofen;* och för sitt sjelftagna namn: *den förste medborgaren i en fri stat;* — hänförd af den smickrande tanken att verkliggöra den förebild af en stor konung, som många samtidens .mennisko-älskande tänkare framställt. Men hans beundran för denna bild var ett verk mindre af rättskänslans moraliska kärlek till den ädla kärnan, än af skönhets-känslans estetiska hänryckning öfver de ståtliga orden, den praktfulla ytan. Så snart inbillningskraftens lysande skapelse kom i beröring med verkligheten och med dess anspråk på sjelfuppoffring och ansträngningar, då brast den färgskimrande såpbubblan, och med henne försvunno för Gustafs blickar dess höga och praktfulla bilder, och lemnade rum för lägre tankar och begär, den personliga lystnaden efter magt och prakt, smicker och nöjen; också dessa af samma mägtiga inbillnings-kraft framställda i förstorad, förskönad, och förledande gestalt; — — och då, då nedlät han sig ej sällan till åtgerder, som stodo i öppen strid mot de höga åsigter, han förut med verklig värma uttalat.

Vid närmare betraktande fattas man af djupt deltagande för denne konung. Han var född med flere både stora och ädla anlag, men ock med några af ganska vådlig beskaffenhet. Bland dessa sednare räkna vi hans utomordentligt stora både benägenhet till och förmåga af förställning. Just denna, den kanske svagaste sidan i hans karakter, blef olyckligtvis utsatt för den svåraste frestelsen. Redan från barndomen och sedermera allt framgent lockades, tvingades och invandes han att föra olika språk, å ena sidan inför sin moder och å den andra inför sina lärare, å ena sidan inför sina föräldrar och å den andra inför sina blifvande under-

såtare. Känslan af sitt ovanliga mästerskap i ett dylikt dubbel-spel ökade lockelsen dertill. Mot denna genom medfödda anlag starka och genom tillkomna omständigheter förstärkta frestelse hade han icke erhållit några pålitliga stöd, hvarken i en fast religiös tro eller i en fast moralisk rättskänsla. De stämplingar och bedrägerier, han såg både konungahus och riksdags-partier ömsesidigt och gång på gång tillåta sig, det exempel af opålitlig statskonst, som hans beprisade morbroder konungen i Preussen gaf, och slutligen inflytandet af älsklingsförfattaren De Retz' åsigter, m. m., allt detta måste i hans unga sinne icke blott försvaga känslan för sanning och uppristighet utan ock alstra den då för tiden ej sällsynta öfvertygelsen, att inom politikens område voro svek och våld oundvikliga, t. o. m. berättigade. Så föddes, utbildades och stadfästades den vana vid förställning och oärlighet, som beröfvade honom så många redliga undersåtares förtroende och kärlek, skaffade honom så många bittra fiender, och sedermera öfver hans minne kastat så många och mörka skuggor.

Liksom öfver revolutionens verkställare, så voro ock öfver revolutionen sjelf omdömena mycket olika. Alla, som trodde en stark konungamagt vara mer både förnufts-enlig och välgörande än någon hel- eller half-republikansk sjelfstyrelse; — alla, som med aristokratiska åsigter, vare sig bördens eller ämbetsmannens, fruktade demokratiens öfvervälde och efterräkningar; — alla, som voro utledsna vid den oro, de tvister och brytningar, som fria statsskick vanligen medföra; — alla, som ansågo

sig hafva blifvit af något bland de förra partierna förorättade; — alla, som af en konungastyrelse, serdeles under den snillrike Gustafs spira, väntade lugn, trefnad och framgångar åt både sig sjelfva och fäderneslandet; — alla dessa voro naturligtvis hänryckta af glädje. *Gud vare lofvad! Gud vare lofvad!* utbrast Karl Scheffer[1]), och Creutz skref: *mitt hjerta har ej rum för all den glädje, jag erfar. Jag har ingenting mer att begära af himlen. Ni har triumferat. O, min dyrkansvärda herrskare! Mitt fädernesland är frälsadt, och ni har höljt eder med odödlig ära. Verld och efterverld skola oupphörligt beundra denna milda själ, för hvilken hat och hämnd äro främmande.* Dylika känslor hystes utan tvifvel af en stor, af den största skaran betraktare, så inom som utom fäderneslandet. Uttrycken deraf äro nästan oräkneliga och innefattades vanligen i och sammansmälte med lofsångerna öfver utförandet. En abbé Michelessi vistades denna tid i Sverge och gjorde sig känd genom qvickhet och artigheter. Han utgaf nu på fransyska språket en berättelse om revolutionen 1772, författad till fördel för konungen och kastande all skugga på ständerna, hvilka afmålades som en samling egennyttiga, samvetslösa och tillika oförståndiga personer. Den hade till öfverskrift några Claudiani ord, hvilka då för tiden ofta af hofpartiet användes. Det hette: *den misstager sig, som tror lydnad under en utmärkt regent vara detsamma som träldom. Ingen bättre frihet finnes, än den under en from konung.* Michelessis mycket kringspridda bref angaf den ton, enligt hvilken revolutionen sedermera för det mesta bedömdes, ej blott i utlandet utan ock i Sverge, hvarest det genast

---

[1]) Uppsala bibl. Gustafvianska papperen, Scheffers brefvexling.

blef öfversatt[1]). — Vigtigast bland revolutionens försvarsskrifter var och borde väl vara ett tal, som den fordne frihetsvännen Karl Scheffer den 28 Oktober 1772 höll inför vetenskaps-akademien och i konungens närvaro, och hvilket tillika visar, i hvad rigtning hofpartiet numera sökte leda allmänna tänkesättet. Talets hufvudsakliga innehåll bestod nämligen i loford öfver konungen, statshvälfningen och den nya regerings-formen; samt i ogillande, i fördömmande af de forntidens fria statsförfattningar, grekernas och romarnes, hvilka vanligtvis blifvit af frihetsmännen såsom mönsterbilder åberopade. Således omtalade nu Scheffer, *huru olyckliga de grekiska folken voro, hvilka till följe af sina konstlade, af vigter och motvigter sammansatta författningar voro blottställda för ständiga förändringar, trätor och förföljelser;* — likaså romerska folket; *ty,* sade Scheffer, *man kan ej utan vämjelse och afsky läsa tideböckerna om den romerska republiken, under hvilken frihetstid staten var delad liksom i två olika folk, skilda till tänkesätt och önskningar*[2]), *så att ingen kan skatta detta folk lyckligt eller önska sig tillhöra en sådan stat.* Deremot berömde Scheffer statsförfattningen i Kina, *enligt hvilken regentens välde är såsom en faders öfver sina barn, och hvarest alla inrättningar och sedvänjor blifvit på detta begrepp grundade, hvilket regerings-system äfven bestått flere tusen år och gjort det kinesiska folket till det mägtiga-*

---

[1]) Uppsala bibl. Gustafv. papper I Scheffers brefvexling finnes ett samtidigt bref, i hvilket Michelessi bad Scheffer utverka konung Gustafs förord till erhållande af ett abbotstift i Frankrike.

[2]) Genljud af Gustafs ord d. 21 Augusti (se sid. 206). Också N. v. Rosenstein har, i sitt mycket berömda tal om Upplysningen, s. 141 och följande, målat romerska republiken med ganska mörka färger. Detta sednare tal hölls sommaren 1789.

ste, talrikaste och mest välmående, man någonsin hört omtalas[1]).

Å andra sidan blef den stora förändringen i sig sjelf ogillad af många svenskar, som i ett eller annat hänseende hemtat fördel af det förra statsskicket med dess sjelfsvåld och mutor; — och än mer af dem, hvilka trodde på fria statsförfattningars företräde, och å sin sida sågo just i dem urbilden för en förnufts-enlig och välgörande styrelse. Dessa män älskade 1720 års regeringsform och 1765 års reduktions-riksdag såsom kraftfulla och prisvärda bemödanden att leda svenska folket framåt på en sådan bana; och de sågo följaktligen i 1772 års statshvälfning ett beklagansvärdt afbrott i detta framåtskridande, en beklagansvärd återgång till de suveränitets-åsigter, som mer eller mindre vilja qvarhålla folken i ett tillstånd af fortfarande omyndighet. Betydande till både antal och anseende voro de män, som hyllade dylika åsigter. Presidenten Fredenstierna hade som en bland de s. k. riksfäderna varit med om utarbetandet af frihetstidens statsförfattning, och ansåg äfven nu på gamla dagar densamma vara så fullkomlig, *att någon bättre skulle näppeligen kunna af englar uppgöras.* Presidenten Oelreich hade omkring 1755 som författare af tidskriften *Ärlig Svensk* länge och kraftigt talat för fria statsförfattningar och äfven sedermera vidhållit samma tänkesätt. Dessa två framstående herrar hade visserligen aflidit, dock helt

---

[1]) Märkas bör, det egna vindkast i dåtidens allmänna tänkesätt, att ganska många, t. o. m. Voltaire, stundom beprisade Kinas regerings-sätt, såsom utmärkt genom ordning, stadgar och säkerhet.

nyligen, Oelreich 1770 och Fredenstierna i Maj 1772; men deras tänkesätt delades utan tvifvel af många bland de ämbetsmän, som vid deras sida år 1768 icke ville deltaga i framtvingandet af 1769 års reaktions-riksdag[1]), samt likaledes af en mängd andra framstående personer, Essen, Forssenius, Frietzcky, Funck, Gyllenstierna, Hochschild, Kröger, Odelius, Reuterholm, Ridderstolpe, Rosén, Rudbeck, Sebaldt, Serenius och Wijkman samt af en mängdÖsspartiets anhängare på riddarhuset och än mer inom prest-, borgare- och bondestånden. Märkligt är, att de två förstnämnde också efter revolutionen valde till banko-fullmäktige de framstående frihetskämparna Rosén, Wijkman och Hochschild. Männen af dessa tänkesätt hade, i öfverensstämmelse med samtidens mer och mer utbildade åsigter, önskat gifva åt det fria statsskick, Sverge redan egde, all erforderlig fulländning, förenkling och förädling. Deras sträfvanden blefvo dock genom 1772 års revolution afbrutna och tillintetgjorda. Det var följaktligen naturligt, att de skulle betrakta denna förändring med djupt missnöje[2]).

---

[1]) 41. 280, 281.

[2]) Vi hafva sidan 41. omtalat, huru Mössorna och äfven många andra frihetsvänner voro mycket missnöjda med Gustaf för det sätt, hvarpå han framtvingade reaktions-riksdagen 1769 och omintetgjorde de välgörande följder, man väntat af reduktions-riksdagen 1765; samt att många anhängare af dessa åsigter derföre önskade, kanske ämnade tronföljden icke åt honom utan åt Karl. Tillvaron, vidden och styrkan af sådana tänkesätt intygas ytterligare af följande företeelse, om hvilken vi först nyligen fått kännedom. När prins Gustaf hösten 1770 anträdde sin utrikes resa, förekom i tidningen Dagligt Allehanda som lyckönskan dertill blott en poetisk och en prosaisk uppsats, båda tämligen svaga. Vid samma tid hemkom prins Karl från sin tyska badresa. Med anledning af sistnämnde händelse blefvo i samma tidning inom några dagar införda ej mindre än 18 serskilda större eller mindre skålar eller skaldestycken, fulla af tillgifvenhet och beundran. Märkligt nog utgingo de förnämligast

Men under närmaste tiden efter densamma vågade likväl ingen deremot öppet framträda, knappt uttala ett och annat derhän syftande ord. Straxt efter d. 19 Augusti berättas konungen hafva frågat Essen: *»hvad säger folket om revolutionen?»* Essen skall hafva svarat: *»ingenting kan sägas mot en sak, i hvilken eders maj:t har jus canonicum för sig.»* Man begärde höra prosten Krögers tanke om den nya regeringsformen. *Derom*, svarade han, *få mina barnbarn yttra sig*[1]. Bland gustafvianska papperen finnes ock i afskrift ett fransyskt bref utan dato och namn[2], i hvilket förekomma följande rader. *Jag är i största förtviflan öfver att ej kunna lyda eders maj:t; men jag tror, att blott riksens ständer kunna lösa den ed, jag dem svurit.*

---

från borgerskapet, hvilket t. ex. i både Ystad och Stockholm anställde till firande af hans hemkomst stora fester. Äfven versernas innehåll var stundom ganska betydelsefullt. Vid högtidligheten i Stockholm hette det:

Blif ständigt hjelte, stor general,
Och öka alltid deras tal,
Som värdigt bära kan en krona!

och en annan gång

Med KARL dog Sverges heder. Dess lycka gafs då opp.
En annan KARL bereder åt oss förnyadt hopp.
Densamma middagsstjerna vid begges födsel brann.
Hvad himlen täcks oss ärna, ej någon ändra kan.
Lefve vår KARL här i verlden, som HAN lefver i våra hjertan!
Stor i lifvet, större efter döden, då äran säger *Consummatum est.*

Ej minst märkvärdigt är, att dylika verser blefvo offentligt tryckta. och likaså att i dem stundom talades om Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, men aldrig med ett enda ord om prins Gustaf. Sådana företeelser jemnte ofta förekommande varma verser till frihetens ära visa det tänkesätt, den kärlek till det fria statsskicket, som hos en betydlig del af befolkningen omkring 1770 förefanns, och som säkert länge nog fortlefde.

[1]) Grefve Ax. Oxenstiernas samlingar. T. J. Bielkes memoirer.

[2]) Månne af Fredrik Cederström?

Jag vill ej heller blifva verktyg åt enväldet, hvilket jag afskyr. Vid eders maj:ts fötter nedlägger jag uttrycken af min vördnad för dess stora egenskaper; men jag måste också nedlägga de mig anförtrodda befattningarna. Pennan faller ur min hand. Sådana anhängare af fria statsskick anträffades i landsorterna och i dervarande städer, enligt hvad tillförene berättadt är[1]). Också i Stockholm förefanns och utbildade sig åtskilligt missnöje. Spridda skrifter påstodo, *att många blott af egennytta understödt revolutionen och likväl blifvit belönade med adelskap; — att dettas värde skulle nedsättas genom minnet af förvärfnings-sättet; — att de medalj-belönade borgrarna voro med få undantag endast sådana, som sökt genom deltagande i revolutionen komma ifrån sina skulder; — att de äfven snart nog sålde sina medaljer, hvilka dessutom inom kort förlorade allt anseende och bortlades*[2]). Mot slutet af året spordes ock åtskilliga oroande rykten om missnöje hos en hop personer, som saknade sina förut åtnjutna riksdagsmutor; — om hemliga klubbar; — om der utdelade främmande penningar, också åt mer framstående män; — om de missnöjdes afsigt att höja upprorsfanan d. 3 Januari 1773, eller så snart Ryssland förklarat krig; — t. o. m. sådana orimligheter, som att engelska och ryska sändebuden mutat Rudbeck till ett mordförsök mot konungen[3]). Hertig Karl skref verkligen varnande bref och höll tropparna i beredskap, och man bevakade med ökad uppmärksamhet Pechlin och f. d. riksrådet Funck. Men icke ringaste rörelse förspordes. De kringlöpande ryktena tyckas hafva varit mycket öfverdrifna, och de miss-

---

[1]) Sid. 214.
[2]) Uppsala bibl. Hochschilds anledningar, m. m.
[3]) Danska min. br. d. 29 Dec. 1772.

nöjen, som förefunnos, blefvo alldeles öfverröstade och nedtystade af det ojemnförligt starkare jublet.

Bland missnöjen med revolutionen eller med dess följder må här anföras ett par uppträden, som likväl höra till konungens enskilda lif och omgifning. Hans drottning, som vistades på Ekolsund, blef vid den stora nyheten mycket bestört och omtalade under tårar, huru hon kände konungens ovilja mot hennes person, och huru hon fruktade att efter denna hans framgång blifva utan skonsamhet förödmjukad, kanske förskjuten. När konungen kort derefter kom till Ekolsund, glad och stolt öfver sin lysande bragd, mottog hon segraren med kanske än större förlägenhet än vanligt. Hon *bara neg och teg*, hette det, och tyckes knappt hafva yttrat ett enda ord af glädje eller beundran, hvilket beteende än mer ökade konungens köld. Någon tid derefter hördes ock lösa rykten om skiljsmessa[1]); men snart återinträdde den förra lugna likgilltigheten. Något liknande inträffade med Lovisa Ulrika. Hennes först uttalade förtjusning öfver revolutionen afkyldes inom kort. Hemkommen till Stockholm, förklarade hon sig snart finna hofvet genom smicker, stolthet och öfverflödig betjening alldeles förändradt, och att hon derföre ämnade *som snäckan krypa tillbaka inom sitt skal.* Men, som sagdt är, de röster, hvilka inom fäderneslandet vågade öppet ogilla revolutionen, voro ganska få och ganska svaga, knappt förnimbara under det högstämda jublet.

Mellan revolutionens bestämda anhängare och bestämda motståndare fanns ett medelparti, icke

---

[1]) Danska min. br. d. 12 Okt. 1772.

serdeles talrikt, men hvars personer samt tänke- och handlingssätt äro i hög grad förtjente af uppmärksamhet och deltagande. Liksom de flesta dylika företeelser utgjordes det af betänksammare medlemmar inom båda de stora partierna, och skulle på nutidens politiska språk fått namn af centern med sina två beståndsdelar, den högra och den venstra. Den första utgjordes af Fersen, Karl Sparre och några dessas vänner bland Hattarna; och den sednare af Essen, Funck, Ridderstolpe m. fl. bland Mössorna. Båda sidorna älskade fria statsskick, trodde på dessas företräden och välgörande verkningar och önskade bibehålla och utbilda 1720 års svenska försök i dylik rigtning. För sådant ändamål hade ock dess medlemmar i det längsta sökt hvar inom sitt parti att afböja de öfverdrifter och afkyla den förbittring, som hotade sönderspränga statsskicket och öfverändakasta friheten. Men deras försök blefvo både af riddarhuset och ofrälsestånden tillbakavisade, till följe vare sig af hetta, öfvermod och oförstånd hos riksdagsmännen sjelfva, eller af skickligheten hos hofvets handtlangare och af kraften i dess använda retemedel. När nu dessa sistnämnde personer, åsigter och retemedel fingo öfverhand och ohjelpligen öfverhand, och när man mer och mer trodde sig varsna såsom deras ledare den snillrike och inflytelserike konungen, då drogo sig de flesta ofvannämnde medlande herrar både högerns och venstern tillbaka till landet eller till tystnad och overksamhet. De ville hvarken understödja demokratiens ytterligheter eller konungamagtens inkräktningar. Deras förhoppning att kunna genom frihet och sjelfstyrelse lyfta svenska folket till samma höjd som det engelska eller som Greklands och Roms fristater, denna glada förhoppning hade blifvit gäckad, utan tvifvel till djup sorg för dessa män, hvilka länge och ifrigt svärmat och kämpat

för upprätthållandet af svenska folkets medborgerliga frihet. Men de voro ej och kunde ej heller vara blinda för den erfarenheten, att samma folk hade ofta också under en stark konungamagt genomlefvat lyckliga och ärorika tider, och att sådant kunde äfven denna gång blifva händelsen, serdeles under dess nuvarande utmärkta och rikt begåfvade regent. Förtviflande om möjligheten att förverkliga sina mer eller mindre republikanska åsigter och tillika uppskrämda genom ofrälse-ståndens häftiga framfart, började dessa till största delen adeliga herrar att våren och sommaren 1772 vända sina blickar och sina förhoppningar till tronen, hvarföre ock deras strid mot konungamagten och för friheten i någon mån förlamades. I dessa förhållanden torde orsaken ligga till det klander, det rop om förräderi, hvarmed nämnde i sjelfva verket varma frihetsvänner blefvo vid denna tid helsade af sina fordna anhängare, såsom det hände Fersen på riddarhuset och Essen, Funck och Ridderstolpe inom ofrälse-stånden. Från dessa sednares ståndpunkt låg det en slags sanning i anklagelsen. När Mössorna under dagarna näst före revolutionen öfverlade om konungens fängslande och kanhända afsättning, skall Funck hafva sådant afrådt; *ty*, sade han, *i fall konungen helt och hållet störtas, skall ingen förmå skydda adeln mot ofrälse-ståndens raseri*[1]). Rudbeck säges ock hafva sedermera yttrat, det *ofrälse-stånden genom sitt skamliga beteende förtjenat det straff, som genom revolutionen dem drabbade.* Men, att medelpartiets herrar underkastade sig sakernas nya ordning, det gjorde de icke af förräderi mot friheten, ej heller af kärlek till autokratien, utan af tvång, och ett tvång, utöfvadt icke af konunga-magten, utan af riddarhuset och af ofrälse-stånden och genom bådas öfverdrifter och

---

[1]) Hamiltons anekdoter.

tygellöshet. De gjorde det också i hopp, att Gustaf med sitt snille och sin stora förmåga skulle bereda fäderneslandet en ljus och lycklig framtid. Men när denna förhoppning tycktes slå fel, och när konungens regerings-åtgerder började blifva betänkliga, då var det märkligt nog just högra centerns mest framstående man, Axel Fersen, som i nära förbund med venstra sidans ledare Frietzcky uppträdde till försvar för fädernelandets frihet och välfärd.

Utlandets omdömen öfver revolutionen och dess grundsatser blefvo naturligtvis på de flesta ställen förestafvade af Michelessis skrift, af Gustafs trontal den 21 Augusti och af hans sändebud vid de främmande hofven och derjemnte af den ovilja mot fria författningar, följaktligen ock mot svenska frihetstiden, som de flesta hof i egenskap af hof sjelfva hysa. Äfven många bland utlandets frisinnade författare voro missledda genom det ensidiga sätt, hvarpå konungens parti vanställt nämnde frihetstid, och instämde följaktligen också de i jublet öfver 1772 års revolution.

Men under dessa allmänna och högljudda lofsånger hördes dock äfven i utlandet åtskilliga ogillande röster. Ehuru konungen och Creutz sökt för de frisinnade vännerna och väninnorna i Paris så mycket möjligt framställa frihets-tiden i den mörkaste och revolutionen i den ljusaste dager, tyckte dock vid närmare besinnande mången bland dem, att konungens nya regeringsform allt för nära gränsade till envälde. Sverges fria statsskick af 1720 hade ock bland utlandets tänkare haft många beundrare. Voltaire i sin hänförande sång till

frihetens ära, hade densamma lofordat och uppmanat svenskarna till dess upprätthållande, och på ett annat ställe hade han omtalat Sverges frihet vid sidan af Englands och Hollands. Den ryktbare De Mably hade i en nyss förut skrifven uppsats förklarat Sverges statsförfattning af 1720 vara en bland de bästa, som något folk på den tiden egde. Straxt derefter inträffade revolutionen 1772, genom hvilken Gustaf den likväl afskaffade. Någon rådde då De Mably, att ur sin handskrift före dess tryckning borttaga nämnde gillande omdöme. *Nej!* svarade han, *konungen i Sverge kan väl ändra regeringssättet i sitt land; men jag ändrar icke derföre mina åsigter.* Grefvinnan Egmont fann efter närmare besinnande åtskilliga betänkligheter vid konungens nya regeringsform och anhöll att, såsom opartisk och stående långt utom striden, få desamma framställa. *Eders maj:t hjerta,* skref hon, *är skapadt för att höra sanningen och mitt för att låta eder höra den.* Derpå följde 9 och i ett annat bref 13 tätt skrifna qvartsidor, innehållande mest artigheter, men derjemnte också en och annan påminnelse, som hon ansåg för den unge konungen nyttig att höra[1]). Än fritaligare var grefvinnan De Boufflers. *Ni har,* skref denna sednare, *ni har befriat Sverge från tyranniet af ett rasande parti och från främmande ok. Med en måtta och sans utan exempel har ni dessutom sjelf satt gräns för eder magt och skyddat edra undersåtares rättigheter. Alla tidehvarf skola ock erkänna, att konung Gustaf den tredje är en hjelte*[2]), *som icke af någon öfverträffas. Men allt detta oaktadt måste jag numera betrakta eder såsom en envåldig konung. De åt eder förbehållna rättigheterna att till riksråd välja, hvem ni vill, och att sammankalla eller icke*

---

[1]) Uppsala bibl. Gustafvianska papper.

[2]) Héros.

sammankalla riksdag och att ensam bestämma, hvilka ärenden, der skola behandlas m. m. synas utgöra en magt, som lätt kan urarta till envälde. I en utmärkt furstes hand är visserligen ett sådant regeringssätt det bästa. Men en obegränsad magt medför ock sina faror. Den förderfvar lätt de bästa anlag. Den blottställer fursten för den olyckan att aldrig få höra sanning utan blott smicker. Den blottställer honom ock för frestelsen att villseledas af eget lynne, af egna misstag och af personlig harm öfver undersåtares otacksamhet. Det är likaledes säkert, att enväldet medför en moralisk sjukdom, som småningom försvagar och slutligen alldeles förstör rättskänslan också hos undersåtarne, och erfarenheten visar, att, när friheten förjagas ur ett land, då försvinna der ock de höga tankarna och den sanna äran. För att kunna motstå dessa och dylika frestelser rådde hon konungen att läsa endast sådana skrifter, som underhöllo kärlek till denna sanna ära, o. s. v. Stundom voro utländningarnas omdömen öfver svenskarnas eftergifter och underdånighet tämligen skarpa. I ett bref till Voltaire skref kejsarinnan Katarina: *apropos! hvad säger ni om revolutionen i Sverge? Se der en nation, som inom mindre än en fjerdedels timme förlorar sin frihet! Ständerna, omgifna af troppar och kanoner hafva i tjugu minuter öfverlaggt om en regeringsform af femtiosju paragrafer och naturligtvis underskrifvit dem. Jag vet ej, om detta kan kallas ett ljuft våld*[1]*; men säkert är, att Sverge icke mer åtnjuter någon frihet, och detta två månader sedan samme konung och folk ömsesidigt svuro att strängt upprätthålla hvarandras rättigheter.* Hos häftiga frihetsälskare öfvergick ogillandet stundom till bittert gäckeri. Uti sina Tableaux de l'Europe skref Abbé Raynal:

---

[1]) Douce violence.

konungen i Sverge sade till sina ständer: I ären några nöt, och ständerna svarade: ja, eders majestät! vi äro nöt[1]). Men i allmänhet utföllo, som nämndt är, utländningarnas omdömen öfver sjelfva statshvälfningen ganska gynnsamt.

Till berättelsen om samtidens omdömen öfver revolutionen 1772 hör ock det sätt, hvarpå det segrande partiet sökte leda detta omdöme, — och på samma gång äfven framtidens. Grunddragen dertill blefvo, som nämndt är, angifna af konungen i hans tal till ständerna den 21 Augusti s. å. och af Michelessis skrift. I den revolutionens historia, som blifvit sålunda tillverkad, har man ock vanligtvis gått tillväga på följande sätt. 1:o. Man har förtegat konunga-husets fel och dess stora andel i de partitvister, som splittrade, de olyckor, som drabbade Sverge. 2:o. Man har i stället skyllt dessa sorgliga företeelser nästan uteslutande på folkets ombud, rådet och ständerna. 3:o. Man har förtegat eller förbihalkat frihets-tidens många ljusa sidor, riksstyrelsen 1721—1738, reduktions-riksdagen 1765, vetenskapernas, vitterhetens och de fria konsternas uppblomstring, inrikes styrelsens förbättring, m. m. 4:o. Man har bortblandat eller undangömt det egentliga skaplynnet af de vigtiga riksdagarna 1765 och 1769. 5:o. Man har föregifvit, att revolutionen 1772 räddade svenska folket från aristokratiskt förtryck; churu den tvärtom räddade aristokratien, både adelns och ämbetsmännens, från demokratiens tillämnade reformer och räfster. 6:o. Man har föregifvit, att samma revo-

---

[1]) Vous êtes des bêtes et les états repondirent: Sire, nous sommes des bêtes.

lution frälsade Sverge från det missödet att blifva deladt som Polen, ehuru en sådan olycka då icke hotade. (Jfr sidd. 231—260). 7:o. Man har i strid mot sanningen sökt utmåla frihetstidens sista årtionde såsom nära nog en ödemark, tom på vittra snillen och arbeten[1]).

[1]) Denna uppgift är så sanningsvidrig, men har likväl blifvit så ofta åberopad och antagen, att den påkallar en utförligare vederläggning. I ett tal, som hölls i Lovisa Ulrikas närvaro 1773, har skalden G. F. Gyllenborg yttrat, det *svenska vitterheten blef efter 1763 till hela sin vidd bortskymd och bortskrämd af demokratien; att sånggudinnorna skrämdes och dels flydde, dels sänkte sig i djupaste dvala; att vitterheten vågade icke ens framskymta; att svenska språket vanhäfdades och förnedrades, och att*

Snillet Sverge öfvergaf,
Och på vitterhetens graf
Växte Dagligt Allehanda.

Flere aktade författare hafva utan närmare granskning trott på Gyllenborgs uppgifter och enligt dem bildat sin egen åsigt och derigenom ock den stora allmänhetens. Den är dock rakt stridande mot sanningen. Det var nämligen just under detta årtiotal, som, smärre skaldeverk att förtiga, *Odel*, Sinclairs-visans sångare, utgaf sina poetiserande vältalighets-alster, 1766 Lagen och Friheten, och 1767 Den rätta och sanna äran; — *Skjöldebrand* 1767 sorgespelet Habor och Signild och 1768 hjeltedikten Gustaviaden; — *Lilliestråle* 1771 sången Fidei-kommiss till min son Ingemund, samt i öfversättning 1766 Popes försök om menniskan, och 1768 Marmontels Belisar; — *Wallenberg* 1771 sin beryktade och af qvickhet sprittande Min son på Galejan; — *Bellman* ordnade 1771 till utgifning en samling af 134 sånger, deribland flere sina mest beundrade dikter; — *A. J. v. Höpken* höll 1771 sitt minnestal öfver Tessin, hvilket många ansett vara den snillrikaste uppsats, som flutit ur denne Sverges då för tiden utmärktaste skriftställares penna; — och *Gyllenborg* sjelf arbetade på tåget öfver Bält, hvilket han bland sina poetiska alster satte högst; — — och *Sahlstedt* utgaf ett särskildt Veckoblad för svenska språket och ordboken, och *Ihre* 1766 sitt Dialekt-Lexikon och 1769 sitt stora Glossarium; — — hvarjemnte under samma tid fortgingo utgifvandet af Vetenskaps-Akademiens årliga presidii- och minnestal samt af *Gjörwells* och *Salvii* lärda tidningar och tidskrifter, och tillika utkommo flere bland *Linnés* sednare skrifter, 7 bland *Svedenborgs* bekantare arbeten, *Bergmans* Verldsbeskrifning och *Lagerbrings* stora svenska historia 1:a delen 1769 och den 2:a 1771. — — —

Men utom dessa sålunda förestafvade positiva bidrag till grundläggande af en mot frihetstiden fiendtlig historia, finner man ock några andra, mycket vigtiga ehuru blott negativa åtgerder till vinnande af samma mål. Dessa bestå i ett fortsatt bemödande att från efterverldens ögon undanhålla eller undanskaffa åtskilliga rätt vigtiga t. o. m. officiella handlingar och uppgifter rörande 1772 års revolution. Redan i en föregående del är berättadt[1]), huru för de vigtiga dagarna den 12—21 December 1768 rådsprotokollen, såväl de i koncept som de renskrifna, hafva ur protokollsböckerna i riksarkivet försvunnit, och huru man derstädesha r bland både koncepter och renskrifter i stället inhäftat tryckta exemplar af samma dagars protokoller utan att dock angifva orsaken, hvarför ett så ovanligt utbyte skett; — och utan att bestyrka de tryckta protokollens öfverensstämmelse med de handskrifna originalen. På samma sätt har man också gått tillväga i fråga om revolutionen 1772. Rådsprotokollen under dagarna d. 13—21 Augusti, såväl de renskrifna som de i koncept, hafva ur protokollsböckerna i riksarkivet försvunnit utan uppgift om tid, sätt eller skäl; — likaså ridderskapets och adelns protokoll för revolutionstiden ända från d. 1 Augusti till riksdagens slut; — likaså de förtroliga chiffrerade bref, som svenska sändebudet Creutz i Paris sändt till konung Gustaf i Stockholm år 1771 och intill revolutionen 1772; — — likaså har den riksdags-tidning, som då i Stockholm utgafs, blifvit afbruten med den 17 Augusti

---

Och nu fråga vi: förtjenar detta tidskifte namn af *Vitterhetens graf*, och den beskyllningen, att under detsamma *Snillet öfvergifvit Sverge?* och att svenska språket *vanhäfdades?* Månne man ej kan tvärtom påstå, att frihetstidens sista årtionde var i litterärt häuseende ett bland de mest lysande, Sverge någonsin genomlefvat?

[1]) 41. 279.

1772, d. v. s. just med revolutionen[1]. Att genom dessa märkvärdiga *undantags*-förhållanden, Sverges historia gått miste om många vigtiga upplysningar för ifrågavarande tid, är tydligt; och andan i de så undanskaffade uppsatserna kan lätt gissas, likaså afsigten med undanskaffandet. Just det, att man ansåg sig behöfva tillgripa, och att man nedlät sig att tillgripa dylika åtgerder, är i sig sjelft ett ganska betydelse-fullt bidrag till revolutionens historia. — — Derjemnte måste man beklaga, det Gustaf sjelf för säkerhets skull uppbränt en mängd sina med Karl Scheffer vexlade bref, och att ingen bland slägterna Essen, Funck, Ridderstolpe eller Rudbeck eger i behåll några historiskt vigtiga handlingar eller bref från denna tid; och att de papper, som H. H. Liewen säges hafva efterlemnat, ej kunnat återfinnas. Förf. har ty värr ej heller under de sednare åren erhållit tillträde till utrikes ministeriets arkiv i Paris, hvilket måste innehålla många för denna tid vigtiga upplysningar. När framdeles svenska forskare få tillfälle att begagna såväl dessa som de i London och Petersburg förvarade förråden af ministeriella handskrifter, skola tvifvelsutan ur desamma många nya och betydelsefulla bidrag till historien om 1772 års statshvälfning erhållas.

TRETIONDEFÖRSTA KAPITLET.

ALLMÄNNA ANMÄRKNINGAR.

Var 1772 års revolution verkligen nödvändig? *Ja!* svaras af de flesta; *ty, utan den*, heter det,

[1]) Blott ett nummer deraf har sedermera utkommit, men först d. 27 December s. å. Tidningens utförliga redogörelse för riksdagens verksamhet går blott till den 6 Juli; men nämner ej med ett ord, hvad under de återstående två månaderna sig tilldra-

skulle Sverge inom kort nedstörtat i eländets djup och försvunnit ur de fria staternas antal. Denna åsigt, förestafvad af konung Gustaf, har sedermera och af redan uppgifna skäl blifvit i mer eller mindre bestämda ordalag eftersagd af de flesta, som inom fäderneslandet yttrat sig öfver ämnet; likaså af utrikes skriftställare, och icke blott af dem, som endast upprepat, hvad man från Sverge förestafvat, utan ock af samtida och oberoende åsyna-vittnen. Vergennes skref: *sjelfsvåldet och anarkien hade stigit till den höjd, att en revolution måste deraf oundvikligen föranledas.* Sheridan, fastän hörande till motpartiet och sjelf medborgare i det fria England, betraktade likväl saken på samma sätt. *Statshvälfningen*, skref han, *var af omständigheterna fullkomligen rättfärdigad. Konungen befriade sina undersåtare från en författning, som ej kunde medföra någon nytta, och gaf dem en bättre i stället.*

Den enstämmighet, hvarmed dessa omdömen blifvit uttalade, gifver dem stor vigt. Det oaktadt hysa och våga vi uttala åtskilliga tvifvelsmål. Det är i allmänhet svårt att förutsäga, hvad under ändrade förhållanden kunnat inträffa; så äfven denna gång. Några antydningar om en åsigt, afvikande från den hittills vanliga, må dock göras. Att Sverge 1772 stod på brädden af sin undergång, och att det utan revolution skulle liksom Polen blifvit deladt, osäkerheten t. o. m. haltlösheten af detta ofta hörda påstående hafva vi redan sökt ådagalägga[1]), — likaledes, att många af de öfverdrifter och orimligheter, genom hvilka Mössorna under riksdagen 1771—1772 nedsatte både sig sjelfva och statsskicket och dymedelst framkallade revolutionen, — att många bland

---

git. I stället lemnas en kort öfversigt öfver alla af ständerna afgjorda och expedierade mål; men också den är afbruten med den 15 Augusti.

[1]) **41** 348—356. **42**. 253—259.

dessa öfverdrifter voro följder mindre af regeringssättet än af de tillställningar, genom hvilka bland andra just konung Gustaf sjelf detsamma undergräfde. Att likväl regerings-sättet verkligen led af åtskilliga fel, hafva vi jemnte dessas uppräknande flere gånger framhållit[1]). Dessa voro likväl icke svårare, än att Sverge under samma regeringsform hade åren 1721—1738 haft ett bland sina mest lyckliga och välgörande tidehvarf. Ehuru sedermera missbrukadt af Hattarna och i sin verksamhet motarbetadt och på mångfaldigt sätt stördt af Lovisa Ulrika, var likväl detta statsskick för massan af Sverges frisinnade befolkning ännu så kärt, att den vid riksdagsvalen både 1765 och 1771 sökte återigen göra det gällande i den första och ursprungliga anda, hvilken under Arvid Horns styrelse visat sig serdeles välgörande. Vi hafva ej heller kunnat inom sjelfva regeringsformen upptäcka något afgörande hinder, hvarför ej detta kunnat blifva händelsen också nu, och hvarföre ej Sverge hade med denna regeringsform kunnat under tiden efter 1765 åtnjuta samma trefnad och förkofran, som under tiden efter 1721. Om under årens lopp många blifvit med densamma missnöjda, så hade å andra sidan de lägre stånden mer och mer lärt sig värdera och begagna den. Hvad en sådan styrelse kunnat från och med 1765 i längden uträtta, fick den likväl icke tid att visa; ty dess verksamhet blef genast motarbetad och afbruten genom hofvets och Hattarnas sammansättning och genom den sålunda framtvingade reaktions-riksdagen 1769.

Svåraste hindret för det fria statsskickets fortsatta och välgörande utbildning var visserligen striden mellan adel och ofrälse, och svåraste uppgiften för det nyaÖsspartiet var att densamma bilägga eller utkämpa. Denna strid hade dock redan under

---

[1]) 31. 39—44. 33. 26—66.

första åren af de gamla Mössornas styrelse varit lika allvarsam och hotande, men likväl kunnat år 1723 bringas till förlikning. Nu och under de nya Mössornas tid uppstod den åter och i fruktansvärd gestalt. Dock torde den äfven nu kunnat på fredlig väg och utan frihetens förlust biläggas. Ofrälsestånden, lemnade åt sig sjelfva och åt sin egen lugnare eftertanke, kunde ej vara blinda för riddarhusets öfverlägsenhet i politisk bildning och erfarenhet, ej heller för obilligheten t. o. m. orättvisan af att vilja på en gång och genom ett magtspråk afskaffa alla frälsemännens numera obilliga men genom gammal häfd lagstadgade företrädesrättigheter. Adeln å sin sida kunde ej heller vara blind för den myckna rättvisa, som låg i ofrälseståndens anspråk, ej heller för den mer och mer framträdande sanningen, att dåvarande riddarhus ingalunda motsvarade begreppet af en verklig aristokrati, och att dess ställning skulle under fortfarandet af frihetstidens statsskick omöjligen kunna i längden upprätthållas. Det var tvifvelsutan sistnämnde öfvertygelse, som dref en stor del af adeln att söka sin och ståndets räddning genom och under en stark konungamagt. Men härvid bör ingalunda glömmas en redan förut antydd och ganska vigtig företeelse. Mösspartiet, det vill förnämligast säga ofrälsestånden, angrep på det mest närgångna sätt adelns återstående fri- och rättigheter; och likväl såg man under riksdagarna 1765 och 1771 en stor del, ja stundom nära hälften af samma adel, anförd af Essen, Frietzcky, Ridderstolpe, Rudbeck m. fl., sluta sig just till detta Mössparti. Månne man ej kan på en sådan företeelse grunda den åsigten, eller åtminstone gissningen, att Sverges dåvarande adel, ledd af oegennyttig rättskänsla, var på väg att snart nog, då liksom 1809, bevilja flere ofrälseståndens fordringar? Den hade redan förut[1])

---

[1]) 40. 162—171. 41. 139, 140.

under några frihetstidens riksdagar så gjort, och skulle enligt den alltid medlande Fersens råd hafva gjort på samma sätt äfven nu, så framt ej den unge konungen saken motarbetat. Om denne, i stället för att uppreta ståndsförbittringen, hade satt sig i spetsen för medelvägspartiet och genom ej blott låtsade kompositionsplaner, utan på fullt allvar sökt leda ståndens gemensamma fosterlandskärlek till ömsesidig fördragsamhet, månne han ej då med sitt snille och sin ovanliga förmåga kunnat förena begge partierna, väl icke till en sådan utjemning som den af 1865; ty dertill voro hvarken sinnesstämning eller förhållanden mogna; men likväl till eftergifter, som kunnat bereda ett stillestånd, likt det af 1723; — en vapenhvila, under hvilken samhället kunnat åtnjuta många år af lugn och fredlig förkofran och tillika mogna för steg efter steg skeende förbättringar, ungefär såsom i England. Om konungen tagit saken på detta sätt, månne han ej erhållit kraftigt understöd af båda partiernas sansade och aktningsvärdare medlemmar? och månne ej det ädla och fosterländska i ett dylikt bemödande skulle mägtigt och hänförande inverkat på alla sinnen och samhällsklasser, och icke blott beredt framgång åt sjelfva företaget utan ock gifvit åt hela svenska folket en sammanhållning, en lyftning och förädling, inför hvilken alla enskilda beräkningar och planer skulle förbleknat, och alla partier försvunnit, eller åtminstone försvagats? De voro visserligen för tillfället mycket uppretade, men derjemnte också mycket uttröttade, och något hvar måste känna behofvet af lugn och försoning både för sin egen person och för hela samhället.

Till utförande af en sådan bragd egde Gustaf de erforderliga själsförmögenheterna, men icke själsegenskaperna. Mot en sparsam och stilla regering, mot en icke enväldig, utan i samråd med folkets ombud förd regering, mot en sådan verksamhet

sträfvade hans från brandenburgska huset ärfda envåldiga åsigter och sjudande blod och likaså hans personliga böjelse för prakt, nöjen och lysande uppträden. Dessa anlag hade blifvit än mer utbildade af modern, hvilkens ord och efterdöme inpreglade förakt för och ovilja mot hvarje folkets deltagande i styrelsen: en ovilja, som ökades genom det stundom ogrannlaga och obilliga sätt, hvarpå ständerna begagnade sin rättighet till ett sådant deltagande. Deras härutinnan klandrade åtgerder voro visserligen ej sällan af Lovisa Ulrikas retsamma uppförande framkallade, men blefvo alltid af henne och af hofvet skyllda ensamt på folkombuden. Att denna tolkning skulle af Gustaf antagas som den rätta, dertill loekade hans egenskap af både son och prins. Emellertid, sådan han nu till följe af anlag, uppfostran och omständigheter en gång utbildat sig, var det för honom högst motbjudande att regera enligt 1720 års statsskick. Till följe af denna hans personlighet, men icke af sjelfva regeringsformen, kan det sägas, att revolutionen 1772 var en slags *nödvändighet*. Men under en regent med mindre sjelfrådiga grundsatser, om ock med mindre själsförmögenheter, skulle äfven under nämnde regeringsform folkets lycka kunnat beredas, *här* på samma sätt som i många andra länder, och *nu* på samma sätt som under frihetstidens första aderton år.

Var 1772 års revolution för Sverge, om icke nödvändig, dock nyttig? Var det nyttigt, var det rätt, att landets väl och ve, som tillförene berott af folket sjelft, blef numera beroende nästan uteslutande af regenten? Hvad har häruppå svarats i *teoretiskt* hänseende af verldens största tänkare och statsrättslärare? och i *praktiskt* af erfarenheten? Jemnför de båda tidehvarfven och deras öden, missöden och slut! Blef det af 1772—1809 för Sverge verkligen mera lyckligt än det af 1721—1771 varit? — och

Sverges belägenhet 1809 vid envåldstidens slut, var den lyckligare, än 1771 vid frihetstidens?

Det fria statsskicket af 1719 och 1720 var ett försök att betrygga Sverge mot möjligheten af så våldsamma misshandlingar och så förfärliga lidanden och förluster som dem, enväldet i Karl den tolftes hand medfört. Det var landets ädlaste och kunnigste män, de så kallade riksfäderna, som genomförde den stora förändringen. De leddes dervid af varm och ren fosterlands-kärlek och tillika af de frisinnade åsigter, som vid den tiden började mer och mer omfattas af Europas utmärktaste tänkare. De lockande exempel, som Holland och Schweitz genom sina fria statsförfattningar gifvit, hade dessutom helt nyligen fått ökad vigt genom 1688 års revolution, då England kastade ifrån sig Stuartarna och despotismen, och i st. utbildade och stadfäste de fria och konstitutionela grundsatser, landet tillförene hyllat. Dessa hade också redan förut haft en utmärkt sakförare i Milton och fingo mot sextonhundra-talets slut en än skickligare i Locke, hvilken dem fullständigt framlade och försvarade, och det på ett sätt, som väckte det bildade och frisinnade Europas bifall och förtjusning. Föremålet för ett stort antal ädla tänkares och skriftställares önskningar och bemödanden blef ock från denna tid att afskaffa förflutna århundradens despotiska regerings-sätt samt föråldrade fördomar och orättvisa lagstadganden m. m. och i st. införa ett statsskick, som tillerkände åt folken vederbörlig andel i ledningen af deras egna angelägenheter, och åt alla samhälls-klasser en billig jemnlikhet i lagliga rättigheter. Dessa på förnuft och rättvisa grundade tankar flögo elektriskt genom alla ädlare sinnen och inverkade äfven på Sverge. Det statsskick, som här 1719 och 1720 antogs, hvilade äfven på sådana i mycket demokratiska åsigter. Men för att dem fullständigt uppfatta och göra gällande, dertill

voro i frihetstidens början och länge nog just de demokratiska beståndsdelarna inom svenska folket och i synnerhet dess bondestånd allt för okunniga, allt för omogna. Adeln, som skulle föreställa det aristokratiska elementet och som sådant gå i spetsen för sjelfstyrelsen, var dessutom genom en högst felaktig organisation dertill mindre passande, utan bidrog snarare att intrassla förhållandet. Efter många brytningar och strider, började ändtligen mot tidehvarfvets slut de lägre samhällsklasserna vakna till fullständigare uppfattning af regerings-formens anda och till kraftigare bemödanden att i allo göra till sanning dess grundsatser om laglig frihet och laglig jemnlikhet och att utbilda ett derpå hvilande än mer förenkladt och förädladt samhällsskick. En sådan förändring hann likväl icke komma till stånd. Tron på och kärleken till det fria statsskicket hade hos mången blifvit försvagade genom de misstag, till hvilka närmast föregående tid gjort sig skyldig, de magt-missbruk, till hvilka ofrälseständen läto sig för tillfället lockas, och det missnöje, den förbittring hvilka deraf hos adel och ämbetsmän framkallades. Dessa för en rojalistisk statshvälfning gynnsamma tänkesätt blefvo begagnade af den just nu framträdande Gustaf den tredje, hvilken med tillhjelp af dem och af sitt snille och sin stora förmåga lyckades afbryta svenska folkets samhälls-utveckling i konstitutionel anda, och att i stället föra det in på en bana, som snart nog ledde till ett nytt och olycksbringande envälde.



NAMNLISTA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P

R.

S.

